

**KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR**

SALGA ATTILA

**OROSZ NYELVÉSZETI
KISLEXIKON**

DEBRECEN, 1993

B E V E Z E T É S

Az *Orosz Nyelvészeti Kislexikon* (ONYKL.) közrebocsátásával régóta érzett hiányt szeretnék pótolni. Orosznyelv-oktatásunk és a magyarországi russzisztika fejlődésének négy évtizede alatt nem született olyan mű, amely a széles olvasóközönség (tanfolyami hallgatók, szakos egyetemisták, főiskolások, tanárok, tolmácsok, fordítók) számára összefoglalta, rendszerezte volna az orosz nyelvtan és a nyelvtudomány, valamint a vele határos szakterületek ismereteit.

Az ONYKL az orosz nyelvvel foglalkozók kérdéseire -- remélhetőleg -- megadja a megfelelő választ, kiegészíti felhasználóinak tudását, megkönnyíti az eligazodást a *russzisztika*, (részben *szlavisztika*), az orosz *hangtan*, *alaktan*, *mondattan*, *lexikológia*, *lexikográfia*, *stilisztika*, *országismeret*, *nyelvjárások* stb. szerteágazó és egymásra (vissza)utaló szócikkeiben.

Az ONYKL anyaga hosszú, aprólékos munka és a kollégákkal folytatott rendszeres konzultációk, viták során kristályosodott ki. Ugyanakkor jelentek meg tematikájának, szócikkeinek, szerkesztésének korlátai is, amelyek elsősorban az igen szerény terjedelemnek és az igen gazdag (forrás)anyagának az ellentmondásából adódnak.

Az esetleges hiányérzet ezzel magyarázható; például, az ONYKL nem tartalmazza a russzisztika, a szlavisztika kutatásának történetét, nem ismerteti a kiemelkedő nyelvészek munkásságát, a szócikkek végén a felhasznált (vagy javasolt) szakirodalom jegyzékét, és az utólagos rövidítés, újraszerkesztés a címszavak válogatásában, egyes szócikkek "mélységében" is nyomot hagyott. Feltételezhetően ez nem zavarja majd a hallgatókat abban, hogy a felmerülő kérdéseikre pontos, sőt -- a megfelelő utalásokkal együtt -- többnyire részletes választ kapjanak, s így az ONYKL valódi kézikönyvvé váljék.

Végtelen és eldönthetetlen vitát lehetne folytatni arról, hogy egy adott általános nyelvészeti, nyelvtörténeti, pszicholingvisztikai vagy valamilyen nyelvészeti irányzatot képviselő szakszó mennyire tartozik (tartozhat!) az orosz nyelvészethez, s arról is, hogy például valamely terminus technicus öt jelentéséből és számtalan definíciójából melyik kerüljön egy ilyen kislexikonba. Ha még hozzávesszük, hogy nagyon gyakran ugyanazt a műszót a nyelvészek teljesen eltérő jelentéskörrel ruházzák fel még egyazon tanulmányon belül is, akkor igazán bonyolult kép alakul ki. E probléma megoldásához a bibliai Salamon király bölcsességére lenne szükség!

Az ONYKL előzményének a *Русский язык. Энциклопедия (Изд-во "Советская Энциклопедия", М. 1979)* csak részben tekinthető, mert az utóbbi nem tartalmazza az orosz (és általános, illetve alkalmazott) nyelvészetben újabban használt terminológiát, a szócikkek kevésbé épülnek egymásra, viszont részletesen taglalja a szlavisztika és a russzisztika nagyjainak munkásságát. Az ONYKL tehát szűkebb, s ugyanakkor bővebb is, mint a *"Русский язык."* Elsősorban más, mert a magyar anyanyelvű olvasóknak készült.

A kötet 510 szócikke első látásra kevésnek tűnhet, valójában azonban

legalább 2500 műszó jelentését adom meg, ha figyelembe vesszük a szinonimákat (pl. *ekvivalens nélküli szavak*, *lakúnák*, *reáliák*, *szemantikai vákuum*), illetve a tematikai felosztást (pl. a *szóalkotás* szócikkben 14 szakszó magyarázata található).

Hálával tartozom az ONYKL hivatalos lektorának, T. Molnár Istvánnak értékes tanácsaiért. Lendvai Endre és Kecskés István elsősorban az elkészült kézirattal kapcsolatban adott hasznos útmutatásokat. Elismerésemet fejezem ki azoknak a kollégáknak, akik a lexikon írása folyamán értékes kritikai megjegyzéseikkel segítettek, miután egy-egy tematikus szócikkcsoportot alaposan átnéztek (Hunyadi László, Kapitánffy István, Jiří Pilarský, Kelemen Imre, Lévai Béla, Lieli Pál, Oszipova Irina és mások). Ez a jegyzet nem jött volna létre, ha lelkes orosz szakos hallgatók nem gépelték volna le CHIWRITER szövegszerkesztővel; Balogh Katalin, Görögh Edit, Kardos Tibor, Király Andrea, Medveczki Gábor, Muhari Gábor, Sarkady Krisztina, Soltész Ágnes, Szabó Erika, Szabó Szilárd, Vincze Marianna és Vizsnyicai Zita szíves együttműködését ezúton köszöni meg

A SZERZŐ

Debrecen, 1992. december

AZ ONYKL HASZNÁLATÁVAL KAPCSOLATOS TUDNIVALÓK

Minden *szócikk* élén *címszó* áll. Ha a szó idegen eredetű, szögletes zárójelben *etimológiai magyarázat*, majd az adott fogalomra használt *szinonimák*, illetve *orosz megfelelői* következnek. A *definíció* után általában részletes kifejtés, *példákkal* illusztrált szemléltetés található. Az etimológiai magyarázattal kapcsolatosan előfordulhat némi egyszerűsítés, ugyanis csak az első idegen szó származását adom meg; ha az azt követő orosz ekvivalens ugyanolyan vagy hasonló szó, nincs rá utalás (pl. **nyelvtudomány**, *lingvisztika* [lat. *lingua* 'nyelv'], *nyelvészet*, *лингвистика*, *языковедение*, *языкознание* -- hiányzik: *лингвистика* [fr. *linguistique* < lat. *lingua* 'nyelv']]). Ha két szónak azonos a származása, a szögletes zárójelben ilyen utalás található: **artikulációs bázis** [⇒ *artikuláció*], vagyis: ld. az *artikuláció* szócikkben.

Az utaló címszók felvételében a nyelvi összefüggéseknek, a nyelvtani viszonyok áttekinthetősége, a hallgatók feltételezett igénye volt az irányadó, vagyis több vonatkozásban közelítik meg a kidolgozott fő címszót, rámutatnak az adott kérdésnek egyéb részleteivel, más címszavakkal való kapcsolatára, és ezzel megkönnyítik a részletesebb információ megszerzését. Az utalás jele a nyíl (⇒) és a címszó *dőlt-* vagy *apróbetűs* szedése, de az *értelmi kiemelésnek* is ez az eszköze -- természetesen nyíl nélkül. Több szócikknek a címszavára egy nyíllal is történhet (közös) utalás, ha a kiemelt szavak egymás után következnek (pl. ⇒ *areális nyelvészet*, *generatív nyelvtan*, *kontrasztív nyelvészet*, *leíró nyelvészet*).

Az *orosz terminológiai szójegyzék* (szócikkmutató) biztosítja, hogy az hallgató az orosz nyelvű szakirodalmat tanulmányozva is használni tudja az ONYKL-t.

A, Á

abbrevatúra: ⇒ szóalkotás

ábécé: ⇒ írásmód

abszolút idő: ⇒ idő

adjektíváció: ⇒ szófaji átcsapás

adverbializáció: ⇒ szófaji átcsapás

affixoid [lat. ad 'hozzá' + fixus 'rögzített' + -oid < gör. eidos 'fajta'], аффиксоид: az összetett szónak (⇒ szóalkotás) egyik alkotórésze, amely ugyanazon jelentésben ismétlődik más szavakban, és funkcióját tekintve közel áll a prefixumhoz a szuffixumhoz (⇒ szóelem): a) само- (самообслуживание, самодисциплина), полу- (полукруг, полупроводник), лже- (лженаука, лжеучёный), авиа- (авиалиния, авиастроитель), теле- (телепередача, телеэкран), орг- (оргработа, оргмеры, орготдел), полит- (политучёба, политотдел). b) -вод (животновод, лесовод), -воз (лесовоз, рудовоз), -видный (яйцевидный, стекловидный), -хоз (совхоз, лесхоз). Иlyen még néhány korlátozott szemantikai kapcsolattal rendelkező elem: -фил (библиофил, славянофил), -навт (астронавт, космонавт), -тека (библиотека, дискотека), -дром (аэродром, космодром), -фикация (электрификация, радиофикация), аэро- (аэровокзал, аэросев), псевдо- (псевдоискусство, псевдоготический), еже- (ежедневный, ежегодник).

affixum: ⇒ szóelem

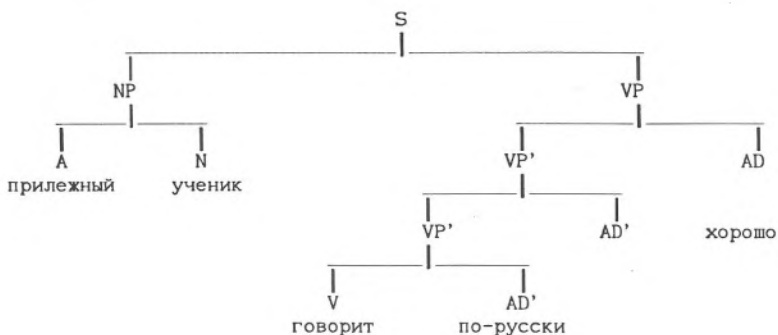
affrikáták [lat. affrico 'hozzádörzsöl'], zár-réshangok, аффрикаты, слитные, смычно-фрикативные согласные: egy artikulációval képzett, három hangképzési fázisból álló ⇒ mássalhangzók; a zár, annak tartama és a rés képződése közötti határok elmosódnak, a váltás gyorsan és energikusan következik be. A [u] és zöngés variánsa, a [дз] -- a nyelv elülső részével képzett *foghang* (переднеязычные, зубные ~), egyfókuszú (однофокусные ~), vagyis a levegő egy résen keresztül áramlik ki. A [ч'] és zöngés variánsa, a [дж], a nyelv elülső részével képzett *foghang*, a nyelvhát a szájpadlás felé domborodik, vagyis *lágú*, kétfókuszú (двухфокусные ~), a nyelv két oldalán áramlik ki a levegő: [ц]апля, [ч']ас, плацдарм -- пла[дз]дарм, меч был -- ме[дж'б]ыл.

aforizma: ⇒ frazeologizmus

ágens [lat. agens 'cselekvő'], аге́нс, аге́нт: az igel cselekvés forrása, amelyet az indoeurópai nyelvekben *aktív szerkezetben alanyesettel, passzív szerkezetben függő esetekkel* jelölnek. Az orosz nyelvben szenvedő szerkezet esetén *eszközhatározó* esetben áll a szubjektum (*logikai* ⇒ *alany*). A ⇒ *diatézisben* a szituáció szubjektumát nevezik így; ez egybeeshet a grammatikai alannyal (Ag = Sb) (Ученик пишет письмо), ill. különbözhet attól (Ag = Ob^{ag}) (Письмо пишется учеником). (⇒ *igefaj*)

ágraž, синтаксическое дерево: а ⇒ *generatív nyelvtanban*

használatos ⇒ közvetlen összetevők (lebontás) módszerének kivetítésére grafikai formában. Olyan absztrakt mondat szerkezetet mutat be, amely a szavak mögötti kategóriák strukturális (alá-, fölé-, mellérendelés) viszonyait jelöli, és így általánosításokra ad lehetőséget vmely nyelv szerkezetét illetően. A Прилежный ученик хорошо говорит по-русски mondat ~a:

ajakhang: ⇒ labializált

akcentológia [⇒ akcentus + gör. logos 'tan'], акцентология: a nyelvtudomány az a sajátos ága, amely a ⇒ hangsúly funkciójával és tulajdonságaival foglalkozik.

akcentus [lat. accentus 'hangsúly'], акцент: 1. ⇒ hangsúly; 2. az idegen nyelven beszélő ⇒ fonetikai hibáinak összessége; az ~t leggyakrabban az anyanyelv és az idegen nyelv eltéréseinek következménye, az ⇒ interferencia okozza. Idegenszerű kiejtéshez vezet, pl. a lágy mássalhangzók kemény ejtése, az [ы] felcserélése [i]-vel vagy [ü]-vel, egyes mássalhangzók magyaros képzése, a ⇒ redukció hiánya, a hangsúly állandó első szótagra helyezése, a magyaros ⇒ intonáció stb.

akcióminőség, Aktionsart [ném. 'akciójelleg'], способ(ы) действия: az ⇒ igeszemlélettel elválaszthatatlan kapcsolat alkotó szemantikai-szóképző csoport; a kettő együtt az ⇒ aspektualitás kategóriáját alkotja. Az előképző nélküli igék jelentésének módosulását, megváltozását vmilyen igekötő v. szuffixum betoldása idézi elő, amely ugyanakkor általában ⇒ szemléletpárt is képez. CSOPORTJAI: 1. IDŐT JELÖLŐ ~ЕК (временные ~), amely a cselekvés időbeli lefolyásának jellegét pontosítja. A) Kezdő ~ (начинательный ~): a cselekvés kezdő fázisait (заходить, заговорить, заболеть) v. kezdetét és egészében megvalósuló folytatását jelöli (пойти, поехать, взрывать, возненавидеть, рассердиться). B) Az időbeli korlátozást jelölő ~ (ограничительный ~) meghatározott, viszonylag rövid időegység alatt végbemenő cselekvést fejez ki (походить, пошуметь, прогулять), ill. a hosszabb ideig tartó cselekvés befejezésére mutat rá (поработать [три дня], проплавать [5 минут], просидеть [два часа]). C) A cselekvés végét jelölő ~ (финитивный ~ [lat. finitivus 'végső'], окончательный ~) a cselekvést lefolyása közben szakítja meg, fejezi be (отходить, отболеть, отработаться). 2. MENNYISÉGILEG MEGHATÁROZOTT IDŐT JELÖLŐ ~ЕК (количественно-временные ~). A) A cselekvés

mozzanatoságát v. rövidségét jelölő ~ek (~, означающие однократность или краткость). a) A mozzanatos ~ (однократный ~) egyszer, egy pillanat alatt végrehajtott cselekvést jelöl (прыгнуть, крикнуть). b) Csökkentett intenzitású ~ (уменьшительно-смягчительный ~): (i) viszonylag rövid ideig tartó ~ (уменьшительный ~): припугнуть, всплакнуть, соснуть; (ii) mérsékelt intenzitású, nem teljesen végbemenő cselekvést jelölő ~ (смягчительный ~): popity, podraсти, припудрить, перекурить. 3. A cselekvés hosszúságát és többszöri ismétlődését jelölő ~ek (~, означающие длительность или неоднократную повторяемость): a) többszöri ismétlődést kifejező ~ (многократный ~): хаживать, певать; b) rendszeretlenül, nem intenzíven ismétlődő ~ (прерывисто-смягчительный ~): похаживать, посвистывать; c) hosszan tartó, enyhe lefolyású cselekvést jelölő ~ (длительно-дистрибутивный ~): раздумывать, распевать; d) a kísérő cselekvés ~e (сопроводительный ~): приговаривать, присвистывать, поддакивать; e) intenzíven [lat. intensivus 'erőteljes'] ismétlődő cselekvés ~e (интенсивно-кратный ~): выплясывать, откалывать, названивать; f) az ismétlődő disztributív [lat. distributivus 'szétosztó'] és kölcsönös ~ (многократно-дистрибутивно-взаимный ~) több mozzanattól álló, több szubjektum által végzett cselekvést jelöl: переговариваться, пересмеиваться. 4. EREDMÉNYT ÉS KIEGÉSZÍTŐ JELENTÉST TARTALMAZÓ ~EK (специально-результативные ~): a) befejezett igék egy része nemcsak az eredmény elérését, hanem egyéb kiegészítő jelentést is jelöl. A) A terminatív ~ ([lat. termin 'határ'] терминативный ~) bizonyos ideig tartó cselekvés befejezésére utal: проговорить, промолчать. B) Az eredmény elérésének befejező fázisát jelölő ~ (завершительный ~, комплетивный ~): доесть, додумать [до конца]. C) Az intenzíven elért eredményt jelölő ~ (интенсивно-результативный ~) a cselekvés teljességére, pontosságára utal; a -ся posztfixum annak intenzitását és expresszivitását is jelöli: выспаться, докричаться, заговориться, изломать, начистить [обувь], начитаться, отделить, отлежаться, прожарить [мясо], проспать, присмотреться, растревожить, расписаться, уцесться. D) Felhalmozó-összegző ~ (накопительно-суммарный ~ [lat. summa 'összeg']): a cselekvés elért eredménye több tárgyra vonatkozik, v. ezeket a tárgyakat a cselekvés megsemmisíti: нарвать [цветов], надоить [молоко], обстирать [всех], сносить [все платья], вырезать [корю], исписать [все чернила]. E) Disztributív ~ [lat. distributivus 'szétosztó'] распределительный ~, дистрибутивный ~): a cselekvés eredményének elérése sorban, egymás után több tárggyal, ill. szubjektummal hozható kapcsolatba: поделать, переломать.

akkomodáció: ⇒ igazodás

aktáns [lat. actans 'szereplő'], актáнт: az igei állítmány kötelező ⇒ valenciáját tükröző nyelvi elemek (mondatrészek) megléte, vagyis azok a szintaktikai pozíciók, amelyek helyét egy nem elliptikus mondatban (⇒ hiányos szerkezetű mondat) feltétlenül ki kell tölteni. (⇒ cirkonstáns)

aktív szerkezet: ⇒ igefaj

aktív szókincs: ⇒ szóképzlet

aktuális mondattagolás: ⇒ szórend

alá- és mellérendelés, соподчинение: két v. több egyszerű mondat tagjai közötti viszony, ill. az összetett mondaton belüli mondategységek egymáshoz való viszonya, vmlnt azonos főmondat ugyanazon közös szavához kapcsolódó alárendelt tagmondatok egymáshoz való viszonya. Pl.: Тихо доверчивый мальчик к старому сердцу приник (Блок); Узнал я также из письма, что в Бабкине был превосходное лето, что у Ежова бедняги умерла жена..., и что Кудасова исчезла неизвестно куда (Чехов). **FAJTÁI:** a) párhuzamos v. egyenlő ~ (параллельное ~): Тихо и красиво умирает лес (Андреев). Посланный офицер встретил Денисова на дороге с известием, что Долохов сам сейчас придет и что с его стороны всё благополучно (Л. Толстой); b) nem párhuzamos v. nem egyenlő ~ (неоднородное ~): Андрей с

беспокойством думал о завтрашнем дне (Шолохов). Для того, чтобы идти тысячу вёрст, человеку необходимо думать, что что-то хорошее есть за этой тысячью вёрст (Л. Толстой). Az összetett mondatban az ~ fajtaít aszerint is megkülönböztetik, hogy A) egy predikatív viszonyhoz (однoчлeннoе ~, чáстнoе ~) v. B) különbözö predikatív viszonyhoz (разночлeннoе ~, óбщeе ~) tartozik-e a mellékmondat predikatív egysége: A) Вам кажется, что вы смотрите в бездонном море, что оно широко расстилается под вами, что деревья не поднимаются от земли (Тургенев). B) Зная, что-то случилось, но зная, что именно, Вронский испытывал мучительную тревогу и, надеясь, узнать что-нибудь, пошёл в ложу брата (Л. Толстой).

alakképző: ⇒ szóelem

alaktan, morfológia [gör. morphé 'forma' + logos 'tan'], morfológia: a ⇒ nyelvtarmak az a része, amely a ⇒ szót, szóelemeket, szóalakokat, szóalakképzést, szófajokat tanulmányozza. A szavak leggyakrabban ragozott alakjukban fordulnak elő (⇒ paradigma). Az ~ e toldalékolt alakok felépítését írja le, azaz a szó grammatikai formája és az általa kifejezett grammatikai jelentés, ill. a grammatikai kategória áll vizsgálódásainak középpontjában.

alany, szubjektum [lat. subjectum 'alany'], подлежащее, субъект: 1. a grammatikai ~ a mondat egyik főrésze; olyan ~esettel v. nem ragozható szóval kifejezett személy, tárgy v. fogalom, amely vmilyen cselekvést végez, vmilyen állapotba jut, amellyel vmi történik, s mindezt az ⇒ állítmány nevezi meg. Minden szófajjal (sőt szó szerkezettel is) kifejezhető: Вот идёт девочка. Она уже успокоилась. Счастливые часов не наблюдают. Курить воспрещается. Ваши 'завтра' мне совсем надоели. Там было человек пять. Мы с друзьями пойдём на каток. Az ~hoz tartozó bővítmeny, legtöbbször ⇒ jelző, és együtt alkotják a mondat ⇒ alanyi részét. 2. ⇒ szubjektum; 3. Az 1. pontban részletezett grammatikai és az ún. logikai ~ gyakran egybeesik (a cselekvő ~esetben áll), az utóbbi azonban mindig a cselekvés igazi végrehajtóját, a vmilyen állapotba jutó személyt, tárgyat jelöli ⇒ függő esetekkel is: ⇒ míveltető szerkezetben (Он поручил сотруднику напечатать письмо), ⇒ egyfőrészes mondatban (Пора нам идти. Мне холодно. Меня знобит.) stb. Grammatikai -- és nem logikai -- szempontból a kiemelt szavak nem az ~ szerepét töltik be.

alanyeset, именительный падеж, прямой падеж: az orosz névszóragozás egyes és többes számú ⇒ paradigmáinak első ⇒ esete (végződéseit ld. az egyes ragozásoknál; pl.: ⇒ főnévragozás, melléknévragozás). Ún. egyenes (független) eset, mert -- ellentétben a ⇒ függő esetekkel --, a mondat többi szavához képest, független szintaktikai funkciót tölt be. A mondatban az ~ az alábbi szerepben használatos: a) ⇒ alanyként: Вова пишет. Он гуляет в лесу. Кто-то идёт; b) összetett névszói ⇒ állítmányban: Москва -- столица; c) az ~ben álló főnév a nominális mondatokban (⇒ egyfőrészes mondat) egyszerre jelöli az alanyt és annak létezését: Зима. Снег; d) értelmezőként (⇒ jelző): В гостинице "Мир" ещё есть свободные номера.

alanyi rész, состав подлежащего: az ⇒ alanyhoz tartozó ⇒ bővítmenyek (jelző): Мальчик лет десяти стоял за мной в очереди. Незабываемая Красная площадь манит туристов (⇒ állítmányi rész). A ⇒ generatív nyelvtanban NP-vel jelölik. (⇒ ágraz, közvetlen összetevők)

alany nélküli mondat: ⇒ egyfőrészes mondat

alapfok: ⇒ melléknév fokozása

alapjelentés: ⇒ szó jelentése

alapszókinccs: ⇒ szókészlet

alárendelő szószerkezet: ⇒ szószerkezet

alárendelt összetett mondat, сложноподчинённое предложение: olyan összetett mondat, amelyben a mondategységek (*tagmondatok*) között szoros tartalmi (logikai) viszony, függő kapcsolat, alárendelő $\Rightarrow$ kötőszó v. $\Rightarrow$ kötőszó szereplő szó van. Az $\sim$ ok zárt szerkezetűek ($\Rightarrow$ összetett mondat), alkotórészei nem egyenrangúak: főrészből (*главная часть*) és ennek a "vonzásában" lévő mellékrészből (*придаточная часть*) állnak. Az alárendelés lehet kötelező és fakultatív. Kötelező alárendelés esetén a mellékrész a főrész egy szavához, ill. az $\Rightarrow$ utalószóhoz kapcsolódik, vagyis olyan szóhoz, amelynek lexikai v. grammatikai sajátosságai mintegy előrevetítik a mellékrész megjelenését: Я знаю, что это правда. Человек тот, кто от своего обещания не уклоняется. Az ilyen mondatok szó bővítő (*прислбное $\sim$*), egytagú (*одночлнное $\sim$*), nem tagolható (*нерасчленённое $\sim$*) $\sim$ ok. Fakultatív alárendelés esetén a mellékrész az egész főrészhez tartozik, s annak egyetlen eleme sem feltételezi a mellékrész megjelenését: Я поеду в Москву, так что летом меня не будет дома. Ez a mondatbővítő (*прифразовое $\sim$*), kéttagú (*двучлнное $\sim$*), tagolható $\sim$ (*расчленённое $\sim$*). 1. A nem tagolható $\sim$ ok mellékrésze beépül a főrész szerkezetébe úgy, hogy tovább bővíti a főrész egy szavát v. mutató névmással kifejezett szó szerkezetét. TÍPUSAI: A) A magyarázó $\sim$ ban (*изъяснительное $\sim$*) a mellékrész a főrész olyan szavához kapcsolódik, amely bővítésre, pontosításra szorul: Казалось, что он прав. B) Főnevet bővítő jelzői $\sim$ (*присубстантивно-определятельное $\sim$*): a fő részben szereplő főnévhez kapcsolódik, minősíti, bővíti azt: Песня, которую я услышал, была мне знакомой ('услышанная мной песня'). C) Névmási utalószóból bővítő $\sim$ (*местоименно-соотносительное $\sim$*): a fő- és mellékrészeiben egyaránt kötelező olyan szó használata, amely egymásra utal, így kétoldalú alárendelést biztosít: Погода такая (такая холодная), какой в октябре ожидать трудно. 2. A tagolható $\sim$ ok mellékrésze a főrész egészéhez kapcsolódik; mindegyik mondategység viszonylagosan önálló jelentésű. A) Okot kifejtő $\sim$ ($\sim$ с причинной придаточной частью): a mellékrész azt a főrészben megjelölt reális v. logikai okot közli, amely miatt a főrész cselekvése végbemegy (потому что, оттого что, так как, поскольку, ибо, по той причине что, по поводу того что, ввиду того что): Мне хочется отдыхать, потому что вчера я работал 14 часов. B) Következményes $\sim$ ($\sim$ с придаточной частью следствия): a mellékrész rámutat a főrészben megnevezett cselekvés v. állapot következményére (так что): Снег становился всё белее, так что ломило глаза. C) Feltételes $\sim$ ($\sim$ с придаточным услвиея): a mellékrész arra a feltételre mutat rá, amelynek megléte esetén a főrész cselekvése végbemehet. Ez a feltétel lehet reális és irreális (если, когда, в случае если): Человека узнаешь, когда с ним пуд соли съешь. D) Célt jelölő $\sim$ ($\sim$ с придаточным цели): a mellékrész a főrész cselekvésének célját, rendeltetését fejti ki (чтобы, для того чтобы, с тем чтобы): Я подбирал ей книги, чтобы она читала, а не для того, чтобы она поставила их на полку. E) Megengedő $\sim$ ($\sim$ с уступительной придаточной частью): a főrész cselekvése a mellékrészben kifejtett gátló körülmény ellenére megy végbe (хотя, хоть, пускай, пусть, несмотря на то что, вопреки тому что): Хоть год буду искать, но я найду её. F) Időt jelölő $\sim$ ($\sim$ с временной придаточной частью): a mellékrész megnevezi azt az időt, amellyel v. egybeesik v. nem esik egybe a főrész cselekvésének, állapotának az ideje (когда, после того как, прежде чем как, пока): Когда я учился в седьмом классе, я уже знал Катю ($\Rightarrow$ egyidejűség, különböző idejűség). G) Hasonlítói $\sim$ ($\sim$ с придаточным сравнения): a fő- és mellékrész tartalmát reális v. képzelt hasonlattal összehasonlító mondat (как, подобно тому как, будто, словно, точно): Он жил просто, как все мы живём. Я так устал, будто проработал целые сутки. H) Hozzácsatolt $\sim$ ($\sim$ с присоединительной придаточной частью): kiegészítő közlést, következtetést tartalmaz; a főrész jelentését, szerkezetét tekintve viszonylag önálló, és részben v. teljes egészében magában

foglalja a főrész "tartalmát" (что, чего, чем, вследствие чего, отчего, почему, зачем): Папа роса, что предвешало завтра хорошую погоду.

algoritmus [al-kvariami középkori arab matematikus lat. nevéből: Algorithmus], algoritm: meghatározott sorrendű műveletek előírása mint azonos típusú feladatok megoldására szolgáló általános eljárás. Az ~t sok lépésben (gépiesen) lehet alkalmazni. Az idegen nyelvek oktatásában egy-egy részlettelülettől áll; pl.: anyanyelvi oktatás, ⇒ nyelvművelés, a beszédhibák diagnosztizálása és javítása, távközlés, dokumentáció- és információtárolás, számítógépes nyelvészet, idegen nyelvek oktatása, ⇒ fordításelmélet, kontrasztív nyelvészet, kvantitatív nyelvészet. Az orosznyelvű szakirodalomban az ~hez sorolják a terminológiai kutatást, a transzkripciót (⇒ átírás), az írásbeliség megteremtését, a gépi ⇒ fordítást és oktatást, a programozást is.

alkalmazott nyelvészet, прикладная лингвистика: az ~ azoknak az elméleti kutatási tevékenységeknek és technikai eljárásoknak az összefoglaló neve, amelyeknek a célja a ⇒ nyelvtudomány eredményeinek hasznosítása, a társadalmi szükségletek kielégítése. Nagyszámú részlettelülettől áll; pl.: anyanyelvi oktatás, ⇒ nyelvművelés, a beszédhibák diagnosztizálása és javítása, távközlés, dokumentáció- és információtárolás, számítógépes nyelvészet, idegen nyelvek oktatása, ⇒ fordításelmélet, kontrasztív nyelvészet, kvantitatív nyelvészet. Az orosznyelvű szakirodalomban az ~hez sorolják a terminológiai kutatást, a transzkripciót (⇒ átírás), az írásbeliség megteremtését, a gépi ⇒ fordítást és oktatást, a programozást is.

állandósult szókapcsolat: ⇒ frazeologizmus

állatnév: ⇒ főnév

alliteráció [lat. ad '-hoz, -hez, -höz' + littera 'betű'], аллитерация: egyforma v. hasonló hangok, hangkapcsolatok ismétlődése egymást követő szavak elején v. belsejében, ill. ezek összecsengése: Фанфары, хохот; Подобна лилии крылатой, Колебясь, входит Лалла-Рук (Пушкин).

állítmány, predikátum [lat. praedicatum 'a kimondott', 'állítmány'], сказуемое, предикат: 1. olyan cselekvés, történet, állapot, létezés tulajdonság, mennyiség neve, amely vmely élőlényre, tárgyra v. elvont dologra, tehát a mondat ⇒ alanyára vonatkozik. I. Igei ~ (глагольное ~); A) egyszerű igei ~ (простое глагольное ~): az ige ragozott formáival, vagyis kijelentő, felszólító és feltételes módú alakjaival fejeződik ki: Я буду учиться в университете! Прочитайте эту книгу! Я прочитал бы эту книгу, но у меня не было времени. Az alábbi típusú szókapcsolatok együtt töltik be ezt a funkciót, mert jelentésüket tekintve egységesek: оказывать помощь ('помогать'), дать согласие ('согласиться'), делать ошибку ('ошибиться'). A bővített egyszerű igei ~ (осложнённое глагольное ~) igei szóismétléssel, módosítószóval v. egyéb szerkezettel bővített ~: Пойдём поговорим спокойно! Он взял да и ушёл совсем. Тогда гуляя себе. Ждём не дождёмся весны. B) Összetett igei ~ (составное глагольное ~): ⇒ segédigéből és ⇒ főnévi igenéből áll; az előbbit ragozzuk, így fejezzük ki az ~ grammatikai jelentéseit (idejét, módját, személyét és számát), az utóbbi pedig az ~ tulajdonképpeni lexikai jelentését hordozza; a) ⇒ fázisigével: Он начал читать лекцию. Мы перестали курить; b) modális igével (⇒ segédigék): Я не умею рисовать. Мы постараемся это сделать. Segédige helyett állhat modális jelentésű, rövid alakú melléknévi igenév: Рад вас видеть. Мы должны зайти к маме. Я был готов помочь ему; c) ⇒ műveltető szerkezettel: Попроси его принести мне хлеба. Он заставил её остаться дома; d) frazeológiai szókapcsolattal: Она не была в состоянии разобраться в тонкостях этикета. II. Összetett névszói ~ (составное именная ~): ⇒ kopulából és névszói részből áll. Ez utóbbi lehet: a) főnév (Моя сестра я учительница. Левитан был художником печального пейзажа); b) melléknév (Карандаш я красный. Погода я хорошая.); c) melléknévi igenév (Проект будет утверждён. Она возвращался домой излеченная); d) számnév (Три и два будет пять); e) névmás (Эта книга я моя); f) határozószó (В твои годы я была замужем); g) állítmányi

határozószó (На улице было шумно); h) frazeológiai szókapcsolat (Младший сын пошел лицом в отца). A fenti példákban kitűnik, hogy jelen időben a есть kopulát általában nem használjuk (Ø); a tudományos stílusban, meghatározásokban azonban találkozunk vele, sőt a többes szám 3. személyű alakjával is. Язык есть важнейшее средство человеческого общения. Воинская учеба и дисциплина суть основа боеспособности армии. III. A többtagú ~ (сложное ~) három v. több részből áll: a) az igei jellegűek (сложное глагольное ~) segédige + két főnévi igenév: Он хотел бросить курить. Она стеснялась попросить поселиться на другой даче; b) a névszói jellegűek (сложное именное ~) a melléknév rövid alakja, kopula és a hozzá kapcsolódó névszói rész alkotja: Я счастлив быть вашим спутником. Он вынужден казаться строгим; c) a kevert típusúak (сложное именное ~) egyesítik az összetett igei és az összetett névszói ~ok jegyeit: Он хотел стать учителем. Я уже не боялся быть и казаться быть чувствительным... (Тургенев). Az ~hoz tartozó ⇒ bővítmények a mondat ⇒ állítmányi részét alkotják. Az alany és az ~ egyeztetését ⇒ koordinációnak nevezzük. 2. ⇒ predikátum.

állítmányi határozószó, предикативные слова [⇒ állítmány], категория состояния, предикативные наречия, предикативы: olyan szavak (főleg határozószók), amelyek nem dinamikus állapotot jelölnek és a személytelen mondatban (⇒ egyfőreszes mondat) az összetett névszói ⇒ állítmány kifejezésére szolgálnak: В зале душно. В зале было (будет) душно. В зале (стало) тихо. Az ~hoz gyakran kapcsolódik főnévi igenév v. a főnév és a névmás részes esete: Это тебе нужно закончить. Отцу трудно говорить об этом. Az -o-ra végződő ~kon kívül ehhez a szófajhoz tartozik: a) néhány sajátos jelentésben használt főnév és b) a -но, -то végű múlt idejű szenvedő melléknévi igenév is; a) Пора (время) ехать. Грех смеяться над слабыми. Недосуг мне этим заниматься; b) В комнате накурено и не прибрано. Велено отправляться в дорогу. Az ~ kifejezheti: a) az ember érzéseit, fizikai és lelki állapotát: тепло, холодно, больно, радостно, скучно, грустно, лень, жаль; b) a természet és a környezet állapotát: светло, темно, прохладно, солнечно, морозно, просторно, пусто; c) a cselekvés szükségességét, szükségtelenségét, lehetőségét: надо, нужно, необходимо, можно, нельзя, невозможно; d) a cselekvés idejét: пора, время, рано, поздно stb.

állítmányi rész, состав сказуемого: az ⇒ állítmányhoz tartozó ⇒ bővítmények (határozó, tárgy, jelző): Мы шли по улице весело. Иван встретился с Верой в 8 часов вечера. Она симпатичная девушка (vö. ⇒ alanyi rész). A ⇒ generatív nyelvtanban VP a jelzése. (⇒ ágrajz, közvetlen összetevők)

állítmány nélküli mondat: ⇒ egyfőreszes mondat

állító mondat: ⇒ mondat

allomorf: ⇒ szóelem

álnév: ⇒ személynevek

általános alanyú mondat: ⇒ egyfőreszes mondat

általános nyelvészet, общее языкознание: a ⇒ nyelvtudomány egyik ága; általános következtetéseket von le a ⇒ nyelvről, eredetéről, a nyelvi jel és a jelentés, mint a szó(szerkezet) és a mondat kapcsolatáról, összehasonlítja a nyelvet és a beszédet, megállapítja a nyelv és a gondolkodás közötti összefüggéseket, eltéréseket, a nyelvi fejlődés tendenciáit, választ keres a különböző nyelvi szintek általános kérdéseire (⇒ univerzálék). Az ~ az egyes nyelvek vizsgálatának alapjául szolgál és támaszkodik azok kutatási eredményeire.

anafora: ⇒ utalószó

anagramma [gör. ana 'vissza' + gramma 'betű'], анаграмма: vmely név, szó v. rövid mondat betűinek, hangjainak átcsoportosításával alkotott új

szó v. mondat: мука -- кума; A роза упала на лапу Азора.

anakronizmus [gör. ana 'vissza' + chronos 'idő'], анахронизм: az ábrázolt korbá, annak stílusába nem illő szó, kifejezés (pl. Puskin idejében a зал szó alanyesete зала volt; tehát napjainkban ezt hallani ~: Давай зайдём в залу).

analitikus forma [gör. analytikos 'szétbontott'], аналитическая форма: a grammatikai formának és a grammatikai jelentésnek összetett módon, segédszóval történő kifejezése: a) összetett jövő idő: буду читать; b) feltételes mód: читал бы; c) felszólítás: пусть пойдёт; d) melléknév fokozása: более красивый stb. (vö. ⇒ szintetikus forma)

analógia [gör. analogia 'hasonlóság'], аналогия: azonos szintű (hangtani, alaktani stb.) nyelvi elemek alkalmazkodása, igazodása egy jóval elterjedtebb és produktívabb szabályhoz; hasonlóságon alapuló azonosulás. Pl. az e/o változás kezdetben csak sajátos fonetikai helyzetben ment végbe: a hangsúlyos magánhangzó kemény mássalhangzó előtt /o/-t, lágy előtt /e/-t eredményezett (сёла -- сельский, весёлый -- веселье, плётка -- плеть, пёк -- печь), de ma már egyformán ejtjük ki a пёс -- пёсик, весёлый -- весёленький, тётка -- тётя, горшок -- горшочек szavakat is, ahol az [o] lágy mássalhangzó előtt ~ útján jött létre, mert kemény mássalhangzó előtt, "történeti szempontból" így ejtették. A ⇒ futóhangok használatában is tapasztalható ~. Az anyanyelvi szabályok, mondat szerkezetek ~s úton való alkalmazása az idegen nyelvben hibás mondatokat eredményezhet: Ми volt a házi feladat? *Что было домашнее задание? -- Что было задано (на дом)? A nyelvi egységesülés tendenciájának érvényesülése miatt egyre kevesebben használják a (stakan) чай, кипятку típusú ⇒ részbirtokos esetet, amely -- feltételezhetően -- ~ hatására szűnik majd meg: (stakan) чая, кипятка. Ez a folyamat azonban lassú.

antonima [gör. anti 'ellen' + onyma 'név'], ellentétes jelentésű szavak, антонимы: az ~k ugyanazon szófajhoz tartozó, ellentétes jelentésű szavak: горячий -- холодный; чёрный -- белый; начало -- конец; входить -- выходить (⇒ konverzívák). A lexikai ~kon kívül (левый -- правый, друг -- враг) megkülönböztetnek frazeológiai ~kat is (денег куры не клюют 'a bőre alatt is pénz van' -- кот заплакал 'szegény mint a templom egere'; семи пядей во лбу 'úgy vág az, agya mint a beretva' -- пороха не выдумает 'nem találja fel a spanyolviaszt'). A ⇒ többjelentésű szavaknak több ~juk is lehet: лёгкий₁ -- тяжёлый (чеходан), лёгкий₂ -- трудный (текст для перевода), лёгкий₃ -- сильный (мороз).

antonímia [⇒ antonima], антонимия: ellentétes értelműség; az a jelenség, amikor két nyelvi jel(csoport) jelentéstartalma egymással szemben ellentétes jegyeket foglal magában. (⇒ antonima)

antonómázia [gör. anti 'ellen' + onomasia 'elnevezés'], антономазия: 1. vmely személy olyan szóval való megnevezése, amely elvont, jellemzőnek tartott tulajdonságát minősíti; pl. чёрт, дьявол, домовой helyett: нечистый (⇒ eufémizmus); 2. irodalomban, történelemben stb. ismertté vált tulajdonnév használata olyan személy megnevezésére, aki e híres ember tulajdonságait magán viseli; pl.: Отелло ('ревнивец'), Дон-Жуан ('сластолюбец'); 3. stilisztikai szókép, amely vmely személy nevét körülírással határozza meg; pl.: победитель при Аустерлице, побеждённый при Ватерло ('Наполеон').

antropológiai nyelvészet: ⇒ etnolingvisztika

antropónímia: ⇒ névtan

anyagnév: ⇒ főnév, részbirtokos eset

aorisztosz [gör. aoristos 'meghatározatlan'], аорист: az ósszláv, az ósláv és az orosz nyelv múlt idejének ⇒ szintetikus formája. A múltban beveződött és egészében befejeződött mozzanatos cselekvést jelölt.

Többnyire a befejezett főnévi igenév tövéből képezték. A magánhangzóra végződő tövekből egy, a mássalhangzósakból háromféle ~t lehetett képezni egyes, kettős és többes számban -х-, ill. -ох- képző segítségével: (e. sz.) знахъ, зна, зна; идохъ, иде, иде; (k. sz.) знаховѣ, знаста, знаста; идоховѣ, идоста, идоста; (tb. sz.) знахомъ, знасте, знаша; идохомъ, идосте, идоша. Az oroszban ez a rendszer egyszerűsödött, és a 15. sz.-től fokozatosan felváltotta a ⇒ *perfektum*.

apai név, отчество, патроним [gör. pater (patros) 'apa' + onyuma 'név']: a ⇒ *személynevek* egyik fajtája, az apa ⇒ *utónevéből* képzett szó; férfinevekből az -ович/-евич, -овн(а)/-евн(а) képzővel alkotjuk abban az esetben, ha a kiinduló név mássalhangzóra végződik; -ич, -иничн(а) a képző akkor, ha az alapszó -а-га végződik: Александр -- Александрович, Александровна, Кузьма -- Кузьмич, Кузьминична. Az utónév és az ~ fonetikai egységet alkot. Ez elsősorban a gyors tempójú, szünet nélküli kiejtésben nyilvánul meg. Mivel a főhangsúly az ~ hangsúlyos szótagjára esik, az említett képzők és végződések többnyire redukálódnak, megrövidülnek: Иваныч, Алексеич, Николавна, Владиславна. Az orosz nyelvi etikettnek megfelelően ⇒ *megszólítások* leggyakrabban az utónevet és az ~t együtt használják. Falusi környezetben a Кузьмич v. a Кузьминична típusú megszólítás társadalmi elismerés, rang kifejezője, míg a bizalmasabb stílusban a tisztelet jele lehet. A fiatalok (elsősorban a lányok, asszonyok) általában szívesen veszik, ha csak az utónevüket említik, sőt gyakran a harminc-, negyvenévesek is, hiszen így "fiatalabbnak" tűnnek. Viszont a fordítottja is igaz lehet, mert önbizalmat adhatunk egy 20 éves fiúnak v. lánynak, ha utóneven és apai néven szólítjuk, ti. azt fejezzük ki, felnőtteknek tartjuk.

apai név ragozása: ⇒ *személynevek ragozása*

apoztróf [gör. apostrophos 'elfordított'], апостроф: egy szó v. sor felső sarkában elhelyezett vesszőszerű jelzés. a) A fonetikai átírásban a mássalhangzók lágyságát jelöli: [т'о'т'ъ] тѣтя; b) egy sor nyelvben a ki nem ejtett hangzó jelölésére: fr. l'homme (le homme), ang. don't (do not); eszperantó: La amo kaj liber' (libero).

archaizmus: ⇒ *régies szavak*

archifonéma: ⇒ *fonéma*

areális nyelvészet [lat. area 'tér(ség)'], ареальное языкознание: az ⇒ *általános nyelvészet* egyik ága, amely a nyelveket és a nyelvjáráásokat egybeveti az egyes nyelvközösségek területi elhelyezkedésével, történelmével; rámutat arra, hogyan jelentkeznek a közös kiejtési, nyelvtani és szókincsbeli sajátosságok az adott területen.

argó: ⇒ *csoportnyelvek*

artikuláció [lat. articulatio 'tagolt kiejtés'], артикуляция: az ajkak, a nyelv, ill. a többi beszédszerv mozgása és vmely beszédhang képzésekor elfoglalt helye. (⇒ *hangképző szervek*)

artikulációs bázis [⇒ *artikuláció* + gör. basis 'alap'], артикуляторная база, артикуляционная база: az összes jellegzetes hangképzőszervi állások, amelyek vmely nyelv ⇒ *beszédhangjainak* létrehozásához szükségesek. A helyes orosz ⇒ *kiejtési norma* elsajátításának folyamán elengedhetetlen a magyar és az orosz nyelv ~a közötti eltérések figyelembe vétele (1. tábl.).

aspektológia [lat. aspectus 'szemlélet' + gör. logos 'tan'], аспектология: az ⇒ *igeszemléletet* és a cselekvés ⇒ *akcióminőségét* tanulmányozó tudományág.

aspektológus [⇒ *aspektológia*], аспектолог: ⇒ *igeszemlélettel* és a cselekvés ⇒ *akcióminőségével*, vagyis ⇒ *aspektológiával* foglalkozó nyelvész.

A magyar és az orosz artikulációs bázis alapvető eltérései

MAGYAR	OROSZ
A magánhangzók hosszúsága és képzése viszonylag állandó; nem függ attól, hogy a magánhangzó a szó elején, közepén v. végén, hangsúlytalan v. hangsúlyos szótagban, milyen hangkörnyezetben van.	A hangsúlyos magánhangzók képzése sokkal feszültebb hangképzőszervi állással történik, mint a hangsúlytalanoké. A magánhangzó fonémák a szóban elfoglalt helyüktől, a hangsúlytól függően különböző kettős-, hármashangzókban realizálódhatnak.
A magánhangzókat egyenletesen feszült beszélőszervi állással ejtjük.	A hangsúlyos magánhangzót nagyobb izomfeszültséggel ejtjük, mint a hangsúlytalanat.
Az ajkak mozgása a magánhangzók képzésében igen fontos szerepet játszik (9 ajkakkerekítéses magánhangzó van).	Csak két ajkakkerekítéses magánhangzó van: [o], [y].
A nyelvhat középső részét a palatális (lágy) mássalhangzók képzésében nem kiegészítő mozgásként használjuk.	A palatalizált mássalhangzók képzésében a nyelvhat középső része kiegészítő mozgást végez.

aspektualitás [⇒ aspektológia], *аспектуальность*: a cselekvés lefolyásának módját különböző morfológiai, szóképző, lexikai és szintaktikai eszközökkel jelölő, az ⇒ *igeszempléletet* és az ⇒ *akcióminőséget* egyesítő funkcionális-szemantikai kategória. A cselekvés lefolyásának módja a szövegkörnyezetben a folyamatos és a befejezett igék ⇒ *oppozíció*s formáival fejeződik ki; az *akcióminőség* is erre utal különböző lexikai-grammatikai eszközökkel. A nem igei kifejezőeszközök közé sorolhatók a cselekvés hosszúságára (*долго, всё время*), mozzanatosságára (*вдруг, мгновенно, бух, трах, бац*), befejezettségére (*уже, совсем*), ismétlődésére (*часто, обычно, каждый день, три раза*) utaló szavak. Vö. Он вдруг заговорил. Он долго говорил о своих проблемах. Мы каждый день говорим о ней. Он всё время говорил, но ничего не сказал.

aspektus: ⇒ *igeszemplélet*

asztronómia ⇒ névtan

atematikus igék [gör. a (fosztóképző) + thema 'tétel'], *атематические глаголы*: olyan igék, amelyek személyvégződése tőképző magánhangzó nélkül, közvetlenül az ige tövéhez kapcsolódik; pl: ör. *дас-т, да-нь*; de: *нес-ѐ-т* (vö. ⇒ *tematikus igék*).

átírás, transzkripció [lat. trans 'át' + scriptio 'írás'], *транскрипция*: valamely szó v. szöveg más rendszerű írásban, írásmódban való rögzítése. A) A ⇒ *fonetikai átírás* az orosz és/v. a latin ábécé betűit, ill. a ⇒ *diakritikus jeleket* használja fel a ⇒ *beszédhangok*

rögzítésére. B) A ⇒ fonematikus átírás lehet latin- v. cirillbetűs; a hangzó beszédnek csak azokat a sajátosságait ábrázolja, amelyeknek a fonémarendszerben megkülönböztető szerepük van. C) A ⇒ magyar átírás az orosz tulajdonneveket és ⇒ ekvivalens nélküli szavakat alkalmassá teszi arra, hogy azok -- a magyar ábécével való ~ után -- a befogadó nyelven írott szövegekbe beilleszkedjenek. D) Az ⇒ orosz átírás a magyar szavakat cirill átírással közvetíti. E) A ⇒ nemzetközi átírás az orosz betűknek latin betűkkel és diakritikus jelekkel történő, többé-kevésbé egységes transzkripcióját jelenti.

átkódolás: ⇒ fordítás

áttételes egyenes beszéd: ⇒ szó jelentése

a-zás, акање: 1. az orosz és a belorusz ⇒ irodalmi nyelvnek az a fonetikai-fonológiai jelensége, amikor a hangsúlytalan szótagokban álló, nem felső nyelvállású magánhangzó fonémákat nem különböztetik meg, egy közös hangnak ejtik (vö. ⇒ o-zás); 2. az orosz és a belorusz irodalmi nyelvben, ill. az orosz déli ⇒ nyelvjárási csoportban a nem felső nyelvállású fonémákat a hangsúlytalan szótagokban, kemény mássalhangzó után nem különböztetik meg (kivéve ⇒ susogó mássalhangzók után). A disszimilatív ~ (диссимилятивное ~) azt jelenti, hogy a hangsúly előtti első szótagban, kemény mássalhangzó után [a] jelenik meg, ha a hangsúlyos szótagban bármely más magánhangzó van; kivéve az [a]-t és a [ъ]-el jelölt hangot, ha hangsúlyos helyzetben [a]: [вѣдѣ], [вѣдѣ], [вѣд'ѣ]. Nem disszimilatív ~ (недиссимилятивное ~) lép fel a hangsúly előtti első szótagban kemény mássalhangzó után (kivéve a susogókat), amikor annak mássalhangzó fonémája [a]-szerű hangnak felel meg: [вѣдѣ], [вѣдѣ], [вѣд'ѣ]. (⇒ elhasonulás)

a-zik, акаць: a hangsúlytalan [o]-t [a]-nak ejti. (⇒ a-zás)

azonosalakú szavak: ⇒ homonima

B

barbarizmus [gör. barbarismos 'idegenszerűség'], варваризм: 1. olyan szó(alak) v. kifejezés, amelyet nem az adott nyelv szóalkotási, ragozási szabályai alapján képeztek v. történetileg (etimológiailag) megalapozatlanul jött létre; 2. ⇒ idegen szavak, ekvivalens nélküli szavak.

becenév, ласкательное имя: az ⇒ utónév kicsinyített, kedveskedő alakja. Sok névnek van állandó, rövidített változata. Ebből v. ritkábban a teljes utónévből -еньк, -очк, -юшеньк stb. utóképzővel alkotunk ~eket: Володенька, Димочка, Лидочка, Николашенька, Ванюшенька, Любушка, Николайчик stb. A ~ ugyanúgy ragozódik, mint az azonos végződésű köznévként (⇒ főnévragozás); neme -- a végződéstől függetlenül -- mindig a természetes

nemet követi [hímneműek: Витя (Виктор), Женя (Евгений), Саша (Александр); nőneműek: Женя (Евгения), Саша (Александра), Валя (Валентина) stb.]. Megjegyzendő, hogy a Машка, Сашка, Стёпка, Лидка, Надька típusú szavak (a képző: -к) általában csak a közvetlen családi környezetben számítanak ~eknek; szónálattuk lehet sértő, megvető értelmű is.

befejezett ige, совершенный вид: a ~ a cselekvést a maga teljességében, egészében, cél- v. időbeli határok között jelöli, a múlt v. jövő konkrét egyszeri, befejezett tényeként; szövegkörnyezetben azt fejezi ki, hogy a cselekvést végrehajtották v. majd végrehajjtják, eredményt ér(t) el. Az orosz ige sajátos kategóriája az ⇒ *igeszemlélet*, az ⇒ *akcióminőség* és az ⇒ *aspektualitás*, amelynek a ~ fontos alkotórésze. A ~k és a ⇒ *folyamatos igék* ⇒ *oppozíciót* és ⇒ *szemléletpárt* alkotnak, de lehetnek pár nélküliek is (⇒ *egyszemléletű igék*, *kétszemléletű igék*). A ~ket vmelyik alábbi morfológiai jegy jellemzi: a) egyszerű igekötő nélküli tőigék (дать, лечь, пасть, сесть, стать); b) -ить végű igék, amelyeknek van -ать/-ять végű párjuk (бросить, кончить, лишить, пустить, решить, хватить); c) egy igekötő + tőige kapcsolatából állnak (обдумать, сделать, увидеть, замолчать, вылезть); d) az igének az -ыва-/-ива- vagy az -а-/-я- képző mellett két v. több igekötője van (попытаться, пообдумывать, поназакрывать); e) -ну- képzős igék, amelyek e képzőjüket múlt időben nem veszítik el (крикнуть, двинуть, рубануть); f) a szuppletív szemléletpárnak nem folyamatos tagja (⇒ *szuppletivizmus*): (садитья) -- сесть, (брат)я -- взять.

bekezdés [ném. Absatz 'bekezdés'], абзац: 1. mely szöveg írásában az új gondolatcsoportnak új sorban és beljebb való kezdése; 2. (*красная строка*) szövegben beljebb kezdődő sor v. szakasz neve; 3. a ⇒ *szövegtanban* a ⇒ *szöveg* tartalmi és szerkezeti felosztására használt szakszó; olyan gondolat sorok jelölésére szolgál, amelyek tartalmilag összefüggnek még akkor is, ha grammatikailag egymástól függetlenek, mert a *témának* azonos *részletére* vonatkoznak. Beszédben a szomszédos ~tól *szünettel*, sajátos *hanglejtéssel* választjuk el. (vö. ⇒ *körmondat*, *monológ*)

belső flexió: ⇒ *szóelem*

beszéd, речь: ~en általában a következő fogalmakat értjük: a) a nyelvi jelek rendszerének hangzó, vagyis akusztikailag megjelenő, érzékelhető módja (*устная* ~); b) a konkrét beszélés belső formája; c) a fentiek írásban való rögzítése. A ~ tehát az egyénnek társadalmi érvényű eszközökkel és formában való reagálása külső v. belső ingerekre; szerepe -- általában célja is -- milyen belső tartalom kifejezése, s ezáltal a társadalom más tagjainak tájékoztatása, gondolati v. cselekvésbeli magatartásuk befolyásolása. A ~ jellemzésekor a ⇒ *nyelvvél* való összehasonlításból kell kiindulni. Míg a *nyelv* általános, társadalmi érvényű, *elvont fogalom*, addig a ~ a *nyelv konkrét megvalósulási formája*, *egyedi és érzékelhető*. A ~ *kommunikatív funkciója* a nyelv segítségével (annak szabályrendszerén keresztül) valósul meg (⇒ *kommunikáció*). A ~ *alapegysége* a ⇒ *mondat*, s az ezekből felépülő ⇒ *szöveg*. A ~ lehet ⇒ *monológ* és ⇒ *dialogus*; mindkettő *individuális jellegű*, mert meghatározott személy(ek), a beszélő(k) *érzéseit*, *sajátos szavai szerkesztési módját* stb. tükrözi (⇒ *közhasználatú szavak*, *stilisztikailag árnyalt szavak*). A ⇒ *generatív nyelvtanban* -- némi módosulással -- a nyelvet ⇒ *performanciának*, a ~et ⇒ *kompetenciának* nevezik; a ⇒ *nyelvészeti strukturalizmus* hívei a *langue* és *parole* (nyelv és ~) fenti kettősségét vallják. A ~et ⇒ *fonetikai átírással* lehet legpontosabban írásban rögzíteni, de ilyenkor is elvész az ⇒ *intonáció*, az érzelmi és értelmi többlet, a nyomtaték, a szintagmatikus ⇒ *hangsúly* stb.

beszédaktus, акт речи, речевой акт: olyan beszédszakasz, amelynek az

adott körülmények között meghatározott célja van, s ezt az artikulációs-akusztikai egységet mind a beszélő, mind a hallgató azonos jelentésűnek fogja fel a közlési szituációban. (⇒ *beszéddaktus-elmélet*)

beszéddaktus-elmélet, теория речевого акта: a ~ szerint egy ⇒ *beszéddaktus* cselekvések sorozataként kell felfogni: a) a szavak, a mondatok kimondása -- *megnyilatkozás*, azaz *lokúció* ([lat. locutio 'beszéd'], *ложуция*); b) a külvilág elemeire tett utalás és az ezekre vonatkozó ítélet kimondása -- *propozíció* ([lat. propositio 'állítás'] *пропозиция*); c) állítás, tagadás, kérdés, parancsolás, ígéret stb. -- *illokúció* ([lat. in 'bele'], *илложуция*); d) vmilyen hatás gyakorlása a hallgatóra (meggyőzés, megijesztés, ellenkezésre indítás, a cselekvés elvégeztetése stb.) -- *perlokúció* ([lat. per 'át', 'keresztül'], *перложуция*).

beszédetikett: ⇒ nyelvi etikett

beszédhang, звуки речи: ⇒ *artikulációs mozgásokkal* képzett, akusztikai hatást keltő, a szóelemek és a szavak hangtestét alkotó, önálló jelentéssel általában nem rendelkező, tovább már nem tagolható nyelvi elem. A ⇒ *fonetika* elemzi a ~ok képzését (*fiziológiai aspektus*), jellemzi a képzett hangok hatását (*akusztikai szempont*) és annak érzékelését (*percepció*). *Fiziológiai szempontból* a ~ok különböző megvalósulási formáinak közös és jellegzetes tulajdonságai alapján határozhatók meg. *Akusztikailag* a ~okat a tüdőből kiáramló artikulációs levegő által keltett *rezgőmozgásként* kell felfogni, amely forrása, egyrészt a hangszalag rezgéséből adódó *zöngé*, másrészt a hangképző szervek alkotta akadályok feloldásakor keletkező *zörej*. A csak zöngét tartalmazó, a szájüregben módosuló ~ok, a ⇒ *magánhangzók*; a ⇒ *mássalhangzókat* a zöngé és/vagy a zörej jellemzi; az utóbbi létrejöhet a hangszalagok surlódása v. a szájüregben képződő akadályok feloldásának eredményeként. A kiejtett ~okat *akusztikai jelzések* formájában *hallószervünkkel* fogjuk fel. A folyamatos beszédben a ~ok egymásra hatnak, képzésük módosul (⇒ *hangváltozások*, *redukció*), s ebből következik, hogy az egyes ~ok artikulációs-akusztikai jegyeit csak feltételesen lehet meghatározni, mert a beszédben a minimális kiejtési egység a ⇒ *szótag*.

beszédmű: ⇒ *szöveg*

beszédszünet: ⇒ *intonáció*

beszédtempó: ⇒ *intonáció*

beszélt nyelv: ⇒ *beszéd, beszélt nyelvi stílusok, társalgási stílus*

beszélt nyelvi stílusok, стилевые разновидности устной речи: a közlés történhet írásban (írott nyelvi stílusok) és szóban. A szóbeli közlés célja az, hogy az emberek közvetlenül kicseréljék gondolataikat, érzéseiket, ismereteiket. *Jellemzői*: a közvetlenséget biztosító, időnként pongyola kifejezőmód és mondatfűzés, a ⇒ *neologizmusok*, a divatszavak, jellegzetes szóképzési módok, sajátos szórend. A ~at a ⇒ *társalgási stílus* képviseli; az oroszban a ⇒ *köznyelvvél* is azonosítják. A mindennapok leggyakoribb kommunikációs formája a *beszélgetés*. Számtalan árnyalata van (⇒ *stílusárnyalatok*) aszerint, hogy kivel, hol, miről, milyen hangulatban stb. társalgnak. Így a ~ szokászatában megtalálhatók az érzelmi hatásra, a konkrét szemléltetésre, a kötetlenségre utaló szavak (⇒ *csoportnyelvek, tájsoók, idegen szavak*). Ritkán használ összetett mondatokat, s inkább hajlik a mellé-, mint az alárendelésre; kedveli a ⇒ *szómondatokat*, a ⇒ *hiányos szerkezetű mondatokat*, a közbevetéseket, félbeszakításokat stb.

betoldásos /l'/, "l'" epentheticum [gör. epentheticus 'betoldott'], вставочное /л'/: az őszláv nyelv p, b, m, w +j hangkapcsolataiból az őszlávban az ajakhangzók után l' fejlődött ki. A w az oroszban a 12. sz.-tól v [v] lett, majd pozicionálisan (zöngétlenedés útján ϕ [f]).

Morfémán belüli megléte minden szláv nyelvben kimutatható. Morfémák határán a ~ a keleti és a déli szláv nyelvek közös megkülönböztető jegye (a mai bolgár kivételével): ósszl. ^xzemja > or. земля, ószl. земля, le. ziemia, bolg. земя. A mai oroszban ez a betoldódás a ⇒ *történeti hangváltozásokhoz* tartozik, s az ige jelen, ill. egyszerű jövő idejének egyes szám első személyében következetesen érvényesül: б/бл: люблю; п/пл: куплю stb.

betű, буква: a ~ az ábécé, a nyelv ⇒ írásmódjának (grafika) írott v. nyomtatott jele; lényegében a ⇒ fonémát jelölő ⇒ graféma realizálódik konkrét ~kben és ~típusokban. (Az egyszerűség kedvéért azonban a szakirodalomban is gyakran nem a fonéma -- graféma -- ~, hanem a fonéma -- ~ egymáshoz rendeltségéről beszélnek.)

betűszó: ⇒ szóalkotás

bilabiális [lat. bi (bis) 'két(szer)' + labialis 'ajak-'], билабиальный, губно-губной: két ajakkal képzett; az orosz ~ mássalhangzók a ⇒ fonémák olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyek képzésekor a két ajak felpattanó v. fel nem pattanó zárt alkot: [б, б', п, п', м, м'].

bilingvis [lat. bilinguis 'kétnyelvű'], kétnyelvű, билингвистический, двуязычный: kétnyelvű, a ⇒ bilingvizmussal kapcsolatban álló (elmélet, személy stb.).

bilingvizmus [⇒ bilingvis], kétnyelvűség, билингвизм, двуязычие: két nyelv különböző helyzetekben megvalósuló (tökéletes) használata. Kialakulhat *természetes úton* (pl. nemzetiségi területen) és *mesterségesen* (iskolában, tanfolyamon stb.).

birtoklás, притяжательность: vkihez, vmihez való konkrét v. átvitt értelmű tartozás; különböző nyelvi elemekkel fejeződik ki: a) ⇒ *birtokos esettel* (a magyarhoz képest fordított szórenddel): на пятой странице книги моего друга 'a barátom könyvének ötödik oldalán'; b) *birtokos névmással*: мой стол, его книга. c) у меня... ('нчем van') szerkezettel: у меня есть хорошие книги; d) *birtokos* ⇒ melléknévvvel: мамин стакан; e) *különböző igékkel*: Этот дом принадлежит отцу; является собственностью, иметсяя, располагаться, обладать; f) *ot* előljárószóval vmely tárgy részének a jelölésére: ручка от чайника 'a teáskanna füle', ножки от стола 'az asztal lábai', тень от дерева 'a fa árnyéka' stb.

birtokos eset, родительный падеж: az orosz névszóragozás egyes és többes számú ⇒ paradigmáinak harmadik ⇒ esete, amely az alább meghatározandó jelentésrendszert foglalja magában -- előljárószó nélkül v. előljárószóval (végződéseit ld. az egyes ragozásoknál; pl. főnévragozás, melléknév ragozása stb.). 1. A ~ használata *előljárószó nélkül*. A) főnévi szókapcsolatokban; a) vkihez, vmihez való konkrét tartozás v. képletes, képzeletbeli birtoklás jelölésére: дом отца, вопрос преподавателя; b) annak a tárgynak a megnevezésére, amelyre a főnévi alakban kifejezett cselekvés irányul: осмотр города, уборка урожая, изучение иностранных языков. Az orosz nyelvben gyakori az ilyen *birtokos szerkezet* (притяжательная конструкция), de az írott nyelvben még többször fordul elő a *többtagú birtokos* lánc: возможности радикального преобразования методов производства; c) annak az anyagnak a megnevezésére, amelyből vmi készült: портфель чёрной кожи, мебель старого дуба; d) a ⇒ főszó minősítésére (nem egyeztetett ⇒ jelző): человек высокого роста, места замечательной красоты, урок русского языка; e) a tárgy egy részének v. összességének jelölésére: часть книг, десяток яиц, ветка дерева, капли воды; f) mértéket jelölő szókapcsolatokban: литр молока, метр ткани. B) MELLÉKNÉVI SZÓKAPCSOLATOKBAN; a) közép fokú melléknév mellett összehasonlításokor (⇒ hasonlítás): Иван выше её; b) a полный, достойный, чуждый stb. melléknév ⇒ vonzataként: Стакан полон молока. Этот вопрос достоин внимания. Он чужд

ИНТРИГ. C) SZÁMNEVI SZÓKAPCSOLATOKBAN; a) dátum kifejezésére (mikor? kérdésre): первого марта; b) tőszámnév, ill. határozatlan számnév és főnév (melléknév) kapcsolatában (⇒ számnév, melléknév és főnév kapcsolata), ha a számnév alany- v. tárgyesetben áll. D) ⇒ Tárgyas igék mellett és a нет, не было, не будет használatakor, ⇒ tagadáskor: Я не понял вопроса. У меня нет (не было, не будет) такой ценной книги. E) ~et vonzó igék után: добиваться/добиться, достигать/достигнуть, касаться/каснуться, хотеть, желать, требовать, бояться stb. 2. ~ használata ⇒ előjárószókkal: без, близ, вдоль, вместо, возле, вокруг, вне, внутри, для, до, из, из-за, из-под, кроме, между, мимо, накануне, около, от, помимо, (по)среди, после, против, с.

2. tábl.

A ЕГО, ЕЁ, ИХ, СВОЙ használatára vonatkozó szabályok

SZABÁLY	PÉLDA
A beszélő, vagyis a grammatikai alany nem birtokos	Маша прочитала книгу Петра -- <u>его</u> книгу. Он сказал, что Маша прочитала <u>его</u> книгу -- книгу Петра.
A beszélő a birtokos (1., 2., 3. személyű), de nem grammatikai alany	Стёпа принёс <u>мою</u> книгу. Ира прочитала <u>твое</u> письмо. Сосед встретил <u>его</u> сына.
A birtokos (1., 2. személyű) grammatikai alany	Ты читаешь <u>твое</u> письмо = Ты читаешь <u>свое</u> письмо. Мы принесли <u>наши</u> книги = Мы принесли <u>свои</u> книги.
A 3. személyű birtokos grammatikai alany	Брат отправил <u>свое</u> письмо. Они получили похвалу за <u>свою</u> работу. Ученик забыл <u>свою</u> тетрадь дома.
A 3. személyű birtokos a grammatikai alany és a birtok a mondatban halmozott mondatrészt alkot	Человек и <u>его</u> труд создавали культуру.

birtokos melléknév: ⇒ melléknév

birtokos névmás, притяжательные местоимения: a ~ a ⇒ *névmások* olyan lexikai-grammatikai csoportja, amely azt fejezi ki, hogy a beszédbeli élőlényt, tárgyat, dolgot egy másik élőlény tárgy, dolog valódi

tulajdonának v. képletes birtokának tekintünk. Az első személyű birtokost a МОЙ, МОЯ, МОЁ, МОИ és a НАШ, НАША, НАШЕ, НАШИ jelöli, a másodikat a ТВОЙ, ТВОЯ, ТВОЁ, ТВОИ és a ВАШ, ВАША, ВАШЕ, ВАШИ. A 3. személyű birtoklást a személyes névmás birtokos esetével fejezzük ki: ЕГО, ЕЁ, ЕГО/ИХ. Az előbbieken nemből, számból és esetben megegyeznek a jelzett szóval, a birtokkal (⇒ egyeztetés, jelző), az utóbbiak -- mivel ragozott alakok --, nem ragozódnak; a birtokos neméhez igazodnak, előljárósók előtt nem toldódik be (Н-): МОЯ КНИГА, О НАШЕЙ КНИГЕ, ПЕРЕД ТВОИМ СТОЛОМ; (МАЛЬЧИК) ЕГО КНИГА, (ДЕВОЧКА) ЕЁ СТОЛ; (МАЛЬЧИКИ, ДЕВОЧКИ) В ИХ КНИГЕ. А СВОЙ ~ a tárgy, dolog 1., 2. és 3. személyű birtokosára egyaránt rámutat (2. tábl). A ~ok állandó kitétele, olyan következetes használata, mint pl. a magyar birtokos személyragoké (anyám, könyvem stb.), nyelvhelyességi hibákhoz vezethet (⇒ megközelítő helyesség). A ~ok melléknévként ragozódnak. (⇒ melléknév ragozása)

birtokos névmás ragozása: ⇒ melléknév ragozása

blattolás: ⇒ tolmácsolás

bővített mondat: ⇒ bővítmények, mondat

bővítmények, второстепенные члены, дополнение: a főrészek, vagyis az ⇒ alany és az ⇒ állítmány v. más ~ jelentésének pontosítására, kiegészítésére szolgáló mondatrészek (⇒ alanyi rész, állítmányi rész). Grammatikai szempontból alárendelő (szószerkezeti) viszonyban vannak azzal a főszóval, amelyhez tartoznak (⇒ egyeztetés, vonzat, csatlakozás). A ~hez tartozik: a) a ⇒ tárgy (Иван читает газету. Я всегда мечтаю о тебе); b) a ⇒ jelző (Десятилетний Иван читает интересную книгу. На уроке русского языка нас было десять); c) a ⇒ határozó: Иван читает громко. A tárgy és a határozó bizonyos esetekben ⇒ determinánsként használatos.

C

calque: ⇒ tükörszó

célhatározó: ⇒ határozó

célnyelv: язык перевода az a nyelv, amelyre a ⇒ forrásnyelvről átvisszük az információt, amelyre fordítunk; az idegen nyelv tanulása során az elsajátítandó nyelv. (⇒ fordítás)

cirill írás, кириллица, кириллица, кирилловское письмо: a szláv nyelvek, az egykori Szovjetunióban élő nem szláv népek egy részének, vmint a mongol nyelvnek írásformája. ~t használnak a szerbek és a bolgárok is. Mivel a ~ eredetileg az óbolgár nyelv számára készült, a mai ~okat többszöri helyesírás-reformmal kellett az egyes nyelvek fonémarendszeréhez igazítani. Nevét Cirill (eredetileg: Konstantin) 9. sz.-i hittérítőről kapta, aki bátyjával, Metóddal együtt 863 táján,

Rasztiszlav morva fejedelem hívására megkezdte a szláv nyelvű kereszténység terjesztését, a német terjeszkedést szolgáló római egyház befolyásának csökkentése érdekében. (Pannóniában is folytattak hittérítő tevékenységet.) Számos kutató úgy véli, hogy az óbolgár ábécére alapozott ~t nem Cirill, hanem jóval később, tanítványai dolgozták ki; bizonyítják, hogy Cirill a ⇒ *glagolita* írást alkotta meg. Ez a kérdés napjainkig a szlavisztika egyik legvitatottabb kérdése. A 11. sz.-i kódexek tanúsága szerint a ~ 43 betűből állt: ebből 24 a *bizánci dekoratív állóírásra*, vagyis a gömbölyített görög nagybetűs (majszkula), ún. *unciális* írásra vezethető vissza. A görögből hiányzó hangok (fonémák) jelölésére a *glagolita* írás betűit vették át. A betűknek számértékük is volt (ld. 3. tábl.) A szavakat tagolatlanul írták egymás után; a tagolás a könyvnyomtatás hatására (16-17. sz.) alakult ki. 1710-ben I. Péter rendelkezésére egyszerűsítették, majd újabb *reformok* következtek. Alapvető változást hozott az 1917-es forradalom győzelme után meghirdetett írásrendszer és helyesírás reformja. A mai orosz ~, az ábécé 33 betűből áll (⇒ *írásmód*).

3. tábl.

A cirill betűk és számértékük összevetése a görög unciális írással

Кириллица		Греческое уставное письмо	Кириллица		Греческое уставное письмо
Б у к в ы и их название	Цифровое значение		Б у к в ы и их название	Цифровое значение	
А -аз	1	Α	Х -хер	600	Χ
Б -буки			Ω -омега*	800	Ω
В -веди	2	Β	Ц -цы	900	
Г -глаголь	3	Γ	Ч -червь	90	
Д -добро	4	Δ	Ш -ша		
Е -есть**	5	Ε	Щ -ща		
Ж -живете			Ъ -ер		
З -зело*	6	Ζ	Ы -еры		
З -земля**	7	Ζ	Ь -ерь		
И -и*	10	Ι	Ъ -лять*		
Н -нже**	8	Η	Ю -ю		
К -како	20	Κ	Я -(и)я**		
Л -люди	30	Λ	Я -(и)е**		
М -мысле	40	Μ	А -юс малый*		
Н -наш**	50	Ν	Юс		
О -он	70	Ο	Ѡ -большой*		
П -покой	80	Π	ѡ -ютов.юс малый*		
Р -рцы	100	Ρ	Ѣ -ютов.юс большой*		
С -слово	200	Σ	Ѥ -кси*	60	Ξ
Т -твердо	300	Τ	Ѧ -пси*	700	Ψ
У -ук**	400		Ѧ -фита*	9	Ϙ
Ф -ферт	500	Φ	Ѧ -ижица*		Υ

* A mai orosz ábécében nem szereplő betűk
** Megváltozott írásmódú betűk

cirkonstáns [lat. circumstans 'körülálló'], цирконстáнт: a ⇒ szituációban olyan nyelvi elemek, amelyek megléte az igei állítmány fakultatív (nem kötelező) ⇒ valenciáját jelzik. Pl. a Я подарю тебе книгу mondatban а я, книгу, тебе ⇒ aktáns, mert nélkülük a mondat hiányos, elliptikus lesz (⇒ hiányos szerkezetű mondat); a завтра ~, mert nemléte a mondatot nem teszi hiányossá. Az ún. szükségleti fok szerint a legfontosabb az I-es aktáns (я), majd a II-es (книгу), s ezt követi a III-as (тебе). Elhatárolásuk nem mindig egyértelmű. Lényegében az alany és a tárgy az aktánsok, a ~ok pedig a határozók.

comment: ⇒ szórend

c-zés: 1. (цэканье) lágy [u'] ejtése lágy [т'] helyett (a belorusz nyelvre és egyes orosz ⇒ nyelvjárásokra jellemző): о[u]леу, [u]лотка (⇒ dz-zés); 2. (цоканье) а /u/ és а /ч/ affrikáták megkülönböztetésének hiánya; [ч] hang helyett [u]-t ejtenek az északi nyelvjárási csoport északkeleti területein: чай -- [u]ай. (⇒ cs-zés)

c-zik; 1. (цэкатъ) lágy [т'] helyett lágy [u']-t ejt (⇒ c-zés); 2. (цокатъ) [ч] helyett [u]-t mond. (⇒ c-zés)

Cs

családnév, фамилия: а ⇒ személynevek egyik fajtája; az egy családba tartozókat jelölő név; vezetéknév. Az orosz eredetű ~ek a névszótókból származtathatók képzőkkel: -ов (-ев, -ёв) -- Иванов, Королёв; -ин (-ын) -- Пушкин, Куницын; -ск(ой), -ск(ий), -цк(ой), -цк(ий) -- Луговский, Трубецкий viszonylag gyakori az -о, -их (-ых) végű orosz, ukrán, belorusz ~: Черненко, Польских, Черных. (⇒ nem ragozható főnevek)

családnév ragozása: ⇒ személynevek ragozása

csatlakozás, примыкание: az alárendelt ⇒ szó szerkezetben a szavaknak az a kapcsolódási módja, amikor a ⇒ főszó nem határozza meg a ⇒ függőszó grammatikai formáját (esetét), mert az nem ragozható szó; a kapcsolat a megfelelő intonáció és a szórend biztosítja. ~nál függőszó lehet: a) határozószó: быстро делать, b) középfokú melléknév v. határozószó: быть умнее, идти быстрее, c) határozói igenév: говорить не переставая, d) főnévi igenév: хотел заниматься. A főszó szófaja lehet: (i) ige: горько плакать; (ii) főnév: кофе по-турецки; (iii) melléknév: очень хороший; (iv) határozószó: очень быстро.

cselekvő szerkezet: ⇒ ige faj

csoportnyelvek, диалекты: а ~ ⇒ rétegnyelvekhez tartoznak, vagyis a társadalmi megoszlás, a foglalkozások, egyes csoportok tagozódása alapján különböztetjük meg őket. A ~ alapszókinccse és nyelvtani rendszere nem tér el a ⇒ nemzeti nyelvétől, de sajátos ⇒ szókészlete van. 1. Idetartoznak a különféle foglalkozások (vadászat, halászat stb.)

szakszavai (*профессионализмы*): привада 'корм для приманки зверей, птиц, рыб'; жор 'сильный клёв рыбы'; az egyes tudományok terminológiája (*терминологическая лѐксика*), pl. a nyelvészeté: имя прилагательное, залог, вид stb. 2. A zsargon (*жаргон* [fr. jargon 'zavaros beszéd']) egyes társadalmi v. foglalkozási csoportoknak sajátos szavakat és kifejezéseket használó, a többi csoporttól való elkülönülését célzó szókincese. A diákszargon jellegzetes szavaiból: контролка ('контрольная работа'), фак ('факультет'), гусь, пара ('двойка'), (с)мотаться ('уйти с урока'), стѐпа ('стипендия'). 3. Az argó ([fr. argot 'professzionális koldusbanda'], *tolvajnyelv*, *аргó*) a bűnöző, a deklasszált elemeknek a szókinces egyrészében a ⇒ köznyelvtől eltérő (titkos) nyelve; zömében alacsonyabb szintű ~ keveredéséből eredő, különösen a fiatalabbak beszédében burjánzó nyelvhasználat: скрипи ('двери'), пашѐнок ('дитя'), куреха ('дом'), шуровать ('энергично работать') stb.

cs-zés, *чоканье*: az északi ⇒ nyelvjárási csoport északkeleti területeire jellemző sajátosság, amikor [u] helyett [ч]-t ejtenek: курица -- кури[ч]а. (⇒ cs-zés)

cs-zik, *чокать*: [u] helyett [ч]-t ejt. (⇒ cs-zés)

D

dallamcsúcs: ⇒ intonáció

deixis: ⇒ utalószó

dekódolás: ⇒ fordítás

denotátum [lat. denotatum 'jelölt'], **deszignátum** [lat. designatum 'jelölt'], **jeltárgy**, **денотат**: a ⇒ szemantika alapfogalma; a ⇒ nyelvi jel által jelölt dolog, vagyis a nyelven kívüli valóság vmely részlete, amelyre a nyelvi jel konvencionálisan, a nyelvi szokásoktól függően vonatkozik -- a ⇒ szó jelentése alapján. Pl. a стол szó ~a az orosz anyanyelvű, az oroszul beszélő számára felidézi a 'lábakon nyugvó vízszintes lapból álló bútordarab'-ot.

dentális [lat. dentalis 'fog-'], **дентальный**, **зубной**; **foggal képzett**; a foghangok a ⇒ fonémák olyan testet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyek kiejtésekor a nyelv elülső része és a felső fogsor zárt alkot; [т, т', д, д', н, н', л, л',], ill. rést képez: [с, с', з, з'].

deszegmentáció: ⇒ grammatikalizáció

deszignátum: ⇒ denotátum

deszkriptív nyelvészet: ⇒ leíró nyelvészet

determináns [lat. determinans (determinantis) 'meghatározó'], **детерминант**: a ⇒ bővítmények olyan fajtája, amely közvetlenül nincs alárendelve mondatrésznek, nem tartozik szó szerkezetéhez, s a mondatot egészében jellemzi; rendszerint a mondat elején helyezkedik el. Ilyen szerepet a határozó és a tárgy tölthet be. a) A ~ határozó helyet, időt,

okot, célt stb. jelöl (kifejezhető határozószóval, függő esetben álló főnévvel -- előljárószóval v. anélkül): Здесь же, на опушке соснового леса, вне зоны огня, Иверзеев приказал выстроить первый батальон (Бондарев). В стороне, на свежей, отлившей бархатом пахоте ползли три пары быков... (Шолохов). b) A ~ tárgy sokkal ritkább. (Kifejezhető függő esetben álló főnévvel -- előljárószóval v. anélkül): При мне исправлял должность денщика линейный казак (Лермонтов).

diakritikus jelek [gör. diakritikos 'megkülönböztető'], диакритические знаки: ⇒ betű alá, mellé v. fölé írt megkülönböztető jelek, amelyek azt jelentik, hogy az adott betűt másképpen kell olvasni, mint nélküle. (vö. ⇒ fonetikai átírás, nemzetközi átírás)

diakronia [gör. dia 'keresztül' + chronos 'idő'], диахрония: a ⇒ nyelvtudománynak az a vizsgálati módszere, amely a nyelvi jelenségeket nem egyidejű kapcsolatban (⇒ szinkronia), hanem időbeli, történeti fejlődésében, változásaiban tanulmányozza (pl. a hangok fejlődése, a szótövek változása és okai, a szavak jelentésében beálló változások). Ha a rokon nyelvek megfelelő tényeit elemezzük, hasonlítjuk össze, összehasonlító a módszerünk, ha azok változásait kronologikusan elemezzük, történeti a vizsgálatunk. A kettő kombinációját összehasonlító történeti módszernek nevezzük. (⇒ történeti nyelvészet)

diakronikus nyelvészet: ⇒ történeti nyelvészet

dialektológia: ⇒ nyelvjárás

dialektus: ⇒ nyelvjárás

dialógus [gör. dialogos 'beszélgetés'], диалог, диалогическое единство, диалогическая речь: a folyamatos beszédben egymással tartalmi, logikai, grammatikai kapcsolatban álló mondatok nagyobb ⇒ kommunikációs egységet alkotnak: a ⇒ monológot és a ~t. A ~ a beszélő és társa(i) megnyilatkozásából, ill. válaszából álló funkcionális nyelvi egység. Sajátosságai: megszerkesztetlenség, a szituációhoz kötöttség, gesztusok, mimika, (⇒ paralingvisztika), ⇒ modális szók, módosítószók, indulatszók, stilisztikailag árnyalt szavak (ismétlések, visszakérdezés stb.). A ~ a megnyilatkozás célja alapján az alábbi szerkezeti-funkcionális típusokra osztható: 1. Kérdés-felelet ~ (вопросно-ответный ~): -- Сколько тебе лет? -- Мне 15 лет. -- Ты, конечно, придёшь? -- Да, (обязательно приду). 2. Akaratkifejező ~ (волеизъявляющий ~): a társalgás egyik résztvevője kérést, meghívást, tiltást, kívánságot, javaslatot stb. tolmácsol, a társa(i) beleegyezően v. elutasítón reagál(nak), ill. elvégzi(k) a cselekvést: -- Принеси книгу! -- Хорошо. -- Принеси книгу! (A beszélőtárs szó nélkül végrehajtja a cselekvést.) 3. Hírközlés ~ (~ с обменом сообщениями): Это очень интересная книга. Lehetséges válaszok: -- Да, конечно (helyeslés); -- Нет, не согласен (ellenvetés); -- Что вы! Неужели? Интересная? (csodálkozás); a tetszés-nemtetszés okának részletes kifejtése stb.

diatézis [gör. diathesis 'elhelyezkedés'], диатеза: leggyakrabban a mondattani szemantikában és a szemantikai lexikográfiában használatos fogalom, amely a szemantikai és a szintaktikai egységek megfelelőjén alapul; az ⇒ aktánsok elrendezésében különböz, de ugyanolyan jelentéstartalmú viszony. ~sel jelölhetjük azt, hogy milyen szintaktikai aktánsok (mondatrészek) segítségével fejezzük ki a ⇒ szituáció szubjektumát, tárgyát stb.: Ag = Sb, Pt = Ob^{rec}, ahol az Ag = a szituáció szubjektuma [lat. agens]; Sb = alany [lat. subjectum]; Pt = a szituáció objektuma [lat. patiens]; Ob^{rec} = egyenes tárgy [lat. objectum rectum]; x = a szituáció adott összetevőjét nem lehet kifejezni; Ob^{ag} = cselekvő tárgy. A строить ige ~ei: 1. Ag = Sb, Pt = Ob^{rec} (Плотники строят дом). 2. Ag = Ob^{ag}, Pt = Sb (Дом строится плотниками). 3. Ag = X, Pt = Sb (Строится дом). 4. Ag = X, Pt = Ob^{rec} (Строят дом). (⇒ igefaj)

diftongizáció [⇒ diftongus], дифтонгизация: ⇒ diftongussá válás; pl. az orosz nyelvjáráásokban: o > yo: e[yo]ля.

diftongus [gör. di(s) 'kettő(s)'+ phthongos 'hang'], kettőshangzó, дифтонг: 1. két magánhangzó egyszótagos kapcsolata; az egyik a szótagalkotó, a másik *simulóhang*, és kisebb nyomaték esik rá. Az ⇒ *összláv nyelv* korai korszakában a ~ ok rövid és hosszú szótagalkotó e, o, a-ból, nem szótagalkotó i-ből és u-ból álltak (összl. *kojna). Ha a két magánhangzó közül a második a szótagalkotó (qu), *emelkedő* (εοχοδίαυи ~), ha az első (ou), *ereszkedő* (нисχοδίαυи ~) ~ről beszélünk. Diftongikus v. ~ jellegű kapcsolatok alkottak az *összlávban* a fenti szótagalkotó magánhangzók és az utánuk következő szonorikus n, m, ill. r és l (összl. *ronka > or. ruka). A ⇒ *diftongusok monoftongizációja* során hosszú magánhangzók keletkeztek. 2. Az orosz beszédben a magánhangzókna változó izomfeszültséggel való képzése, amely nem "tisztá", nem homogén beszédhangokat eredményez; *kettőshangzó* (diftongoid), néha *hármahangzó* (triftongoid) jellegük van hangsúlyos helyzetben és lágy mássalhangzóval való kapcsolataikban: мышь [м'ш'т'], чай [ч'а'и'].

diftongusok monoftongizációja [⇒ diftongus, monoftongizáció], монофтонгизация дифтонгов: az ⇒ *összláv nyelvnek* a régebbi korszakában gazdag ⇒ *diftongusrendszere* volt; a kettőshangzók többségét az indoeurópai alapnyelvből örökölte. Ezek kizárólag ereszkező diftongusok voltak, vagyis a hangsúlyos, a szótagképző megelőzte a mellékelemet. Az *összláv korszak* végétől az ilyen kettőshangzók egyszerű magánhangzókká változtak, azaz végbement a ~: ou > u: *souso > suxъ; eu > u ('u): *keutej > čuti; oi > i: *stoloi > stoli; (oi > e): *kwoitos > cvětъ.

dikció [lat. dictio 'beszéd'], дикция: 1. a szavak kiejtésének módja. Jó ~ja van annak, aki a ⇒ *kiejtési norma* szabályait betartva, a ⇒ *redukció* megfelelő eseteit figyelembe véve, érthetően és világosan beszél oroszul (⇒ *kiejtési mód*); 2. beszéd, szónoklat; 3. a szövegmondás v. előadás módja.

disszímiláció: ⇒ elhasonulás

divergens: ⇒ kontrasztív nyelvészet

dorzális [lat. dorsalis (dorsum) 'hát-']. дорзальный, дорсальный: nyelvháttal képzett; 1. a ~ mássalhangzók (переднеязычные) a ⇒ *fonémák* olyan hangtestet öltött ⇒ *beszédhangjai*, amelyek képzésében a nyelvhát elülső része úgy vesz részt, hogy a szájpamlás felé púposodik (pl. [т, т', д, д']); 2. ~ mássalhangzó (среднеязычный) a nyelvhát középső részével képzett, lágy, palatális [j] (⇒ *palatális mássalhangzók*); 3. ⇒ *posztpalatális*.

duális: ⇒ kettős szám

dz-zés, дзэканье: az a hangtani jelenség, amikor a lágy [д'] helyett lágy [д'з']-t ejtenek (az északi orosz és a Belorusziával határos területek nyelvjárási csoportjaiban): и[д'з']и, [д'з']ень. (⇒ *c-zés*)

dz-zik, дзэканье: lágy [д'] helyett lágy [д'з']-t ejt. (⇒ *dz-zés*)

E, É

egybevető nyelvészet: ⇒ kontrasztív nyelvészet

egyenértékűség: ⇒ kontrasztív nyelvészet

egyesen beszéd: ⇒ idézet

egyesen szórend: ⇒ szórend

egyesen tárgy: ⇒ tárgy

egyes szám: ⇒ szám

egyeztetés, согласование: 1. az alárendelő ⇒ *szó szerkezetben*
a ⇒ *főszónak* és a ⇒ *függőszónak* az a kapcsolódási módja, amikor az
az utóbbi (⇒ *jelző*) felveszi az előbbi szó nemét, esetét és számát
v. e kategóriák valamelyikét: низкий дом, твоему знакомому, каждую девочку,
в городе Москве, двум ученикам. A) *Teljes* ~ (*полное* ~) esetén a függőszó a
főszóval megegyezik nemben, számban és esetben (в широком окне, к одной
новой школе). B) *Részleges* ~kor (*неполное* ~) a függőszó a főszónak nem
minden grammatikai formájával egyezik meg: к аэропорту Шереметьево, село
Горки, на острове Сахалин. Különleges esetei: a) ha az értelmezői jelzős
szerkezetben két különneű szó van, a függőszót (a jelzőt) mindig a
szélesebb körű fogalommal egyeztetjük: знаменитый роман "Воскресение" Льва
Толстого был написан в конце XIX века; b) a jelzőt a közösnemű főnévvel nem
annak nyelvtani, hanem természetes neme szerint egyeztetjük: Иван круглый
сирота. Мария круглая сирота; c) több főszó esetén a függőszót általában
többes számba tesszük: старшие брат и сестра, дорогие Вера и Виктор; d) ha
két v. több jelző áll egy főnév előtt, az egyes számú jelzők után, a
főnevet általában többes számba tesszük: Встретились представители
университетской и институтской групп. Előfordul, hogy a főnév is egyes
számban marad: /i/ ha ellentétes v. választó kötőszó áll a két jelző
között: не медицинский, а гуманитарный факультет; Дебреценский или
Будапештский университет; /ii/ ha a jelző sorszámnev v. melléknévi névmás:
между третьим и четвертым этажом; та и другая сторона. 2. Az ⇒ *alany* és
az ⇒ *állítvány* ~ét a szakirodalomban (újabbán) általában ⇒
koordinációnak nevezik.

egyeztetett jelző: ⇒ *jelző*

egyfőrézes mondat, односоставное предложение: a ⇒ *kétfőrézes*
mondattól eltérően egy főrészből áll: ⇒ *alanyból* v. ⇒ *állítványból*,
ill. ⇒ *alanyi részből* v. ⇒ *állítványi részből.* TÍPUSAI: 1. A
határozott alanyú (személyű) ~ban (*определённо-личное* ~) a
szövegkörnyezet, a szituáció, ill. az ige alakja (jelen/jövő idő, 1., 2.
személy, felszólító mód) egyértelműen megmutatja a cselekvés végrehajtóját:
Стою под деревом. Иди со мной! 2. A *határozatlan alanyú* ~
(*неопределённо-личное* ~) nem meghatározott személyek által végrehajtott
cselekvésre utal. Igei állítványa kifejezhető: a) jelen/jövő idejű,

többes szám 3. személyű igével: Шапки и пальто у нас оставляют в гардеробе. Об этом тебя не будут спрашивать; b) többes számú múlt idejű igével: В то время об этом говорили очень много; c) többes számú múlt idejű ⇒ segédigével és a hozzákapcsolódó főnévi igenéssel: В деревне как-то стали его уважать. 3. Az általános alanyú ~ (обобщенно-личное ~) cselekvését bárki végrehajthatja (jelen/jövő idő, egyes szám 2. személy; felszólító mód v. az ige más alakja): Любишь кататься -- люби и саночки возить. Сделаю дело, гуляй смело. Что имеем -- не храним, потерявши -- плачем. Моя хата с краю -- ничего не знаю. Közmondásokban gyakori. 4. A személytelen ~ v. személytelen szerkezet (безличное ~, безличная конструкция) a szubjektum akaratától függetlenül végbemenő folyamatot, bekövetkezett fizikai, lelki, környezeti, természeti állapotot jelöli (grammatikai ⇒ alany nem szerepelhet, nem illeszthető be a mondat szerkezetébe). Állítmánya kifejezhető: a) ⇒ személytelen igével: Вечерет. Его слегка тошнило; b) személyragos ige személytelen jelentésével: Утром здесь пахнет свежим воздухом; c) ⇒ állítmányi határozószóval: Вчера на улице мне было холодно; d) a melléknévi igenév rövid alakjával: Уж послано за доктором; e) ⇒ tagadószóval (tagadó szerkezettel): Нет ни Пети ни Кати. 5. A főnévi igenéves ~ (инфинитивное ~) a cselekvés különböző jelentésárnyalatait (elkerülhetetlensége, lehetetlensége, szükségessége, ingadozás a végrehajtásban stb.) fejezi ki (⇒ modalitás). Az igei állítmány szerepében ún. független ⇒ főnévi igenév áll. Grammatikai alany nincs, de a logikai ⇒ alany odaérthető, kitehető (részlet): О чём писать? Нам пойти домой. 6. A nominális (megnevező) ~ ([lat. nomen 'név', 'elnevezés', номинативное ~, назывное ~) tárgyakat, jelenségeket nevez meg, megerősítve azok meglétét, a jelenben való létezését; állítmány nélküli mondat: Тишина. Красная площадь. Пять часов утра. Az ~okat a szépirodalmi műfajokban gyakran használják, mert sajátos tömörséget és kifejezőerőt adnak a szövegnek.

AZ EGYFŐRÉSSES MONDATOK HASZNÁLATÁBAN ELŐFORDULÓ HIBALEHETŐSÉGEK

1. a) Нам не было на выставке.
b) Мы не были на выставке.
Ha ott kellett volna lennünk a kiállításon (megbeszéltük, kötelező volt stb.), akkor az a) változatot használjuk; ha még nem jártunk a kiállításon, akkor a kétfőrészes, vagyis a b) mondatot kell írunk v. mondanunk. Ilyenkor gyakran a ещё, ни разу, никогда, давно szó is szerepel.
2. a) Я ничего не делал.
b) Мне нечего делать.
Az a) mondat ('Semmit sem csináltam') a cselekvés végrehajtásának tagadását, a b) változat ('Nincs mit csinálnom') pedig mindenféle cselekvés kizárását jelenti.
3. a) Мне не о чём рассказать.
b) Мне не о чём было рассказать.
c) Мне не о чём будет рассказать.
A ⇒ kopula használata a múlt és jövő idő kifejezésére kötelező. Az előljárószó a tagadó névmás két tagja közé kerül.
4. Незачем говорить об этом.
A незачем határozószót mindig folyamatos főnévi igenéssel együtt használjuk.
5. a) Мне надо (следует) купить эту книгу.
b) Мне не надо (не следует) покупать этой книги.
Az a) mondatban lévő ige helyett a b) mondatban -- tagadáskor -- folyamatos ige + birtokos eset áll.

6. a) В комнату нельзя войти, так как в ней лежит больной.

b) В комнату нельзя войти, так как она заперта.

Az a) változatban (нельзя + folyamatos ige) nem szabad, tilos a cselekvést elvégezni, míg a b) mondat (нельзя + befejezett ige) azt jelenti, hogy a cselekvést lehetetlen végrehajtani.

7. a) В читальном зале можно громко разговаривать?

b) В читальном зале нельзя громко разговаривать.

Az állító mondatban használt можно állítványi határozószónak tagadáskor a нельзя felel meg (*не можно az oroszban nincs).

8. a) Мне придётся этим летом поехать на север.

b) Мне не придётся этим летом поехать на север.

a) A cselekvés végrehajtása szükségszerű, elkerülhetetlen; b) a cselekvés elmaradásának sajnálatát fejezi ki (gyakran а жаль, к сожалению, больше, никогда stb. szavakkal együtt).

9. a) Тяжело было там жить.

b) Трудно передать, что там случилось.

a) A beszélő kellemetlen élményeivel, benyomásaival, érzéseivel kapcsolatos mondatban; b) egyéb esetben használatos.

10. a) Он уже несколько лет не поёт.

b) Ему сейчас не поётся.

a) Az alany a cselekvést hosszabb ideje nem végzi; b) a cselekvő fizikai v. lelki állapotával magyarázható, hogy az adott pillanatban nem énekel.

11. a) Зал был просторный и светлый.

b) В зале было просторно и светло.

a) Állandó tulajdonság jelölésére; b) konkrét beszédhelyzetben, használt mondat.

egyházi szláv nyelv: ⇒ ószláv nyelv

egyidejűség, одновременность (действий): azt fejezi ki, hogy a fő- és mellékmondat(ok) cselekvésének lefolyása egybeesik (viszonyított ⇒ idő). A) *Телjes ~ (пóльная ~)* esetén a különböző cselekvések egymással párhuzamosan folynak (folyamatos igék): Читая эту книгу, он улыбается. Когда он читал эту книгу, он улыбался. B) *Нет телjes ~-ről (непóльная ~)* akkor beszélünk, ha a cselekvések lefolyása csak részben esik egybe (folyamatos és befejezett ige): Уходя из дому, я закрываю окно. Уезжая в Москву, она простилась со мной. C) A *метсзб ~ (предельная ~)* azt fejezi ki, hogy a mellékmondat cselekvésének (befejezett ige) bevégződése váltja ki a főmondat igéje által jelölt cselekvést (folyamatos ige): Я не уходил, пока костёр не погас. Мы сидели дома, пока дождь не прошёл. D) Egyszerű mondatban egyidejű állapotra és tények sorozatára befejezett igék utalnak: Он постарел и располнел. Они посидели, поговорили, посмеялись; szerepelhetnek a когда, пока, как, в то время как, по мере того как stb. kötőszók (По мере того как он говорил, лицо Ивана делалось всё сумрачнее. В то время как он выходил из комнаты, в коридоре послышался звонок).

egyszemléletű igék, непáрные глаголы, одновидовые глаголы: a legtöbb orosz ⇒ folyamatos igének és ⇒ befejezett igének van ⇒ szemléletpárja van. Az ~ csoportját olyan igék alkotják, amelyekhez lexikai jelentésük miatt egyes morfémák (igekötők) nem kapcsolódhatnak. Az ~nek, mint pár nélküli igéknek, két csoportjuk van: I. Folyamatos ~: a) az igekötő nélküli ⇒ mozgást jelentő igék (идти, ходить); b) a -ствовать, -ничать végű, foglalkozást jelölő igék (шефствовать, хозяйничать); c) az állapotot jelölő igék egy része (лежать, сидеть); d) néhány ⇒ személytelen ige (следует, смеркается); e) az eredmény elérésére nem irányuló igék (иметь, принадлежать); f) a cselekvés végrehajtásának meghatározott módját jelölő igék (⇒ akcióminőség): посмеиваться (rendszerint, nem intenzíven ismétlődik); приплясывать, подкашивать (kísérő cselekvés); перебраниваться (disztributív és kölcsönös cselekvés).

2. Befejezett ~ (⇒ akcióminőség): a) a cselekvés kezdetét jelölik (полететь, взбуживаться); b) időbeli korlátok közé szorított cselekvés (посидеть, побегать); c) a cselekvés utolsó fázisa (отлюбить, изрезать); d) felosztó jelentésű igék (перепробовать, покусать); e) intenzív cselekvést jelölnek (разшуметься, добегаться); f) mozzanatos cselekvés (грянуть, рухнуть); g) a különböző irányú mozgást jelentő igékből előképzővel alkotott igék (съездить, сходить).

egyszerű mondat: ⇒ mondat

ekvivalencia: ⇒ kontrasztív nyelvészet

ekvivalens [lat. aequus 'egyenlő' + valens (valentis) 'erővel rendelkező'] 1. (эквивалент): olyan nyelvi egység, amely funkciója alapján egy másikkal egybeesik; pl.: слово = szó; Куда мне идти? = Новá menjek? (⇒ *ekvivalens nélküli szavak, kontrasztív nyelvészet*); 2. (эквивалентный) vmivel egyenlő értékű és azt így helyettesítő.

ekvivalens nélküli szavak [⇒ ekvivalens], lakúnak [lat. lacuna 'rés'], nonekvivalens lexika [lat. non 'nem'], reáliák [lat. realis 'valós'], szemantikai vákuum [gör. sémantikos 'jelölő' + lat. vacuum 'üresség'], безэквивалентная лексика: ~ nak nevezik egy másik kultúrából v. nyelvből hiányzó szavakat, vmint azokat, amelyeket más nyelvre (állandósult) egyenértékű szóval nem lehet lefordítani, tehát jelentésbeli szempontból nincsenek egyenrangú megfelelői egy másik nyelvben. A пирог, ши, квас, самовар, тройка, матрёшка, частушка, форточка stb. szavaknak nincs pontos magyar ekvivalense, legfeljebb körülírni, megmagyarázni lehet őket: "háttérismeret" kell a megértésükhöz; pl. a форточка szó 'kis ablak' értelmezésén túl, az orosz ember számára télen a szellőztetés egyetlen eszköztét, az élelmiszer tárolását is jelenti (ezen keresztül teszi ki az ablakpárkányra). A 'kis ablak' fordítás tehát mindenképpen információcsökkenéssel jár. Az ~ at a következő csoportokra osztják: a) ⇒ *szovjetizmusok* (сельпо, электричка, мичуринец); b) az egykori *szocialista életformát* tükröző szavak, amelyek szoros összefüggésben vannak a szovjetizmusokkal (субботник, парк культуры, маршрутное такси, дружина; c) a *peresztrojka* szavai (перестройка, гласность); d) a *tradicionális életforma* tárgyait és jelenségeit kifejező szavak (городки, сарфан, окрошка, бублики, рассольник); e) *historizmusok* (пуд, золотник, земство, боярин) (⇒ *régies szavak*); f) a ⇒ *frazeologizmusok* egy része: в Крыму татаре, а в Москве бояре; g) a *folklor* szavai (добрый молодец, красна девица, домовой, леший, водяной); h) az idegen kultúrát tükröző szavak (тайга, плов, шашлик, саман, чадра). Egyébként a nyelvi-kulturális kapcsolatok eredményeként az ~ -- kölcsönzéssel, tükörfordítással -- az átvevő nyelvben egyenértékűvé válhatnak (⇒ *jövevényszavak, tükörszó*): таджа, тройка, самовар, сзпутнык; шүк keresztmetszet (= узкое сечение).

elemi mondat: ⇒ magmondat

elhasonulás, disszimiláció [lat. dissimilatio 'elkülönülés'], (диссимиляция, расподобление): az ~ az egymás mellé került v. egymás közelében lévő, hasonló képzésű ⇒ *beszédhangok* artikulációját milyen szempontból különbözővé teszi a gördülékenyebb kiejtés érdekében (*kombinatorikus* ⇒ *hangváltozások*). A) ⇒ *Regresszív* ~. a) A palatális orosz [к], ill. [ч'] affrikáta néhány szóban megváltoztatja az előtte álló [r] képzésmódját, és a [r]-ből [x] lesz: лёгкий -- лёг[к]ий, легче -- ле[х']че, мягкий -- мя[х]кий; b) a "чн" betűkapcsolat [шн] ejtése: булочная -- було[ш]ная, нарочно -- наро[ш]но, Никитична -- Никити[ш]на; ugyanígy ч/ш hangváltozás (vagyis ~) lép fel a что és a belőle származó szavak kiejtésében: [ш]тобы, [ш]то-нибудь; c) a disszimilatív ⇒ *a-zás, o-zás, ja-zás* ⇒ *nyelvjárásokban* fordul elő. B) ⇒ *Progresszív* ~ figyelhető meg az irodalmi проручь szó népies про[л]луть kiejtésében v. a régies февраль (= февраль) szóban.

elkülönített értelmező: ⇒ *elkülönített mondatrészek*

elkülönített határozó: ⇒ *elkülönített mondatrészek*

elkülönített mondatrészek, обособленные члены предложения: azok (a sajátos intonációval kiejtett) ⇒ **bővítmények** (és a hozzájuk tartozó szavak), amelyek a mondatnak jelentésbeli v. stilisztikai többletet adnak. A hangzó mondatban az ~ határát rendszerint a pauza, a **frázishangsúly** és a **hangmagasság** változása jelzi (⇒ **intonáció, hangsúly**), írásban **vesszővel** a **gondolatjellel** emeljük ki. (Két mondatrészhez is kapcsolódhatnak. Pl. a Собрание состоится послезавтра в **четверг** mondatban a в **четверг** grammatikailag az igei állítmánytól, tartalmilag pedig a **послезавтра** időhatározótól függ, mert annak jelentését pontosítja.) A következő mondatrészek különíthetők el: 1. **Jelző**: Молодой человек, **стройный** и **красивый**, налил мне стакан воды. 2. **Értelmező**: К соседям вчера приехал некий Иванов, **учитель французского языка**. **Всегда неудержимый шалун**, мальчик в обществе взрослых становился робким. 3. **Határozó**: Мы ещё поговорили у **затухающего костёрка** и, **уже неторопливо**, побрили вверх Парихе (Астафьев). Друг мой, **вопреки приказанию**, спал крепким сном. 4. A **hasonlító szerkezet** is rendszerint elkülönül: Я больше люблю бывать у вас, **чем у других родственников**. 5. A ⇒ **melléknévi igeneves szerkezet** és a ⇒ **határozói igeneves szerkezet** is lehet elkülönített.

elkülönített szerkezet: ⇒ elkülönített mondatrészek

ellentétes jelentésű szavak: ⇒ antoníma

elliptikus mondat: ⇒ hiányos szerkezetű mondat

élő-életlen kategória, одушевлённость-неодушевлённость: a főnév morfológiai kategóriája és a vele szó szerkezetet alkotó melléknév, melléknévi igenév, számnév és névmás grammatikai kategóriája, amely nem mindig következetesen fejeződik ki: az alany és a tárgyeset (életlen esetén), ill. a birtokos és a tárgyeset (élő esetén) egybeesésével. 1. **főnév**: a) A mássalhangzóra végződő hímnevi szavakban az ~ mindkét számban kifejeződik: **Вот стол. -- Вот столы. Я вижу стол. -- Вижу столы; Вот мальчик. -- Вот мальчики. Я вижу мальчика. -- Я вижу мальчиков.** b) A többi főnév esetében az ~ csak többes számban jelenik meg (**Я вижу дедушку. -- Я вижу дедушек. Мать купила рыбу. -- Мать купила рыб.**) Az orosz nyelvben azokat a szavakat tartják "élőknek", amelyek embereket és állatokat jelölnek, de elég sok az eltérés ettől a szabálytól. A) Jelentésük ellenére élőknek számítanak: a) **мертвец, покойник**, de a **труп** életlen. b) Az irodalmi, zenei stb. művek címei, ha eredetileg élőlényre utalnak: **Я люблю "Онегина". Сейчас читаю "Рудина"**. c) Azok a szavak, amelyek átvitt értelemben élőlényeket jelölnek: a **колпак** eredeti jelentésben 'süveg', tehát életlent jelent, átvitt értelemben 'ostoba tökfilkó' -- élő. Ugyanígy: **мешок** 'zsák', ill. 'tenyeres-talpas ember'. c) Az **Isten** és általában az **istenek** nevei: **Я верил в бога. Римляне уважали Марса.** d) A **кукла** szó élőként használatos az **одевать** ige mellett (**одевать кукол**), de általában életlen főnév (**играть в куклы, шить куклы**). B) Élettelenek: a) **народ, толпа; он любил свой народ; б) образ, персонаж, кадры; с) а** volyók: **фотографировать Марс, наблюдать Юпитер**. Ingadozás figyelhető meg: **изучать бактерии, бациллы, микробы (бактерий, бацилл, микроб)**. Kivételt jelentenek a **пойти в матросы, выбрать в депутаты, поступить в работники** típusú kifejezések, amelyekben nem érvényesül az ~. 2. **MELLÉKNÉV**. Azoknak a szavaknak is van ~juk, amelyeket a főnévvel egyeztetünk annak megfelelően, hogy élő v. életlen főnévhez tartozik a jelző: **Я читаю новый роман (новые романы). Я вижу нового учителя (новых учителей)**. A melléknévi igeneves szó szerkezetben ugyanez a szabály (⇒ **egyeztetés**). 3. **SZÁMNÉV**. Tőszámnév és személyt jelentő főnév kapcsolatában (**один, два, три, четыре** után) az ~ következetesen kifejeződik (**Я встретил двух писателей и трёх артистов**), de ötnél nagyobb szám és főnév kapcsolatában a számnév "életlenként" ragozódik (**видеть пять учеников -- двадцать два ученика**); állatnevek mellett ingadozás tapasztalható (**Я принёс двух щенков; вынянл два щенка**). A ⇒ **sorszámnév** és a ⇒ **gyűjtőszámnév** + (melléknév) főnév kapcsolatában is következetesen kifejeződik az ~.

4. NÉVMÁS. A melléknévként v. ahhoz hasonlóan ragozódó névmások (мой, каждый, любой, этот stb.) jelzői szerepben, a főnévvel egyeztetett formájukkal szintén jelölik az ~t: Можете вызвать любого ученика.

előfeltevés, preszuppozíció [lat. prae 'elő' + suppositio 'feltevés'], пресуппозиция: a legutóbbi két évtizedben megjelent egyik legfontosabb szintaktikai fogalom; olyan ki nem fejtett állítás, amelyet a beszélő már adottnak tekint; olyan előzetes feltételeket jelent, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy egy mondatnak v. szövegrészletnek értelmes jelentést tudjunk adni. Az Иван убрал комнату mondatnak csak úgy tulajdoníthatunk értelmet, ha ~ként feltételezzük, hogy a szoba piszkos volt. Tagadás hatására az ~ jelentése nem változik: Иван не убрал комнату; ugyanazt indikálja, mint az állító mondat. Tehát az убрать ige ~e: az ige tárgya a cselekvés megkezdése előtt piszkos volt. Eszerint egy mondat mindig több információt tartalmaz, mint amennyit az alkotó morfémaál hordoznak.

előidejűség: ⇒ különböző idejűség

előjárós eset, предложный падеж: az orosz névszóragozás egyes és többes számú ⇒ paradigmáinak hatodik ⇒ esete, amely meghatározott jelentésrendszert foglal magában (végződéseit ld. az egyes ragozásoknál; pl. ⇒ főnévragozás, melléknév ragozása stb.). Csak előjárószókkal állhat (при, о, в, на, по) tárgyi, hely- és időviszonyok kifejezésére: Мы разговаривали о друге. При заводе работает детский сад. На следующей неделе уезжаю в Москву. Иван работает на фабрике. A hímnemű egyszótagú szavaknak (és a kétszótagú берер szónak) в és на előjárószó után -e végződés helyett hangsúlyos -ý/ű végződése van.

A HÍMNEMŰ, EGYSZÓTAGÚ FŐNEVEK -ý/-ű VÉGZŐDÉSŰ CSOPORTJAI

1. TÉRBELI VISZONY JELÖLÉSÉRE

в аду	a pokolban	на Дону	a Don mentén
в раю	a paradicsomban	на берегу	a parton
в бору	a fenyvesben	на мосту	a hídon
в лесу	az erdőben	на борту	a fedélzeten
в саду	a kertben	на возу	a szekéren
в глазу	a szemben	на полу	a padlón
во рту	a szájban	на лугу	a réten
в мозгу	az agyban	на плоту	a tutajon
в тылу	a hátsószágban	на молу	a mólón
в порту	a kikötőben	на балу	a bálban
в гробу	a koporsóban	на льду	a jégen
в плену	a fogságban	в/на пруду	a tavon
в полку	az ezredben	в/на носу	az orrban/orron
в бою	a harcban	в/на боку	oldalában/oldalán
в кругу	a körben	в/на углу	a sarokban/sarkon

2. IDŐVISZONYOK KIFEJEZÉSÉRE

в этом году	ebben az évben	в котором часу?	hány órakor?
в шестом часу	öt óra után	на своём веку	az életében

3. ÁLLAPOT JELÖLÉSÉRE

Больной в бреду.	A beteg félrebeszél.
Сад в цвету.	A kert virágba borult.
Мальчик оделся на ходу.	A fiú menet közben öltözött fel.
Он весь в поту.	Csupa verejték.
Он остался в долгу.	Adós maradt.
Солдаты стрелялись на бегу/ на скаку.	A katonák futás közben/vágtában lőttek.
Этот товар в большом ходу.	Ez az áru kelendő.

4. JELZŐI VISZONY JELÖLÉSÉRE

пряники на меду	mézeskalács
шляпа на шелку	selyembélésű kalap
работа на дому	otthoni munka

5. PÁRHUZAMOSAN LÉTEZIK MIND A KÉT FORMA (NÉHÁNY TÖBBSZÓTAGÚ SZÓ ESETÉN IS). AZ -ý/-ë VÉGZŐDÉSŰ ALAK TÖBBNYIRE A TÁRSALGÁSI STÍLUSBAN HASZNÁLATOS

в отпуску, в отпуске	szabadságon
в аэропорту, в аэропорте	a repülőtéren
в цеху, в цехе	a műhelyben
на дубу, на дубе	a tölgyfán
в соке, в собственном соку	szörpben, a saját levében
в дыму пожара, в сигаретном дыме	a tűz(vész) füstjében, a cigarettafüstben

6. KONKRÉT ÉS ÁTVITT ÉRTELMI JELENTÉSBEH HASZNÁLT KÜLÖNBÖZŐ VÉGZŐDÉSŰ KIFEJEZÉSEK

сидеть в первом ряду -- в ряде случаев, сад в цвету -- он умер во цвете лет, в кругу друзей -- в замкнутом круге, иметь в виду -- в пьяном виде, жить в лесу -- нуждаться в лесе, сидеть в вишнёвом саду -- декорации в "Вишнёвом саде"

7. ÁLLANDÓSULT SZÓKAPCSOLATOK

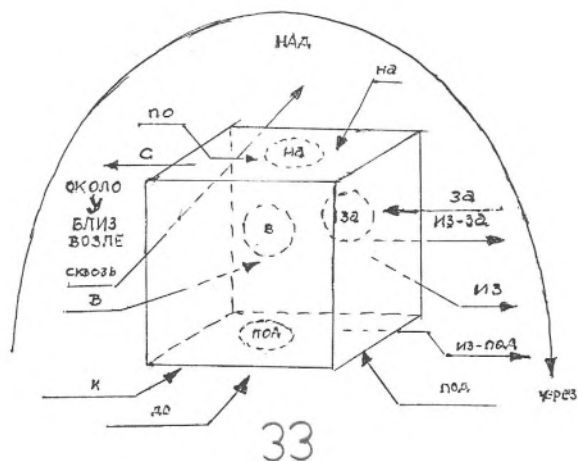
на каждом шагу	minden lépésben
хватать на лету	röptében elkap
на лбу написано	a homlokára van írva
(он) повернулся бы в гробу	megfordulna a sírjában
жить в ладу	egyetértésben él
зима на носу	küszöbön van a tél

előljárószók, предлоги: a ⇒ **segédszók** olyan csoportja, amely a ⇒ **függő** esetekben álló ⇒ **névszókkal** együtt az alárendelő szószerkezet másik tagjához v. a mondat más alárendelő szószerkezetéhez való viszonyát fejezi ki. Jelentésük közel áll a főnevek végződésének grammatikai jelentéséhez és pontosítják, különböző árnyalatokkal egészítik ki azokat: Он шёл по полем (по полю, через поле, к полю). Az ~ általában az előtt a

szó előtt állnak, amelyre vonatkoznak: перед обедом, до обеда. Ritkábban lehet hátravetett szó is: два часа спустя; Чего ради ты пошёл туда? Az ~ a névszók ⇒ tárgy esetével, birtokos esetével, részes esetével, eszköz-határozó esetével és előjárós esetével használatosak. 1. Egy esettel kapcsolható ~: про (t.e.), сквозь (t.e.), до (b.e.), вокруг (b.e.), к (r.e.), при (elj. e.) stb. 2. Két esettel használatosak: в, на, о (t.e., elj. e.), за, под (t.e., eszk. e.), между (b.e., eszk. e.). 3. Három esettel használatosak: с (t.e., b.e., eszk. e.), по (t.e., r.e., elj.e.). A mondatban a következő viszonyokat (VI) fejezhetik ki: a) térbeli VI (*пространственные отношения*; [OT]): на лугу, из школы, от леса, напротив театра; b) időbeli VI (*временные OT*): в этот день, накануне праздника, к вечеру; c) okhatározói VI (*причинные OT*): по причине болезни, из-за беспокойства, из вежливости; d) célhatározói VI (*целевые OT*): идти за газетой, подарить на память; e) jelzői VI (*определятельные OT*): мужчина 40 лет, дети до семи лет, дом с балконом; f) birtokos VI (*притяжательные OT*): уши у лисы, победа за нами; Денег при мне немного; g) mennyiségi VI (*количественные OT*): около ста человек, ждать с час; погубило до сорока человек; h) felosztó VI (*распределительные OT*): дать по яблоку/по два яблока, получить на человека; i) tárgyi VI (*объектные OT*): думать о матери, удариться о стену, говорить про него; j) hasonlító VI (*сравнительные OT*): капуста с голову, покрасить под орех; k) fok- és mértékhatózó VI (*OT меры и степени*): сыт по горло, крикнуть во весь голос stb. Az ~ morfológiai felépítésük alapján is feloszthatók. A) önálló ~ (*непроизводные ~*), vagyis nem származtathatók más szóból: в, на, без, к, от, до, под. B) Határozószói ~ (*наречные ~*) -- határozószókból származnak; egy részük mindkét szófajként használható: вблизи, мимо, возле, около, позади, после. C) Névszói ~ (*отыменные ~*) -- ~ből és a főnév függő eseteiből keletkeztek: в меру, насчёт, по поводу, в течение, за исключением. D) Igei ~ (*отглагольные ~*) -- megőrizték határozói igenévi alakjukat, de grammatikai jelentésük és funkciójuk megváltozott: благодаря, включая, несмотря, спустя. E) Összetett ~ (*составные ~*) ~ v. más szavak kombinációjából alakultak ki: несмотря на, в отличие от, вплоть до, невзирая на, начиная с, из-за, из-под.

1. ábra

Az előjárósók térbeli viszonyainak szemléltetése

első palatalizáció: ⇒ palatalizáció

elvont főnév: ⇒ főnév

emelkedő hangzósság: ⇒ szótag

emfatikus hangsúly: ⇒ hangsúly

engedményhatározó: ⇒ határozó

enklitikus [gör. enklitikos 'simuló'], энклитический: hangsúlyos szó után álló, v. ahhoz simuló, saját hangsúly nélküli (szó); pl. az он-то, мой-то szóalakban a -то módosítószó. (⇒ fonetikai szó, proklitikus)

erős helyzet, сильная позиция: 1. a mai orosz nyelvben a hangsúlyos szótagban lévő magánhangzó fonológiai/fonetikai pozíciója (⇒ fonéma), amelyben nem redukálódik (⇒ redukció), de hangzásának minőségét a mássalhangzók környezete szabja meg, így a beszéd során kombinatorikus ⇒ hangváltakozásokon megy keresztül, azaz többféle árnyalatban is realizálódhat. A magánhangzók képzése az előtte v. az utána álló mássalhangzó(k) artikulációjához igazodik (⇒ igazodás); pl. a стон szóban az [o] nazalizálódik, orrhangúvá válik. Az ~ben lévő ugyanazon magánhangzó fonéma kiejtésbeli variánsai elsősorban a kemény és a lágy mássalhangzó-környezettől függnek, s ezt a 4. tábl. szemlélteti. A mássalhangzók ~ét is az ún. fonológiai-fonetikai pozíció szabja meg, amelynek eseteit a ⇒ fonéma szócikkben részletezzük.

4. tábl.

A hangsúlyos magánhangzók kombinatorikus árnyalatai

erős helyzetben

Szó elején		Páros kem. msh. után		Lágy msh. előtt	
kem. msh.	lágy msh.	kem. msh.	lágy msh.	kem. msh.	lágy msh.
а а́лцѣ	а́ а́л'т	а ва́л	а́ ва́л'и́т	а́ в'а́лцѣ	а́ в'а́л'и́т
о о́сы	о́ о́с'и	о со́н	о́ со́н'ь	о́ с'о́л	о́ н'и́с'о́т'ь
у у́м	у́ у́ч'и́т	у лу́к	у́ лу́ч'	у́ л'у́к	у́ кл'у́ч'
и и́въ	и́ и́н'ь	и́ и́мс	и́ и́м'т'	и и́р	и́ и́р'ь
э э́хъ	э́ э́т'и			э л'э́с	э́ л'э́н'

2. Az ószláv nyelvben (kb. a 11. sz.-től kezdve), sorrendben a legutolsó közös szláv hangfejlődési tendencia következtében, a ⇒ gyenge helyzetben álló ⇒ redukáltak fokozatosan kiestek, az ~ben állók teljes képzésű [ol]-vá és [el]-vé fejlődtek. ~nek számítanak a következő esetek: a) hangsúlyos első szótagban: съхнути > сохнуть; тъша > тѣша; b) a szó

belsejében gyenge helyzetben álló ь, ъ, v. a "feszített" ь, ъ előtt: сънь > сон; днь > день; c) ⇒ likvidák előtt és után: зьрно > зерно; бляха > блоха.

értelmező: ⇒ jelző

eset, падеж: 1. a főnév, a főnévi névmás, számnév, melléknév, melléknévi névmás és a melléknévi igenév teljes alakjainak morfológiai szóalak-változtató kategóriája; 2. ugyanazon grammatikai jelentést képviselő különböző végződések rendszere (pl. részes eset -- столу, герою, школе, армии, окну, полю); 3. olyan ⇒ szóalak, amelynek zárt morfológiai rendszer tagjaként jellegzetes végződése van, s a mondatban többnyire meghatározott funkciót tölt be. A ragozás ~einek ⇒ paradigmatikus sorát külön címszó alatt találjuk meg (⇒ főnévragozás, melléknév ragozása, törtszámnév ragozása, tőszámnév ragozása stb.). Az orosz nyelv ~ei: A) ⇒ alany~ (Мальчик читает. Она готовит вкусный обед. Все присутствуют. Вова ученик); B) ⇒ tárgy~ (Он читает интересную книгу. Вся неделя шёл снег. Я вижу только двух мальчиков); C) ⇒ birtokos ~ (Это книга Марии. Они встретились пятого мая. Он просил у меня денег); D) ⇒ részeshatározó ~ (Я завидую твоей подруге. Ему хочется спать. Это памятник Пушкину); E) ⇒ eszközhatározó ~ (Мы уехали поздним вечером. Вера шла лесом. Пишите карандашом! Письмо написано твоим другом. Ты поешь басом); E) ⇒ előljárós ~ (Вера говорит о подруге. При фабрике работает детский сад. Иван учится в седьмом классе. По окончании университета я хочу работать преподавателем). Az alany~et egyenes ~nek, a többi közös néven függő ~eknek nevezik. Az ~ek jelentése ⇒ előljárósszók használatával megsokszorozódik. Megjegyzendő, hogy az ósláv és az óorosz nyelvben még létezett ⇒ helyhatározó eset és megszólító eset.

A magyar névszók tanítása során általában nem szokás ~ről beszélni az alábbi okok miatt a) Az orosz végződések szorosan kapcsolódnak a szótőhöz (школа, школу, школы, школе, школ/ой, о школ/е), míg a magyarban ez a kapcsolat sokkal lazább, s valójában a teljes szóhoz (az alanyesetbe) tesszük hozzá a ragokat: iskola, iskolá/t, iskolá/nak a..., iskolá/nak, iskolá/val, iskolá/ról stb. b) Az orosz végződések nem egy, hanem több grammatikai kategóriát jelölnek. Pl. az окнам szóalakban az -ам flexió a többes számot és a részes esetet képviseli. A magyarban minden grammatikai kategóriának külön affixum felel meg: ablak-ok-nak; a -k a többes szám jele, a -nak a részes eset ragja (mindkét számban). c) Az orosz főnevek és melléknévek, vmint a főnévként és melléknévként ragozódó számnév és névmás egy-egy ~ének grammatikai jelentését több végződés fejezi ki; pl. birtokos ~ben (чего? kérdésre): ряда, озера, песни, квасу, лесов, трамвая, писателей, тучу. A magyarban a névszók egy-egy ~e ugyanazon raggal fejeződik ki (az illeszkedés szabályai szerint): könyvben, falban, házhoz, késhez, kapuhoz; abban a szépben (ti. épületben); a hatodikban (ti. osztályban) stb. d) A magyar ~ek száma is vitás. A nyelvészek véleményétől és indokaitól függően 16-23 ~et tartanak számon. Névszóink számos ragot vehetnek fel, s néhány ~től eltekintve (iskola, iskolát), a mondatban valamilyen határozó szerepét töltik be. Ebből adódik a határozóragos névszó elnevezés, amely a magyar anyanyelvűek számára -- az ~ fogalmának bevezetése nélkül -- egyszerűbbé teszi a nyelvtan tanulását és tanítását. A szakirodalomban és a külföldiek számára írt nyelvkönyvekben azonban latin terminológiával megnevezett ~ekről beszélnek. A hazánkban kiadott orosz nyelvkönyvekben az ~ek sorrendje eltér a külföldön használt sorrendtől (magyar: alany-, tárgy-, birtokos, részeshatározó, eszközhatározó, előljárós ~; külföld: alany-, birtokos, részeshatározó, tárgy-, eszközhatározó, előljárós ~). A "magyaros" felsorolást egyrészt az 1945 előtti latin tanítási hagyományok (Nom., Acc., Gen.), másrészt az a tény magyarázza, hogy az alany- és a tárgy-, ill. a tárgy- és a birtokos ~ végződése egybeeshet, így könnyebben megjegyezhető (⇒ élő- és élettelen kategória).

eszközhatározó eset, творительный падеж: az orosz névszóragozás egyes és többes számú ⇒ **paradigmáinak** ötödik ⇒ **esete**, amely az alább meghatározandó végtelendszeret foglalja magában -- előljárósó nélkül v. előljárósóval (jelentéseit ld. az egyes ragozásoknál; ⇒ **főnévragozás**, **melléknév ragozása** stb.). 1. Az ~ használata **előljárósó nélkül**. a) A cselekvés eszközeinek jelölésére: писать карандашом, делать руками b) A cselekvés módjának kifejezésére: кто-то идет быстрыми шагами. Иван говорит басом. c) **Hasonlításkor**: Время летит птицей. Тропинка вилась змеёй. d) A mozgás helyének jelölésére: Они шли лесом. Отряд шёл берегом реки. e) A cselekvés idejének kifejezésére: весной, осенью, утром. f) **Nem egyeztetett** ⇒ **jelzőként**: шляпа котелком, галстук бантиком, сапоги бутылками. g) **Szenvedő szerkezetben** (⇒ **igefaj**) a **logikai** ⇒ **alany**, a cselekvés valódi végrehajtójának kifejezésére: Диссертация защищена аспирантом. Рабочими построен дом. h) **Néhány melléknév** ⇒ **vonzataként**: Я доволен вами. Венгрия бедна лесами. Урал богат полезными ископаемыми. j) ⇒ **Korula után az összetett névszó** ⇒ **állítmányban**: Он был (стал, будет) инженером. Пароход издали казался точкой. k) **Néhány ige** ⇒ **vonzataként**: руководить, интересоваться, наслаждаться stb. 2. Az ~ használata előljárósókkal: над, под, за, перед, между, с.

etimológia [gör. etymon 'a szó valódi jelentése' + logos 'szó', 'tan'], **etimológia**: 1. a ⇒ **nyelvtudománynak** az az ága, amely a szavak eredetét, képzésmódját, jelentését magyarázza. Az **etimológiai** ⇒ **szótár** egy adott nyelv szókészletének szavait származással, eredeti alakjaikkal, jelentéseikkel együtt tartalmazza; példákkal (forrásokkal) szemlélteti azt is, hogy mely munkákban (szórványemlékek, oklevelek, legendák, mondák, kódexek stb.) és milyen jelentésben fordulnak elő; 2. **vmely szó eredeti jelentése, eredete** (pl. e szócikk címszavának ~ja).

etimológiai [⇒ **etimológia**], **этимологический**: a szavak eredetének magyarázatával, szófejtéssel kapcsolatos, azzal összefüggő. (⇒ **etimológia**)

etnolingvisztika [gör. ethnos 'nép' + lat. lingua 'nyelv'], **antropológiai nyelvészet** [anthrópos 'ember' + logos 'tudomány'] **etnolingvisztika**: a 20. sz. elején, az ún. "primitív", írás nélküli (elsősorban amerikai indiánok) nyelvének kutatásával foglalkozó tudományág. A 70-es évektől kezdve általános kérdéseket tanulmányoz: nyelv és kultúra, nyelv és nép (a nyelv és beszélői gondolkodásának viszonya), a nyelvhasználat földrajzi, nemenkénti, életkor szerinti jellegzetességei, szófejtések stb.; sok vonatkozásban azonosítható a ⇒ **szociolingvisztikával** és a **pszicholingvisztikával**.

eufémizmus [gör. euphemismos > eu 'jól' + phemi 'beszélek], **эвфемизм**: enyhítő, szépítő, rendszerint körülírással kifejezés, olyan szavak helyett, amelyet társadalmi illendőség, a hallgató iránti tapintat, babonás félelem stb. miatt nem mondunk ki: Он в почтённом возрасте. ('Он стар'.) Он пороха не выдумает. ('Он неумён'.) (⇒ **kakofémizmus**)

exkurzió [lat. excursio 'kitérés'], **при́ступ**, **экскурсия**: **vmely hang képzésének kezdő mozzanata** a megelőző hang artikulációjának befejező szakaszához (⇒ **rekurzió**) képest. A folyamatos beszédben e két fázisban előforduló hangképzőszervi állások közül az egyik hat a másikra. (⇒ **igazodás**)

explozió: ⇒ **zárhangok**

expresszív szavak: ⇒ **stilisztikailag árnyalt szavak**

F

fázisige [gör. phasis 'megjelenés'] фазовые глаголы: a ~k olyan ⇒ *segédigék*, amelyek az összetett igei ⇒ állítmányban a főnévi igenévvel kifejezett tag alapjelentésének, vagyis a cselekvésnek egy-egy szakaszát (kezdetét, tartamát, végét) jelölik: начинать/начать, принимать/приняться, становиться/стать, продолжать/продолжить, кончать/кончить, переставать/перестать, прекращать/прекратить, бросать/бросить. Utánuk a főnévi igenév mindig folyamatos alakban áll.

felhang, обертоны [ném. ober 'felső' + Ton 'hang']: a magánhangzók képzésekor a szájüreg köbtartalmának és nyílásának változása során -- az alaphangokon kívül -- keletkezett *kiegészítő hangrezgés*, amelynek magassága és ereje befolyásolja a hangszint.

felkiáltójel: ⇒ központosítás
felkiáltó mondat: ⇒ mondat
felsőfok: ⇒ melléknév fokozása
felszíni szerkezet: ⇒ mélyszerkezet
felszólító mód: ⇒ mód
felszólító mondat: ⇒ mondat
feltételes mód: ⇒ mód
feltétel-határozó: ⇒ határozó

filológia [gör. phileó 'szeretém' + logos 'beszéd', 'szó', 'tan'], филология: 1. vmely nép v. -csoport nyelvével, irodalmával és műveltségének minden más vonatkozásával az írott emlékek alapján foglalkozó tudomány; 2. irodalmi műveknek komplex módszerű (vagyis a forráskutatás, a szövegkritika és a szövegelemzés tanulságait egységbe olvasztó) tanulmányozása.

filológus [gör. philologos 'beszédet kedvelő'] филолог: a ⇒ *filológia* művelője, tudósa.

flexió: ⇒ szóelem
foghang: ⇒ dentális
fok- és mértékhatározó: ⇒ határozó
fokozás: ⇒ melléknév fokozása
fókusz: ⇒ szórend

folyamatos ige, несовершенный вид: olyan ige, amely nem mutat rá a cselekvés teljességére, befejezettségére, elért eredményére, s a múlt, jelen és jövő időben folyó cselekvésnek, állapotnak a folyamatát, tartósságát jelöli. Az orosz ige sajátos kategóriája az ⇒ *igeszemlélet*, az ⇒ *akcióminőség* és az ⇒ *aspektualitás*, amelynek a ~ fontos alkotórésze. A ⇒ *befejezett igék* és a ~k ⇒ *szemléletpárt* alkotnak, de

lehetnek pár nélküliek is (⇒ *egyszemléletű igék, kétszemléletű igék*). A ~ket a következő morfológiai jegyek valamelyike jellemzi: a) nem *-ить* végű, nem igekötős, nem képzett, vagyis egyszerű tőige: *думать, петь, писать, молчать, крыть, нести*; b) tőige (*-ить* végű) ugyan, de nincs *-ать/-ять* végű párja (az *-ить* végűek többsége ilyen): *любить, говорить, бить, гнить*; c) rendhagyó *-ну-* képzős igék, amelyek múlt idejében ez a képző kiesik: *сохнуть, мёрзнуть*; d) egy igekötős igék, amelyekben *-ива/-ыва* ill. *-а/-я* képző van: *выполнять, умирать, обдумывать, разговаривать*; e) a *покупать* és a *беспокоить(ся)* egy igekötős ~k; az egy igekötős, több irányú ⇒ *mozgást jelentő igék* ~k: *выходить, заходить, приводить, забегать*.

fon: ⇒ fonéma

fonáció [gör. *phóné* 'hang'], *звукообразование, фонация*: **1.** vmely hang képzésében résztvevő hangképzőszervi állások összessége; **2.** a beszéd folyamatnak a létrehozása hallás útján történő felfogás céljából; hangzó beszéd képzése, amelyet nemcsak a hallgató, hanem maga a beszélő is felfog ellenőrzés, visszajelzés céljából.

fonéma [gör. *phónéma* 'hang'], *фонема*: a ⇒ *szóelemek*, ill. ⇒ *szóalakok* hangtestének megkülönböztetésére és azonosítására szolgáló legrövidebb funkcionális nyelvi egység. A ~ a ⇒ *fonológiában* használatos, elvont jelentésű szakszó. Egy-egy ~ a beszélő egyéni artikulációjától függően különböző, de lényeges jegyeiben, megegyező ⇒ *beszédhangokban* valósul meg (⇒ *fonetika*). A ~ ugyanolyan absztrakt, önmagában nem szemlélhető, mint bármely szóelem, tehát csak konkrét megjelenési formájában találkozhatunk vele. A *fon* ([gör. *phone* 'hang'), *фон, фона*) a ~nak a beszédben előforduló konkrét realizálódása annak megállapításától függetlenül, hogy mely ~hoz tartozik (pl. a *работяга* szóban a *работяг* szóalakjában 7 fon van [р'ьб'а'т'я'г]). A ~k alapjául a lényeges fonetikai jegyek kiválasztása, vagyis a *megkülönböztető (disztinktív [lat. *distinguo* 'megkülönböztet'] v. releváns [lat. *relevo* 'kiemel'])* jegyek elkülönítésére szolgál (*различительные дифференциальные признаки*). Ez a *fonológiai pozíció (фонологическая позиция)* alapján lehetséges (a ~nak egy másik ~hoz v. a szóhangsúly helyéhez képest elfoglalt helyzete). Pl. lágy mássalhangzó után, hangsúlytalan helyzetben csak az [и ≈ ь], [y] magánhangzók fordulnak elő, ezért kiejtésben nincs különbség a *синее* és a *синяя* szóalak között. A *maximális differenciáltság pozíciója (позиция максимальной дифференциации)* az a fonológiai helyzet, amelyben a 'legtöbb ~t állíthatjuk ⇒ *oppozícióba*, és ennek megfelelően a szóalakok hangtani megformáltsága a legnagyobb mértékben különbözik. Ebben a pozícióban szerepelhetnek az összes magánhangzók, a mássalhangzók pedig a magánhangzó előtti helyzetben. A *minimális differenciáltság pozíciója (позиция минимальной дифференциации)* esetén kevesebb ~t állíthatunk egymással szembe, mint a maximális differenciáltság pozíciójában, s így a szóalakok hangtani megformáltsága kisebb mértékben különbözik. Azokat a pozíciókat, amelyekben a ~k megkülönböztető jegyeit fonetikai feltételek nem befolyásolják, ⇒ *erős helyzetnek (сильная позиция)* nevezzük. Erős helyzetben vannak a magánhangzók hangsúlyos pozícióban: *Утро, вода*. A mássalhangzók magánhangzó, ill. kemény ⇒ *szonorikus mássalhangzók* és [в] előtt: *дом -- сом -- ром -- лом; вода, дла, два*. Azokat a helyzeteket, amelyekben a ~k megkülönböztető jegyeinek érvényesülését fonetikai feltételek befolyásolják, ⇒ *gyenge helyzetnek (слабая позиция)* nevezzük. Ilyen pozíciókban a ~ releváns jegyei különbözőképpen jelennek meg. A magánhangzó ~knek hangsúlyos helyzetben van a legnagyobb disztinktív szerepük (minden magánhangzó betöltheti): *Коля, Ялта, Тула*. A hangsúly nélküli gyenge helyzetben a megkülönböztető jegyek elmosódnak v. megszűnnek: *лесá -- лисá, поседеть -- посидеть, летняя -- летнее*. A fentiek szerint létezik *perceptív [lat. *perceptio* 'érzékelés']* és *szignifikatív [lat. *significativus* 'jelölő']* gyenge helyzet. A mássalhangzó ~k *gyenge helyzetben* vannak, pl. a szó végén, zöngétlen, zöngés, ill. lágy ⇒

zörejhangok előtt; ilyen helyzet továbbá a kemény és lágy mássalhangzó ~k számára az [e], [é] hangok előtti pozíció: сад, сладкий, в беде; голова -- головка, отдать -- отходить (⇒ fonematikus átírás). Különböző ~kat csak azok a hangok jelölnek amelyek egyforma fonetikai helyzetben különböztetik meg a morféma és a szóalakot hangtestét. Két különböző pozícióban használt beszédhang egy ~ változatát, variánsát képviseli. Az erős ~ beszédhangban való megvalósulása a ~ alapvariánsa, és perceptív gyenge helyzetű használata variációt eredményez. A szignifikatív gyenge helyzetben előforduló hangok -- variánsok. Pl. az /o/ ~: a) alapvariánsa: остров, воды, жёны; b) variációja [o'] -- почта, [o] -- нёс [o'] -- тётя; c) variánsa: [ʌ] -- воды, нога, ному; [и^е] -- неси, звезда, [и^э] -- жена; [ъ] -- голова. Azok a ~k, amelyek csak egy megkülönböztető jegyben térnek el egymástól, korrelatív párokat alkotnak ([lat. correlativus 'kölcsonös' vonatkozású], коррелятивные пары) alkotnak. Pl. a) zöngesség-zöngétlenség jegy alapján (по глухости-звонкости): /п/ -- /б/, /п'/ -- /б'/, /ф/ -- /в/, /ф'/ -- /в'/, /т/ -- /д/, /т'/ -- /д'/, /с/ -- /з/, /с'/ -- /з'/, /ш/ -- /ж/, /ш'/ -- /ж'/, /к/ -- /г/, /к'/ -- /г'/; b) keménység-lágyság (по твёрдости-мягкости): /п/ -- /п'/, /б/ -- /б'/ stb.; c) nazális-nem nazális jegy (по назальности-неназальности): /д/ -- /н/ -- /дам/ -- /ван/ -- /нам/ stb. Néhány ~ nem alkot ilyen párt (⇒ szonorikus mássalhangzók, ill. /u/, /ч/). A korrelatív párok között kölcsönösségi viszony (соотносительность) áll fenn, ha a megkülönböztető jegyek egyes helyzetekben elkülönülnek, másokban elmosódnak; pl. a /п/ és a /б/ erős helyzetben a zöngesség-zöngétlenség jegy alapján különbözik, de gyenge helyzetben /п/ variánsként fordul elő: столб -- [столн]. Ez az archi~ (архн~). A mai orosz nyelvben erős helyzetben, vagyis /а/, /о/, /у/, /и/ előtt 37 mássalhangzó ~t különböztetnek meg: /п/, /п'/, /б/, /б'/, /ф/, /ф'/, /в/, /в'/, /т/, /т'/, /д/, /д'/, /с/, /с'/, /з/, /з'/, /ш/, /ш'/, /ч/, /ч'/, /ш/, /ш'/, /ж/, /ж'/, /к/, /к'/, /г/, /г'/, /х/, /х'/, /й/, /й'/, /м/, /м'/, /н/, /н'/, /п/, /п'/, /л/, /л'/.

Erős helyzetben, vagyis hangszélyos v. szőeleji, kemény mássalhangzó előtti helyzetben 5 mássalhangzó ~ fordul elő: /а/, /о/, /э/, /и/, /у/. A szóban elfoglalt helyüknek, fonetikai pozíciójuknak megfelelően, gyenge helyzetben különböző variánsokban realizálódnak. (⇒ redukció)

fonematikus átírás [⇒ fonéma], fonologikus átírás [⇒ fonológia], фонематическая транскрипция, фонологическая транскрипция: a szavak ⇒ átírásának egyik formája, amely lehet cirill- v. latinbetűs. A ⇒ fonetikai átírástól eltérően, a ~ nem a ⇒ beszédhangokat jelöli egy-egy speciális betű segítségével, hanem a szóalakokban, a megfelelő fonológiai pozíciókban szereplő erős és gyenge ⇒ fonémákat ábrázolja. Az erős mássalhangzó ~a a cirill ábécé betűivel (a lágyság jelölése: ' és felhasználják még a "j" betűt is): /п/, /п'/, /б/, /б'/, /ф/, /ф'/, /в/, /в'/, /т/, /т'/, /д/, /д'/, /с/, /с'/, /з/, /з'/, /ш/, /ш'/, /ч/, /ч'/, /ш/, /ш'/, /ж/, /ж'/, /к/, /к'/, /г/, /г'/, /х/, /х'/, /й/, /й'/, /м/, /м'/, /н/, /н'/, /п/, /п'/, /л/, /л'/.

Az erős magánhangzó fonémák ábrázolása: /а/, /о/, /у/, /э/, /и/. A gyenge mássalhangzó fonémák mellett jobbra egy számindexet találunk. Ezek jelentése: 1 = a keménység-lágyság alapján gyenge fonéma: /п₁/лов, /п₁'/л'б; /б₁/рат, /б₁'/р'б; 2 = a zöngesség-zöngétlenség szempontjából gyenge fonéma: с₂/т', н₂/т'/б'а'в'к'а, р₂/т' ба; 3 = a keménység-lágyság, zöngesség-zöngétlenség alapján gyenge fonéma: /с₃/тал', /с₃/дал, /с₃/теп', /с₃/дел'ать. A gyenge magánhangzó fonéma ~ára a görög ábécé első betűjét (alfa) használják: α = hangsúly előtti első szótagban levő gyenge magánhangzó fonéma; a hangsúly előtti második és harmadik szótagban (a szó elején levő) gyenge magánhangzó fonéma: т/α/б'а'к, /α/ван'т'ю'ра, /α/вторит'етный; α₁ = gyenge magánhangzó fonéma a hangsúly

előtti második, harmadik szótagban (nem a szó elején) és a hangsúly utáni szótagokban: б/α₁/раба́н, г/α₁/лосово́й, нив/α₁/.

Egy szövegrészlet fonematikus átírása

/у широ́к_αя₁ с₃т'ап₁но́й доро́г'и /начавáла_α отара́ овец' /с₃т'α₁р'αг'л'и и ја_αо
д₁ва па_αс₃туха́ /ад'ин /с₃тар'ик₂ в_αс'н'ид'α₁с'ат'и /л'αжáл на животе у
сама́я₁ доро́г'и /д₁руго́й /мо́лодо́й па₁р'α₁н' с₃гус₃ти́н'и чо́р'ни́н'и б₁рав'а́н'и/.

Az eredeti szövegrészlet

У широкой степной дороги ночевала отара овец. Стерегли её два пастуха. Один, старик восьмидесяти, с дрожащим лицом лежал на животе у самой дороги...; другой -- молодой парень с густыми чёрными бровями... (Чехов)

fonémavariáns: ⇒ fonéma

fonetika: [gör. phonétikos 'hangra vonatkozó'] фонетика: a hangtannak az az ága, amely a beszédet a hangzás oldaláról tanulmányozza, a ⇒ beszédhangok materiális, fizikai vonatkozásait írja le. Vizsgálati tárgyához tartozik: a magán- és a mássalhangzók képzése, akusztikai jegyei, a folyamatos beszédben bekövetkező változásai (⇒ hangváltakozások, redukció), a ⇒ fonetikai átírás, az élőbeszéd tagolása, az ⇒ intonáció, hangsúly, szótag, szótagolás, kiejtési norma stb. Két vizsgálati módja van: a) akusztikai (meghatározza a beszédhangok alapvető hangzásbeli tulajdonságait: hangmagasság, hangerő, hangszín, időtartam); b) anatómiai-fiziológiai (a ⇒ hangképző szervek felépítése, működése, a beszéd felfogása). A beszéd komplex vizsgálatát a ~ a ⇒ fonológiával együtt végzi.

fonetikai átírás [⇒ fonetika], fonetikai transzkripció [⇒ átírás], hangtani átírás, фонетическая транскрипция: a ⇒ beszédhangok rögzítésére a tudományos és oktatási célokat szolgáló szövegekben használatos speciális jelrendszer, amelyben az egyes hangoknak és azok sajtatos árnyalatainak egyetlen, állandó v. kombinált jel felel meg (⇒ diakritikus jelek). Az orosz ~ a cirill ábécén alapszik, de a "ë", "ю", "я", "щ", és a "й" betű nem használatos. (Természetesen létezik latin betűs ~ is.) Az orosz ~nak többféle változata ismeretes; ezek közül mutatunk be egyet alább és az 5. táblázatban.

Egy szövegrészlet fonetikai átírása

[у широ́кк_αя₁ с'т'и'пнó'я₁ доро́г'и /н'ч'и'ва́ль л'а́р'ь, лв'ец' /с'т'ь'р'и'гл'и и'я'о два п'аст'ухá' /ад'ин стар'ик л'ет в'ас'н'ид'ь'ь'т'и' /з дра́ж'ш'ин л'и'ц'ом /л'и'жал н'ь ж'иват'е у́ сама́я₁ доро́г'и]

Az eredeti szövegrészlet

У широкой степной дороги ночевала отара овец. Стерегли её два пастуха. Один, старик лет восьмидесяти, с дрожащим лицом лежал на животе у самой дороги... (Чехов)

fonetikai homonima: ⇒ homoníma

fonetikai szó [⇒ fonetika] фонетическое слово: egy hangsúlyos és egy hangsúlytalan ⇒ proklitikus v. ⇒ enklitikus szó (előjárószo, kötőszó, módosítószó) közös hangsúlyegysége. A frázis egy-egy ütemén belül minden ~ kiemelkedik ⇒ hangsúlyával: за́ город, и́з лесу, на́ год, на́ голоу; ч'то́бы ты, [пош'ёл]; чита́л бы, мо́ю-то.

5. tábl.

A fonetikai átírásban használt jelek és betűk

Jelek, betűk	Jelentés	Példák
[ ]	az átírt szó vagy szöveg jelzése	[c' 'a' t']
//	hosszabb pauza	
/	rövidebb pauza	
˘	hangsúlytalan és hangsúlyos, azaz ⇒ <i>fonetikai szó együttes, folyamatos ejtése</i>	[в˘ дом]
c', т'	a mássalhangzó lágyságának jelölése	[пу' т']
ó, á	hangsúlyos magánhangzó	[во'ды], [ра'ды]
и ^e	az "a", "e", "я" betűvel jelölt, lágy mássalhangzó után, a hangsúlyt megelőző szótagban ejtett hang	[н' и ^e с' у] [п' и ^e т' а к]
ы ^o	a [ж], [ш] és [ц] után, a hangsúlyos szótag előtti helyzetben ejtett hang	[жы ^o н' а], [цы ^o н' а] [шы ^o ст' о' і]
ы ^o	a [ж], [ш], [ц] után kemény mássalhangzó előtt, hangsúlyos helyzetben, az "e" betű helyén ejtett hang	[жы ^o ст], [шы ^o ст] [цы ^o л]
î, ê	lágy mássalhangzók közötti hangsúlyos, zárt [и] és [e]	[б' îт'] [н' êт']
'a', 'o', 'y	lágy mássalhangzók közötti hangsúlyos [a], [o], [y]	[н' 'a' т'] [б' 'йр' 'ó' 'з' 'ь] [л' 'ý' д' и]
'a, 'o, e, 'y	lágy mássalhangzó utáni és kemény mássalhangzó előtti [a], [o], [e], [y]	[н' 'ал], [н' 'ос] [кл' 'уе], [л' ес]
'a, o', ê, y', î	lágy mássalhangzó előtt és kemény mássalhangzó után ejtett hangok	[на' т'], [ко' н'] [му' т'], [шэ' с' т'] [был']

Jelek, betűk	Jelentés	Példák
^	szó elején és a hangsúlyt megelőző szótagban ejtett hang az "o" és az "a" betű helyén	[трава́] [ва́лда] [лаве́ц]
ъ	kemény mássalhangzó után (az "a" és az "o" betű helyén) ejtett, középső nyelvállású erősen redukált magánhangzó, amely hangsúlytalan helyzetben (a hangsúlyos szótag előtti helyzetet kivéve) fordul elő	[гълава́] [къръндлаша́н'мъ]
ь	lágú mássalhangzó után (az "a", és a "я", "e" betű helyén) ejtett felső nyelvállású, elülképzett, erősen redukált magánhangzó	[д'ьлаво́'и] [ч'ьславо́'и] [и́зък'лаво́'и]
ѣ, ѥ, ѧ, Ѩ	első gyenge helyzetben lévő redukált (rövid) magánhangzók az "y", "ю", "и" "э" és "ы" betűk helyén	[т'ѣл'пан], [н'ѣкто́] [пѣт'ѣч'ьск'иѣ] [фѣтлѣ]
Ѣ, Ѥ, Ѧ	második gyenge helyzetben lévő erősen redukált (nagyon rövid) magánhangzók az "y", "ю", "и", "ы" betűk helyén	[п'Ѣшт], [знѢѣшт] [глѢт'в'Ѣи] [вѢѢѢѢт']
ј	hangsúlyos magánhangzó előtti [j]	[ј'а́с'л'иѣ], [м'ј'ѣ]
ѣ	az összes többi helyzetben levő [j]	[т'ѣплѣѣ] [д'ѣцк'иѣѣ]
в:, ѡ	hosszú mássalhangzó	[в':ерх], [ѡ'ерх]
н, ѣ, л, р	zöngétlenedés, [н, ѣ, л, р] esetén	[драхнѣ], [п'отрѣ]
ѣ	zöngés réshang, hátulképzett [x]	[соуѣ бы]
ѣѣ	zár-réshang (affrikáta)	[лт'ѣѣѣ бѣѣ]

fonetikai transzkripció: ⇒ fonetikai átírás

fonográfia [gör. phóné 'hang' + graphó 'írók'], фонография: a szóelemeket, szóalakokat ⇒ fonémákra v. ⇒ szótagokra bontó és így ábrázoló írásmód. (⇒ fonogramma). A szótagírásra példa lehet az indiai, a fonémákat tükröző betűírásra a magyar v. az orosz nyelv. A fonéma -- betű megfeleltetés azonban csak a tudományos célra használt ⇒ fonematikus átírásban valósítható meg következetesen.

fonogramma [gör. phóné 'hang' + gramma 'írásjel', 'vonal'], фонорамма: olyan írásban rögzített (grafikai) jel, amely a szavak és a szóelemek hangtestének (fonémáinak) megkülönböztetésére szolgál.

fonológia [gör. phóné 'hang' + logos 'tan'], фонология: a hangtannak az az ága, amely a szóelemek és a szavak hangtestének felépítésére szolgáló ⇒ fonémák nyelvi értékét tanulmányozza, megkülönböztető jegeit vizsgálja. Megállapítja az adott nyelv fonémáinak rendszerét (számuk, kapcsolódásaik, csoportjaik, oppozícióik stb.), az egyes fonémavariánsokat és beszédbeli megvalósulásukat, a ⇒ fonematikus átírás szabályait. A ~ és a ⇒ fonetika közösen alkotja a hangtant; nem szabad mereven elválasztani, mert a komplex vizsgálatot (akusztikai, anatómiai-fiziológiai, funkcionális stb.) a kettő együttesen ad.

fonológiai pozíció: ⇒ fonéma, fonematikus átírás

fonologikus átírás: ⇒ fonematikus átírás

fordítás, перевод: a ~ a ⇒ fordításelemlet alapfogalma; a ⇒ forrásnyelvi ⇒ szöveg átalakítása, átvitele a ⇒ célnyelvre a közlési tartalom megőrzésével. A ~ folyamatának két része van: 1. az eredeti szöveg értelmezése (dekódolás) a forrásnyelven; 2. a szöveg ~a (átkódolás) a célnyelvre. Tehát a ~ az eredeti szavak jelentésének meghatározásával kezdődik, majd megállapítjuk a mondatrészek összefüggéseit. Nem szabad a fordítandó szöveg stílusát, nyelvi fordulatait szolgálai módon követni! A) *Lexikai ~ (лексический ~)* esetén a szó v. szószereket jelentését a szövegből logikailag következtetjük ki. a) A szó megfelelő jelentését kell kiválasztani (pl. решение задачи 'feladatmegoldás', решение правительства 'a kormány határozata v. döntése'). b) Ha a szótárban megadott orosz szó jelentése(i) nem felel(nek) meg, akkor (teljesen) új megfeleltetéssel, a szöveghez illővé kell tenni (много шума из ничего 'sok hűhó semmiért'). B) *Grammatikai ~ (грамматический ~)* esetén a célnyelvben a forrásnyelvtől eltérő nyelvtani szerkezeteket (mondatrészeket) alkalmazunk. Szó szerkezeti szinten történhet: a) tömörítés útján (прочность на разрыв 'szakítószilárdság'; b) betoldással (требования к студентам 'a hallgatókkal szemben támasztott követelmények'; c) szófajváltással (умение решать задачи 'feladatmegoldási képesség'); d) a szórend megváltoztatásával (Дети слушали сказку, затаив дыхание. 'A gyerekek lélegzetüket visszafojtva, hallgatták a mesét.) Mondatszinten: a) a forrásnyelvi mondatot több mondatra v. mellékmondatra bonthatjuk; b) a több forrásnyelvi mondatból a célnyelvben egy mondat lesz (tömörítés, beolvasztás). A nyelvi megfogalmazás szempontjából a ~nak három típusa van: /i/ szabad (свободный ~): csak a tartalom visszaadására törekszik; /ii/ szó szerinti ~ (дословный ~): a szavakat, szó szerkezeteket, gyakran még a morféákat is eredeti szótári jelentésükkel fordítják; /iii/ irodalmi ~ (художественный ~): a forrásnyelvi szöveg a célnyelven teljes értékű (olyan pontos, magyaros v. oroszos, mintha eredetileg is azon a nyelven írták volna; vers ~akor gyakran művészi újraalkotás történik). Az ember által végzett ~on kívül géppel is készíthetünk ~t. Az automatikus v. gépi ~ esetén (автоматический ~, машинный ~) a forrásnyelvi szöveg célnyelvre történő átvitelét elektronikus számítógéppel végzik meghatározott ⇒ algoritmusok alapján, amelyek különböző információk (táblázatok, szójegyzékek, szótárak stb.) formájában (segéd)programokat alkotnak.

fordításmélet, теория перевода: az ⇒ *alkalmazott nyelvészetnek* az az ága, amely a ⇒ *fordítás* egyedi eseteinek megfigyeléséből levont következtetéseket általánosítja, és segíti a fordítói gyakorlatot.

fordító, переводчик: ⇒ *fordítást végző* v. azzal hivatásszerűen foglalkozó személy.

fordított szórend: ⇒ szórend

formaképzés: ⇒ szóalakképzés

formaképzők: ⇒ szóelem

formáns: ⇒ szóelem

forrásnyelv, исходный язык, язык-источник, язык оригинала: az a nyelv, amelyről a ⇒ *célnyelvre* átvisszük az információt, amelyről fordítunk. (⇒ *fordítás*)

földrajzi név: ⇒ főnév

főnév, имя существительное: a ~ élőlényt, tárgyat, elvont dolgot jelentő ⇒ *szófaj*. A ~eket lexikai jelentésük és grammatikai sajátosságaik alapján az alábbiak szerint osztható fel: 1. *Köznev* (*нарицательное* ~): több élőlény, élettelen tárgy, dolog, jelenség közös neveként használt általános megnevezés. A) *Konkrét* ~ (*конкретное* ~): olyan megszámlálható élőlényeket, tárgyakat, jelenségeket jelöl, amelyek a *каждый* névmással és számnevekkel ⇒ *alárendelő szó szerkezetet* alkothatnak: *каждый мальчик*, *три стола*, *мало занятий*, *несколько прогулок*). B) *Gyűjtőnév* (*собирательное* ~): több élőlényből v. élettelen tárgyból álló csoport neve; v. csak egyes v. csak többes száma van, és csak határozatlan v. törtszámnevekhez kapcsolódhat; a *каждый*-jel nem alkot szó szerkezetet: *крестьянство*, *родня*, *листва*, *детвора*; *много* *листья*, *две* *трети* *студенчества*. C) *Apanyagnév* (*вещественное* ~): olyan dolognak a neve, amelynek a legkisebb részét is úgy hívják, mint az egészet; általában csak egyes v. csak többes számú, határozott számnévhez nem kapcsolódhat: *вино*, *сталь*, *мука*; *чернила*, *ши*, *дрова*, *консервы*; *много* *чернил* (*дров*). A hímnemű anyagnevek sajátos grammatikai jegye az ún. ⇒ *részbirtokos eset* (*кусок сахара*). D) *Egyedi név* (*единичное* ~): anyagnevekből v. csak többes számú ~ekből képzett szavak neve, amelyek anyag v. tárgyuk tömegéből kiemelt egyedi (egy darab) tárgyat jelölnek; képzők: *-ин(а)*, *-к(а)*, *-инк(а)*; *картофель* -- *картофелина*, *пыль* -- *пылина*, *марковь* -- *марковка*, *волосы* -- *волосинка*; E) *Elvont* ~ (*отвлеченное* ~): észlelt v. csak gondolatban állított jelenség, állapot, érzés stb. neve: *красота*, *смелость*, *холод*, *любовь*. A konkrét és az elvont ~ek között nincs mindig éles határ; vö. *обеденный стол* 'ebédlőasztal', *диетический стол* 'diétás koszt'; *забить гвоздь в стену* 'beveri a falba a szöveget', *гвоздь сезона* 'az évad legnagyobb sikere' stb. 2. *Tulajdonnév* (*собственное* ~): egy bizonyos élőlénynek, tárgynak v. dolognak saját neve, amellyel mástól megkülönböztetik; egyedi fogalom kifejezője; a) ⇒ *személynév*, *utónév*, *apai név*, *becenév* (álnév, ragadványnév): *Юрий Алексеевич Гагарин*, *Ваня* (*Горький*, *Снегурочка*); b) *állatnév* (*ключки животных*): *Барбос*, *Искра*, *Жучка*; c) *földrajzi*, *csillag- és csillagzatnév* (*географические и астрономические названия*): *Урал*, *Москва*, *Юпитер*, *созвездие Близнецов*; d) *történelmi események*, *korszakok*, *ünnepek* neve (*названия исторических событий, праздников*): *эпоха Возрождения*, *Рождество Христово*, *Пасха*; e) *intézménynév* (*названия учреждений, ассоциаций, фирм и т. д.*): *коммерческое общество "Импорт"*, *ресторан "Пельмени"*, *гостиница "Спутник"*; f) *könyvek*, *újságok*, *folyóiratok címe* (*названия книг, журналов, газет*): *"Война и мир"*, *газета "Ринг"*. 3. A ~ek lexikai-grammatikai sajátossága az ⇒ *élő-élettelen kategória*, amely formailag a ⇒ *főnévragozásban* mutatkozik meg, mert különbség van az élőlények és az élettelen dolgok tárgyesete között. A ~ ragozása során (⇒ *paradigma*) különböző ⇒ *esetbe* kerül a mondatban elfoglalt szintaktikai szerepének megfelelően. A legtöbb ~nek van egyes és többes száma (⇒ *szám*). A ⇒

nem ragozható főnevek száma viszonylag kevés. A ragozási típusok meghatározásában a ~ek ⇒ *neme* fontos szerepet játszik.

főnévi igenév [lat. infinitivus (modus) 'határozatlan (mód')], инфинитив, неопределённая форма глагола: az ige szótári alakja, amely a cselekvést, létezést és állapotot személytől, számtól, időtől és módtól függetlenül jelöli. A ~et az ⇒ *igeszemlélet*, az ⇒ *igefaj* kategóriája jellemzi, ill. lehet tárgyias v. tárgyatlan (⇒ *tárgyas igék*, *tárgyatlan igék*). (A magyar ~től eltérően, nem ragozható.) Képzése: a) Az orosz igék legnagyobb részének ~i alakjában -ть formaképző van: читать, взять, петь, молоть, бить, мыть, дуть, лезть. Ma csak ez a képző ⇒ *produktív*, vagyis az új igék csak -ть képzősek lehetnek: десантировать, катапультировать, левычить. b) Egy kis igecsoportnak -ти a képzője: идти, везти, ползти, пасти, спасти, расти, вести, цвести, плести, мести, нести, брести, грести, скрести, трясти stb. A -ти, illetve az ige ragozott alakjaiban a végződés mindig hangsúlyos (kivétel: выйти, вывести, выползти, вынести stb.); ez a képző ma már nem produktív. c) Szintén kis csoportot alkotnak az írásban -чь-re végződő ~ek: жечь, лечь, печь, беречь, сечь, течь, стричь, мочь, помочь, пренебречь stb. Valójában a -чь itt nem a ~ képzője, hanem a tő utolsó fonémája: влечь -- влеку, влечь -- влеку, печь -- пеку, пекла, ahol a ч a tőben lévő к-val váltakozik. A -чь "képző" is ⇒ *improduktív*. A ~ tövéből az ige különböző alakjai képezhetők (⇒ *igetövek*). A ~ a mondatban mind a ⇒ *főrészek*, mind a ⇒ *bővítények* szerepét betöltheti: Он начал читать. Он учил меня плавать. Желание учиться в университете стало в тебе сильнее. Он склонен переувеличивать. Állítmányi funkcióban állhat: a) kijelentő mód jelentésében: Он как закричит, а я бежать ('начу бежать'); b) feltételes mód jelentésében: Нам бы поужинать; c) felszólító mód helyett: Не курить! Построиться в ряды! Szerepel az összetett jövő időben: буду читать. Az orosz ~et gyakrabban használják, mint a magyart. Az orosz ~ lehet: a) *objektív ~ (объективный ~)*; olyan cselekvést jelöl, amelyet nem az alany, hanem más személy végez: Врач запретил больному курить. 'Az orvos megtiltotta a betegnek, hogy dohányozzék.' (⇒ *főnévi igeneves mondatrövidítés*); b) *szubjektív ~ (субъективный ~)*; a szubjektum az alany által végzett cselekvést jelöli: Они перестали разговаривать. 'Abbahagyták a beszélgetést.' (⇒ *állítmány*). A ~ lehet függő és független. a) *Függő ~ (зависимый ~)*: a mondatban az *összetett igei* ⇒ *állítmány* alkotórészeként szerepel: Он бросил курить. b) A *független ~ (независимый ~)*: az ⇒ *egyfőrészes mondatban*, pontosabban a főnévi igeneves mondatban használatos (kitehető mellé a főnév v. a személyes névmás részes esete, vagyis a ~nek lehet vonzata): (что /нам/ делать?). Az alábbi szavak után mindig *folymatos ~ áll*: ⇒ *fázisigék*, ill. *любить, устать; не надо, не должен, надо, надоесть, надоесть, наскучить, уставать/устать, учиться/научиться, привыкать/привыкнуть, избегать, понравиться. *Befejezett ~* használatos a забыть, удался és az успеть befejezett igék után.*

főnévi igeneves mondat: ⇒ *egyfőrészes mondat*

főnévi igeneves mondatrövidítés, употребление инфинитива: a ⇒ *főnévi igenév* olyan funkcióban való használata, amely magyar nyelvi szempontból egy mellékmondatot v. mondatmagot rejt magában. A) *Jelzői ~*: az ⇒ *írott nyelvben* gyakori. a) *Közös alannyal (необходимость, попытка, стремление, возможность, способность, готовность, задача, цель* stb. + *főnévi igenév*): Машина даёт возможность набирать тексты на японском и корейском языках. 'A gép lehetőséget ad arra, hogy Japán és Koreai nyelven szedjék a szövegeket.' Миллионы людей ездят на тёплые морские курорты с определённой целью -- использовать свой годовой отпуск. 'Emberek milliói utaznak a melegtengeri fürdőhelyekre azzal a céllal, hogy kihasználják évi szabadságukat.' b) *Különböző alannyal* (viszonylag ritka):

просьба + főnévi igenév: Мы можем обратиться к одному из прохожих с просьбой помочь вам. 'Megkérhetünk egy járókelőt, hogya segítsen önnek.'
 B) Tárgyi és határozói ~: főleg kérest, megengedést, rábeszélést, tiltást kifejező igék után. a) Közös alannal (разрешать, позовлять, пытаться, браться, стремиться, соглашаться, бояться + főnévi igenév): Я не беру судить, кто из нас лучше выполняет свои обязанности. 'Nem vállalkozom arra, hogya eldöntsem, melyikünk teljesíti jobban a kötelességét.' Разрешите мне представиться. Engedje meg, hogya bemutatkozzam. B) Különböző alannal (просить, велеть, поручать, предлагать, уговаривать, заставляя, советовать + főnévi igenév): В тот день она заставила меня остаться дома. 'Arra kényszerített, hogya aznap otthon maradjak.' A főnévi igeneves szerkezet gyakran átalakítható: Он уговорил её бросить курить. Он уговорил её, чтобы она бросила курить. Мать посоветовала ему немедленно обратиться к врачу. Мать посоветовала ему, чтобы он немедленно обратился к врачу.

főnévi igenév töve: ⇒ ige-tövek

főnévragozás, склонение імени существительного: a ⇒ főnévnek a ⇒ szó szerkezetben, ill. a ⇒ mondatban használt, különböző grammatikai viszonyok kifejezésére szolgáló alakjai. A ~ a főnévnek a ⇒ szám, eset és a ⇒ nem kategóriája szerinti ⇒ paradigmikus változásai, melynek során az absztrakt morfémák különböző allomorfookban realizálódnak (⇒ szóelem). Az orosz főnévnek hat esete (⇒ alanyeset, tárgyeset, birtokos eset, részeshatározó eset, eszközhatózó eset, előljárós eset), ill. egyes és többes száma van (6. tábl.).

főnévvé vált melléknevek: ⇒ szófaji átcsapás

főrészek: ⇒ alany, állítmány

főszó, главное слово, подчиняющее слово, стержневое слово: az alárendelő ⇒ szó szerkezetben szintaktikailag független helyzetben lévő, a ⇒ függőszó kapcsolódását meghatározó szó (a példákban aláhúzva). A kapcsolódás formája lehet ⇒ egyeztetés (сильный мальчик, сильного мальчика), ⇒ vonzat (верить другу, говорить правду) és ⇒ csatlakozás (заставить читать, разговаривать гуляя).

főszóelem: ⇒ szóelem

frazeológia [gör. phrasis 'kifejezés' + logos 'tan'], frazeológia:

1. a ⇒ nyelvtudománynak az ága, amely a nyelv frazeológiai kезmletét, azaz ⇒ frazeologizmusait írja le, leíró és történeti szempontból vizsgálja; 2. vmely nyelv frazeologizmusainak összessége; 3. vmely szociális csoport, szerző v. irodalmi-publicisztikai irányzat jellegzetes kifejezőkészlete.

frazeologizmus [⇒ frazeológia], frazeológiai egység, frazeologizm, frazeologическое единство: a gazdag ⇒ frazeológiai szakirodalomban egy szűkebb és egy tágabb meghatározásával találkozunk. A) A ~ olyan kész, állandósult szerkezet, amelyben a szavak elvesztették önálló jelentésüket, alakváltozásukat, egységes (új) jelentésük van, és a közlés szempontjából nem alkotnak befejezett mondatot. B) A ~ állandósult jelentéssel rendelkező szó v. mondat értékű nyelvi egység, amelybe beletartoznak a megnevező (nominatív) funkciójú, szókapcsolat formájú és a közlő (kommunikatív) funkciót betöltő mondatformájú és értékű közmondások, szállóigék is. Ez utóbbi értelmezés szerint a ~-ok lehetnek: a) idiomatikusak (lgör. idióma 'sajátosság', szólások, uduóna), vagyis az alkotó részek önálló, egységes jelentésű nyelvi egységet hoznak létre: ни зги не видать 'koromsötét van', шутка сказать 'nem tréfádog', класть зубы на полку 'felkopik az álla', стреляный воробей 'ravasz róka'; b) közmondások (пословицы): mindig teljes mondatot alkotó, vmilyen általános érvényű megállapítást, életigazságot, tanácsot fogalmaz meg konkrét v. átvitt értelemben: Нет дыма, без огня. 'Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja'. Сколько домов, столько и умов. 'Ahány ház, annyi szokás'. У семи нянек дитя без глазу. 'Sok bába közt

elvész a gyermek'; c) szállóigék (aforizmak [gör. aphorismos 'elkülönítés', афоризмы, крылатые выражения): vmely életbölcsest, igazságot, elmésséget kifejező, tömör, szellemes, mondatértékű közlés. Szerzője legtöbbször ismert, de feledésbe merülhet: Ума палата, но палата № 6 (Чехов). Я знаю только то, что ничего не знаю (Сократ). Человек рождается свободным (Руссо).

6. tábl.

A főnévragozás összefoglaló táblázata

S z á n t	E s e t	A fő típusai és a végződések ^x									
		kem. msh.	lágy msh.	-ий -ij	kem. msh.	lágy msh.	-j -ij	kem. msh.	lágy msh. -ij	lágy msh.	töb- vülés
		(1)	(2,3)	(4)	(A)	(B)	(C,D)	(a)	(b,c)	(i)	(ii)
E g y e s	A.	∅	∅	∅	-o	-e	-e	-a	-я	∅	∅
	T. ^{xx}	∅	∅	∅	-o	-e	-e	-y	-ю	∅	∅
	B.	-a	-я	-я	-a	-я	-я	-ы	-и	-и	-ер-и
	R.	-y	-ю	-ю	-y	-ю	-ю	-e	-e (b) -и (c)	-и	-ер-и
	Eszk.	-ом	-ем	-ем	-ом	-ем	-ем (C)	-ой	-ей	-ью	-ерь-ю
	Elj.	-e	-e	-и	-e	-e	-e (D) -и	-e	-e (b) -и (c)	-и	-ер-и
T ö b b e s	A.	-ы	-и	-и	-а	-я	-я	-ы	-и	-и	-ер-и
	T. ^{xx}	-ы	-и	-и	-а	-я	-я	-ы	-и	-и	-ер-ей
	B.	-ов	-ей (2) -ев (3)	-ев	∅	-ей	-ев (c) ∅ (b)	∅	-ей	-ей	-ер-ей
	R.	-ам	-ям	-ям	-ам	-ям	-ям	-ам	-ям	-ям	-ер-ям
	Eszk.	-ами	-ями	-ями	-ами	-ями	-ями	-ами	-ями	-ями	-ер-ями
	Elj.	-ах	-ях	-ях	-ах	-ях	-ях	-ах	-ях	-ях	-ер-ях
		I. főnévragozás ^{xxx}					II. főnévragozás		III. főnévragozás		
		hímnem		semlegesnem			nőnem		nőnem		

^xMivel a hangzó beszéd írott képe, a helyesírás nem tükrözi pontosan annak minden sajátosságát, a szótő és a végződések meghatározása kétféle lehet: Pl. [трамвáj], [трамвáj-ъ], трамвáj-я, трамвáj-я (⇒ /j/ fonéma jelölése). A táblázatban inkább a szó írott képét vettük figyelembe, de olykor a hangzó beszéd tagolódása is megfigyelhető.

^{xx}A tárgyeset élőlényt jelölő főnév esetén a birtokos, élettelen esetén az alanyesettel egyezik meg, kivéve a nőnemű főnevek egyes számát és a semlegesnemű főneveket (de: дитя; дети -- детей, детей).^{xxx}A külföldön kiadott orosz nyelvtanokban az I. és a II. ~ számozása fordított.

A táblázat ragozási mintái: (1) билет, (2) роиль, (3) музей, (4) санаторий; (A) болото, (B) море, (C) платье, (D) здание; (a) школа, (b) неделя, (c) линия; (1) тетральный, (11) дочь, мать.

Megjegyzések: 1. A ~ során a szóhangsúly v. állandó v. változó. A) Mindig a tövön van (анализ, музей, опыт, государство, карта, бумага, мысль, площадь); B) Mindig a végződésre esik (стол, дождь, кулак, декабрь, вещество, черта); C) egyes számban a tövön, többes számban a végződésen van (бал, долг, дело, море, небо); D) a C) típus fordítottja (сапожок, звено, село, весна, жена); E) egyes számban végig, többes szám alany- és tárgy esetben a tövön van, a többi esetben a végződésre esik (волк, год, гость, вещь, грудь, смерть); F) többes szám alany- és tárgy esetben a tövön, a többi esetben a végződésen van (гвоздь, конь, высота, колбаса, простыня). Pontos eligazítást a szótárak adnak. 2. A [к, г, х] végű szótövek "ы" esetvégződését "и" betűvel írjuk (мальчики). 3. A hinni főnevek egyes szám eszközhatározó esetében, (ж, ч, ш, щ, ц) után, hangsúlytalan helyzetben -ем áll (товарищем). 4. Tíz -мя-ra végződő semlegesnemű főnév van (имя 'név', вымя 'tőgy', бремя 'teher', семя 'mag', стремля 'kengyel', время 'idő', знамя 'zászló', пламя 'láng', темя 'fejtető', племя 'törzs'). Ragozási mintájuk: время, время, времени, времени, о времени; времена, времена, времён, временам, временами, о временах.

frázis [⇒ frazeológia], фраза: 1. ⇒ mondat; 2. a legnagyobb lezárt közlést tartalmazó fonetikai egység, intonációs beszédszakasz, amelyet egymást követő két pauza között ejtünk ki: Позвякивает оружие, консервные банки, || кто-то бормочет во сне, || негр Милисиано, прикрыв глаза, выстучивает на кружке сложный синкопический ритм || (Гайдар); 3. a ⇒ generatív nyelv tanban a szavak a mondatokban ~oknak nevezett egységekbe tömörülnek (NP, VP).

frázishangsúly: ⇒ hangsúly

frikatíva: ⇒ részhangok

funkcionális nyelvészet, функциональная грамматика: a nyelvelírás eklektikus elmélete, amely a grammatikai elemeket, kategóriákat szintaktikai, szemantikai és pragmatikai (⇒ nyelvi szintek) kölcsönhatásban vizsgálja tartalmi, formai és funkcióbeli szempontból. Lényegében a formális nyelv szemlélettel (⇒ nyelvészeti strukturalizmus, generatív nyelv tan) való szembefordulást jelenti, de úgy, hogy annak számos eredményét hasznosítja. Hívei szerint a ⇒ nyelvi jelek tartalmi (план содержания) és kifejezés (план выражения) vonatkozásában egyaránt vmilyen jelentést közvetítenek, ez a funkciójuk. A ~ nemcsak a formától a jelentésig, hanem a jelentéstől a formáig vizsgálja a grammatikát, és szemantikai jegyek alapján csoportosítja. (Ez utóbbi minden nyelv esetében leírható, tehát univerzális.) A grammatikai formában rejlő ún. funkcionális potencia (részben grammatikai jellegű) nem mindig egyezik meg az ún. kategóriális jelentéssel; pl. a befejezett ige ugyan a cselekvés egészét, (elért) határát jelöli (kategóriális jelentés), de valójában az ismétlődéssel (Он всегда поможет ему) és a folyamattal is (Он медленно поднялся) kapcsolatba hozható a szöveggörnyezet, a szituáció hatására, vagyis ez utóbbi a funkcionális jelentése. A ~ szerint, a közlésben alapvető, uralkodó szerepe a funkciónak van, s az alárendelt, a meghatározott szerkezet a forma. Ennek alapján különböztetik meg az aspektuальность, темпоральность, персональность, залоговость, локальность stb. kategóriákat. A ~ szoros kapcsolatban van a ⇒ tipológiával, kontrasztív nyelvészettel, szövegtannal, pszicholingvisztikával stb. Főbb orosz és szovjet képviselői: A. A. Potebnya (1835-1891), I. A. Sahmatov (1864-1920), I. A. Baudouin de Courtenay (1845-1929), lengyel származású orosz nyelvész, A. M. Peskovszkij (1878-1933), L. V. Scserba (1880-1944), V. V. Vinogradov (1895-1969) stb.

funkcionális stílusok: ⇒ stílusrétegek

futóhangok, kötőhangok, беглые гласные: az o és a e magánhangzó váltakozása zérus hanggal (ø) a mai orosz nyelv szavainak alakképzésében: братъ -- беру, сон -- сна, пень -- пня, отец -- отца, (⇒ melléknév rövid alakja). Ezek a ~ ⇒ *történeti hangváltakozások* azzal magyarázhatók, hogy a ⇒ *gyenge helyzetben álló óorosz* ⇒ *redukáltak* (ь és ѣ) ⇒ *erős helyzetbe kerülésük* esetén o-vá, e-vé változtak: сънь -- сьна -- сон -- сна; пънь -- пъня -- пень -- пня. A ⇒ *redukáltak kiesése* miatt mássalhangzó-torlódás esetén is kialakulhattak a ~ a könnyebb kiejtés érdekében: земель (земль helyett). A nyelvfejlődés további szakaszában a ~ ⇒ *analógia* útján terjedtek el azokban a szavakban, szóalakokban, amelyekben eredetileg nem voltak redukált magánhangzók: потолок -- потолка, лёд -- льда. A mai orosz nyelvben minden -ок, -ец képzőjű hímnemű főnév egyes szám birtokos, és a -к(а) végű nőnemű főnevek többes szám birtokos esetében megjelennek a ~: свисток -- свистка, молодец -- молодца; кнопка -- кнопок, кошка -- кошек. (Ha az -ок, -ец előtt két mássalhangzó van, nincsenek ~: ездок -- езда, храбрец -- храбреца, кузнец -- кузнеца (de: столбец -- столбца!).

futurum exactum, futurum secundum [lat. 'jövő' + 'befejezett' (+ 'második')], будущее второе, преждебудущее время: az ⇒ *ószláv nyelvben* és kb. a 17. sz.-ig az ⇒ *óorosz nyelvben* a jövő idejű cselekvés kifejezésére használt olyan ⇒ *analitikus formák* (alakok), amelyeknek meg kellett előzniük egy másik jövő idejű cselekvést. A ~ *ósszláv örökség*; a быти alakjaiból és az -ль végű melléknévi igenévből képezték: кто будеть качаль, тому платити ('кто начнёт, тому платит'); vö. le. *będę robić* (robić).

futurum secundum: ⇒ futurum exactum

független főnévi igenév: ⇒ főnévi igenév

függő beszéd: ⇒ idézet

függő esetek, косвенные падежи: más szavaktól való szintaktikai függő viszonyt jelölnek. ~nek nevezik -- az ⇒ *alanyeset* kivételével -- az összes többi esetet: ⇒ *tárgyeset, birtokos eset, részeshatározó eset, eszközhatározó eset, elöljárós eset.*

függő főnévi igenév: ⇒ főnévi igenév

függőszó, зависимое слово, подчинённое слово: az *alárendelő* ⇒ *szó szerkezetben* az összekapcsolódás formáját eldöntő ⇒ *főszótól* szintaktikailag meghatározott, *alárendelt szó* (a példákban dőlt betűvel). A főszó megkövetelheti a ~ ⇒ *egyeztetését* (голубая рубашка, голубую рубашку, голубым рубашкам) v. meghatározott ⇒ *vonzatát* (гордый мамой, звонить подружке, говорить с ней). A ~ és a főszó közötti kapcsolatot kifejezhetjük lexikailag, szórenddel, intonációval, azaz ⇒ *csatlakozással* is (громко читать, газета поинтереснее).

függő tárgy: ⇒ tárgy

G

generatív nyelvtan, generatív grammatika [lat. generare 'elbállít' + gör. grammatiké 'nyelvtan'], генеративная грамматика, порождающая грамматика: olyan szabályrendszer, amely strukturális leírások halmazának létrehozására, generálására képes, így teremtve megfelelést hangsor és jelentés között egy nyelv végtelen számú mondatához. A ⇒ *nyelvészeti strukturálizmussal* történt szakítás után az ötvenes években az USA-ban keletkezett, elsősorban Noam Chomsky (1928) nevével és munkásságával fémjelzett nyelvészeti irányzat. A ~ elsődleges tárgya a ⇒ *kompetencia*, amelyet megkülönböztet a ⇒ *performanciától*. Egyik komponense a *szótár*, amely lexikai szabályokat, szókincsbeli adatokat tartalmaz. Történetének *első korszakában* (az 50-es évektől a 60-as évek közepéig) azt bizonyította, hogy a "grammatika az elmében van" (*grammar is in the mind*). A *második korszak* (1965-1970) heves vitát arról folytak, számot kell-e adni, s ha igen, miképpen a szavak és a mondatok jelentéséről. Ez az ún. "kiterjesztett standard elmélet" korszaka. A *harmadik szakasz* lényege, hogy egyedül a ⇒ *mélyszerkezet* tartalmazza a mondat jelentéséhez szükséges összes információt, de jelentésének kialakulásához hozzájárul a *felszíni szerkezet*. Kutatások folynak az *univerzális grammatika* területén is (mi számít lehetséges emberi nyelvnek; az összes nyelvek közös, egyetemes nyelvtana stb.). A ~ olyan szakszavakat, ill. módszereket használ, mint ⇒ *közvetlen összetevők*, *ágrajz*, *magmondatok*, *transzformáció* stb. Termékenyítően hatott a pszichológiára, pszicholingvisztikára, kommunikáció-elméletre, alkalmazott nyelvészetre.

gesztusok: ⇒ paralingvisztika

glagolica: ⇒ glagolita írás

glagolita írás, glagolica, глаголица, глаголическое письмо: a legrégebb fennmaradt *szláv írásmód*. (Ezt megelőzően *rovásírást*, ill. a *latin* és a *görög ábécé* kevert betűit használhatták.) Egyes kutatók szerint *Cirill* (Konstantin) nem a ⇒ *cirill írást*, hanem a ~t alkotta meg, mások szerint a ~ már korábban megszületett, de párhuzamosan is létezett. Betűi nagyjából a 9. sz.-i görög kisbetűs (minuszcula) írásból származtak (vö. 7. tábl.). Az egyszerűbb, szimmetrikus, jól olvasható betűkből álló *kirillica* terjedt el a nehézkes ~sal szemben (ma már csak elvétve, *Dalmácia* néhány településén használják istentisztelet keretében).

glosszéma: ⇒ mondatrészek

glosszematika: ⇒ nyelvészeti strukturálizmus

gondolatjel: ⇒ központosítás

7. tábl.

A glagolita írás

†	а	Ѡ	и	Ѳ	т	Ѧ	ъ
Ѳ	б	Ѡ	мягкое г	Ѧ	у	Ѧ	ь
Ѳ	в	Ѡ	к	Ѧ	ф	Ѧ Ѧ	ы
Ѡ	г	Ѡ	л	Ѧ	Ѡ	Ѡ	ея
Ѡ	д	Ѡ	м	Ѡ	х	Ѡ	ю
Ѡ	е	Ѡ	н	Ѡ	о	Ѡ	е носовое юс малый
Ѡ	ж	Ѡ	о	Ѡ	Ѡ	Ѡ	о носовое юс большой
Ѡ	дз	Ѡ	п	Ѡ	ц	Ѡ	йотированный юс малый
Ѡ	з	Ѡ	р	Ѡ	ч	Ѡ	йотированный юс большой
Ѡ Ѡ	и	Ѡ	с	Ѡ	ш	Ѡ	ижица

graféma [gör. graphé 'rajzolás'], графема: az írás (a nyomtatás) legkisebb elvont egysége, amely esetenként különböző konkrét $\Rightarrow$ betűkben és betűtípusokban realizálódik (nagybetű, kisbetű, kézzel írott betű stb.). A betű úgy viszonyul a ~hoz, mint a $\Rightarrow$ beszédhang a $\Rightarrow$ fonémához. Az $\Rightarrow$ írásmód szócikkben megadott betűrend a ~k konkrét, testet öltött megjelenési formái (ld. 15. tábl.).

grafika: $\Rightarrow$ írásmód

grafikai homonima: $\Rightarrow$ homonima

grammatika: $\Rightarrow$ nyelvtan

grammatikai alany: $\Rightarrow$ alany

grammatikai forma: $\Rightarrow$ nyelvtan

grammatikai jelentés: $\Rightarrow$ nyelvtan

grammatikai kategória: $\Rightarrow$ nyelvtan

grammatikai nem: $\Rightarrow$ nem

grammatikai szinonima: $\Rightarrow$ szinonima

grammatikalizáció [gör. grammatiké 'nyelvtan' + -éma (képző)], грамматикализация, десемантизация [lat. de ('megfosztás') + gör. sémantikos 'jelölő']: a szavak lexikai jelentésének elvesztése és segédfunkciókban való használata; pl.: a) a БЫТЬ létige $\Rightarrow$ *kopula* szerepében v. összetett jövő időben: Он БЫЛ учителем. Он БУДЕТ читать; b) az ИДИТИ régi ШЬДЫ melléknévi igenév alakja -жды képzővé alakult: дважды, трижды; c) egykori főnévi, melléknévi, igei szóalakok előljárószóvá, kötérszóvá váltak: вследствие, вокруг, в течение, согласно, среди, благодаря; значит, будто (< будь то) stb. (vö. $\Rightarrow$ *lexikalizáció*)

gramméma [gör. grammatiké 'nyelvtan' + -éma (képző)], граммема: olyan elemi *grammatikai jelentés* ($\Rightarrow$ *nyelvtan*), amelyet szóképző affixummal ($\Rightarrow$ *szóelem*) v. $\Rightarrow$ *segédszókkal* (pl. előljárószóval) fejezünk ki. Egy szóelem (morféma) két (sőt több) ~t is jelölhet; pl. a вод-а szóban az egyes szám alanyesetet és a nőnemet ugyanaz az -a morféma képviseli; két olyan ~, amely csak egy jegyben tér el egymástól, egy *grammatikai kategóriát* alkot (vö. az egyes és a többes szám ~ja).

gúnynév: $\Rightarrow$ személynevek

Gy

gyenge helyzet, слабая позиция: 1. a mai orosz nyelvben a ⇒ *fonémák* és ⇒ *beszédhangok* fonológiai-fonetikai pozíciójával kapcsolatos kifejezés; olyan pozíció, amelyben a fonémák megkülönböztető jegyeinek érvényesülését fonetikai feltételek befolyásolják. (A mássalhangzók ~ének felsorolását ld. a *fonéma* szócikkben.) A magánhangzók disztinktív jegyei ~ben elmosódnak v. megszűnnek (⇒ *fonematikus átírás*, *fonetikai átírás*). A ⇒ *redukció* foka több tényezőtől függ (⇒ *redukált magánhangzók*): a) a magánhangzó ⇒ *artikulációjától* (a magas nyelvvállásúak redukciója igen alacsony fokú); b) a hangsúlytalan magánhangzó a szó elején v. a szóvégi nyílt ⇒ *szótagban van-e* (kisebb fokú redukció); c) a beszéd ütemétől (⇒ *kiejtési mód*); d) a magánhangzónak a hangsúlyos szótaghoz viszonyított helyzetétől. Ez utóbbi tényező alapján a magánhangzók az alábbi pozíciókat foglalhatják el: A) a hangsúlyos szótag előtti *első* ~ (*предударная* ~, *первая* ~) -- kisebb fokú redukció: по[тл]лók; B) a hangsúlyos szótag előtti *második* ~ (*предударная* ~, *вторая* ~) -- erősebb redukció: [пъ]толók; C) a hangsúlyos szótag utáni ~ (*заударная* ~, *третья* ~) -- a legnagyobb fokú redukció: н[в] (vö. ⇒ *erős helyzet*). 2. Az ⇒ *órosz nyelvben* (kb. a 11. sz.-től kezdve) a ⇒ *redukáltaknak* az a pozíciója, amelyben nem ejtették. Ilyen ~ben voltak a magánhangzók a következő esetben: a) szó végén: князь, сынъ (князь, сын); b) ha a következő szótagban teljes képzésű magánhangzó volt: кто, что (кто, что); c) ha a következő szótagban ⇒ *erős helyzetben* lévő redukált volt: съньмъ, съвръстникъ (сном, сверстник). Ezekben a helyzetekben az ь magánhangzóknak az ejtése fokozatosan megszűnt; az ь is kiesett, de az előtte álló mássalhangzó (ha másodlagosan meg nem keményedett) lágy maradt: днь > [d'en'].

gyűjtőszámnév, собирательное имя числительное: olyan ⇒ *számnév*, amely tárgyakkal és személyeknek összességét jelöli; csak 2 és 10 között fordul elő: двое, трое, четверо, пятеро, шестеро, семеро, восьмеро, девятеро, десятеро. 5-nél nagyobb mennyiség esetén általában ⇒ *lőszámneveket* használnak a ~ek helyett. A ~ után a melléknév és a főnév többes szám birtokos esetben kerül (⇒ *számnév*, *melléknév* és *főnév kapcsolata*). Használhatjuk: a) him- és közönszemű, személyt jelölő főnévvel együtt: двое мальчиков, четверо сирот (nőnemű főnévre nem vonatkozhat); b) névmásokkal, általában, ha himnemű személyekről van szó: Их было там пятеро. Не было там вас двоих; c) főnévi szerepben, önállóan: Трое стояли на углу. Семеро одного не ждут; d) állatkölyköket jelölő főnevekkel: семеро козлят; e) csak többes számban használatos főnevekkel: трое суток, четверо ворот. Az обе, оба ('mindkettő') bármely him-, nő- és semlegesnemű főnévvel alkothat szókapcsolatot (egyes szám birtokos esetben): оба брата, обе книги, оба окна.

gyűjtőszámnév ragozása, склонение собирательных числительных: А ⇒ *gyűjtőszámnéves* szó szerkezet minden tagját ragozzuk (⇒ *számnév, melléknév és főnév kapcsolata*). А *двое, трое* úgy ragozódik, mint a *lánytövű melléknév*, а *четверо, пятеро* stb., mint a *keménytövű melléknév* (⇒ *melléknév ragozása*). Szó szerkezetben ⇒ *függő esetekben általában* ⇒ *tőszámnévet használunk: четырёх мальчиков, четырёх лыжникам.*

8. tábl.

Az *оба, обе* gyűjtőszámnév ragozása

Eset	оба	обе
A. e.	оба (брата)	обе (сестры)
T. e.	обоих (братьев)	обеих (сестёр)
B. e.	обоих (братьев)	обеих (сестёр)
R. e.	обоим (братьям)	обоим (сёстрам)
Eszk. e.	обоими (братьями)	обеими (сёстрами)
Elj. e.	(об) обоих (братьях)	обеих (сёстрах)

Н

halmozott mondatrészek, однородные члены предложения: а ~ azonos szintaktikai funkciót, ugyanazon mondatrész szerepét töltik be, más mondatrészekhez azonos módon kapcsolódnak, felsorolásukra sajátos hanglejtés jellemző. ~ között szerepelhetnek főrészek és bővítmények egyaránt: 1. *Halmozott alany* (однородные подлежащие): На столе лежат книги, тетради и карты. Родителей провожал не Пётр, а Анна. 2. *Halmozott állítmány* (однородные сказуемые): Вертолёт сделал круг и спустился на поле. Утро было тихое, тёплое и серое. 3. *Halmozott jelző* (однородные определения): Они пели русские, украинские, молдавские песни. Egy jelző akkor nem számít halmozottnak, ha nem tartozik közvetlenül a jelzett szóhoz, és különböző módon jellemzi az adott személyt, tárgyat v. dolgot: Мы жили в подвале большого каменного дома. По небу тихо проходят белые круглые облака. Мы долго гуляли по красивым московским улицам. 4. *Halmozott értelmező* (однородные приложения): Отец мой, бывший охотник, опытный следопыт и тонкий наблюдатель, до самозабвения любил лес. 5. *Halmozott tárgy* (однородные дополнения). Általában azonos esetben fordul elő: Здесь строили машины и механизмы, которые там, за мрачными стенами завода, наполняли жизнь светом, теплом, движением, разумностью, роскошью (А. Толстой). 6. *Halmozott határozó* (однородные обстоятельства). Csak azonos határozók tölthetik be ezt a funkciót: Она покраснела от смущения и от радости. Я в умиленье, нежно люблюсь вами, как дитя (Пушкин).

hangátvetés, metatézis [gör. metathesis 'áthelyezés'], метатéза: a kombinatorikus ⇒ *hangváltozások* fajtája, amikor ⇒ *hasonulás* v. ⇒

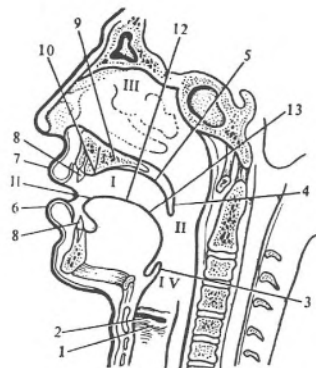
elhasonulás útján egy szóban kölcsönös hang-, ritkábban szótagcsere megy végbe. Előfordul a társalgási stílusban, a nyelvjárásokban és a népies kifejezésekben egyaránt (ларёк -- ралёк, сигнал -- сингал, лаборатория -- раборатория), sőt időnként hasonló ~es alakok honosodnak meg az irodalmi nyelvben is: ném. Teller > or. талерка helyett: тарелка. A minőségi ~ magukat a hangokat érinti, a mennyiségi pedig csak azok hosszúságát. A ~ oka valószínűleg az, hogy a beszélők el akarják kerülni a nyelv hangtanától idegen hangkapcsolatok kiejtését. Történeti szempontból a ⇒ nyílt szótag törvénye az ősszláv ^xtort, tolt, tert, telt típusú hangkapcsolatokat a déli szláv nyelvekben mennyiségi és minőségi ~ útján változtatta meg: ^xgordъ > gořd > grō-dъ > őszl. spadoъ; a nyugati szláv nyelvekben csak minőségi ~ ment végbe: ^xgordъ > lengy. gród. A nem teljeshangzós formákkal ellentétben, a keleti szláv nyelvekben, így az oroszban is, ⇒ pleofónia alakult ki a fenti pozícióban.

hangerő: ⇒ intonáció

hangképző szervek, речевой аппарат, органы речи: az emberi testnek azok a részei, amelyek az ⇒ artikulációs levegővel közvetlen kapcsolatba kerülnek, hangforrásként, színezőként vagy módosítóként szerepelnek. A tüdőből a rekeszizom megfelelő működésének következtében a levegő a gégefőbe áramlik, ahol zöngé képződik, majd továbbmegy a toldalékcsőbe, ahol a zörejek keletkeznek. A tüdőből jövő levegő beszédhanggá történő átalakításában a 2. ábrán látható ~ vesznek részt.

2. ábra

A beszédképzés szervei

Toldalékcső (I-III.); I. szájüreg; II. garatüreg; III. orrüreg; IV. gégefő; 1. valódi hangszalagok; 2. álhangszalagok; 3. gégefödő; 4. uvula (inyocsap); 5. lágy szájpadlás és az ínyvitorla; 6. alsó ajkak; 7. felső ajkak; 8. fogak; 9. kemény szájpadlás; 10. alveola (fogmeder); 11. a nyelvhat elülső része; 12. a nyelvhat középső része; 13. a nyelvhat hátsó része

Речевой аппарат

Надставная труба (I-III); I. полость рта; II. полость глотки; III. полость носа; IV. гортань; 1. истинные голосовые связки; 2. ложные голосовые связки; 3. надгортанник; 4. язычок; 5. мягкое небо и небная занавеска; 6. нижняя губа; 7. верхняя губа; 8. зубы; 9. твердое небо; 10. альвеолы; 11. передняя спинка языка; 12. средняя спинка языка; 13. задняя спинка языка

hanglejtés: ⇒ intonáció

hangmagasság: ⇒ intonáció

hangsúly, акцент [lat. accentus 'hangsúly'], акцент, ударение: a ⇒ szupraszegmentális tényezőkhöz tartozik; a ⇒ szó, a ⇒ szintagma és a ⇒ mondat beszédbeli megformálásának eszköze. 1. Dinamikus szó~nak

(слоо́еое ~) nevezzük a szavak és a $\Rightarrow$ fonetikai szók egy szótagjának nagyobb hangerővel (сила звучания) való ejtését (változtatható hangerő = *нуматэ́к*). A ~os szótag (*ударяе́мый сло́г*) a legnagyobb nyomatékkal ejtett és hangzásban a leghosszabb ($\Rightarrow$ *intonáció*), a többi szótag ~*talán* (*неударяе́мый сло́г*). A ~*talán* szótagok (magánhangzók) nyomatéktalan, elmosódott ejtése $\Rightarrow$ *redukció*t idéz elő. A mennyiségi redukció és az orosz kötetlen ~ miatt a (fonetikai) szavaknak sajátos ritmikája (*ритми́ка сло́ва*) van, amelyet a szótagszám és a ~ helye határoz meg. Pl. az ötszótagú szavaknak az alábbi ritmikája lehet: a) $\acute{\text{---}} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---}$ (неко́торое); b) $\acute{\text{---}} \text{---} \text{---} \text{---}$ (промы́шленности); c) $\acute{\text{---}} \text{---} \text{---} \text{---}$ (револю́ция); d) $\acute{\text{---}} \text{---} \text{---} \text{---}$ (языко́вого) e) $\acute{\text{---}} \text{---} \text{---} \text{---}$ (удовлетвори́ть). Az orosz és magyar szó~ között lényeges eltérések vannak (ld. a 9. tábl.-ot).

9. tábl.

A magyar és az orosz (fonetikai) szók hangsúlyának egybevetése

Az orosz szavak hangsúlya	A magyar szavak hangsúlya
DINAMIKUS, KVANTITATÍV, vagyis a hangsúlyos magánhangzók a hangsúlytalanokhoz képest különböznek: a) hangerőben, b) időtartamban, c) minőségben ([ч'у́дэ])	DINAMIKUS, NYOMATÉKOS, vagyis a hangsúlyos szótagot a beszédszervek nagyobb (izom)feszültsége jellemzi (MAGYARÁN)
HELYHEZ NEM KÖTÖDŐ, SZABAD, vagyis a szó bármely szótagjára eshet (чу́до, о́кно, ру́ками)	HELYHEZ KÖTÖTT, vagyis mindig ugyanarra a szótagra esik (MAGYARÁN)
VÁLTOZÓ, vagyis nem egy konkrét morfémához kötött (о́кно, о́кна)	ÁLLANDÓ, vagyis a szó első szótagvan (MAGYARÁN)
NEM TARTÓS, vagyis egyes esetekben egy szónak kiejtési variánsai lehetnek (тво́рой, тво́рор)	TARTÓS, vagyis mindig a szó első szótagjára esik (MAGYARÁN)

A szó~ *funkciói*: A) a különböző szavak jelentésének megkülönböztetése: *му́ка* 'kin' -- *му́ка* 'liszt', *замо́к* 'lakat' -- *замо́к* 'kastély'; b) különböző szavak grammatikai alakjainak az elkülönítése: *мою́* (birt.névmás) -- *мою́* (ige) *уже́* (hat.szó), *уже́* (melléknév, középfo); c) ugyanazon szó különböző grammatikai alakjainak a megkülönböztetése: *ру́ки* (b. e.) -- *ру́ки* (tb.sz. a.e.), *ходи́те* (kij.m. jel.i.) -- *ходи́те* (felsz.m.); d) kiejtési variánsokban időnként stilisztikai elkülönülés: *начаты́й* (irodalmi nyelv) -- *начаты́й* (írott nyelv, archaikus) 2. *Frázis*~ (*фра́зовое*~). A szó az összefüggő beszédben elveszíti fonetikai önállóságát, *fonetikai szóvá*, $\Rightarrow$ *frázissá* alakul. A *frázis*~ a végső szintagma utolsó szavának hangsúlyos magánhangzójára esik; így emeljük ki a mondat aktuális tagolásában a *rémát* ($\Rightarrow$ *szórend*). 3. A *szintagmatikai* ~ (*синтагматическое* ~, *речево́й такт*) a frázison belüli kisebb egységek, az *ütemek* v. *szintagmák* ~a; ilyenkor a ~ rendszerint a szintagma utolsó szavának hangsúlyos magánhangzójára esik. 4. *Mondat*~ (*глаго́вое фра́зовое* ~) a legerősebb *frázis*~ neve, melynek átlagereje és *nyomatéka* a többi *frázis*~ fölé emelkedik: *Позвякивает ору́жие, консервные банки*, / / кто-то бормочет во сне, / / негр милисиано, прикрыв глаза, выстукивает на кружке сложный синкопический ритм (Гайдар). Az olyan mondatot amelyben nincs *mondat*~os rész, *nyomatéktalan mondatnak* nevezzük 5. A

logikai ~ (логическое ~) az eddigi ~típusoknál szorosabb kapcsolatot alkot az ⇒ intonációval és a ⇒ szórenddel. Lényegében a frázis~ kiemelő szerepben (hangmagasság-emelkedés, nagyobb nyomaték, hangerősség, a hangsúlyos magánhangzó kiejtésének meghosszabbodása), vagyis a ~ *átvitele* a szintagma utolsó szaváról vmely másikra: Мы вышли, || когда он замолчал. -- Мы || вышли, || когда он замолчал. 6. Az *emfatikus* ~ (gör. *emphatikus* 'kifejező', *эмфатическое* ~) a szó érzelmi oldalának kifejezésére szolgáló eszköz. A ~os szótág magánhangzóját érzelmet kifejező hangjelzés kíséretében megnyújtjuk; pl. Это страшно! A kategorikus állítás és parancs emfatikus ~ára azonban a rövidség jellemző.

hangsúlyos magánhangzók: ⇒ erős helyzet

hangsúlytalan magánhangzók ⇒ gyenge helyzet, redukció

hangszín: ⇒ intonáció

hangtan: ⇒ fonetika

hangtani átírás: ⇒ fonetikai átírás

hangtörvények: ⇒ hangváltozások

hangutánzó szavak: *onomatopoeia* [gör. *onomatopolia* 'névalkotás'], *звуконеподражательные слова*, *ономатопея*: a ~ hangalakjuk szerint az emberek ösztönös felkiáltásainak, állatok, madarak hangjainak, a természeti jelenségek és tárgyak által okozott zajoknak a reprodukálása; a valóság expresszív-stilisztikai tükrözésének eszközei. Hangalakjuk szerint közelállnak az ⇒ *indulatszókhoz* de különböznek is tőlük, mert nem a beszélő érzéseit akarátat fejezik ki. A ~ból különböző képzőkkel főnevet, melléknevet, igét alkothatunk: *кукареку*, *кукарекать* 'kukorikú', 'kukorékol', *чирик-чирик*, *чирикать* 'csirip-csirip', 'csiripel', *тик-так*, *тикать* 'tik-tak', 'ketyeg'; *шип*, *шипение* 'sziszegés', 'sipolás', *шипеть* 'sziszeg', 'sipol', *шипячий* 'sziszegő', *шипун*, *шипуня* 'sziszegő férfi (nő)'.
hangváltakozások, hangtörvények, звуковые законы (изменения), чередование звуков, фонетические законы: beszédünkben a hangok nem elszigetelten következnek egymás után, hanem egymásra hatnak, módosítják az artikulációt. A mai nyelvállapot érvényes hangtörvényeit *fonetikai* ~nak, a nyelv fejlődésének egy korábbi szakaszában uralkodó törvényeket ⇒ *történeti hangváltozásoknak* nevezzük. A fonetikai ~ (*фонематические* ~) felosztása. 1. A *kombinatorikus* ~ (*комбинаторные* ~) a szavakon belül v. a szavak határán a hangok egymáshatása következtében jönnek létre. A) ⇒ *Igazodás:* [ко'н'] (⇒ *erős helyzet*). B) ⇒ *Hasonulás:* a) *részleges hasonulás:* /i/ zöngésedés: от злобы -- о[ò]-злобы; /ii/ *zöngétlenedés:* надпись -- на[m]пись; /iii/ *lágulás:* ко[н'ч']уть; b) *teljes hasonulás:* без жира -- бе[ж]:лупа. C) ⇒ *Elhasonulás:* обле[г]чить -- обле[x]чить. D) ⇒ *Mássalhangzó-kiesés:* солнце -- со[нц]е. 2. *Pozicionális v. helyhez kötött* ~ (*позиционные* ~), amelyek az adott hangnak (⇒ *fonémának*) a szóban elfoglalt helyéből, fonetikai pozíciójából következnek. Ilyen az oroszban a szóvégi *zöngétlenedés* (*оглушение звонких на конце слова*), mert szó végén, zöngétlen párral rendelkező zöngés mássalhangzók nem állhatnak: зуб -- зу[н], голубь -- голу[n']. A [j] kivételével az orosz ⇒ *szonorikus mássalhangzó* a szó végén általában nem zöngétlenednek; ez csak akkor következik be, ha előttük zöngétlen mássalhangzó áll: пуп[л]. (A hangsúlytalan ⇒ *gyenge helyzetben* lévő magánhangzók kiejtésakor a hangképzőszervek feszültsége lazul, a képzés időtartama megrövidül, vagyis a magánhangzó redukálódik; ⇒ *redukció*.)

harmadik palatalizáció: ⇒ palatalizáció

hasonlítás, сопоставление, сравнение: olyan morfológiai, lexikai v. szemantikai eszközzel kifejezett viszony, amely arra utal, hogy vki v. vmi többé-kevésbé olyan, mint a másik, ill. az alapokban jelölt tulajdonság nagyobb mértékben jellemző vkire v. vmire. A sokféle kifejezési mód közül

ismertetünk néhányat. 1. Szóképzési mód (словообразовательный способ); a) a po- előlélpőzvel: po-весеннему светило солнце; b) az -образный, -подобный, -видный utótagú melléknévvel: клинообразная бородка, женоподобная внешность, грушевидная деталь. 2. Lexikai szintaktikai mód (лексико-синтаксический способ): напоминать кого/что, похожий на кого/что, сходный с кем/чем, вылитый кто. 3. A ~ gyakran olyan vonatkozó melléknévvel történik, amelyek az adott szó szerkezetben tulajdonságra, minőségre utalnak: ястребинный взгляд, гусиная кожа, волчий аппетит (⇒ metafora, metonímia). 4. Morfológiai-szintaktikai mód (морфолого-синтаксический способ): kifejezhető a főnév eszközhatározó esetével, ill. a подобно szóval és részeshatározó esettel: У него нос картошкой. Он вёл себя подобно всем начальникам. 5. Szintaktikai mód (синтаксический способ): a mondatnak olyan főnévből, melléknévből vagy határozószókból álló része, amelyet hasonlító kötőszó vezet be: как, чем, как и, нежели, как если бы, словно, точно, подобно тому как, будто, как будто (бы), словно как stb. Здесь гораздо жарче, чем у нас. Как буря, смерть уносит жениха (Пушкин). Он выглядит словно как старик. А как алар-, а чем közép fokú melléknév esetén használatos. Он был (такой) белый, как снег. Olyan fehér volt, mint a hó. Несмотря на твои юные годы, ты оказался более опытным, чем я. Fiatal éveid ellenére tapasztaltabbnak bizonyultál, mint én. Kötőszó nélkül, birtokos esettel is: Лена бежит быстрее Евы. Ilonka gyorsabban fut Évánál. (⇒ melléknév fokozása)

hasonló hangzású szavak: ⇒ paronima

hasonulás, asszimiláció [lat. assimilatio 'hasonulás'], ассимиляция: az a mássalhangzó-változás, amely során az egyik mássalhangzó ⇒ fonéma a másik hatására, egy v. több (megkülönböztető) jegyére nézve egy másik mássalhangzóval lesz azonos képzésű. Ezt a változást a helyesírás általában nem jelöli. E kombinatorikus ⇒ hangváltozások fajtái: 1. Részleges ~ (неполная ~) esetén két egymás mellett álló mássalhangzó közül az egyik a másikhoz részben hasonlóná válik. A) Zöngésedés (озвончение): zöngétlen mássalhangzó a szó belsejében előképző és a szótő v. a grafikailag különírt morféma határán zöngéssé válik a következő zöngés mássalhangzó hatására (viszonylag ritka, 5 mássalhangzó párnál figyelhető meg): отбить -- о[д]бить, молотья -- моло[д']ба, сбросить -- [з]бросить, просьба -- про[з']ба, также -- та[з]же, к жене -- [з]-жене, зажечь бы -- заже[д'ж']бы. B) Zöngétlenedés (оглушение) esetén zöngés hang helyett a zöngétlen párját ejtjük: ошибка -- оши[н]ка, ловкий -- ло[ф]кий, улётся -- улё[к]ся; над селом -- на[ш-с]елом, без капусты -- бе[с-к]апусты. A zöngétlenedés akkor is végbemegy, ha a következő szó magánhangzóval v. szonorikus mássalhangzóval, ill. [в]-vel kezdődik: медве[м'-у]бит, дро[ф-м]ало, дру[к-е]лаш. Megjegyzendő, hogy az orosz ⇒ szonorikus mássalhangzók nem zöngésítenek és nem zöngétlenednek (kivéve a szóvégi, zöngétlen mássalhangzó utáni zöngétlenedést): осм[р], драх[м]; a [в] zöngétlenedik, de nem zöngésíti az előtte álló zöngétlen mássalhangzót: вчера -- [ф]чера; де: свет, квас. (A szóvégi zöngétlenedés a pozicionális ⇒ hangváltozásokhoz tartozik.) Az orosz ⇒ irodalmi nyelvben a ~ mindig ⇒ regresszív, hátraható. C) Lágyulás (смягчение) azt a mássalhangzó ~t értjük, amikor lágy mássalhangzó előtt az eredetileg kemény mássalhangzó lágyvá válik; A) az -ск-, -н-, -ств- képzők előtt a tővégi -л- meglágyul: отдел -- отде[л']ный; село -- се[л']ский; b) a köznyelv gyakran használt szavaiban (általában a szó belsejében) a lágy mássalhangzó előtti lágyulás a [т, д, с, з, н] esetében norma: ку[з'н']еу, ee[з'д']е, [с'м']ена, [с'н']еэ, зо[н'м']ук, стне[н'д']ия, не[н'с']ия. 2. A teljes ~ (полная ~) során két egymás mellé került mássalhangzó kiejtése teljesen azonos lesz a képzés helye v. módja szerint: отвести -- о[ү]вести, переводчик -- перее[ү]ик, сжёр -- [ж]ёр.

határozatlan alanyú mondat: ⇒ egyfőreszes mondat

határozatlan névmás, неопределённые местоимения: a ⇒ névmások lexikai-grammatikai csoportosításában a ~ olyan személy, élőlény, dolog, jelenség, ill. ezek tulajdonságának, mennyiségének neve helyett szerepel, akit v. amelyet nem akarunk, nem tudunk megnevezni; a ~ a ⇒ **határozottság-határozatlanság** egyik kifejezőeszköze. A ~okat a ⇒ kérdőnévmásokból ⇒ **módosítószókkal** képezzük. A) A **кое-**-val alkotott ~ok (**кое-кто, кое-что, кое-какой, кое-чей**) olyan személyt, tárgyat, tulajdonságot stb. jelölnek, amelyet a **beszélő ismer**, a hallgató azonban (feltehetően) nem: Он встретил **кое-кого** из своих друзей. Я хочу тебе **кое-что** подарить. B) A **-то** utótaggal (**кто-то, что-то, какой-то, чей-то**) képzett ~okkal jelölt élőlényt, dolgot a **beszélő nem tudja** konkrétan megnevezni (mások azonban ismerhetik): Потом появился **какой-то** человек. **Чья-то** книга с большим шумом упала на пол. C) A **-нибудь** v. a **-либо** utótagú ~ok (**кто-нибудь, что-нибудь, чей-нибудь, сколько-нибудь, кто-либо** stb.) nem tényleges, hanem csak lehetséges, esetleges személyeket, dolgokat jelölnek, s azok mind a beszélő, mind a hallgató számára **ismeretlenek** v. **nem szükséges őket megnevezni**, kiválasztani egy nagyobb egységből, fogalomkörből (vö. 10. tábl.): Позови **кого-нибудь** из группы. **Дайте мне что-нибудь почитать.** A **-нибудь** a társalgási, a **-либо** az írott nyelvben használatos. D) A **нечто, некто** csak alany- v. az alanyesettel megegyező tárgyesetben állhat. A **нечто** semlegesnemű, a **некто** hímnemű. Я вижу **нечто** удивительное. Пришёл **некто** Иванов. E) A **некий** nem, szám és eset szerint változik, a mondatban ⇒ **jelző** szerepét tölti be; függő esetekben csak ritkán használatos: Приехал **некий** художник. Выступала **некая** Иванова. F) A **некоторый** jelentése közel áll a **кое-** előtagú ~okhoz: Я взял с собой **некоторые** вещи (= кое-что из вещей).

10. tábl.

A határozatlan névmások egyik csoportjának áttekintése

A beszélő(k) ismeri(k)	A beszélő(k) és a hallgató(k) számára ismeretlen, közömbös	A beszélő(k) számára ismeretlen
KONKRÉT	ÁLTALÁNOS	KONKRÉT
КОЕ-	-НИБУДЬ -ЛИБО	-ТО

határozatlan névmás ragozása: ⇒ kérdő névmás ragozása

határozatlanság-határozottság: ⇒ határozottság-határozatlanság

határozatlan számnév: ⇒ számnév

határozó, обстоятельство: a mondat egyik bővítője (⇒ **bővítőnyelvek**), amely a cselekvés végrehajtásának körülményeit jelöli. Lexikai-grammatikai csoportjai: A) **Hely~** (~ **мэста**): a cselekvés végrehajtásának helyét, irányát, a mozgás útját jelöli (kérdései: *зде, куда, откуда*). **Kifejezhető:** határozószóval, függő esetben álló főnévvel (előjárószóval v. anélkül), szószerekezettel: Гром покотился по небу **справа налево**, потом **назад**. В **комнате** их было двое. Они стояли **в тридцати шагах от дома**. B) **Idő~** (~ **времени**): a cselekvés végrehajtásának idejére utal (когда, как долго, с каких пор, до каких пор) **Kifejezhető:** határozószóval, függő esetben álló

főnévvel (előljárószóval v. anélkül): Наутро они совсем успокоились. Она всю зиму жила в городе. Мы работали до полуночи. Несколько минут тому назад она ещё была здесь. C) От (~ причины): a cselekvés v. tulajdonság kiváltó okát nevezi meg (почему, отчего, по какой причине). Kifejezhető: határozószóval, függő esetben álló főnévvel (előljárószóval v. anélkül), szószervezettel: Чему ты обрадовался сдуру? У него от испуга жалось и похолодало сердце. Я еду от нечего делать. D) Цél (~ цели): a cselekvés végrehajtásának célját jelöli (зачем, с какой целью). Kifejezhető: határozószóval, függő esetű főnévvel, főnévi igenévvel: Она делает это напоказ, назло. Он едет к родителям за помощью. В свободное время он уходил в сарай колоть дрова. E) Мód (~ образа действия): a cselekvés végrehajtásának v. a tulajdonság, minőség kialakulásának módját jelöli (как, каким образом). Kifejezhető: határozószóval, függő esetű főnévvel, határozói igenévvel, állandósult szószervezettel: Солнце светит ярко. Ты стоишь к дому не бокoм, а лицом. Он рассказывал историю улыбаясь. Дети бегают слoma голову. F) Fok és mérték (~ меры и степени): vmilyen cselekvés tulajdonságának, mennyiségének v. állapotának a fokát, mértékét határozza meg (сколько, как, в какой степени). Kifejezhető: határozószóval, függő esetű főnévvel, mennyiségi szerkezettel: Он очень честный человек. Она влюблена до безумия. Она уже трижды ходила просить свидание с Ирой. Пакет весил несколько килограммов. G) Feltétel (~ условия): azt a feltételt jelöli, amely meglete esetén a cselekvés végbemeget (при каком условии). Kifejezhető: a при és a в случае előljárószóval + a főnév előljárós, ill. birtokos esetével: При наличии характера -- школа хорошо воспитывает. В случае необходимости я обязательно позвоню тебе. H) Engedmény (~ уступки): azt a feltételt nevezi meg, amely ellenére a cselekvés végbemeget (несмотря на что). Kifejezhető: a несмотря на, невзирая на, вопреки előljárószókkal. Несмотря на ранний час, его не было дома. Вопреки предсказанию моего друга, погода прояснилась. A ~k általában ⇒ determinánsként is szerepelhetnek. Az orosz nyelvben -- a magyartól eltérően -- nincs hasonlító, állandó, eszköz-, társ-, eredet-, részes-stb. ~; megfelelője leggyakrabban a függő ⇒ tárgy.

határozói igenév, деепричастие: az ⇒ ige nem személyragozható alakjaihoz tartozik; a cselekvést v. állapotot egy másik cselekvés v. állapot körülményeként nevezi meg. Igei tulajdonságai: igeszemlélet, igefaj, vonzat, továbbá lehet viisszaható és kapcsolódhat hozzá határozószó. Határozói szerepet tölt be a mondatban ugyanúgy, mint a határozószó. képzése: 1. A folyamatos ~et (~ несовершенного вида) a folyamatos ige jelen idejének tövéből (⇒ igetövek) képezzük -a/-я, ritkábban -учи/-ючи képzővel: читая, играя, молча, стуча, боясь, будучи, крадучись, играючи. Kivételek: a) A -ва- képzős igéknek a múlt idejű tövéhez kapcsolódik a képző: давая, узнавая, отставая. b) A -чь, -нуть végű igékből, ill. a ждать, спать, шить, бить, петть, писать, хотеть, плясать (és egy sor más igéből) nem képezhető. 2. A befejezett ~et (~ совершенного вида) az ige múlt idejű v. főnévi igenévi töve és a -в képző alkotja: прочитав, проиграв. Viisszaható ige esetén a képző: -вши-сь, -ши-сь (собравшись, умывшись). Néha kettős alakok is előfordulnak: увидя -- увидев, услыша -- услышав, встретясь -- встретившись, окрепнув -- окрепши stb. A ⇒ határozói igeneves szerkezet gyakori az orosz írott nyelvben (⇒ határozói igeneves mondatrövidítés). Igei tulajdonságait elveszítve, határozószóvá válhat (⇒ szófaji átcsapás).

határozói igeneves mondatrövidítés, употребление деепричастного оборота: a ~ az orosz ⇒ írott nyelvben gyakori ⇒ határozói igeneves szerkezetnek a neve -- magyar ekvivalensének szempontjából, ahhoz viszonyítva. A ~ ugyanis a mondanivaló sajátos tartalmi és formai tömörítése, amely magyarra (legtöbbször) időhatározói összetett modattal

fordítható: Дети возвращались домой, весело разговаривая (vö. 11. tábl.); a) A gyerekek vidáman beszélgetve tértek haza (egyszerű m.); b) Amikor a gyerekek hazafelé mentek, vidáman beszélgettek (összetett m.). Ha a határozói igeneves szerkezet és a főmondat alanya különböző ⇒ határozói igenevet nem tehetünk a mondatba: Когда дети возвращались домой, родители весело разговаривали. Az orosz közös alanyt csak a főmondatban tesszük ki, a magyarban viszont a mellékmondatban is szerepelhet: Получив посылку, Павел подписал квитанцию. a) Миután megkapta a csomagot, Pavel aláírta a feladóvevényt. b) Миután Pavel megkapta a csomagot, aláírta a feladóvevényt. (⇒ egyidejűség, különböző idejűség)

11. tábl.

A határozói igeneves mondatrövidítés átalakítása когда kötőszós mellékmondatá

Példamondatok	Az átalakítás után	Megjegyzés
<i>Слушая передачу о героях войны, она волновалась.</i>	Когда она <i>слушала</i> передачу о героях войны, она <i>волновалась</i> .	Egyidejű cselekvések: -- foly. ige -- foly. ige
<i>Слушая эту передачу, она вспомнила своего отца.</i>	Когда она <i>слушала</i> эту передачу, она <i>вспомнила</i> своего отца.	A cselekvéseknek csak egy részideje esik egybe: -- foly. ige -- bef. ige
<i>Услышав знакомое имя, девушка остановилась.</i>	Когда девушка <i>услышала</i> знакомое имя, она <i>остановилась</i> .	Egymást követő cselekvések: -- bef. ige -- bef. ige

határozói igeneves szerkezet, деепричастный оборот: a ⇒ határozói igenév és a hozzátartozó bővítmények (tárgy, határozó): прочитав интересную книгу; гуляя по улицам Москвы; возвратившись из больницы. A ~ viszonyított ⇒ idő kifejezésére alkalmas, és minden ún. ⇒ határozói igeneves mondatrövidítés átalakítható когда kötőszavas mellékmondatá (11. tábl.). A ~ általában az ⇒ elkülönített mondatrészek között szerepel: Переходя улицу, будьте осторожны. Мы шли медленно, останавливаясь возле каждой витрины. (⇒ egyidejűség, különböző idejűség)

határozói jelző: ⇒ jelző

határozószó, наречие: a ~ek az ⇒ önálló jelentésű szavakhoz tartoznak; a cselekvés körülményeire utaló szavakat (хорошо поёт), a tulajdonságot minősítő (политически грамотный) és tárgyakat tulajdonsággal bővítő szókat (яйца всмятку) jelölik. Morfológiai jegyei: a) nem ragozható; b) képzői: -o(-e), -у, -ому, -ему, -и, по-, -жды, в-, на-, из-, за-, под-, с- stb.; c) általában milyen más szófajból származnak. A ~ lexikai jelentése és más szavakhoz való kapcsolódása alapján két csoportra osztható: 1. HATÁROZÓI ~ (обстоятельное ~): a cselekvés helyét, idejét, okát és célját jelöli. A) Нелу~ (~ места): слева, внизу, тут, здесь, никуда; B) идь~ (~ времени): завтра, вовремя, весной, сейчас; C) ок~ (~ причины): сгоряча, созла, сослепу, сдуру; D) цель~ (~ цели): назло, нарочно, умышленно, зачем. 2. JELZŐI ~ (определятельное ~): a) minőségi ~

(качественное ~); a cselekvés értékelése: быстро, блестяще, наотрез, иронически; b) menyiségi ~ (количественное ~); a cselekvés v. tárgy tulajdonságának mértékére utal (fok- és mérték~; ~ мэры и стéпени): очень, весьма, гораздо, чуть, дважды; c) mód~ (~ образа действия); a cselekvés lefolyásának módját jelöli: пешком, вручную, верхом, вслух. 3. Az ún. ⇒ állítmányi határozószókat a nyelvtanok v. a ~ok csoportjához sorolják, v. önálló szófajként kezelik (мне холодно, на улице грязно). Az /o/-ra végződő minőségi ~ ugyanúgy fokozható, mint a melléknév (⇒ melléknév fokozása). A ~ a mondatban leggyakrabban ⇒ határozói szerepben használatos, de ⇒ utalószóként is előfordul.

határozószó fokozása: ⇒ melléknév fokozása

határozószóvá vált szavak: ⇒ szófaji átcsapás

határozott alanyú mondat: ⇒ egyfőrészes mondat

határozottság-határozatlanság, определённость-неопределённость:

a ~ azt jelöli, hogy a beszédben említésre kerülő (került) személyek, tárgyak, dolgok, tulajdonságok, mennyiségek a beszélő v. a hallgató számára ismertek v. nem, először említik v. nem. A ~nak kifejezésére a magyarban (és pl. egy sor indoeurópai nyelvben) a határozott és határozatlan névelő, esetleg annak hiánya szolgál. Az orosz nyelvben nincs névelő, a ~ különböző lexikai-grammatikai eszközökkel fejezhető ki. 1. LEXIKAI ESZKÖZÖK: A) A ⇒ határozatlan névmások a beszélő és a hallgató szemszögéből jelölik a megemlített személy, dolog ismeretlen voltát. A mindennapi nyelvhasználatban, a fő szabályokon kívül, gyakran más példákkal is találkozunk; a) a beszélőnek az adott pillanatban nem szükséges megneveznie a személyt, dolgot stb., bár tudja, ismeri: Я когда-то была в этом городе; b) a beszélőnek határozott elképzelése volt vmiről, de elfelejtette: Мне что-то рассказывали об этой истории, но я уже забыл что; c) a beszélőnek nincs konkrét elképzelése vmiről: Я куплю что-нибудь на ужин; d) a határozatlanság foka olyan nagy, hogy a beszélő csak általánosságban tudja megnevezni a dolgot: Выяснить что-либо от кого-либо или откуда-либо; e) a határozatlanságot a teljesség hiánya okozza: Я кое-что о нём знаю; f) határozatlan tárgyat v. tulajdonságot jelölünk, de mégis (pontosan) jellemezzük: Рядом возвышалось некое растение с пышными белыми цветами. Цветок может передавать нечто и даже наполнять нашу душу чувством таинственности; g) neve v. tulajdonsága alapján ismert személyt jelölünk: На эту тему написал диссертацию некто (некий) Иванов; h) a csoportnak csak egy (kiemelt) része végzi a cselekvést, csak rájuk vonatkozik bizonyos tulajdonság: Некоторые студенты нашей группы увлекаются спортом. B) A határozatlan ⇒ számnevek a személyek, tárgyak, dolgok határozatlanságának különböző árnyalatait fejezik ki: Я читала много (несколько) рассказов этого писателя. Az один tőszámnév határozatlan névmási funkcióban olyan személyt, dolgot jelöl, amelyet a beszélő ismer(het): Я купил тебе одну вещь. 2. LOGIKAI HANGSÚLY ÉS SZÖREND: a ⇒ pozitív, logikai hangsúllyal ellátott alany sokkal határozatlanabb, mint a ⇒ prepozitív; [vö. Все ждали прихода поезда, и вот поезд пришёл (Поезд 'пришёл'). -- Пришёл поезд. Пассажиры ещё до остановки поезда стали высказывать на перрон (Пришёл 'поезд'). 3. SZÖREND: Он придёт в часа два (часа через два, часам к двум). Рядом стоял мальчик лет десяти. Покупай килограмма три яблок.

határozott számnév: ⇒ számnév

helyesírás, орфография [gör. orthos 'helyes' + graphó 'írok'], правописание: a szavak és a szóelemek írásban történő egységes rögzítésére szolgáló szabálygyűjtemény. Az orosz nyelvészetben különválasztják a ~t, a ⇒ központozást és az ⇒ írásmódot. Az orosz ~ a következő alapelvekre épül. 1. A fonematikus alapelv (фонематический принцип) azt jelenti, hogy minden ⇒ szóelemet ⇒ fonémaállományának megfelelően ábrázolunk (a

kiejtésbeli eltéréseket, pl. a zöngétlenedést, a magánhangzók redukcióját, nem jelöljük): голова, вторник, любовь. Ezt az elvet gyakran morfológiainak is nevezik, mert az írásképen általában világosan nyomon követhető egy-egy szó morfémaállománya. 2. A fonetikai alapelv (фонемический принцип) szerint a ~ a fonémáknak a fonetikai helyzettől függő realizációit, a ⇒ beszédhangokat tükrözi (úgy ejtjük, ahogy írjuk): безбедный, беспредельный; разделить, расписать, столицы. 3. A hagyomány elve (традиционный принцип) abban nyilvánul meg, hogy egy és ugyanazon konkrét morfémának mindig egy és ugyanazon írásképp felel meg, vagyis a mai kiejtési és grafikai normáktól függetlenül írjuk őket: читаешь, строишь, рожь, ночь; жить, de: [жит'], шить, de: [шит']. 4. A megkülönböztetés elve (дифференцирующий принцип) egyforma hangzású, de különböző jelentésű szavak és szóalakok (⇒ paroníma) elkülönítésére szolgál: полоскать (бельё) -- поласкать (ребёнка); бал ('танцевальный вечер') -- балл ('оценка'); умялять ('делать малыш') -- умолять ('просить'); компания (друзей) -- кампания (посевная). A szavak és a morfémák egységes rögzítésének elveit a helyesírási szabályzat (орфографический словарь) tartalmazza.

helyes kiejtés: ⇒ kiejtési norma

helyhatározó: ⇒ határozó

helyhatározó eset, locativus [lat. locativus 'elhelyezési'], локатив, местный падеж: az ⇒ ószláv nyelvben és az ⇒ orosz nyelvben a hely meghatározására szolgáló, előljárószo nélküli eset (hol kérdésre): княжил Киевъ; ritkábban időhatározó kifejezésére is használták.

helyhez kötött hangváltakozások: ⇒ hangváltakozások

heteronímia [gör. heteros 'másik' + оныма 'név'], гетеронимия: olyan szósor, amelynek tagjai ugyanannak a szélesebb terjedelmű osztálynak párhuzamos alosztályait alkotják; pl. [благородный металл] золото, серебро, платина; [времена года] весна, лето, осень, зима.

hiányos igék, недостаточные глаголы: olyan igék, amelyeknek nincs teljes ⇒ paradigmájuk. 1. Hiányzik az ige egyes és többes szám 1. és 2. személyű alakja. Általában állatokra, növényekre, testrészekre, a hétköznapi élet tárgyaira vonatkozó cselekvéseket jelölnék: (о)пороситься, (о)котиться; Дождь капает. Железо ржавеет. Зуб ноет. 2. Egyes számban nem használatosak azok az igék, amelyek lexikai jelentése csak több személyre vonatkozhat: Мы поженились. Все цветы замерзли. Муравьи кишат в муравейнике. Студенты толпятся у входа. 3. Fonetikai okok miatt hiányzik az ige egyes szám első személyű alakja (ti. a fellépő mássalhangzó-változás az orosz ember számára szokatlanul hangzik): победить, убедить, пылесосить, очутиться. 4. Nincs jelen ideje a быть igének, ⇒ korulának. Az orosz nyelvben létező hat formája közül (есмь, еси, есть, есмь, есте, суть) csak a két 3. személyű maradt meg. A суть csak a tudományos meghatározásokban és felsorolásokban használatos: Львы, тигры и пантеры суть хищные животные.

hiányos szerkezetű mondat, kihagyásos mondat, неполное предложение: a ⇒ teljes szerkezetű mondatához viszonyítva, a ~nak nincs önálló struktúrája, mert egy másik mondatra épül, v. nyelven kívüli szituáción alapszik: Ты куда? [идёшь] -- В институт [= Я иду в институт]. На столе не было никаких карандашей: зелёные [карандаши] взял Петя, а красные [карандаши] взяла -- Валя. A hiányzó mondatrészek kikövetkeztethetők, a mondatba beilleszthetők. 1. Kontextuális ~ ([lat. contextus 'összekapcsolás'], контекстуальное ~): a szövegkörnyezetből kiegészíthető: Иван смотрел на них, а они на него. Вся женская родня прочила его на военную службу, мужская -- в гражданскую. 2. Szituációs ~ ([lat. situatio 'helyzet'], ситуативное ~), vagyis a hiányzó részek a beszédhelyzetből kikövetkeztethetők: Куда её? -- kérdezhetik a rakodómunkások, amikor beviszik a bútort a lakásba. Vagyis: Куда её ('мебель') ставить? A ~ e két típusából bármely mondatrész hiányozhat, sőt egyszerre több is: Я завтра

уезжаю. -- Она взглянула испуганно: -- Куда? -- В Смоленск. -- Зачем? 3. Az *elliptikus* ~ban [gör. *elliptikos* 'kihagyásos'], *эллиптическое* ~) a hiányzó mondatrészek kikövetkeztetésének feltételeit maga a mondat tartalmazza. Az Иван в школу mondat в школу része (grammatikai megformáltsága) arra enged következtetni, hogy a hiányzó állítmány a *пошёл, поехал, побежал, бросился, кинулся, устремился* stb. ige bármelyike lehet. A ~ok elsősorban a társalgási nyelvben és a szépirodalmi művekben gyakoriak. Az $\Rightarrow$ *egyfőrézes mondatok* az orosz grammatikában nem tartoznak a ~okhoz, mert bennük az egyik főrész hiánya szerkezetileg "törvényszerű".

hiátus [lat. *hiatus* 'nyílás'], *зияние, hiatus*: az artikulációs levegő szabad mozgása két v. több közvetlenül egymás után következő, különböző szótagot alkotó magánhangzó között egy szón belül (*belső ~, внутренне ~*) v. a szóhatáron (*külső ~, внешнее ~*): фиалка, аорта; и у Анны, у окна, за озером.

hímnem: $\Rightarrow$ nem

historizmus: $\Rightarrow$ régies szavak

hipotaxis [gör. *hypotaxis* 'alárendelés'], *гипотаксис*: a mondatok alárendelő viszonya, vagyis annak kifejezése, hogy mely elem szintaktikailag függ v. többtől ($\Rightarrow$ *alárendelt összetett mondat*); pl. Я надеюсь, что вы придёте. ($\Rightarrow$ *parataxis*)

hivatalos kifejezések: $\Rightarrow$ hivatalos stílus

hivatalos stílus, *официально-деловой стиль*: a $\Rightarrow$ *stílusrétegek* egyik fajtája; az $\Rightarrow$ *írott nyelvi stílusokhoz* tartozó ~ban fogalmazzák meg a törvényeket, jogi és közigazgatási dokumentumokat, kérelmeket, közleményeket, a kereskedelmi, ügyviteli leveleket stb. **JELLENZŐI:** A) *állandósult nyelvi sablonok (канцеляризм)*: вступать в законную силу, обжалованию не подлежит, ставить в известность, в установленном порядке, доводить до сведения, в порядке оказания помощи, в ходе переговоров; B) az egyértelműsége való törekvés miatt általában *nem használnak szinonimákat*: Na всех предприятиях, в учреждениях, организациях создаются здоровые и безопасные условия труда. Обеспечение здоровых и безопасных условий труда возлагается на администрацию предприятий, учреждений, организаций; C) a leírás ténymegállapító, *felszólító v. személytelen jellegű*: На работах с вредными условиями труда рабочим и служащим выдаются бесплатно по установленным нормам молоко и другие равноценные пищевые продукты. -- Утверждённый план научно-исследовательских работ будет выслан в ближайшее время. -- Обязать руководителей научно-исследовательских институтов создавать специалистам необходимые условия для самостоятельной работы над диссертациями и оказывать им помощь в этой работе; D) *jellegzetes előjárósók*: a) okhatározói jelentésben: ввиду, в связи, в результате, в силу, за неимением; b) célhatározói jelentésben: в целях, с целью, во избежание; c) időhatározói jelentésben: сроком на, с... по, по истечении, (возвращении, прибытии); E) a mondatok szerkesztésében (tudatos) körülányességre való törekvés figyelhető meg.

homofon: $\Rightarrow$ homonima

homoforma: $\Rightarrow$ homonima

homomorfemikus szavak: $\Rightarrow$ homonima

homonima [gör. *homónyma*; *homos* 'egyforma' + *onyma, onoma* 'név', 'szó'], azonos alakú szavak, *омонимы*: olyan szavak és szóalakok, amelyek hangalakja (írott képe) azonos, de jelentésük különböző: крап 'daru' (gép), 'vízcsap'; брак 'selejt', 'házasság'. TÍPUSAI: 1. *Fonetikai ~k (homofonok; фонетические ~, омофоны)*: azok az azonos alakú szavak, amelyek a hangtani törvények (pl. zöngétlenedés) útján jönnek létre: сток, сток -- [*сток*] 'kazal', 'csatorna'; груздь, грусть -- [*грус'м'*] 'keserűgomba', 'szomorúság'; посвятить, посветить -- [*пс'е'и'м'ит'*] 'ajánl', 'megvilágít'. 2. *Morfológiai ~k (homoformák; грамматические ~, омоформы)*

esetén ugyanazon szavak paradigmaticus alakjai azonosak: стени -- e. sz. b. e., r. e., elj. e.; tb. sz. a. e., t. e.; солдат -- e. sz. a. e.; tb. sz. b. e. Ritkábban különböző szófajú szavak nyelvtani alakjai is egybeeshetnek: пила 'fűrész' (nn., fn., a. e.), пила 'ivott' (ige, múlt idő); стали 'acélok' (nn., fn.), стали ('статья') (ige, múlt idő). 3. Grafikai (⇒ írásmód) ~k (графические ~, онографы); azonos írásképpel írott, de különböző hangzású és jelentésű szavak: мука 'liszt', мука 'kin'; замок 'lakat', замок 'kastély'; выкупать (foly.) 'kivált', выкупать (bef.) 'megfürdöt'; засыпать (foly.), засыпать (bef.) 'beszór'. 4. ⇒ Szóelemek is lehetnek azonos alakúak (homotorfemikus szavak; омонорфемы); pl. személyt és tárgyat jelölő főnevet egyaránt képez a -тель: строитель, водитель, писатель; выключатель, глушитель, усилитель.

"Nyelvközi" ~knak lehetne nevezni azokat a szavakat, amelyeknek egy másik nyelvben több jelentés felel meg. Az orosznyelv-oktatás szempontjából egy ilyen fogalom bevezetése, s az alábbi példagyűjtemény hasznosnak bizonyulhat: адрес -- вещество, материал, материя; бőr -- кожа, пенка, шкура; с/м -- адрес, заглавие, заголовок, звание, название; с/м -- багаж, бандероль, пакет, пачка, посылка, сверток; eszköz -- инструмент, орудие, средство; idő -- время, погода, пора; jegy -- билет, карточка, отметка, оценка; kocsi -- вагон, коляска, машина, повозка; levél -- записка, лист, письмо; osztály -- класс, отдел, отделение, секция; pont -- балл, очко, пункт, точка; с/р -- очередь, ряд, строка; szűnet -- антракт, интервал, каникулы, пауза, прена, перерыв; templom -- костёл, собор, храм, церковь; verseny -- конкурс, соревнование, состязание. A fenti példák egy része -- bizonyos értelemben -- a ⇒ lexikai-szemantikai szócsoportokkal is azonosítható.

homonímia, **омонимия**: azonosalakúság, vagyis az a jelenség, amikor egy nyelvben ugyanahhoz a hangsorhoz két v. több egymástól független jelentés kapcsolódik. (⇒ *homonima*)

hungarizmus [lat. *Hungaricus* 'magyar'], **венгеризм**: 1. a magyar nyelvre jellemző sajátos kifejezőmód, szóhasználat, szerkezet stb.; 2. magyaros kifejezőmód, szóhasználat, szerkezet más nyelvekben. Olyan nyelvi hiba, amelyet az ⇒ *interferencia* idéz elő. Finnugor anyanyelvünk sok vonatkozásban eltér az indoeurópai (szláv) orosz nyelvtől; ilyen ~ lehet, pl. egy magyaros ⇒ *vonzat*, szórend v. az igeszemléleti formák interferencián alapuló használata.

I, í

idegen szavak, иностранные слова: vmely nyelvbe idegen nyelvből került szavak, amelyek még nem honosodtak meg (tehát nem ⇒ *jövevényszavak*), vagyis hangzásukon és jelentésükön az átvevő nyelvközösség tagjai érzik az idegen eredetet; pl. az orosz nyelvben: *жабо, жетон, мистер, нокаут, ноктюрн, продюсер, эссе*. (⇒ *nemzetközi szavak*)

idézet, чужая речь: beszélő (az író) megnyilatkozásába szerkesztett idegen közlés. 1. Az *egyenes beszéd* (szó szerinti idézet; *прямая речь*) mások szavainak, mondatainak pontos, szó szerinti továbbítását jelenti, melynek során teljes egészében megőrződnek az idegen beszéd (szöveg) lexikai és szintaktikai sajátosságai: Он вдруг остановился, протянул руку вперед и промолвил: "Вот куда мы идём" (Тургенев). Természetesen a saját közléseinket is idézhetjük szó szerint: Я ему скажу завтра: "Я никуда не пойду!" 2. Az *áttételes egyenes beszéd* (несобственно-прямая речь) az *egyenes* és a *függő beszéd* (ld. alább!) jegyeit, ill. a szerző és a beszélő kijelentéseit kevert formában egyesíti: Теперь же письмо матери вдруг как громом в него ударило. Во что бы ни стало надо решиться хоть на что-нибудь (Достоевский). 3. A *függő beszéd* (косвенная речь) mások szavainak és mondatainak tartalmi továbbítását jelenti, amelyhez a beszélő (az író) a saját mondanivalóját nyelvtanilag "hozzáigazítja"; az egyenes beszédben az ige személye és a névmások arra vonatkoznak, akinek a szavait idézzük, a függő beszédben pedig a beszélőhöz kapcsolódnak: Он выразил такое мнение, что нам не предлагается исключить Иванова.

Az egyenes beszédet az alábbiak szerint lehet függő beszéddé alakítani: a) Врач сказал: "Вы больны, и я освобождаю Вас от занятий". Врач сказал, что я болен, и он освобождает меня от занятий. b) "Идите домой и ложитесь в постель!" -- сказал он мне. Он сказал мне, чтобы я шёл домой и ложился в постель. c) На третий день он спросил меня: "Как вы себя чувствуете теперь?" Я спросил у врача: "Скоро я смогу пойти в школу?" На третий день врач спросил меня, как я теперь себя чувствую. Я спросил у врача скоро ли я смогу пойти в школу. d) "Я навещу Вас через три дня и тогда решу" -- сказал врач. Врач сказал, что он навестит меня через три дня и тогда решит.

idézőjel: ⇒ központozás

idióma: ⇒ frazeologizmus

idő, время: az ige egyik grammatikai kategóriája, amely funkcionálása során elválaszthatatlan kapcsolatban van a ⇒ *móddal*, az ige ⇒ *igeszemlélettel*, ⇒ *aspektivitással* és az ⇒ *igeragozással*. Az ige-k a cselekvés, történet, állapot időbeli lefolyását v. a beszélés idejéhez (abszolút ~), v. a mondat egy másik cselekvéséhez viszonyítják

(viszonyított ~). I. Abszolút idő (абсолютное ~). I. Jelen ~ (настоящее ~): a cselekvés, történés a beszéléssel egy ~ben megy végbe. A folyamatos ige jelen ~jének tövéből (⇒ ige-tövek) végződésekké képezzük (⇒ /j/ fonéma jelölése): /ч'итá-й-у/, /стрó-й-а-т/, /п'иш-э-у/, /п'иш-э-ут/ -- читаю, строят, пишу, пишут (⇒ igeragozás). Egyes és többes ⇒ számban 3-3 ⇒ személye van. Bizonyos szituációkban és szövegkörnyezetben a jelen ~nek sajátos árnyalatai figyelhetők meg. A) Tulajdonképpeni jelen ~ (собственное настоящее ~) -- a cselekvés a beszéd pillanatában megy végbe: Сейчас я пишу письмо. B) Nem valódi jelen ~ (несобственное настоящее ~) -- a pontos időbehatároltság hiányzik; a) kiterjesztett jelen ~ (расширенное настоящее ~): Лампочки в тоннелях светят поездам; b) állandó jelen ~ (постоянное настоящее ~): Течёт на севере Иркутской области река Витим; c) elvont jelen ~ (абстрактное настоящее ~): Боль врача ишет (köz.); d) potenciális jelen ~ (потенциальное настоящее ~): Ночью злой хищник-филин охотится, а днём прячется; e) átképzéses jelen (praesens historicum; историческое настоящее ~) -- múltbeli cselekvések jelenben való ábrázolására: Вчера иду по улице, и вижу, что навстречу мне идёт Иванов. A jelen ~ használatos jövő ~jú jelentésben is: Мы переезжаем в Москву в июне. 2. Múlt ~ (прошедшее ~) -- a cselekvés, a történés a megnyilatkozás előtt ment végbe. A folyamatos és a befejezett főnévi igenév tövéből képezzük -л alakképző szuffixummal. A szám és a nem kategória kifejeződik, a személy azonban csak személyes névmással együtt: упа-л-ø, упа-л-а, упа-л-о, упа-л-и; de: он упал, она упала, мы упали stb. (A rendhagyó alakokat ld. a 12. tábl.-ban). a) A folyamatos ige múlt ~je a múltban lefolyt tartós v. ismétlődő cselekvést jelöl (imperferktív jelentés): На митинге спорили, кричали до хрипоты. b) A befejezett ige múlt ~je a múltban lezajlott, befejeződött folyamatra utalnak; a cselekvés eredménye a jelenben is megvan (perfektív jelentés): Небо заволокло тучами. c) Ha az ugyanilyen cselekvésnek az eredménye a jelenben már nincs meg, ⇒ aorisztoszi jelentésről beszélünk: Травка собака подшла к рыдающей Нате и лизнула её солёную от слёз щёку (Пришвин). d) Múlt ~t használhatunk a hamis és feltétlenül bekövetkező cselekvés kifejezésére: До свидания, мы поехали! 3. Jövő ~ (будущее ~) -- a cselekvés, a történés a beszélés után megy végbe. A) Az egyszerű jövő ~ (простое будущее ~) alakjait a befejezett ige jövő ~jú tövéből alkotjuk meg: прочита-ю, прочита-ешь..., напиш-у, напиш-ешь, напиш-ут (⇒ szintetikus forma). a) Az egyszerű jövő ~ -- az összetett jövő ~vel ellentétben ~határok közé szorított cselekvést jelöl: Клён потеряет свою ярко-красную листву и будет стучать своими обледенелыми ветками (Лесков); b) kifejezheti a jelenben elkezdődött, de a jövőben befejeződő cselekvést: Я напишу письмо к пяти часам; c) jelölhet potenciális, kötelezően végrehajtandó cselekvést: С кем победёшься, от того и наберёшься (köz.). B) Az összetett jövő ~ (сложное будущее ~) -- ⇒ analitikus forma: a быть ragozott alakjaiból és a folyamatos főnévi igenévből áll: я буду читать, ты будешь читать..., они будут читать. II. A viszonyított ~ (относительное ~) kifejezésére egy sor nyelvben (bolgár, német, angol, francia stb.) külön grammatikai alakok szolgálnak; a magyarban és az oroszban az összetett mondatok ige~jének viszonyítására nincsenek külön formák. Az orosz igereszlélet és aspektualitás fontos szerepet játszik a viszonyított ~ jelölésében (⇒ egyidejűség, különböző idejűség). Az ige személyragozható alakjainak van jelen, múlt és jövő ~je, a melléknévi igenévet csak jelen és múlt ~ben képezhetjük, a határozói igenévnek csak viszonyított ~je van, míg a főnévi igenévnek nincs ~ kategóriája.

időhatározó: ⇒ határozó

igazodás, akkomodáció [lat. accomodatio 'igazodás'], аккомодация: a beszédhangok egymásrahatása következtében fellépő olyan kombinatorikus

hangmódosulás, amely során ugyanazon ⇒ *fonéma* vmilyen variánsa jelenik meg (⇒ *hangváltozások*). Ha vmely következő hang ⇒ *artikulációjának* kezdete (⇒ *exkurzió*) a folyamatos beszédben a megelőző hang képzésének befejező fázisához (⇒ *rekurzió*) igazodik, az ~ *progresszív*. Például, az [a], [o], [y] kezdő artikulációja lágy mássalhangzó utáni helyzetben kissé előbbre helyezkedik: *мясо* [m'`a]со, *мёд* [m'`o]д, *люк* [л'`y]к. *Regresszív* ~ esetén vmely előző hang befejező fázisa igazodik a következő beszédhang artikulációjának kezdő fázisához: *мать* [ма'т'], *моль* [мо'л'], *куль* [ку'л'].

ige, глагол: az ⇒ *önálló jelentésű* szavakhoz tartozik; cselekvést, történést, létezést fejez ki (*играть, происходить, существовать*). Egy sajátos ⇒ *lexikai-szemantikai szócsoportha* -- a magyartól eltérően -- egy- v. többirányú, egyszeri v. ismétlődő mozgást jelöl (⇒ *mozgást jelentő igék*). Az ~ által jelölt cselekvés irányulhat tárgyra (⇒ *tárgyas ige*) és állhat tárgy nélkül (⇒ *tárgyatlan ige*). Az ~i szó szerkezetben a ⇒ *főszóhoz* (az ~hez) a ⇒ *függőszó* ⇒ *vonzattal* és ⇒ *csatlakozással* kapcsolódik (*заведовать кафедру; говорить по-русски*). Az ~ grammatikai kategóriái: ⇒ *igeszemlélet* (vö. ⇒ *aspektualitás*), ⇒ *igefaj* (cselekvő, szenvedő), ⇒ *idő* (jelen, múlt, jövő), ⇒ *mód* (kijelentő, felszólító, feltételes), ⇒ *szám* (egyes és többes), ⇒ *személy* (első, második, harmadik), *nem* (csak múlt időben és a feltételes módú alakokban). Az ⇒ *igeragozás* során az ⇒ *igetövek*hez különböző végződések kapcsolódnak és változnak az idő, a mód, a szám, a személy függvényében (⇒ *személyragos ige, igeosztályok*). A ⇒ *személytelen* igének csak 3. személyű alakja van, nem kapcsolódhat hozzá grammatikai ⇒ *alany*. Az ~к -ся (-сь) posztfixumos alakjainak egy része a ⇒ *visszaható* igékhez tartozik. (*Он моется; ящик выдвигается*). Az *ige* nem ragozható alakjai: ⇒ *főnévi igenév, melléknévi igenév, határozói igenév*.

igefaj, залог: olyan grammatikai kategória, amely a cselekvésnek az alanyhoz (szubjektumhoz) és a tárgyhoz (objektumhoz) való viszonyát jelöli kéttagú ⇒ *oppozíció* formájában. Ha a cselekvés a szubjektumból indul ki v. magában a szubjektum koncentrálnak, akkor *cselekvő (aktív) szerkezet*ről beszélünk: *Сергей пишет письмо. Он умывается в ванной*. Ilyenkor a figyelem központjában a cselekvést végző v. vmilyen állapotba jutó alany áll. *Szenvedő (passzív) szerkezet*ben azt a tárgyat emeljük ki, amelyre a cselekvés irányul, amelyet az elszerved (a cselekvést végző szubjektum jelölése nem kötelező): *Эти товары продаются (магазинами) по различным ценам. Строительство объекта завершено (рабочими) в срок.* KÉPZÉSE ÉS HASZNÁLATA: 1. *Cselekvő (aktív) szerkezet* (действительная конструкция, активный оборот): a) cselekvő (grammatikai) ⇒ *alany* (alanyesetben) + visszaható ige + egyéb mondatrészek: *Солнце окунулось в море*; b) grammatikai alany + ⇒ *tárgyas ige* + egyenes ⇒ *tárgy*: *Семья дяди строит новый дом*; c) grammatikai alany + ⇒ *tárgyas ige* + egyéb mondatrészek: *Он сидит дома*. Egyenes ⇒ *szórend* esetén a cselekvést végrehajtó szubjektum a közlés *témája*, az ezt követő rész a *réma*: *Вновь нахлынувшая толпа бегущих захватила его с собой и повлекла назад* (Л. Толстой). *Cselekvő szerkezetet* használunk akkor is, ha a cselekvés tárgya adott, ismert (*fordított szórenddel*): *Чистым воздухом подышим в тесном царстве ивняка, песню иволги услышим, а в осоке -- кулика* (Васильев). Az *aktív szerkezetet* gyakran és minden stílusrétegben használják. 2. *Szenvedő (passzív) szerkezet* (страдательная конструкция, пассивный оборот): a) grammatikai alany (valójában: logikailag tárgy) + tárgyas igéből képzett, szenvedő jelentésű visszaható ige + függő tárgy (a cselekvés valódi végrehajtója eszközhatározó esetben, fakultatív tagként): *Собственные имена пишутся (нами) с большой буквы*. b) Befejezett ige használatakor az előbbi szerkezet felcserélődik: grammatikai alany (logikai tárgy) + szenvedő melléknévi igenév rövid alakja (+ fakultatív függő tárgy): *Стадион будет*

построен (строителями) (⇒ *diatézis*). Passzív szerkezetben a közlés témája a cselekvést elszenvető grammatikai alany (logikai tárgy), a *rémát* pedig a cselekvést végző szubjektum alkotja: Волнистая равнина вся исхлестана серыми дорогами (Горький). A szenvedő szerkezet használati köre korlátozott, főleg az ⇒ *írott nyelvi stílusokra* terjed ki.

igei állítmány: ⇒ állítmány

igekötő: ⇒ akcióminőség, szemléletpár, szóalkotás, szóelem

ige nem személyragozható alakjai, *неспрягаемые формы глагола:* az igei és névszói tulajdonságokkal rendelkező ⇒ *főnévi igenév, melléknévi igenév, határozói igenév* közös, összefoglaló neve; minden alakjuk egyforma (*читать, читая*) v. grammatikai formáikat nem az ⇒ *igeragozás* szerint képezik (*читающий, прочитавший, читаемый, прочитанный*).

igeosztályok, *классы глаголов:* az ⇒ *igeragzás* és az ⇒ *igetövek* (jelen, múlt, főnévi igenévi tő) típusai alapján az igéket ~ra osztják (az ~ és alcsoportjainak mennyisége, ill. számozása az egyes nyelvleírásokban eltérhet). A 12. tábl. 16 osztályából az első négy ⇒ *produktív* (kivételt jelentenek azok a 3. osztályhoz tartozó igék, amelyek múlt idejű töve mássalhangzóra végződik, és a -ny- kiesik). Az ezeket követő ~ (5-16) ⇒ *improduktív* (⇒ *történeti hangváltozások*). A 16 típuson kívül esik néhány rendhagyó ige: a) *реветь* (*реву, ревьешь, ревут*); b) *ехать* (*еду, едешь, едут*); c) *идти* (*иду, идёшь, идут; шёл, шедший*); d) *хотеть* (*хочу, хочешь, хочет, хотим, хотите, хотят*); e) *бежать* (*бегу, бежишь, бегут*); f) *читать* (*члу, чтёшь, чтут*); g) *дать*, *создать* (*дам, дашь, даст, дамим, дадите, дадут*); h) *есть, надоесть* (*ем, ешь ест, едим, едите, едят*) stb.

igerpár: ⇒ szemléletpár

igeragozás, *спряжение:* az igei ⇒ *lexéma* változása, ⇒ *paradigmája,* az ⇒ *igetövek*hez járuló végződés alapján, vagyis az ige változása személyben, számban, időben, módban (múlt idejű és feltételes módú alakok esetén nemben is); szűkebb értelemben csak az ige jelen/egyszerű jövő idejű alakjait nevezik ~nak A jelen/egyszerű jövő idő végződéseinek magánhangzói alapján két ~t különböztetnek meg: a) *első* v. *e-soros,* b) *második,* v. *i-soros* ~t, amelynek egyes alakjaiban ún. kötelező, ⇒ *történeti hangváltakozások* lépnek fel. Az ~i típus megállapítására az alábbi gyakorlati szabály a mérvadó. A második ~hoz tartoznak az -ить végűek (kivéve: брить), hét -еть végű (вертеть, видеть, зависеть, ненавидеть, обидеть, смотреть, терпеть) és öt -ать végű ige (держать, гнать, слышать, дышать, мяукать). A többi ige az első ~hoz tartozik. Kivételt képeznek, természetesen, az ⇒ *igeosztályok*ba nem sorolhatók, a *rendhagyó igék* (pl. есть, дать, хотеть). A 13. tábl. mutatja be az ~paradigmáit.

igeszemlélet, *аспект* [lat. *aspectus* 'tekintet'], *аспект, виды глагола, категория вида:* olyan lexikai-grammatikai kategória, amely a ⇒ *folyamatos ige* és a ⇒ *befejezett ige* ⇒ *oppozíciós rendszerben* kifejeződő cselekvést jelöli. A *befejezett (b.) ige* a cselekvés határok közé szorítását (*terminatív ige* [lat. *terminus* 'határpont'], *предельный глагол*), annak egészét (*целостность действия*) foglalja magában, a *folyamatos (f.) ige* viszont nem rendelkezik ezzel a tulajdonsággal, vagyis a cselekvés folyamatára, lefolyására (*процесс*) utal, s részben, a cselekvés határának elérésére irányul (*interminatív ige; непредельный глагол*). A *határ (предель)* az a kritikus pont, amely elérése után a cselekvés megszűnik, legtöbbször eredményesen befejeződik: *Девочка долго переписывала работу, наконец, переписала её.* Ez lehet *időbeli határ* is, pl. a cselekvés kezdete: *они запели.* Minden igének van ~e. Legtöbb ige ⇒ *szemléletpárt* alkot, vannak azonban ⇒ *egyszemléletű igék* és ⇒ *kétszemléletű igék* is. Az ~tel szoros kapcsolatot alkot az ⇒ *akcióminőség,* s együtt képezik az ⇒ *aspektualitás* kategóriáját. Az ~ már említett általános

Igeosztályok

Ige- o.-k	Rag. típ.	A főnévi igenév és a múlt idő tövének utolsó fonémái	A jel. idő tövének ut. fonémái	Példák
1.	1.	-a- -e-	-aj- -ej-	чита-ть, чита-л -- чита/ж-у/, чита/ж-е/т беле-ть, беле-л -- беле/ж-у/, беле/ж-е/т
2.	1.	-ова-	-yj-	рисова-ть, рисова-л -- рису/ж-у/, рису/ж-е/т
3.	1.	-ну- -- fn.-i igenév -ну- v. msh. -- m. idő	-н- -н'-	толкну-ть, толкну-л -- толкн-у, толкн'-о/т мёрзну-ть, мёрз -- мёрзн-у, мёрзн'-е/т
4.	2.	-и-	lágú msh. v. susogó	вари-ть, вари-л -- ва/р'-у/, ва/р'-и/т краси-ть, краси-л -- краш-у, кра/с'-и/т суши-ть, суши-л -- суш-у, суш-ит
5.	2.	-а- -е-	lágú msh. v. susogó	спа-ть, спа-л -- сп/л'-у/, сп/л'-и/т дрожа-ть, дрожа-л -- дрож-у, дрож-ит терпе-ть, терпе-л -- терп/л'-у/, терп/л'-и/т обиде-ть, обиде-л -- обиж-у, обид'-и/т
6.	1.	-а-	msh.	писа-ть, писа-л -- пиш-у, пиш-ет дрема-ть, дрема-л -- дрем/л'-у/, дрем/л'-е/т жда-ть, жда-л -- жд-у, жд'-о/т
7.	1.	-з-, -с- -- fn.-i igenév msh. v. mgh. múlt idő	msh.	грыз-ть, грыз -- грыз-у, грыз'-о/т нес-ти, нес -- нес-у, не/с'-о/т брес-ти, брѣ-л -- бред-у, бре/д'-о/т нес-ти, не-л -- не/т-у, не/т'-о/т рас-ти, рос -- раст-у, рас/т'-о/т грес-ти, грѣб -- греб-у, гре/б'-о/т
8.	1.	mgh. -- fn.-i igenév (-чь); posztpalatális -- múlt idő	posztpal. v. susogó	пе-чь, пѣк -- пек-у, пе/ч'-о/т бере-чь, берѣг -- берег-у, бере/ж'-о/т
9.	1.	-ере- -- fn.-i igenév -ер- -- múlt idő	-р- -р'-	тере-ть, тѣр -- тр-у, т/р'-о/т умере-ть, умер -- умр-у, ум/р'-о/т
10.	1.	-оло- -оро-	-л'- -р'-	коло-ть, коло-л -- ко/л'-у/, ко/л'-е/т поро-ть, поро-л -- по/р'-у/, по/р'-е/т
11.	1.	-и-	-j-	би-ть, би-л -- б/ж-у/, б/ж-о/т
12.	1.	-и- -у- -е-	-иj- -оj- -ej- -yj- -оj-	гни-ть, гни-л -- гни/ж-у/, гни/ж-о/т мы-ть, мы-л -- мо/ж-у/, мо/ж-е/т бри-ть, бри-л -- бре/ж-у/, бре/ж-е/т ду-ть, ду-л -- ду/ж-у/, ду/ж-е/т пе-ть, пе-л -- по/ж-у/, по/ж-о/т

Ige- o.-k	Rag. tip.	A főnévi igenév és a múlt idő tövének utolsó fonémái	A jel. idő tövének ut. fonémái	Példák
13.	1.	-ава-	-j-	дава-ть, дава-л -- да/д-у/, да/д-о/т
14.	1.	-а-	-н- -н'- -м- -м'-	ха-ть, ха-л -- хн-у, х/н'-о/т ха-ть, ха-л -- хм-у, х/м'-о/т подня-ть, подня-л -- подни-у, подни/м'-е/т заян-ть, заян-л -- зайн-у, зай/н'-о/т взя-ть, взя-л -- возъм-у, возъм/н'-о/т
15.	1.	-е- -а-	-ен-, -ен'- -ан-, -ан'-	де-ть, де-л -- ден-у, де/н'-е/т ста-ть, ста-л -- стан-у, ста/н'-е/т
16.	1.	-и-	-ив-, -ив'-	жи-ть, жи-л -- жив-у, жи/в'-о/т

(kategoriatív) jelentései a különböző szituációkban *speciális jelentések* (частные видовые значения) formájában jelennek meg. 1. AZ EGYSZERI, NEM ISMÉTLŐDŐ CSELEKVÉS SZITUÁCIÓJA. a) A *f. ige folyamatjelentése* (конкретно-процессное зн.) tartós, fejlődő cselekvést fejez ki: Сейчас он читает книгу. Вчера он долго гулял по парку. Завтра он будет заниматься английским языком. (A ⇒ *fázisigék* csak ilyen jelentésben használatosak.) A szövegkörnyezet egyes elemei (határozószók) -- itt pl. сейчас, вчера, завтра -- is kiemeli az adott cselekvés jellegét. b) A *b. ige tényjelentése* (конкретно-фактическое зн.) befejezett, lezajlott v. a jövőben bevégződő cselekvést jelöl: Я уже написал письмо. Подожди, обязательно напишу. Minimális kontextus is elegendő: Замолчите! Нашёл! Приняли? c) A *potenciális jelentés* (потенциальное зн.) a tényjelentés módális árnyalatú (⇒ *modalitás*) változata; a cselekvés lehetősége adva van, bármiikor végbemehet: Надобно было сказать что-нибудь о тётке, а -- что скажешь? (Горький). d) A *f. ige konatív jelentése* ([lat. conatus 'kísérlet', 'törekvés'], конативное зн.) a folyamatjelentés változata; a cselekvés céljának elérésére való törekvés: Объяснял, да не объяснил. Долго догонял и наконец догнал. e) A *perfektív jelentés* (перфективное зн.) a tényjelentés másik változata; az elért eredmény jelölése, amely kapcsolatban van a jellel is; az ige múlt idejű, melléknévi és határozói igenévi alakjai szerepelhetnek ebben a jelentésben: Ты, наверно, озяб в твоих танцевальных туфлях? Она стояла у его кровати прижав руку к груди. f) *Összegző jelentés*ben (суммарное зн. [lat. summa 'összeg']) fordul elő a tényjelentés akkor, ha konkrétan v. megközelítően utalunk az aktusok mennyiségére: Он постучал три раза (трижды) коротко и решительно. g) A *szemléltető-ismétlődő jelentés* (наглядно-примёрное зн.) a szövegkörnyezet, a szituáció ismétlődő cselekvését egy konkrét tényen keresztül szemlélteti úgy, hogy mind az egyszeri, mind az ismétlődő jelleget magában foglalja: После обеда бабушка имела обыкновение отдохнуть (Конашевич). 2. AZ ÁLLANDÓ CSELEKVÉS SZITUÁCIÓJÁBAN olyan hosszú folyamatot, állapotot jelölünk, amelyhez nem kapcsolódhat konkrét idő (постоянное зн.): В комнате на стене висела картина, изображающая Елену Ивановну. 3. AZ ÁLTALÁNOS TÉNY SZITUÁCIÓJA. A) A *f. ige általánosító tényjelentésében* (обобщённо-фактическое зн.) a beszélő számára csak az adott cselekvés megléte v. hiánya a fontos (volt, lesz, lehetett volna ilyen cselekvés!): Недавно пришлось посылать Ольге денег. Ты читал этот роман? B) A *negatív*

13. tábl.

Az orosz igeragozás

Főnévi igenév		Első ragozás		Második ragozás	
		решать (folyamatos)	колнуть (befejezett)	любить (folyamatos)	закричать (befejezett)
Сzám	Сze- мély	M ó d			
KIJELENTŐ MÓD Jelen idő					
E. sz.	1.	решаю	--	люблю	--
	2.	решаешь	--	любишь	--
	3.	решает	--	любит	--
T. sz.	1.	решаем	--	любим	--
	2.	решаете	--	любите	--
	3.	решают	--	любят	--
Jövő idő					
E. sz.	1.	буду решать	кольну	буду любить	закричу
	2.	будешь решать	кольнёшь	будешь любить	закричишь
	3.	будет решать	кольнёт	будет любить	закричит
T. sz.	1.	будем решать	кольнём	будем любить	закричим
	2.	будете решать	кольнёте	будете любить	закричите
	3.	будут решать	кольнут	будут любить	закричат
Nem Múlt idő					
E. sz.	hn.	решал	кольнул	любил	закричал
	nn.	решала	кольнула	любила	закричала
	sn.	решало	кольнуло	любило	закричало
T. sz.	--	решали	кольнули	любили	закричали
FELTÉTELES MÓD					
E. sz.	hn.	решал бы	кольнул бы	любил бы	закричал бы
	nn.	решала бы	кольнула бы	любила бы	закричала бы
	sn.	решало бы	кольнуло бы	любило бы	закричало бы
T. sz.	--	решали бы	кольнули бы	любили бы	закричали бы
Szem. FELSZÓLÍTÓ MÓD					
E. sz.	1.	--	--	--	--
	2.	решай	кольни	люби	закричи
	3.	пусть решает	пусть кольнёт	пусть любит	пусть кричит
T. sz.	1.	решаем(те)	кольнём(те)	любим(те)	закричим(те)
	2.	решайте	кольните	любите	закричите
	3.	пусть решают	пусть кольнут	пусть любят	пусть кричат

jelentés (негативное зн.) az általánosításnak olyan eseteiben fordul elő, amikor a b. igéjű állító mondat helyett f. igéjű tagadó mondatot használunk: Не надо продавать! Не вставать! Не рассказывайте об этом. C) A korlátozott (számú) ismétlődés (ограниченно-кратное зн.) az általánosításnak az a fajtája, amikor mennyiségileg pontosan utalunk arra, hányszor volt (lesz) ilyen cselekvés: Он дважды (два раза) приходил к ней. D) Perfektív [⇒ perfektív] (перфективное зн.) jelentése akkor van az általánosító tényt jelölő f. igének, ha olyan cselekvés meglétére v. hiányára utal, amelyet az adott pillanatban a szubjektum állapota jellemez: Все-таки он много видел, образован. Я ещё не завтракал. E) Megsemmisítő jelentése (зн. аннулированного результата [lat. annullare 'megsemmisít']) van az általánosításnak akkor, ha a múltbeli tény a jelenben megszűnt, s a beszéd pillanatában azzal ellentétes cselekvés megy végbe: Уже я дожидаясь ни в каком случае не могу. Потрудись сказать, милая, что я сам заезжал (А. Островский). 4. AZ ISMÉTLŐDŐ CSELEKVÉS SZITUÁCIÓJA. A) A f. ige korlátlan ismétlődő jelentése (неограниченно-кратное зн.): Я всегда помогаю маме. Я часто помогаю ей; b) potenciális jelentésárnyalata (потенциальное зн.) esetén szükségszerűség, a cselekvés végrehajtásának kötelező volta, a tárgy, a szubjektum állandó tulajdonsága, készsége fejeződik ki: Здесь следует копать большой шанцевой лопатой. При нагревании тела расширяются. -- Ты танцуешь? -- Танцую, только плохо; c) szemléltető-ismétlődő jelentés (наглядно-примерное зн.): ld. 1. g) pont.

igetővek, основы глагола: az ⇒ ige lexikai jelentését hordozó *tőmorféma* (⇒ *szóelem*), amely különböző paradigmaticus formáinak képzésére szolgál, ill. ezekből az alakokból nyerhető (⇒ *igeragozás*). A névszóktól eltérően, az igének nem egy, hanem három töve van. 1. A jelen/egyszerű jövő idő tövét úgy kapjuk meg, hogy az ige többes számú, jelen v. egyszerű jövő idejű, 3. személyű alakjának a végződését elhagyjuk: чита-ют /ч'ита-й-ут/, по-ют /по-й-ут/, умр-ут, пиш-ут (⇒ /j/ fonéma jelölése). Ebből a töből képezhetők: a) jelen/egyszerű jövő idő: (про)чита-ю, (про)чита-ешь; b) felszólító mód: чита-й, учи-и, напиш-и, c) cselekvő és szenvedő jelen idejű melléknévi igenév: чита-ющий, чита-емый; d) folyamatos határozói igenév: чита-я. 2. A főnévi igenév tövét a formaképző szuffixum nélküli szótő jelenti: чита-ть, умере-ть, нес-ти, клас-ть, вес-ту, бере-чь. Ebből a töből képezhetők: a) főnévi igenév: чита-ть, умере-ть, пе-ть; b) múlt idő: чита-л, нес-ла, кла-ла, ве-л; c) feltételes mód: читал бы, нес бы, вела бы; d) cselekvő és szenvedő múlt idejű melléknévi igenév: чита-вший, прочита-нный, принёс-ший, принёс-ённый; e) befejezett határozói igenév: прочита-е, унёс-ш. 3. A múlt idő tövét úgy kapjuk meg, hogy elhagyjuk a múlt idő formaképzőjét és a nemre, ill. számra utaló végződését: чита-л, умер-ла, виде-ли. A főnévi igenév és a múlt idő töve néhány esetben eltér: -чь, -ереть, -ти, -нуть. Ezeknek az igéknek az alábbi alakjait a múlt idő tövéből képezzük: a) múlt idő: не́к, берёз, грёб, умер, озяб; b) feltételes mód: успе́ла бы, озя́бла бы; c) cselekvő és szenvedő múlt idejű melléknévi igenév: за́не́р-ший, за́не́р-тый, успе́-ённый, высох-ший, озяб-ший; d) befejezett határozói igenév: умере-е, занере-е. Az első és a második igeragozáshoz való tartozás, vmint a jelen/jövő idő és a főnévi igenév egybeeső v. különböző töve alapján ⇒ igeosztályokba sorolják. Van olyan felfogás is, amely szerint csak egy igető létezik (усечённая основа), vagyis az ige minden alakjában azonos maximális része; pl. чита-, люб-. Ezen belül bizonyos helyeken kötelező ⇒ történeti hangváltozások léphetnek fel. Míg a magánhangzóra végződő tövek részében nem következik be változás, addig a mássalhangzókra végződő tövekben általában hangcserék történnek.

illabiális [lat. in (tagadó előképző) labialis 'ajakkal kapcsolatos'], нелабиализованный, неогублённый, неокруглённый: ajakkerekítés nélkül

képzett; az ~ magánhangzók a ⇒ fonémák olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyeket ajakkerekítés nélkül képzünk: [и, ы, э а]. (⇒ labializált)

illokúció: ⇒ beszédaktus-elmélet

imperfektív [lat. imperfectivus 'befejezetlenséget sugalló']: 1. (имперфективный) folyamatos (igealak); 2. a múltban lefolyt tartós (cselekvés); 3. (имперфективный) az ⇒ imperfektummal kapcsolatos.

imperfektíváció [⇒ imperfektív], имперфективация; folyamatos ige képzése befejezett igéből. (⇒ perfektíváció, szemléletpár)

imperfektum [lat. imperfectum tempus 'befejezetlen (idő)'], имперфект: az indoeurópai alapnyelvből származó egyszerű (⇒ szintetikus forma) múlt idejű igealak neve az ószlávban, az ószlávban és az oroszban, amely a múltban lezajlott, tartós v. többször ismétlődő cselekvést jelölt. Az ószlávban a főnévi igenév tövéhez az -ach- vagy az -each- időjel, ill. másodlagos személyragok járultak; az oroszban az ~ képzésének módja: magánhangzóra végződő fő esetén -ax-, mássalhangzós fő esetén -яx- + másodlagos személyvégződések (-ъ, -е, -омъ, -ете; -оу(ть), -овѣ, -ета); óor. дѣлати ('csinál'), быти [létegel: (e. sz.) 1. дѣлахъ, бяхъ; 2., 3. дѣлаше(ть), бяше(ть); (tb. sz.) 1. дѣлахомъ, бяхомъ; 2. дѣлашате, бяшате; 3. дѣлахоу(ть), бяхоу(ть); (k. sz.) 1. дѣлаховъ, бяховѣ; 2. дѣлашета, бяшета. Feltételezik, hogy az ~ a keleti szlávok társalgási nyelvéből már a 13-14. sz.-ban hiányzott, de az egyházi szláv nyelven írott művekben, ezt követően még hosszú ideig használták. A mai keleti szláv nyelvekben már nincs meg, helyét az oroszban a ⇒ perfektum foglalta el.

improduktív [lat. in- (tagadás) + productus 'termékeny'], непродуктивный: új szavak és szóalakok képzésére nem használatos (vö. ⇒ produktív). Pl. a пра- (прабабушка), су- (сумерки) ~ toldalékok. (⇒ igeosztályok)

improduktív igeosztályok: ⇒ igeosztályok

indoeurópai nyelvek, индоевропейские языки: a világ legnagyobb nyelvcsaládjának egész földünkön elterjedt nyelvei. Az ~ rokonságát az alapszókészlet egyezésétől, a közös hangfejlődési tendenciák érvényesülésével, a morfológiai rendszer megfeleléseivel bizonyítják (⇒ rekonstrukció). Mindez valószínűvé teszi, hogy az ~ egy közös indoeurópai alapnyelvből (индоевропейский язык-основа) fejlődtek ki. Az i. e. 5. évezred előtt megindult az alapnyelv nyelvjárászerű széttagolódása, s ez később az ~ kialakulásához vezetett. A régi ~ két csoportra oszlanak aszerint, hogy a ^xk, ^xg, ^xgh (palatalizált veláris) zárhangok réshangokká (s, z, s, z) változtak-e v. változatlanok maradtak. Az előbbi csoportba tartoznak a *szatem nyelvek* (сатэм языку; az avesztai satəm 'száz' szó után; az albán, az indoíránai nyelvek, az örmény, a balti és a szláv nyelvek), az utóbbiba a *kentum nyelvek* (кентум языку; a latin centum 'száz' szó alapján; görög, kelta, tokfár, germán, anatóliai ág). Az indoeurópai nyelvcsaládot az egymással többé-kevésbé szorosabb kapcsolatban álló (fő)ágak alkotják. 1. BALTI ÁG: litván, lett, orosz, jatvág, ill. ⇒ szláv nyelvek. 2. GERMÁN ÁG: A) keleti csoport: gót; B) nyugati csoport: ófelnémet, ószász, ófrank, óangol; a felnémet dialektusokból fejlődött ki a német irodalmi nyelv, az ófrankból a holland és a flamand, míg az óangol a mai angol őse; C) északi csoport: svéd, norvég, dán, izlandi. 3. ITÁLIAI ÁG: A) latin-faliscusi, B) osvus-umber. A latin sokkal nagyobb területen hódított, s a tartományokban elterjedt ún. vulgáris latin, amelyet jelentős mértékben befolyásoltak a különböző helyi nyelvek; ez lett a román nyelvek forrása: olasz, szárd, francia, retoromán, provenszál, katalán, portugál, spanyol, román. 4. Kelta ÁG: A) gael (ír, manxi), B) brit (breton, walesi), C) gall. 5. ALBÁN ÁG (albán). 6. CÖRÖG ÁG: az ógörög attikai dialektusából fejlődött ki a középgörög és az újgörög. 7. IND ÁG: legrégebbiről ismert az

óind és annak két változata, a védikus ind és a szanszkrit. Az ún. középidi dialektusból keletkezett a hindi, bengáli, urdu, bihari, marathi, pendzsábi, gudzsarati és a cigány. 8. IRÁNI ÁG: A) óiráni (a) avesztai, b) óperzsa, B) középiráni (a) középperzsa, b) parthus), C) új iráni (a) újperzsa, b) afgán, c) jagnobi, d) kurd, e) beludzsi, f) oszét stb.) 9. ÖRMÉNY ÁG: (óörmény, újörmény). 10. TOKHÁR ÁG (két egymáshoz közel álló nyelv, a tokhár "A" és a tokhár "B" alkotja). 11. HETTITA V. ANATÓLIAI ÁG: luv, palai.

indulatszó, междометие: olyan szófaj, amely a beszélő érzelmét, indulatát, akaratát stb. fejezi ki. Tehát nem személyeket, jelenségeket v. fogalmakat nevez meg, hanem a velük kapcsolatos felkiáltásokat jelzi. A beszédben gyakran mondatértékűek (⇒ szómondat). Jelentésük szerint több (al)csoportha sorolhatók. 1. Érzelmet kifejező ~k: айда, батушки, браво, ах, увы, ух, ого. 2. Akaratot, felszólítást jelölők: a) állatokat hívogató, terelő, megszólító szavak: цып-цып, кис-кис; b) a cselekvés elkezdésére v. befejezésére utalók: вон, марш, чш, стоп. 3. Üdvözlést, búcsúzást, hálát stb. kifejező ~k: прости, до свидания, спасибо, добрый день stb. Az ~k szerepében használhatunk igét (брось! 'hagyd abba', вали! 'uccu nek!', főnevet (боже мой! 'istenem', ужас! 'szörnyű'), névmást (да что ты! 'hová gondolsz?'), határozószót (полно! 'elég!') és olyan szavakat, amelyek semmilyen más szófajhoz nem tartoznak: ай, ой, ах, ну, бис, алло. Egyes nyelvészek a külső formájuk, hangalakjuk miatt a ⇒ hangutánzó szavakat is az ~khoz sorolják, de ezek a szavak különböznek az ~ktől, mert nem fejezik ki a beszélő érzelmét, akaratát.

infinitívusz: ⇒ főnévi igenév

infimum: ⇒ szóelem

információ [lat. informatio 'tájékoztatás'], информация: vmely konkrét beszédtevékenységben szereplő, nyelvi jelek formájában megjelenő hír, értesülés, adat, felvilágosítás, amelyet a továbbítás, tárolás és feldolgozás szempontjából vizsgálhatunk. (⇒ információ-elmélet)

információ-elmélet [⇒ információ], теория информации: a matematikának a ⇒ stilisztikával érintkező ága, amely az ⇒ információnak kapcsolatrendszerek útján történő átadási folyamatait, a hirtovábbítást tanulmányozza. Kidolgozza egy adott közleményben lévő hirmennyiség mérésének általános módszereit -- a közlés konkrét természetétől függetlenül.

informatika [⇒ információ], информатика: a gépi rendszerekben az ⇒ információ tárolásának, feldolgozásának, automatikus kivonatolásának a kérdéseivel foglalkozó tudományág, amely a mesterséges intelligencia-kutatás, a dokumentarisztika, a programozás, az alkalmazott matematika és a nyelvészet érintkezési területe.

ingadozó nemű főnevek: ⇒ nem

interakció: [lat. inter 'között' + actio 'cselekvés'], интеракция: a beszélő és a társa között kialakult olyan partnerkapcsolat, amely a beszéd folyamán közös, kölcsönös tevékenységet feltételez (reagálás az elhangzottakra szóban és cselekvés formájában stb.).

interferencia [lat. inter 'között' + ferens 'átvivő'], негатив трансфер [lat. transferre 'átvisz'], интерференция: az anyanyelvi jártasságok és készségek átvitele az idegen nyelvre v. fordítva, ill. egyik idegen nyelvről a másikra. A ⇒ forrásnyelv és a ⇒ célnyelv (ritkábban két idegen nyelv) közötti eltérések okozzák a közvetlen v. külső ~t (межъязыковая ~, прямая ~). Pl. a hangképzésbeli v. az intonációs eltérések ⇒ akcentushoz vezetnek. A közvetett v. belső ~ (косвенная ~, внутриязыковая ~) esetén egy és ugyanazon nyelv szabályos és ⇒ produktív elemei hatnak a kevésbé produktív, rendhagyónak számító alakokra; pl.: a ⇒ hangváltakozások területén, az ⇒ előljárás esetben -ý-ra és a -e-re

végződő, egyszótagú hímnemű főnevek esetén. A külső ~t a ⇒ *hungarizmusok* idézik elő. Ahol az anyanyelv és az idegen nyelv szemben álló elemeit erős kontraszt jellemzi, ott általában kevésbé kell tartani az ~tól, mint olyan esetekben, amikor részleges, de nem teljes hasonlóság figyelhető meg (pl. a szláv nyelvek esetén). Az ~val az ⇒ *alkalmazott nyelvészet* egyik ága, a ⇒ *kontrasztív nyelvészet* foglalkozik.

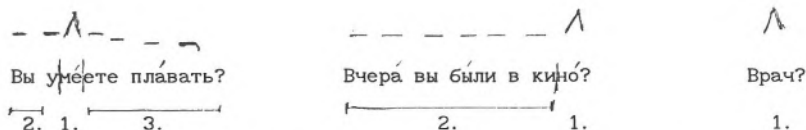
A negatív transzfer hatása jelentkezhet a következő típusú főnevek esetén:
 аркада -- árkád, афера -- affér, баррикада -- barikád, блокада -- blokád, бригада -- brigád, бронза -- bronz, гитара -- gitár, икона -- ikon, кабина -- kabin, маска -- maszk, оперетта -- operett, пара -- pár, программа -- program, реклама -- reklám, реформа -- reform, ризма -- rím, серенада -- szerenáda, терраса -- terasz, трибуна -- tribün, фреска -- freskó, острада -- esztrád; анекдот -- anekdota, антоним -- antonima, арабат -- araba, атлет -- atléta, афоризм -- aforizma, бюрократ -- bürokrata, диплом -- diploma, дипломат -- diplomata, климат -- klíma, коллектив -- kollektíva, орган -- orgona, патриот -- patrióta, сиюминут -- szinonima, солист -- szólólista, специалист -- specialista, турист -- turista, флот -- flotta.

interfixum: ⇒ szóelem

interlingvisztika [lat. inter 'között' + lingua 'nyelv'], **интерлингвистика:** 1. az ⇒ *alkalmazott nyelvészetnek* az az ága, amely a tervezett (mesterséges) nyelvekkel foglalkozik: az *eszperantó* és egyéb *nemzetközi nyelv(tervezet)eket*, a *matematikai közvetítő nyelveket*, az információs-logikai jelrendszereket és a *gépi* ⇒ *fordításhoz* szükséges kiegészítő kulcsokat, kódrendszereket tanulmányozza; 2. szűkebb értelemben a nyelv tervezésével, modellálásával foglalkozó tudományág.

interminatív ige: ⇒ igeszemlélet

intonáció [lat. intonare 'énekbe kezd'], **hanglejtés, интонация:** a ⇒ *szupraszegmentális tényezőkhöz* tartozó ~ a beszéd magassági hullámzásából adódó dallamvonal. **összetevői:** A) a *hangszín* (*hangfekvés, тембр* [fr. timbre 'hangszín']) -- a beszédhangok, különösen a magánhangzók jellegzetes színezetének egymáshoz való viszonya, ill. a hangképzésnek minden emberre sajátosan jellemző módja; B) a *beszédszünet* (*pausa* [lat. pausa 'szünet'] *пауза*) -- a beszéd tagolására szolgáló, hangtest nélküli űr; C) a *beszédtempó* (*темп речи*) -- egy időegységre jutó beszédjelenségek mennyisége; D) a *hangerő* (*интенсивность* [lat. intensio 'feszültség'], *сила звучания*) -- a beszédhangnak energiában és nyomatékban megnyilvánuló, a beszélőszervek izomműködésétől függő tulajdonsága (⇒ *hangsúly*); E) a *melódia* (*мелодика* [gör. melodikos 'melodikus']) -- a beszédbeli (zenei) hangmagasság (*тон* [gör. tonos 'feszültség', 'hangsúly']) váltakozása, dallama. A kutatások elsősorban az ~nak az érzelmeiktől mentes alapformáit igyekeznek feltárni, vagyis azokat, amelyeknek a mondanivaló értelmének tolmácsolásában, a jelentések megkülönböztetésében van szerepük. Az érzelmeket közvetítő formák száma ugyanis végtelen. A mondanivaló értelmi megformálásában szerepet játszó ~s *alaptípusok* három egységből állhatnak: a) a logikai hangsúlyt hordozó szó (*предударная часть*), s benne az ~s *centrum*, vagyis az *intonéma* [lat. intonare + gör. képző], a *dallamsúcsot* jelentő hangsúlyos szótag [1.] (*ударная часть, интонома, центр интонационной конструкции*); b) a *hangsúlyos szótag előtti rész* [2.] (*предударная часть*); c) a *hangsúlyos szótag utáni rész* [3.] (*заударная часть*). Az utóbbi kettő v. az egyik elmaradhat. Meglétük esetén a hangsúlytalan szótagok ⇒ *redukciója* miatt gyorsabb ejtésűek, kevésbé artikuláltak:

A beszédfolyamatnak két pauza közé eső részét ⇒ *frázisnak* nevezzük. Része a *beszédütem*, *taktus* ([lat. *tactus* 'ütem', *речево́й такт*), amely rövidebb pauzával és befejezetlen ~val különül el. Egy frázis többféleképpen osztható taktusokra (egyes nyelvészek terminológiája szerint ⇒ *szintagmákra*), s ez legtöbbször a jelentés megváltoztatásával jár együtt: Как поразили его || слова брата. -- Как поразили его слова || брата. Az orosz mondat dallamcsúcsát mindig a szóhangsúly megnyújtásával, a hangsúlyos szótag dallamvonáának éles emelkedésével-esésével emelik ki. A magyarban a szóhangsúly nem hosszabbodik meg, és éles dallamemelkedés-esés sem figyelhető meg. Ezért tűnik a magyarok számára az orosz ~ dallamosnak, az oroszok viszont monotonnak érzik a magyar ~t. Az orosz ~ típusait (ИК, ИК -- *интонационные конструкции*) a 14. tábl. mutatja be.

Lényeges eltérések figyelhetők meg az orosz ИК-típusok és magyar megfelelői között. ИК-1. A hangszín esése az orosz intonémában nagyobb, mint a magyarban. ИК-2. Az intonémát sokkal magasabb hangszínnel és a szóhangsúly megnyújtásával emelik ki. ИК-3. Az orosz és a magyar ~s szintagmák hangsúlyos részének hangszíne emelkedik, de az oroszban ennek foka nagyobb. ИК-4. A magyar kérdőszó nélküli kérdő mondatban a hangmagasság mindig az utolsó előtti szótagon emelkedik, majd az utolsón hirtelen esik (a logikailag hangsúlyos szó közvetlenül az állítmány előtt áll; vö. ⇒ *szórend*), az oroszban a logikai hangsúlyt hordozó szó hangsúlyos szótagján következik be az emelkedés-esés. ИК-5. A hiányos kérdő ~s szintagmát a magyarok v. kijelentő ~val ejtik (ez az orosz ИК-4-gyel ellentétes), v. érzelmileg telített ~val (teljes egybeesés). ИК-5., 6., 7. Az orosz taktusokra általában a hirtelen dallamemelkedés jellemző; magyar megfelelőikről leggyakrabban ugyanez mondható el, de utána egyenletes szintű dallammal folytatódnak.

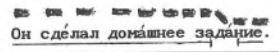
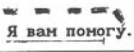

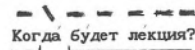
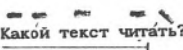
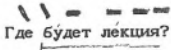

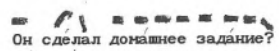
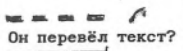
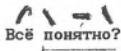

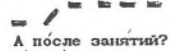

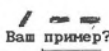

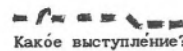
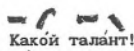

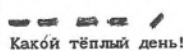
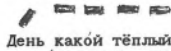

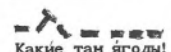
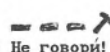
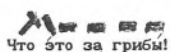

intonéma: ⇒ Intonáció

inverzió: ⇒ szórend

írásjelek: ⇒ központozás

írasmód, grafika [gör. *graphó* 'írok', 'rajzolok'], **графика:** a nyelv hangzós oldalának írásbeli ábrázolásával foglalkozó tudományág, a ⇒ *betűk* rendszere. Az ~ a ⇒ *fonémáknak* betűkkel (⇒ *graféma*) való rögzítését jelenti úgy, hogy a konkrét ⇒ *szóelemek* írását nem veszi figyelembe. (A szavak és a morfémák szabályos írását a ⇒ *helyesírás* adja meg, az írásjelek használatát pedig a ⇒ *központozás* foglalja össze. A magyar nyelvszemléletben e három egység *A Magyar Helyesírás Szabályaiban* együtt érvényesül.) Az ~ tanulmányozza és meghatározza a betűk alakját, a szóközöket, a kis és nagy kezdőbetűket, a bekezdéseket, ill. a nyomdai betűtípusokat (*шрифты*). A betűk (grafémák) meghatározott (hagyományos) sorrendű csoportosítása az *ábécé* (*алфавит*), amelyet a 15. tábl. mutat be.

Az intonációs konstrukciók (IK) típusai

Típus	1, 2, 3*	2, 1*	1, 3*	1*
IK-1	 Он <u>сделал</u> домашнее задание.	 Я вам <u>помогу</u> .	 У <u>тром</u> .	 Са <u>м</u> .
IK-2	 Когда <u>будет</u> лекция?	 Какой текст <u>читать</u> ?	 Где <u>будет</u> лекция?	 Где?
IK-3	 Он <u>сделал</u> домашнее задание?	 Он <u>перевёл</u> текст?	 Всё <u>понятно</u> ?	 Всё?
IK-4	 А <u>после</u> занятий?	 А <u>потом</u> ?	 Ваш <u>пример</u> ?	 Ваш?
IK-5	 Како <u>е</u> выступление?	 Како <u>й</u> талант!	 Как здесь <u>тихо</u> !	
IK-6	 Како <u>й</u> день тёплый!	 Како <u>й</u> тёплый день!	 День како <u>й</u> тёплый!	 Д <u>ень</u> !
IK-7	 Како <u>е</u> там ягоды!	 Не <u>говори</u> !	 Что это за <u>грибы</u> !	 Н <u>ет</u> !

* 1 a dallamcsúcs, az intonéma; * 2 a hangsúlyos szótag előtti rész;

* 3 a hangsúlyos szótag utáni rész

Minden graféma számos típusban, végtelen egyedi előfordulásban realizálódik, mert az írott és a nyomtatott betűk az egyén írásától, ill. a nyomdai betűtípusok -- pl. *fett, félkövér, dőlt, antikva* stb. -- sokféleségétől függenek. Az ideális ~ban minden fonémának külön betű felel(ne) meg, a valóságban azonban ez soha sincs így (kivéve az eszperantó nyelvet). Az orosz ábécé 33 betűje általában egy, néhány esetben két fonémát jelöl; a ⇒ *lányjel* és a ⇒ *keményjel* sajátos szerepű. Az orosz nyelv 5 magánhangzó fonémáját 10 betűvel jelölik ("a", "я", "y", "ю", "э", "е", "о", "ё", "ы", "и"). A "я", "е", "ё", "ю" betű hol két egészen különböző fonémát jelöl, hol csak egy fonémát, és emellett utal arra, hogy az előtte lévő mássalhangzó lágy (⇒ /j/ fonéma jelölése). Az "э" betű az /э/ fonémát rögzíti szó elején (этот, эхо, эра), magánhangzó után (маэстро, статуэтка), nem lágy mássalhangzó után, idegen szavakban (сэр, мэр). A "е" betű ugyancsak /э/ fonémát jelöl páros lágy és pár nélküli mássalhangzók

Az orosz ábécé

Betűk	Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Ее	Ёё	Жж	Зз
A betűk neve	а	бэ	вэ	гэ	дэ	е	ё	жэ	зэ
Betűk	Ии	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
A betűk neve	и	и крат- кое	ка	эл	эм	эн	о	пэ	эр
Betűk	Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ
A betűk neve	эс	тэ	у	эф	ха	цэ	чэ	ша	ща
Betűk	Ъъ	Ыы	Ьь		Ээ		Юю	Яя	
A betűk neve	(ер ^x) твёрдый знак	(еры ^x) --	(ерь ^x) мягкий знак		э	оборотное	ю	я	

^x Régies elnevezés

után (вера, лето, цены, шест). A fakultatív használatú "ё" betű (rendszerint külföldieknek szánt tankönyvekben, idegen szavakban, lexikonokban) /o/ fonémát jelöl magánhangzók, ⇒ *susogó mássalhangzók* és lágy mássalhangzók után (небо, сёла, звёзды, жёлтый, шёлк, продаём, Льендьеш, Дьерь). Az "ы" betű /и/ fonémát rögzít (amely [ы]-ként realizálódik) a szó elején és kemény mássalhangzók után: нкать, тыл, рыба, овцы. az /и/ fonéma jelölésére az "и" betűt használjuk -- szó elején, páros és pár nélküli lágy mássalhangzók után: ил, пил, чисто, чьих. Kemény susogó hangok és a /ц/ után [ы] hangként realizálódik: жир, шил, цинк. 21 betű mássalhangzó fonémának felel meg, de itt sem mindig érvényesül az "azonos fonéma -- azonos betű" elv.

irodalmi nyelv, литературный язык: egy nyelvközösségen belül az irodalom, a tudomány, a tömegkommunikáció nyelvhasználata, a ⇒ *nemzeti nyelv* írott változata, amely az igényes írásbeliségben csiszolódott ki; a leggazdagabb nyelvi réteg, mert a legváltozatosabb és a legkényesebb nyelvi igényeknek kell megfelelnie. Különböző ⇒ *stílusrétegekre* osztható, annak megfelelően, hogy milyen elvárásoknak kell eleget tennie (⇒ *hivatalos*, *publicisztikai*, *társalgási*, *tudományos*, *szépirodalmi stílus*). A társalgási stílus a ⇒ *beszélt nyelvi stílusokat*, a többi az ⇒ *írott nyelvi stílusokat* képviseli. Az ~ beszélt változatát ⇒ *köznyelvnek* nevezik, s ezt az orosz nyelv stilisztikájában gyakran azonosítják az igényes, a ⇒ *köznyelvi normát* betartó társalgási stílussal. Az ~ és a köznyelv lassú folyamatban hat a ⇒ *nyelvjárási* és a ⇒ *csoportnyelvekben* meglévő különbségekre, ugyanakkor ezek a nyelvi változatok az ~ (azon belül a szépirodalmi stílus) gazdag tartalékai, mert sok táj- és csoportnyelvi szó kerül be a köznyelv, ill. az ~ szókészletébe.

íronia: ⇒ *szókép*

írott nyelv, книжный язык: az ⇒ *írott nyelvi stílusokra* jellemző közlésmód (⇒ *hivatali, publicisztikai, szépirodalmi, tudományos stílus*). Időnként előadás, beszámoló, hivatalos felszólalás formájában is előfordul, de mindig az ~i stílusra jellemző megfogalmazásban és szerkesztésben. Ellentéte a ⇒ *beszélt nyelvi stílusok* (⇒ *társalgási stílus*). Az ~ a beszélt nyelvhez képest sokkal szigorúbb szabályokat, felépítést, szófordulatokat stb. tükröz és igényel.

írottnyelvi stílusok, книжные стили: funkcionális stílusrétegek, azaz a szépirodalomban, a tudományokban és a sajtóban használatos különböző nyelvi kifejezőeszközök gyűjtőneve. Gondolataink továbbítása során az eltérések nemcsak a ⇒ *stílusárnyalatokból*, hanem abból is adódnak, hogy a közlés írásban v. *élőszóban* történik-e (⇒ *beszélt nyelvi stílusok*). Az ~ra a pontosság, az igényesség, az egyértelműség jellemző. Használói, a bonyolultabb tartalomnak megfelelően, bonyolultabb szerkezeteket, kifejezéseket, alárendeléseket alkalmaznak (pl. ⇒ *melléknévi igeneves szerkezet, határozói igeneves szerkezet*). Az ~on belül minden stílusnak sajátos vonásai vannak. A ⇒ *publicisztikai stílus* változatos nyelvi elemekkel hat az olvasóra, gyakran értelmi, érzelmi, akaratil megnyilvánulást, reagálást szeretne elérni. A ⇒ *hivatalos stílust* a tárgyilagos, a világosságra és egyértelműsége törekvő hangnem jellemzi, de gyakran mégis bonyolult a szó- és kifejezőkészlete, mondatszerkesztése. A ⇒ *tudományos stílus* értelmi, logikus, tárgyszerű kifejezőmódot használ. A ⇒ *szépirodalmi stílus* a közlési funkciót olyan mértékű érzelmi és hangulati, ill. festői hatásra való törekvéssel kapcsolja össze, amellyel a többi stílusrétegben nem találkozhatunk, bár bizonyos esztétikai célzatosságot a legtöbb nyelvi megnyilatkozásban felfedezhetünk.

i-zés, икание: az orosz ⇒ *irodalmi nyelvre* és a középső ⇒ *nyelvjárási csoportra* jellemző fonetikai sajátosság, amikor a szavak első hangsúlytalan szótagjában (lágú mássalhangzó után) a nem felső nyelvállású magánhangzókat [и]-szerű hangoknak ejtik: [н'исы], [н'ис'и], [св'итої].

i-zik, икать: lágú mássalhangzó után bizonyos fonetikai helyzetben [и]-szerű hangokat ejt. (⇒ *i-zés*)

izoglossza [gör. isos 'egyforma', 'hasonló' + glóssa 'nyelv'], jelenséghatár, изоглосса: a nyelvjárási térképeken az azonos helyi nyelvi jelenségeket összekötő görbe.

J

jaty: ⇒ szláv nyelvek

ja-zás, яканье: az orosz és a belorusz nyelvnek az a hangtani jelensége, amikor a nem felső nyelvválású magánhangzó fonémák (lágú mássalhangzó után) hangsúly előtti szótagban v. állandóan [a]-szerű hangokban, v. -- a fonetikai helyzetnek megfelelően -- [a], [и], [e] hangváltakozásban fejeződnek ki. A *disszimilatív* ~ (⇒ *elhasonulás*) főleg a déli ⇒ *nyelvjárás*i csoport nyugati területein fordul elő: [н'а'ацý], [в'ад'и].

ja-zik, якать: bizonyos fonetikai helyzetekben, lágú mássalhangzó után [a]-szerű hangot ejt. (⇒ *ja-zás*)

jelen idő: ⇒ idő

jelen idő töve: ⇒ ige-tövek

jelenséghatár: ⇒ izoglossza

jelentés: ⇒ szó jelentése

jelentésbővítő közbevetett szerkezet, вставная конструкция: a ~ olyan kiegészítő információval rendelkező szó szerkezet v. mondat, amely beépül valamely más mondatba; megjegyzést, pontosítást, magyarázatot, helyesbitést tartalmaz. A ⇒ *közbevetett szó(szerkezet)*hez és a ⇒ *közbevetett mondat*hoz hasonló, mert szintaktikailag nem kapcsolódik az alapmondatához, sőt a beszédben hosszabb pauza választja el attól; írásban gondolatjel v. zárójel közé ékelődik. A ~ azonban nem a beszélőnek a mondanivalóhoz való viszonyát fejezi ki (⇒ *modalitás*), hanem új információval egészíti ki a közlést. Az alapmondatához kapcsolódhat ⇒ *kötőszóval* v. anélkül; az egész mondat v. csak egy mondatrész jelentését bővítheti; mondatrészként azonban nem szerepelhet (⇒ *szervetlen mondattagok*); Я был уже в квартире Ивана (имя друга). Иваныч (как узнал я после) каждый день ходил с другом на охоту. За полтора месяца она немножко похудела -- слишком много плакала -- и загорела так, что была похожа на галчонка (Симонов). Фельдшер нехотя тронулся с места (ему как будто хотелось ещё что-то сказать), пошел в переднюю и остановился там в раздумье (Чехов).

jelentéstan: ⇒ szemantika

jelöletlen tag: ⇒ oppozíció

jelölt tag: ⇒ oppozíció

jelzett szó: ⇒ egyeztetés, jelző

jelző, определение: a ⇒ *bővítmenyek*hez tartozó mondatrész, amely valamely tárgy, dolog, személy külső v. belső tulajdonságát, minőségét jelöli. Mindig főnévhez v. főnévi szerepben használt más szófajú szóhoz kapcsolódik: хорошая книга; Твоё "не хочу" звучит страшно. Утром прибыли

новые отдыхающие. Attól függően, hogy a ~ (⇒ függőszó) hogyan kapcsolódik a jelzett szóhoz (⇒ főszó) -- ⇒ egyeztetéssel v. anélkül --, megkülönböztetünk: a) egyeztetett ~t (согласованное ~) és b) nem egyeztetett ~t (несогласованное ~): a) в этом доме, интересная тема, третья деревня, купленные товары; b) работа по-новому, жизнь вдвоём; человек высокого роста, вещи его отца. (A nem egyeztetett ~s kifejezéseket a magyarban gyakran határozói ~s szó szerkezetnek nevezik.) A ~ sajátos fajtája az értelmező (приложение). Általában főnévvel kifejezett szó(csoport), amely pontosítja, körvonalazza a jelzett szó tulajdonságait, jellegét (16. tábl.). Lehet egyszerű és bővített. Ha egy főnévből áll egyszerű, ha szó szerkezetből -- bővített. Vö. Я уже был в городе Воронеже. -- Он уже был в Тетереве, самом большом селе нашего района. Омуль водится в Байкале, самом глубоким озере мира.

jelzői névmás, определительные местоимения: a ⇒ névmásoknak az a lexikai-grammatikai csoportja, amelynek meghatározó, jelzői, minőségi kiemelő jelentése van. A ~ok rámutatnak tárgyak, személyek, dolgok önállóságára, hasonlóságára (сам, самый), teljességére, összeségére (весь, вся, все, все), elkülönülésére, kiemelésére (всякий, каждый, любой) és különbözőségére (иной, другой). A) A сам valamely személyes névmással v. élőlényt jelentő főnévvel együtt általában a cselekvő önállóságát hangsúlyozza (Я сам видел его на улице. Иван сам привез нужную тебе мебель). B) A самый élettelen jelölő főnevekkel együtt használatos (Расскажи о самом деле!), ill. rámutat a szóbanforgó tárgy közelségére, megerősíti annak tér- v. időbeli létezését (Они подошли к самому берегу. Метель бушевала до самого утра). A minőséget jelölő melléknévvel együtt annak felsőfokát képezi (⇒ melléknév fokozása): самый красивый. C) A весь minden egyéb jelzót megelőz. Jelentése egyes számban: 'egész', többes számban: 'összes', 'minden' (Весь пятый класс работает. Все классы работают). A semlegesnemű все alak nyomatésként, ⇒ módosítószóként szerepelhet: Все больше людей интересуются кибернетикой. Не все коту масленица. A melléknév felsőfokának képzésére a весь birtokos esetét használjuk: сильнее всех (всего). A semlegesnemű все ('minden') és a többes számú все főnévi szerepben ('mindenki', 'mindnyájan') tárgyak, személyek összességét jelöli (все в порядке, все были дома). D) A всякий, каждый, любой szinonimaként használható, mert egy csoportból kiemelt személyekre, tárgyakra vonatkozik: Это знает каждый (всякий, любой) ученик. Többnyire azonban különböző jelentésben szerepelnek. A legáltalánosabb értelemben a всякий ('mindenféle') ~t használjuk (Всякое бывает. В Дунае водится всякая рыба). E) A каждый ('minden', 'minden egyes') akkor szerepel a mondatban, ha valamilyen egynemű csoportból v. elkülönített részből egyet (néhányat) kiemelünk (Он каждый день работает до пяти. Каждый из нас получил по книге). F) A любой ('bármelyik') arra szolgál, hogy egynemű tárgyak, személyek és dolgok csoportjából kiválasszuk azt, amelyet előnyben részesítünk a többivel szemben (Вы можете прийти ко мне в любое время. Он преодолеет любые трудности на пути к цели). G) Az иной az ⇒ írott nyelvi stílusokra jellemző, a другой minden stílusrétegben használatos.

jelzői névmás ragozása, склонение определительных местоимений: a каждый, любой, всякий, иной, другой, самый melléknévként ragozódik (⇒ melléknév ragozása, ill. 17. tábl.)

/j/ fonéma jelölése, обозначение фонемы /j/: az írott szavakban a /j/ ⇒ fonémának különböző betűkkel és betűkapcsolatokkal való ábrázolása, írásmódja. A ⇒ szótagonkénti írás lehetővé teszi a fonémák látványoságának-keményiségének ill. a ~nek többféle módját. A "я", "е", "ё", "ю" betűk hol csak egy (pl. /a/, /o/), ahol két fonémát (/j+a/) rögzítenek. Első esetben utalnak arra is, hogy az előttük lévő mássalhangzó lágy. A fenti

betűk két fonémát (tehát /j/-t is) jelölnek: a) *szótag elején*: яма [j'амь]; b) *szó belsejében* magánhangzó után: моеū [maj'e'j]; c) *szó belsejében* ⇒ *lágýjel* és ⇒ *keményjel* után, amely jelzi, hogy új szótag kezdődik: бельё [б'и'л'j'o], съезд [c'jест]. Szótag végén (szó végén, ill. szó belsejében akkor, ha a szótagképző magánhangzó után két v. több mássalhangzó áll) a *lágýjel* a szótagvégi mássalhangzó lágýságát jelzi

16. tábl.

Az értelmező csoportjai jelentése alapján

Jelentés	Példa
Foglalkozás, szakma, hivatás, cím, társadalmi szervezetekhez való tartozás stb.	Спросите об этом инженера Панина. Мы беседовали с инженером-технологом. Обратитесь к капитану Лысенко.
Rokonsági kapcsolat, nemzetiségi hovatartozás stb.	Посоветуйся с братом Иваном. Вот тётя Мария. Ты знаешь венгра Сабо? Скоро приедут туристы- французы .
Tárgy v. személy pontos jellemzése	Я ненавижу эти дома- коробки . Недалеко есть телефон- автомат .
A jelzett szó tartalmának pontos feltárása	С первым вопросом повестки дня -- выборами секретаря -- покончили быстро. Нам, выпускникам , понравилось это предложение.
Irodalmi művek, újságok, filmek, színházak, intézmények, hajók stb. neve	Вы читали роман " Война и мир "? (de: Вы читали "Войну и мир"?) Купите мне журнал " Искусство "! Эта опера идёт в театре " Эстония ". Отец работает на заводе " Вольта ". Поезд прибыл на станцию Москва .
Érzelmi megerősítés	Наконец-то наступила матужка-зима . Он подарил ей простой цветок- гвоздичку .

17. tábl.

A "сам" és a "весь" jelzői névmás ragozása

A.	сам	сама	само	сами	весь	вся	всё	все
T.	самого	саму	само	самих	весь	всю	всё	все
		(самоё)			всего			всех
B.	самого	самой	самого	самих	всего	всей	всего	всех
R.	самому	самой	самому	самим	всему	всей	всему	всем
Eszk.	самим	самой	самим	самими	всем	всей	всем	всеми
Elj.	(o) самом	самой	самом	самих	всём	всей	всём	всех

(день, герой [д'е н'], [г'и^oро'j], a "й" pedig azt, hogy a szótagvégi mássalhangzó /j/ fonéma (горький, ма́йка [го'р'к'ий], [ма'йка]). Kivételesen, viszonylag új kölcsönzavakban, szótag elején is írnak "й" betűt: *юод, майор, район*. A ~re a "ьо" és a "ьи" betűkapcsolat is szolgál: *почтальон, бульон, чьи*. A "ь" és a "и" betűk a légység, ill. a ~re csak végszükség esetén jelennek meg; pl., ha ragozásokor az adott lágy mássalhangzó v. /j/ számára megszűnik a szótagvégi helyzet, a "я", "е", "э", "ю" betűk váltják fel: день -- дня, дню; герой -- героя, героем; армия -- армий; няня -- няней.

jot [a héber "j" betű neve], йот: a nyelvháttal a szájpaddlás középső részén képzett nem szótagalkotó réshang, szonáns (⇒ szonorikus mássalhangzók); ⇒ fonetikai átírásban a jele [j]: *быо* [б'j'y] (⇒ /j/ fonéma jelölése).

jotáció [⇒ jot], йотация: a [j] megjelenése magánhangzó előtt szóelején v. magánhangzók között: ószl. *оунь* -- óor. *юнь*.

jotizáció [⇒ jot], йотизация, lágyulás: 1. a mássalhangzó lágyulása [j] előtti pozícióban; pl. ószl. *konjos > ószl. конь [кон']; 2. a nyelvhát középső részének kiegészítő mozgása a kemény szájpaddlás irányában. (⇒ palatizált mássalhangzók)

jo-zás, ёканье: az északi orosz ⇒ nyelvjárási csoport egyes területeire jellemző, lágy mássalhangzó utáni hangsúlytalan [o] ejtése: [буд'от] ('будет').

jo-zik, ёкать: lágy mássalhangzó után hangsúlytalan [o]-t ejt. (⇒ jo-zás)

jövevényszavak, kölcsönzavak, заимствованные слова: mely nyelvbe más idegen nyelvből került szavak, amelyek több-kevesebb idő óta részt vesznek az átvevő nyelv fejlődésében, ennél fogva hangtani és alaktani vonatkozásban annyira meghonosodtak, hogy a beszélő azokat nem érzi ⇒ idegen szavaknak; a kettő között azonban nincs mindig éles határ. A péteri korszak nagy átalakulásai szükségszerűen sok új fogalom keletkezésével jártak együtt. A 17. sz.-ban a ~ lengyel közvetítéssel jutottak el a nyugat-európai nyelvekből az oroszba, ill. I. Péter korában legnagyobb részük közvetlenül a németből, hollandból, franciából és az angolból került át. Az adminisztratív szavakat főleg a németből (*панг, контракт, штраф, архив, бухгалтер, ордер*), a hadászat terminusait a franciából és a németből kölcsönözték (*армия, корпус, гарнизон, команда, десант, ефрейтор, вахта, лагерь, штурм*). A tengerészeti szakszavak Hollandiából és Angliából származnak (*гавань, рейд, руль, док, катер, рейс; бриг, мичман, бот*). A népek közötti gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok révén a ~ egy része ⇒ nemzetközi szavakká vált (*радио, алло, история, нейтрон, космос, экспорт* stb.). Ez a folyamat napjainkban is tart (*гамбургер, виндсерфер, солярий*). A magyar nyelvben jelentős számban vannak szláv nyelvekből átvett ~ (⇒ szláv jövevényszavaink). Ismeretük megkönnyíti az orosz nyelv tanulását. A ~ "rejtett fajtája" az ún. *kalk* (⇒ tükörszó).

jövő idő: ⇒ idő

j-zés, ёканье: az északi ⇒ nyelvjárási csoportban (Vologda és Kosztroma környékén) a szó első hangsúlytalan szótagjában (lágy mássalhangzó után) a nem felső nyelvállású magánhangzónak [e]-szerű ejtése: [т'ену], [н'ецу], [в'л'ецу] (vö. hangsúlyos helyzetben: [т'ан'ет], [н'ос], *лес* -- [л'ес]).

j-zik, ёкать: lágy mássalhangzó után a beszélő bizonyos magánhangzó fonémákat [e]-szerű hangban realizál. (⇒ j-zés)

K

kakofémizmus [gör. kakos 'rossz' + phémi 'beszél'], сквернословие: familiáris, vulgáris, durva szó használata a ⇒ közhasználatú szavak helyett; pl. есть 'eszik' helyett: храть 'zabál'. (⇒ eufémizmus)

kalk: ⇒ tükörszó

kapcsolódási képesség, сочетаемость слов: a ⇒ lexémának az a tulajdonsága, amely megszabja, hogy más lexémával szemantikai, lexikai, stilisztikai v. grammatikai szempontból helyes szószervezetet alkosson. 1. A szemantikai ~ (семантическая ~) megléte, ill. hiánya miatt, pl. lehet mondaní: обильные дожди (осадки), de nincs *обильный снег (град) kifejezés. Ugyanígy: длительный (продолжительный) период, de: *долговременный период; длинный путь, de: *длительный путь. 2. A grammatikai ~ (грамматическая ~) határozza meg a ⇒ főszó ⇒ vonzatát (мешать маме nem: *мешать маму), az ⇒ egyeztetés módját (дорогой Иван és nem: *дорогая Иван), a mondat szerkezetét (Я решил пойти в кино és nem: *Я решил, что я пойду в кино stb.). Egyes lexémák szemantikai ~ csaknem korlátlan (pl. красный, холодный, стол, дом, видеть) másoké eléggé korlátozott (*одержать поражение, *приятное переживание, *уютное впечатление helyett: одержать победу, приятное впечатление, огромное впечатление).

katafora: ⇒ utalószó

keményjel, твёрдый знак: az orosz ábécé egyik betűje; a ~ (és a lágyjel) a hagyományos ⇒ írásmódban arra szolgál, hogy a /j/ fonémát bizonyos helyzetekben jelölje (⇒ /j/ fonéma jelölése). Elkülönítő jelként (разделительный знак) alkalmazzák, ami azt jelenti, hogy az utána álló "e", "ё", "ю", "я" két fonémát (/j/ + magánhangzó fonéma) jelöl. Használják: a) mássalhangzóra végződő igekötők után (съесть, предъубиленный, съёрзнуть); b) összetett szavakban, ha az előtag двух-, трёх-, четырёх-, (двухъярусный, четырёхязычный); c) a latin eredetű v. más idegen, előképző jellegű mássalhangzóra végződő morféimák után (адъютант, инъекция, конъюнктура, трансевропейский).

keménytűvű melléknév, имя прилагательное с твёрдой основой: a ⇒ melléknév töve kemény mássalhangzóra végződik: (холодн-, молод-, хорош-); írásban, alanyesetben az alábbi végződéseket kapja: a) холодный, -ая, -ое, -ые (a hangsúly mindig a szótón van); b) молодой, -ая, -ое, -ые (a hangsúly mindig a végződésen van); c) хороший, -ая, -ее, -ие. Alanyesetben és a ragozásban ún. kemény végződései vannak. (⇒ melléknév ragozása, lágytűvű melléknév)

kentum nyelvek: ⇒ indoeurópai nyelvek

képző: ⇒ szóelem

kérdőjel: ⇒ központozás

kérdő mondat: ⇒ mondat

kérdő névmás: ⇒ **вопросительные местоимения:** а ⇒ **névmások** lexikai-grammatikai csoportosításában а ~ személyekre, élőlényekre, élettelen dolgokra, elvont fogalmakra v. ezek tulajdonságára, számára kérdez rá. Tehát а ~ok lehetnek: а) **élőlényekre, élettelen dolgokra** utalók: **кто, что;** б) **tulajdonságra** kérdezők: **какой, какое;** в) а tárgy **tulajdonviszonyára** kérdezők: **чей;** д) **mennyiségre** utalók: **сколько;** е) аz egynemű tárgyak sorában elfoglalt **helyre** kérdezők: **какой;** ф) а cselekvés **körülményeire** kérdezők: **как, почему, зачем** (nem ragozódnak). А ~ok használatával kapcsolatos legfontosabb tudnivalók. А) А magyartól eltérően, а **кто** ('ki') állatokra is vonatkozik: **Кто** там возится в кустах? **Зайчик**, что ли? В) А **кто** után аz állítmány múlt idejű alakja mindig egyes számú, hímnemű: **Кто** из девушек **был** в музее? А **что** ('mi') után аz állítmány egyes számú és semleges alakban áll: **Что было задано** на дом? С) А **какой** és а **какое** jelentése közel áll egymáshoz. Аz utóbbival állítmányként álló, rövid alakú mellékevekre kérdezőnk. Кéрдő és felkiáltó mondatokban használatosak 'milyen', 'micsoda' jelentésben (а **каков, какова, каково, каковы** а régiés **каковой, каковая, каковое, каковы** rövid alakja): **Какое** у вас мнение об Ире? **Каково** ваше мнение об Ире? D) А **чей** ('kinek а valamije') ~t nemben, számban és esetben egyeztetjük а jelzett szóval: В **чьём доме** вы живёте? E) А határozatlan mennyiségre kérdező **сколько** után álló főnév esetére а ⇒ **számnév, melléknév, főnév** kapcsolatra vonatkozó szabályok érvényesek. F) А ~ ⇒ **vonatkozó névmás** funkciójában аz összetett mondatban ⇒ **kötőszó szerepű** szóként használható. А ~k melléknévként v. ahhoz hasonlóan ragozódnak. (⇒ **kérdő névmás ragozása**)

kérdő névmás ragozása, склонение вопросительных местоимений: а ⇒ **kérdő névmás** eset, szám (nem) szerinti ⇒ **paradigmáinak** formaképzése. А **какой, который** ugyanúgy ragozódik, mint а keményítővű melléknév (⇒ **melléknév ragozása**). А ⇒ **vonatkozó névmás, tagadó névmás, határozatlan névmás** ragozott alakjait а 18. táblázat szerint képezzük.

keresztnév: ⇒ utónév

kétfőrészes mondat, **двусоставное предложение:** olyan egyszerű mondat, amely ⇒ **alanyból** és а hozzá tartozó bővítményekből (⇒ **alanyi rész**), ill. ⇒ **állítmányból** és а hozzá tartozó bővítményekből (⇒ **állítmányi rész**) áll (vö. ⇒ **egyfőrészes mondat**): В то время **Иван** ещё жил у нас. Természetesen csak két főrészből is állhat: **Она засмеялась. Катя красивая.**

kétnyelvű: ⇒ bilingvis

kétnyelvűség: ⇒ bilingvizmus

kétszemléletű igék, **двувидовые глаголы, непарные глаголы:** аz ⇒ **egyszemléletű igéktől** eltérően а ~ ugyanazon alakja folyamatos és befejezett cselekvést egyaránt jelölhet (⇒ **igeszemlélet**). (Több mint 600 ilyen pár nélküli ige van аz oroszban.) а) Аz eredeti orosz, -и-, -а-, -е- képzőjű igék: **женить(ся), родить** [Она **родила** (bef.) дочь; Она никогда не **родила** (foly.)], **обещать, велеть;** б) néhány szláv tövű -овать végű ige: **использовать, исследовать;** в) szláv tövű, de idegen képzőjű igék: **большевизировать, советизировать, национализировать, славянизировать;** д) idegen nyelvből átvett szótövből és orosz -ова- képzőből álló igék: **автоматизировать, демобилизовать, инвентаризовать.** Mindig а **szövegkörnyezet, а** **szituáció** dönti el, hogy а ~ folyamatos v. befejezett jelentésben szerepelnek-e а mondatban (pl. а **бежать** ige 'убегать/убежать' 'megszökik' jelentésben): Солдаты тысячами **бегут** (foly.) с фронта. Он всегда **бежал** (foly.) от соблазна. Если его не арестовать, он завтра же **бежит** (bef.). Из тюрьмы **бежал** (bef.) опасный преступник. Он **бежал** (bef.) из плена. А ~ egy része múlt időben csak befejezett jelentésben használatos (**образовать, велеть, реализовать**). А melléknévi és а határozói igenév

A kérdő névmások ragozása

A.	кто	что	чей	чья	чьё	чьи	сколько
T.	кого	что	чей, чьего	чью	чьё	чьи, чьих	сколько, сколькоих
B.	кого	чего	чьего	чьей	чьего	чьих	сколькоих
R.	кому	чему	чьему	чьей	чьему	чьим	сколькоим
Eszk.	кем	чем	чьим	чьей	чьим	чьими	сколькоими
Elj.	(о) ком	чём	чьём	чьей	чьём	чьих	сколькоих

képzése során a ~ ⇒ *szemléletpárt* alkotnak: *исследующий* - *исследовавший*, *исследуемый* - *исследованный*; *исследуя* - *исследовав*. Egyéb esetben is -- a pontos igeszemléleti jelentésárnyalat kifejezése miatt -- folyamatos v. befejezett alakot képezhetünk; a) ha az *-ова-* képző végén van a hangsúly: *образовать* -- *образовывать*, *реализовать* -- *реализовывать* (⇒ *imperfektíváció*); b) általában: *про/демонстрировать*, *про/анализировать*, c) *координировать*, *за/бронировать*, *по/обещать*, *о/характеризовать* (⇒ *perfektíváció*).

kettőshangzó: ⇒ diftongus

kettőspont: ⇒ központosítás

kettős szám, duális [lat. dualis 'kettős'], *двóйственное число*: az ⇒ *ósláv nyelvben* és az ⇒ *órosz nyelvben* (kb. a 14. sz.-ig) az egyes és a többes számmal szembeállított kategoriális formák, a ragozási típusoknak megfelelő ⇒ *paradigma*sorral. A páros tárgyak, testrészek megnevezésekor, ill. a *два*, *оба* után használták. A mai orosz nyelvben a *пюмаи* még fellelhetők: (бок) *бока*, (гор) *гора*, (ухо) *уши*, (рукав) *рукава*, stb.; *два часа* (de: и *часа* не пришло -- birt. e.) , в *два ряда* (de: вышел из *ряда*). ⇒ *Analógiás* úton később a *три*, *четыре* után is elterjedt: *три (четыре) часа*.

kettős tagadás: ⇒ tagadás

kiegészítő szókincs: ⇒ szókészlet

kiegészülékes formák: ⇒ szuppletívizmus

kiejtési mód, *стили произношения*: az orosz ⇒ *kiejtési norma* szabályainak megfelelő, egymástól többé-kevésbé eltérő variánsok ejtése, ill. ennek gyűjtőneve (⇒ *moszkvai kiejtés*). A) A teljes ~ban (*полный стиль*) a szavak fonetikai szempontból ideálisan vannak megformálva: a lassú beszédtempó miatt gondos az artikuláció, kis fokú a ⇒ *redukció*: *Здра(в)ствуйте, человек, говорит. В) А нем teljes* ~ot (*неполный стиль*) gyors tempójú, elnagyolt, elnyelt hangképzés, nagyfokú redukció, szótagkiesések jellemzik: *Здрасьте, чек, григ*. A kétféle ~ között számos átmeneti árnyalat lehetséges: *Здра(в)ствуйте, Александр Александрович! Здрасьте, Альсан Альсаных! Здрась Сан Санч!* stb. Egy másik felosztás szerint létezik: a) *emelkedett* ~ (*высокий стиль*) -- nyilvános fellépéseken, fontos események közlésekor a rádióban, a televízióban, versmondáskor használják. Pl. a *бордо*, *ноктюрн*, *сомбрэро* szavakat az [o] redukciója és az "e" előtti mássalhangzó lágyulása nélkül ejtik; b) *neutrális* ~ (*нейтральный стиль*) -- a hétköznapi, érzelmi színezetű beszédünket jellem-

zi: [кагда], [тол'къ], [ў'т'и'б'а]; c) a társalgási ~ (разговорной стиль) a közvetlen, a fesztelen beszélgetések stílusa. A ⇒ szonorikus mássalhangzók melletti, hangsúly utáni magánhangzó gyakran szinte a nulláig redukálódik: проволока -- про[въл]ка, некоторые -- не[кть]рие, вообразить -- в[ъ]бразить.

kiejtési norma, ortoépia [gör. orthos 'helyes' + epos 'beszéd'], орфоэпия: a ⇒ köznyelvi helyes kiejtés szabályai, ill. az ezzel foglalkozó tudományág (⇒ fonetika). Magában foglalja a párhuzamosan egymás mellett létező különböző ⇒ kiejtési módokat. Az orosz irodalmi kiejtés történeti fogalom. A 17. sz. első felében kezdett kialakulni a moszkvai társalgási nyelv alapján, amely a 16. sz.-ban még északi dialektus volt. Szerencsésen egyesítette magában az északi (a mássalhangzók ejtése) és a déli (⇒ a-zás) ⇒ nyelvjárások fontosabb vonásait, s a 19. sz.-ban a köznyelvi ~t alapjában véve a ⇒ moszkvai kiejtés határozta meg. A МАИ ОРОСЗ ~ LEGFONTOSABB SZABÁLYAI: 1. A hangsúlytalan magánhangzók kiejtésében a ⇒ redukció érvényesül. 2. A mássalhangzók kiejtésében a folyamatos beszédben fonetikai ⇒ hangváltakozások lépnek fel. 3. Az "ш" betűvel jelölt fonéma [ш'] hangnak felel meg: ши -- [ш'и]. 4. A "чн" betűkapcsolatot egyes szavakban [шн]-nek (конé[шн]о), másokban [ч'н]-nek ejtjük (спó[ч'н]о). 5. A melléknév, a melléknévi igenév, a sorszámnev, ill. az ugyanígy ragozódó egyéb szavak birtokos esetének -ого/-его végződésében, vmint a сегоднѧ, сегоднѧшний, итогó stb. szavakban a "г" betűnek (fonémának) [в] hang felel meg: [стáръвѧ], [с'ин'ъвѧ], [йтáвó]. 6. Az -ий/-ий végződés kiejtése: [й], [ий] v. [ъ], [ь]: стáр[й] -- стáр[й]; син[ий] -- син[ь]; az -ая/-ое végződés helyes kiejtése pedig [й]: [фтáрáйѧ], [фтáрóйѧ]. 7. A visszaható ige -ся alakja, a régi moszkvai kiejtéssel ellentétben, ma már általában lágy; vö. [бáжъс] -- [бáж'ъс']. 8. A -тся/-ться hangsoportokban mindig kemény hosszú [т]t ejtünk: [брáщъ], [уч'йщъ], [у́чьщъ]. 9. Idegen eredetű szavak hangsúlytalan szótagjában többnyire [о]t ejtünk: б[о]лá, м[о]лѧрн, [о]тѧль, п[о]эт, хá[о]с, кáкá[о], ш[о]пѧн stb. 10. A ⇒ jövevényszavakban [e] előtt lágy mássalhangzót ejtünk: ака[д']ѧмия, [д']ебют, [д']ѧно, [т']ѧнор, [т']ѧрáпѧвт, Ве[н']ѧция, [Н']ѧполъ, Же[н']ѧва, [д']ѧмобилизáция stb. Kemény az [e] előtti mássalhangzó a következő szavakban: Андрѧ, атеизм, ательѧ, дѧмпинг, депрѧссия, интервѧ, кабарѧ, кашнѧ, кредо, мѧрзе, нессесѧр, тембр, темп, эстетика stb. Kemény és lágy mássalhangzóval egyaránt helyes: азербáйджáнец, кинемáтика, фонѧма.

kihagyásos mondat: ⇒ hiányos szerkezetű mondat

kijelentő mód: ⇒ mód

kinezika: ⇒ paralingvisztika

kirillica: ⇒ cirill írás

koherencia: ⇒ szöveg

kohézió: ⇒ szöveg

kombinatorikus hangváltakozások: ⇒ hangváltakozások

kommunikáció [lat. communicatio 'részesítés'], коммуни́кация: az egymással kapcsolatban lévő személyek ⇒ interakciójában végbemenő kölcsönös, aktív közlésfolyamat. A nyelven kívüli ~ ⇒ paralingvisztikai jellegű közlés. A nyelvi ~ írott és hangzó ⇒ beszédben realizálódik. TÉNYEZŐI: a) az üzenetet kezdeményező feladó v. küldő, b) az ezt felfogó vevő v. címzett, c) a ~ eszközeül szolgáló jelrendszer: a nyelv, d) a közlendő üzenet, közlésmény, e) a feladót és a címzettet összekötő csatorna (kontaktus [lat. contactus 'érintkezés']), f) a ⇒ kontextus, vagyis az üzenetváltás külső körülményei (tárgyi és nyelvi környezet, a feladó és a vevő közös ismeretei). A feladó az üzenetet nyelvi jelekké alakítja (kódolja), a vevő a jelet fölfogja, dekódolja azt. Ha a kontaktus és a kontextus megfelelő, létrejön a megértés. A nyelvi ~ alapvető funkciói: a)

referenciális [lat. referre 'vonatkoztat'] v. *közlő*, b) *emotív* [fr. émotion 'felindulás', 'izgalom'] v. *érzelmi*, c) *konatív* [lat. conatus 'kísérlet'] v. *felhívó*, d) ⇒ *metanyelvi*, e) *fatikus* [gör. fani 'beszélek'] v. *létrehozó*, f) *poétikai* v. *esztétikai*. Ezek a funkciók a beszédben nem választhatók el élesen, de a megnyilatkozás típusától függően az egyik v. a másik kerülhet előtérbe. A ~ tanulmányozásával a ⇒ *kommunikációelmélet* foglalkozik.

kommunikációelmélet [⇒ kommunikáció], теория коммуникации: üzenetközvetítéssel és ⇒ *információk* cseréjével foglalkozó interdiszciplináris tudomány, amely szoros kapcsolatban áll a kibernetikával, a ⇒ *szemantikával*, az ⇒ *információelmélettel* és a *szociológiával*. Nyelvészeti értelemben a ~ a *nyelvi* ⇒ *kommunikáció* jellemzőinek, tényezőinek és funkcióinak vizsgálatát jelenti.

kommutáció [lat. commutatio 'váltogatás', 'felcserélés'], коммутация: lényege az, hogy egy bizonyos formai elem behelyettesítése maga után vonja egy másik jelentésének a megváltozását (pl. a "ты" szóban a /т/ -- /в/ fonémacsere egy másik szót hoz létre: "вы". A ⇒ *nyelvészeti strukturalizmus* hívei főként morfológiai vizsgálatok során alkalmazzák a ~t; pl. így próbálják eldönteni, hogy egy szó valójában alapszó v. származékszó.

komparativista [lat. comparativus 'összehasonlító'], компаративист: az összehasonlító történeti módszer alkalmazója.

komparativisztika: ⇒ történeti nyelvészet

kompetencia [lat. competentia 'közös célra irányulás', 'odatartozás'], компетенция: a ⇒ *generatív nyelvten* vizsgálatának tárgya; a beszélőnek, a hallgatónak az a *nyelvi tudása*, amely segítségével új, soha nem hallott mondatokat tud alkotni (generálni), megérteni anélkül, hogy mindegyiket külön meg kellene tanulnia. A *nyelvi rendszerhez* kötődő *nyelvkészséget* a generatív elmélet működésében, kreativitásában ragadja meg és vizsgálja (⇒ *performancia*). A *kommunikatív* ~ azt jelenti, hogy a *nyelvismeret* nem csak azt a *képességet* foglalja magában, amelynek segítségével a beszélő grammatikailag és szemantikailag helyes mondatokat hoz létre, hanem azt a *képességet* is, hogy ezeket mindig a *kommunikációs szükségletnek* megfelelően használja.

konfrontatív nyelvészet: ⇒ kontrasztív nyelvészet

kongruens: ⇒ kontrasztív nyelvészet

konkrét főnév: ⇒ főnév

konszekutív tolmácsolás: ⇒ tolmácsolás

konszonantizmus [lat. consonans 'mássalhangzó'], консонантизм: egy nyelv mássalhangzó fonémáinak rendszere, sajátosságai és egymáshoz való viszonya.

kontamináció [lat. contaminatio 'beszennyezés'], контаминация, скрепление: kisebb v. nagyobb *nyelvi elemek* keveredése, kölcsönhatása, szerkezeti, funkcionális v. asszociatív közelségük alapján; az ilyen *vegyülés* jelentésbeli, formai változáshoz, esetleg új szerkezet kialakulásához vezet. A ~ végbemehet: a) *szó szerkezeti szinten*: *поднять тост (поднять бокал + подложить тост); *играть значение (иметь значение + играть роль); b) *mondatszinten* (mondatátszövődés): Я шла, был дождь = Когда я шла, был дождь. Это ты, нарочно, да?, чёрствые булки принёс? = Ты нарочно принёс эти чёрствые булки, да? A ~ általában az élőbeszéd sajátossága.

kontextuális hiányos mondat: ⇒ hiányos szerkezetű mondat

kontextus [lat. contextus 'egybeszött', 'egybefüggő'], *szövegkörnyezet*, *szövegösszefüggés*, контекст: 1. az írott beszéd viszonylag lezárt szakasza; egy-egy szó előtt és után álló szavak környezete, amely segít meghatározni az alkotóelemek jelentését. A В пять часов утра дворники начинают убирать улицы mondatban a *дворники* szóalak jelentését

('házmester') a ~ határozza meg, de ugyanígy: Я купил эту машину вчера, а дворники уже не работают! mondat azonos szavának jelentése ('ablaktörő') is a ~ alapján világosodik meg (⇒ *metafora*). Az azonos formával kifejezett *feltételes* ⇒ módú igealak a ~ alapján kapja meg jelentését -- jelen v. múlt időben. 2. a ⇒ *kommunikációban* az üzenet-közvetítés, -váltás külső körülményei; pl. tárgyi és nyelvi környezet, a feladó és a vevő közös ismeretei stb.

kontrasztív nyelvészet [lat. contrastare 'szemben áll', konfrontatív nyelvészet [lat. con 'ellen' + frons (frontis) 'homlok'], egybevető nyelvészet, сопоставительное языкознание: az ⇒ *alkalmazott nyelvészet* egyik ága, amely két (v. több) nem rokon nyelv egészének, egyes részszerkezeinek, strukturális sajátosságainak szembeállításával (konfrontációjával) foglalkozik, ill. a köztük lévő egyezések, különbségek pontos felderítésére és leírására szolgál. A kontrasztív vizsgálati módszer a korszerű idegennyelv-oktatás egyik alapvető elve; az anyanyelvből kiindulva, azzal egybevetve tárja fel az idegen nyelv(ek) azonos, de főleg eltérő vonásait (⇒ *interferencia*). Számos területe van: *fonetika, fonológia, alaktan, mondattan, lexika, szemantika, szupraszegmentális tényezők* stb. *Ekvivalencia* [lat. aequus 'egyenlő' + valens 'erővel bíró'], (*эквивалентность*) áll fenn akkor, ha az egybevettett nyelvi jelenségek bizonyos szempontból (jelentés, funkció stb.) azonosak, de lehetnek olyan vizsgálaton kívüli szempontok, amelyekben nem egyeznek meg (jele: =). Pl.: a nap és a солнце ⇒ *nyelvi jel* ugyanazt a ⇒ *denotátumot* jelöli, tehát nap = солнце 'égitest' (különbözik is, mert más-más fonémák lineáris kapcsolatából áll, és használataukban is van eltérés; vö. szép nap ez a mai -- сегодня хороший день). Az *egyenértékűség* fogalmán belül két nyelvi jelenség akkor *egybevágó, kongruens* ([lat. congruens 'egybeeső'], *конгруэнтный, совпадающий*), ha morfológiailag egyformák (jele: ≡): fr. *impression* ≡ or. *впечатление* ≡ magy. *benyomás* (⇒ *tükröszó*). *Nem egybevágók, inkongruensek* (*инконгруэнтный, несопадающий*) azok a kifejezések, amelyek alaki szempontból eltérnek (jele: ≠, ~, ~): ő menni fog ~ он пойдёт. Az inkongruens nyelvi jelenségek, a kevésbé bonyolultak felől a bonyolultabbak felé haladva, az utóbbiak felől az előbbiek felé haladva viszont *összetartók, konvergensek* ([lat. convergens 'összetartó, megközelítő'], *сходящийся*). A konvergencia a nagyobb fokú tagolódás következménye. Az előbbi jele >, az utóbbi <: ném. ich habe dich gesehen > or. я видел тебя > magy. látalak; magy. mindenáron < or. во что бы то ни стало.

konverzió [lat. conversio 'átváltozás'], конверсия: 1. ⇒ *szófaji átcsapás*; 2. a posztal -- получить típusú, külön-külön végzett, a cselekvés irányában különböző folyamat. (⇒ *konverzívák*)

konverzívák [⇒ *konverzió*], конверсивы: a beszélő és társai által az ⇒ *interakcióban* külön-külön végzett, a cselekvés irányában különböző igék, ⇒ *antonimák*: дать -- получить, продать -- купить, дать -- взять.

koordináció [lat. co(n) 'együtt' + ordinatio 'sorrendi elhelyezkedés'], координация: a szakirodalomban a jelző és a jelzett szó ⇒ *egyeztetés* általában elválasztják az alany és az állítmány egyeztetésétől, s az utóbbit ~nak nevezik. A ~ olyan kétoldali szintaktikai kapcsolat, amelyben az alany és az állítmány szerepében használt szóalakok teljesen v. részlegesen illeszkednek egymáshoz. A ~ és az *egyeztetés eltérő* vonásai: A) két-, ill. egyoldali kapcsolat: цветы -- красивы; красивые -- цветы; B) két meghatározott formában (alanyeset), ill. az összes alakban van illeszkedés: цветы красивы; красивым цветам, красивыми цветами; C) végződéssel, szórenddel, intonációval, ill. csak végződéssel fejeződik ki: ответ > отличный; отличный > ответ; D) ⇒ *predikatív viszony*, ill. *jelzői*

viszony. A ~ leggyakoribb eseteit a 19. tábl. szemlélteti. Egyéb esetek: 1. Az alany szerepében tőszámnév -- az állítmány egyes számban áll: Десять делится на два. 2. Ha az alany szerepében a tőszámnév konkrét személyekre vonatkozik, akkor az egyszerű igei állítmány többes számú: В зале тихо. Шестьсот внимательно слушают оратора. 3. Ha az alanyt határozatlan számnév és főnév kapcsolatával fejeztük ki, az állítmány egyes számban áll: Немного книг прочитано. 4. A большинство, меньшинство, множество után egyes és többes számú állítmány egyaránt használható: Большинство молчало (молчали). 5. A полтора + főnév után az állítmány egyes számban (múlt időben semleges nemű alakban) használatos: Прошло полтора часа.

19. tábl.

A koordináció leggyakrabban előforduló esetei

Alany	Állítmány	Koordináció			Példa
		sz á m	sz e m.	n e m	
főnév v. 3. sz. név- más	teljes alakú mn., névmás	+		+	Погода хорошая. Он весёлый. Тетрадь моя.
e. számú főnév v. 3. sz. névmás	múlt idejű (-л végű) ige, mn. röv. alakja, szenv. mn.-i igenév rövid. alakja	+		+	Сестра пришла. Она пела. Мария наказана.
névmás	az ige sze- mélyragos alakja	+	+		Ты пишешь. Мы мечтаем.
főnév	alanyeset- ben álló fn. mn., mn.-i igenév, névmás	+		+	Брат -- студент. Леса -- зелёные. Книга -- моя.
tb. számú főnév v. 1., 2. sz. névmás	a) jelen i- dejű ige b) múlt ide- jű (-л végű) ige	+	+		Студенты читают. Я пою. Студентка читала. Мы пели.

6. Értelmező jelző esetén mindig a hozzá tartozó köznévi neme dönti el az állítmány alakját: Тбилиси прекрасен [город]. 7. Ha az alanyi szerepben közönszemű főnevet használunk, az állítmány nemét a főnév természetes neme határozza meg: Тихоня заговорила. Тихоня заговорила. 8. Ha a foglalkozást, hivatást, beosztást jelölő директор, кандидат típusú hímnemű főnevek nőre vonatkoznak, az igei állítmány egyaránt állhat hímn- és nőnemben (ez a tulajdonságuk rokonítja a közönszemű fővevekkel): Врач Данилова вошла в палату. А ~ НИЧУВА ФИГУРЕЛЕТЪ МЕС АЗ АЛАВБИ ЕСЕТЕКВЕН: а) Az állítmány nem ragozható szó: ребята мигом на ноги -- и айда! Яблоки нарасхват; б) Állítmány szerepében a főnév milyen előljárószo esetét használjuk: Ноги -- колесом. Студент без пальто. с) Az állítmányt főnévi igenyvel fejezzük ki: Главная задача учителя -- учить и воспитывать детей.

kopula [lat. copula 'kötés'], связка: igei származású, a ⇒ segédszóhoz tartozó olyan kötőige, amely az összetett névszó ⇒ állítmányban az idő mód, szám és személy kategória kifejezésére szolgál: Мой брат был учителем. Он кажется умным (vö. igeiként: Вчера он был в театре). А ~ részben v. teljesen elvesztette eredeti lexikai jelentését (⇒ grammatikalizáció) v. ritkább esetben megőrizte azt. а) Elvont jelentésűek (незнаменательная ~): önálló jelentésük megszűnt, csak grammatikai funkciójuk van (есть, суть, был, будет): Алфавит есть совокупность букв. Все боковые грани правильной пирамиды суть равнобедренные треугольники. А есть és а суть általában csak а tudományos stílusban, meghatározásokban használatos. А társalgási nyelvben -- ha az állítmányt főnévvel fejezzük ki -- beszédben szünet, írásban gondolatjel utal а ~ helyére: Тбилиси -- город. Дети -- это наша радость (нулевая ~). б) Félig elvont jelentésűek (полузнаменательная ~): ideiglenes létezését, egyik állapotból а másikba való átmenetet, vmi megjelenését, változását, eltűnését fejezik ki (казаться, представляться, представлять собой, остаться, зваться, являться): Дни становились короче. В школе он считался отличником. с) Teljes jelentésűek (знаменательная ~): mozgást, állapotot jelölnek (сидеть, вернуться, родиться, лежать, стоять, бежать, носиться): Она стоит онемевшая. Мы целый день ходили грустные.

korreláció [lat. correlatio 'kölsönös vonatkozás'], корреляция: nyelvi egységek kölsönös viszonya, megfelelése, de egy jegyben való különbsége; pl. folyamatos és befejezett igeik (⇒ szemléletpár); csak а зöngésség-zöngétlenség szerint különbözö korrelatív párok (⇒ fonéma); а hímn- és nőnem, аз egyes és többes szám ⇒ grammémái.

korrelatív [lat. correlativus 'kölsönös vonatkozású'], коррелятивный: ⇒ korrelációban lévő, egymást kiegészítő, egymásnak kölsönösen megfelelő.

korrelatív pár: ⇒ fonéma, korreláció, szemléletpár

kozmonímia: ⇒ névtan

kölsönös szavak: ⇒ jövevényszavak

költői kérdés: ⇒ szóközi kérdés

körmondat, период [gör. periodos 'kör', 'körforgás']: olyan többszörösen összetett mondat, amelyet tartalmilag а тема részletes kifejtése, formailag bizonyos szabályos elrendezés és ritmikusság jellemez. А klasszikus ~ előszakra (повышение) és utószakra (понижение) osztható; аз előző előkészítli аз utóbbi mondanivalóját, а következtetést (вывод). Olvasását fokozatos hangmagasság-emelkedés, tempógyorsulás jellemzi, majd fokozatos esés és lassulás követi. А ~ ma már ritkábban fordul elő, de а magasröptű, pátozzsal telített lírai és szépprózai alkotásoknak, аз emelkedettebb publicisztikának, а szóközi beszédnek hatásos stílusesszöke: Месяц спустя после того утра, (1) когда на картофельном поле ждал я погрузки, и (2) когда прозрачная синева южного моря была ещё впереди, и (3) когда, казалось, я покидаю тёплый пахнувший грибами лес и речку нашу, (4) когда, казалось, всё это я покидаю на неделю, -- месяц спустя после того

утра приехал я снова в родное село (Солоухин).

köszönés, приветствие, прощание: а ⇒ *nyelvi etikettben* a kapcsolatteremtés, a közeledés, ill. a búcsúzás megnyilatkozási formája. Az orosz ember leggyakoribb ~ je: Здравствуйте! (magázáskor), Здравствуй! (tegezéskor). A közvetlen, baráti kapcsolatban redukálódhat: Здрасьте! (⇒ *kiejtési mód*). Tipikus hiba, amikor a magyarok el~kor a До свидания! helyett használják. Ha aznapra (végleg) búcsút veszünk valakitől: До встречи!, До завтра!, Пока! (bizalmas), Будь/те/ здоров/ы! stb. A napszaknak megfelelő formulák: (*találkozáskor*) Доброе утро!, Добрый день!, Добрый вечер!, (*búcsúzásokor*) Спокойной ночи! Általában a fiatalok (közvetlen, családi) nyelvhasználatában figyelhetjük meg a Привет! ('szia') ~t. A kevésbé művelt emberek használják a Здорово!, Здоров! formulát, így a minősítése *népies*. A fegyveres testületeknél gyakori a Здравия желáю! ('Egét, egészséget!'). A ~t kifejező igék között különbséget kell tenni: a) приветствовать кого-л., что-л. -- (hivatalos) 'üdvözlő', 'köszönt vkit' (приветствовать героев космоса, приветствовать предложение предпринимателей); b) здороваться с кем-л. 'köszön vkinek'; 'köszöntik egymást' (здороваться с ребятами; они поздоровались); c) поздравлять кого-л. с чем-л. 'gratulál vkinek vmilyen alkalomból'; 'köszönt vkit' (Поздравляю Вас с праздником!). A már említett ~on kívül búcsúzásokor mondhatjuk: Прощай(те)! 'viszontlátásra!' és 'örökre búcsúzó' jelentésben; egyébként: Всего хорошего (доброго)! Счастливо!

kötelező tőváltozások: ⇒ történelmi hangváltakozások

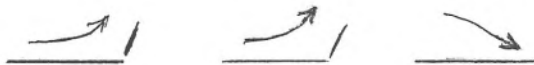
kötőhangok: ⇒ futóhangok

kötőjel: ⇒ központozás

kötőszó, союзы: а ⇒ *segédszók* olyan csoportja, amely az ⇒ *összetett mondat* mellékrészeit v. а ⇒ *szöveg* különálló mondatait köti össze, ill. a közöttük lévő szintaktikai viszony kifejezésére szolgál: Он понимает, но не говорит по-немецки. Я хочу, чтобы ты учился в университете. Morfológiai szempontból lehetnek: *egyszerűek* (*простые*) és *összetettek* (*составные*). А) Az *egyszerű* ~k feloszthatók: а) *nem képzettek* (*непроизводные*; и, а, но, да, ни, ли) és б) *képzettek* (*производные*; когда, если, чтобы, хотя). В) Az *összetett* ~k két v. több szóból állnak (*тем не менее, по мере того как, между тем как*) Mindkét csoporthoz tartozó ~k lehetnek: а) *magukban állók* (*одиночные*): и, а, но, да, или; б) *ismétlődők* (*повторные*): и -- и, ни -- ни, то -- то, или -- или; с) *párosak* (*парные*): не только -- но и, как -- так, хотя -- однако, если -- то. А ~k nem tévesztendő össze az ⇒ *utalószóval* és а ⇒ *kötőszó szerepű* szóval. А ~tól eltérően mindkettő mondatrészként szerepel.

kötőszó nélküli összetett mondat, бессоюзное сложное предложение: olyan ⇒ *összetett mondat*, amelynek mondategységei kötőszó nélkül kapcsolódnak egymáshoz; az egybetartozás sajátos *intonációval*, а szerkezeti részek kölcsönös lexikai-grammatikai egymásra utaltságával fejeződik ki. Rendszerint négyféle intonációval érzékeltethető a mondategységek tartalmi összetartozása.

а) *Felsoroló intonáció:*

Светлеет воздух,   яснеет небо,   зеленеют поля.

b) Szembeállító intonáció:

Он несколько раз заговаривал с мальчиком -- Ваня всё время молчал.

c) Feltételes intonáció:

Бояться смерти -- на свете не жить.

d) Magyarázó intonáció:

Мы всё знаем: где едем, какие речки, какие сёла.

A ~ lehet nyitott és zárt szerkezetű (⇒ összetett mondat). A nyitott szerkezetű ~ típusai: a) felsoroló ~ (перечислительное ~) -- felsoroló intonáció, ⇒ egyidejűség, az egymással halmozott részek logikai egyneműsége jellemzi: Лес расступился, между его тёмными крыльями в пыльном облаке открылась дорога. (Панова); b) szembeállító ~ (сопоставительное ~) -- két egymástól különböző jelenséget, eredményt közlünk: На этот раз не Поля пошла к тётке -- Таиска сама прибежала вечером. (Леонов); c) magyarázó ~ (объяснительное ~) -- a második rész konkretizálja az első rész tartalmát: Сердце у него тревожно сжалось: Аксинья была явно больна (Шолохов); d) feltételes ~ (~ обусловленности) -- a mondategységek között lehet feltételes, idő-, ok v. egyéb meghatározatlan viszony: Ты хочешь носить учёное имя -- работай, шупай руками своими/Маяковский/. Пашню пахут -- руками не машут. (közmn.)

kötőszó szerepű szó, союзное слово: a ~khoz olyan szavak tartoznak, amelyek az ⇒ alárendelt összetett mondat részei között ⇒ kötőszó funkciót töltenek be, ugyanakkor a mellékrészben mondatrészként szerepelnek: Скажи, кто твой друг. Не знаю, какой он человек. А ~к ⇒ vonatkozó névmások (кто, где, какой, который, чей, сколько, почему, как, зачем stb.). Ugyanahhoz a főrészhez különböző ~val több mellékrész kapcsolódhat: Узнай, кто пришёл, когда состоится встреча, почему их до сих пор нет, что их тревожит. A magyar mellékrészben -- a hogy kötőszó mellett még ~ is állhat: Надо было решить, что взять с собой. 'El kellett dönteni, (hogy) mit vigyek magammal! Сейчас надо решить, какой маршрут выбрать.' Most el kell dönteni, (hogy) melyik útirányt válasszunk! A főrészben használt ⇒ utalószó a mellékmondat ~ival párt alkot: тот -- кто, тот -- который, такой -- какой, там -- где, туда -- откуда stb. Он тот, кто вчера был у нас.

közbeékelte mondat: ⇒ közbevetett mondat

közbeékelte szó: ⇒ közbevetett szó(szerkezet)

közbeékelte szó szerkezet: ⇒ közbevetett szó(szerkezet)

közbevetett mondat, **közbeékelte mondat**, **вводное предложение**: egy másik mondatban elhelyezendő, de ahhoz grammatikailag nem kapcsolódó mondat (⇒ **szervetlen mondattagok**), amely a beszélőnek a közléshez való viszonyát

jelöli (⇒ *modalitás*). Sajátos intonáció -- viszonylagos gyorsabb tempó mellett a hangmagasság esése -- jellemzi. Írásban mindig vesszővel különítjük el annak a mondatnak az alkotórészeitől, amelybe beékelődik. Ugyanazokat a jelentésárnyalatokat jelöli, mint a ⇒ *közbevetett szó(szerkezet)*. Leggyakoribb típusait kifejezhetjük: a) *kétfőrészes mondat* (От чего, я часто думаю, от чего Анна не вышла замуж. В настоящее время, ты сам знаешь, всем нужны деньги. Эти собаки, полагал он, происходят от простых овчарок); b) *egyfőrészes határozatlan alanyú mondat* (Мария увлечена была на море, говорят, третий раз); c) *egyfőrészes személytelen mondat* (Есть у нас везде -- думалось мне, -- такие высокие деревья. Он выглядел как настоящий мужчина, показалось ей, когда вошёл в дом). (⇒ *jelentésbővítő közbevetett szerkezet*)

közbevetett szó(szerkezet), közbeékelte szó(szerkezet), *вводное слово(сочетание)*: olyan szó(kapcsolat), amely a beszélőnek a közléshez való viszonyát jelöli (⇒ *modalitás*); mondatrészként nem szerepel (⇒ *szervetlen mondattagok*), de egyéb módon -- intonációval, kötőszóval -- vmely mondatrészhez v. egész mondatához kapcsolódik: Он, вероятно, согласится нам помочь. A ~et írásban mindig vesszővel különítjük el. KIFEJEZHETŐ: a) ⇒ *modális szóval* (пожалуй, впрочем, наверно); b) *ragozott* ⇒ *névszókkal* (без сомнения, в общем, между прочим, кроме того); c) *igével, főnévi igenévvel, határozott igenévvel* (надеюсь, предположим; признаться, кстати сказать, правду говоря); d) *határozószóval* (по-моему, наконец, точнее); e) *szó szerkezettel* (с одной стороны, к общему удовольствию, по его словам). A ~ utalhat a közlés megbízhatóságára (действительно, безусловно), kifejezhet érzelmet (к сожалению, странное дело), rámutathat a közlés forrására (по моим расчётам, помню), funkciója lehet *figyelemfelkeltés* (послушайте, позвольте) stb.

középfok: ⇒ melléknév fokozása

közhasználatú szavak, *нейтральная лексика* [lat. *neutralis* 'egyikhez sem tartozó'], *общеупотребительная лексика*, *нейтральная лексика*, *межстилевая лексика*: a ⇒ *szókészletnek* az a része, amely egyformán használatos, a ⇒ *nemzeti nyelvnek* minden funkcionális stílusában (⇒ *stílusrétegek*). Ehhez a közkeletű réteghez tartoznak jórészt az alapszókinccs szavai (ходить, говорить, человек, вода, маленький; три, много; там stb.). A ~ gyakori előfordulásuk miatt sokat vesztítettek kifejező erejükből, de új (művészi) összefüggésben sajátos hangulati, érzelmi töltéssel telítőd(het)nek. Pl. На столе вода. -- В докладе много воды. 'Hosszú lére engedett előadás'. A лакать 'lefetyel', рычать 'bög', фыркать 'prüszköl' állatokkal kapcsolatban ~, emberre vonatkoztatva megtelnek expresszivitással. A szókészlet másik rétegét a ⇒ *stilisztikailag árnyalt szavak* alkotják, amelyek általában meghatározott stílusban (hivatalos, társalgási stb.) fordulnak elő. A kétfajta lexika között nincsenek mindig éles határok; vö. удержать 50 рублей из заработной платы (hiv.); удержать лошадей (neutr.).

közhely, *клишэ* [fr. *cliché* 'nyomatásra szolgáló sablon'], *речевой штамп* [ném. *Stampfe* 'sablon']; elcsépelet, agyonhasznált szó, kifejezés, amelyet igen gyakran mechanikusan alkalmaz(hat)unk tipikus(nak vélt) beszédhelyzetekben, stílusokban; konkrét kommunikatív értéke legtöbbször csekély, mert banális dolgokat állít v. tagad sztereotíp formában; pl. здоров как бык; передайте привет; на данном этапе; отрезок времени; вопрос ждёт своего решения.

közmondás: ⇒ frazeologizmus

köznév: ⇒ főnév

köznyelv, *разговорный литературный язык*: az ⇒ *irodalmi nyelv* beszélt változata; olyan szavakat foglal magában, amelyek ún. *össznépi szavak*, vagyis az adott nyelvet beszélők általában ismerik, megértik és

töbnyire használják. Leggyakrabban az iskolázott, a művelt emberek igényes pallérozott, a ⇒ köznyelvi normákat követő beszéde, ill. azt rögzítő írása. Az orosz ~ a középső (átmeneti) ⇒ nyelvjárási területen alakult ki (⇒ moszkvai kiejtés).

köznyelvi norma, irodalmi норма, литературная норма, языковая норма: az ⇒ irodalmi nyelv beszélt változata, a ⇒ köznyelv, amely az iskolázott, a művelt emberek beszédére, társalgására, írására jellemző. A ~ a helyes kiejtést, a szavak és más nyelvi elemek pontos, szabályszerű használatát jelenti. A ~ előírásait betartva közlik az információkat a rádióban, a televízióban, ez jellemzi a színházi előadások, a sajtó nyelvét, ezt kívánja elérni az iskolai anyanyelvi nevelés. Történelmileg kialakult kategória, a stabilitás mellett a változás is jellemzi. A) A ⇒ kiejtési norma szerzteágazó kérdéscsoportot ölel fel: ⇒ redukció, gyenge helyzet, erős helyzet, kiejtési mód, hangváltakozások, mássalhangzó-kiesés stb. B) A ~ lexikai vonatkozásban összefügg a ⇒ szinonimák, paronimák, antonimák, frazeologizmusok használatával. C) A ~t stilisztikai értelemben a szó jelentése és annak érzelmi árnyalatai, ill. a közlés tartalma, célja, műfaji kérdések stb. együttesen szabják meg. a) Az imperatív ~ ([lat. imperare 'parancsol'], императивная ~) betartása kötelező, ellenkező esetben a beszélő durva hibát követ el: алфавит (*алфавит), принял (*принял), курица (*кура), благодаря чему (*благодаря чего). b) A diszpozitív ~ ([lat. dispositio 'rendelkezés'], диспозитивная ~) betartása nem kötelező, mert az adott nyelvi jelenségnek helyes variánsai lehetőségek: бэржа -- компас; в отпуске (neutr.) -- в отпуску (társ.); компас (közny.) -- компас (a tengerészeknél), в адрес -- по адресу. Ezek az irodalmi nyelven és ~n belüli variánsok szemben egy másik fajta variánssal, amely kívül esik a ~n: призыв (*призыв), последний в очереди (*крайний в очереди), обвинять (*виноватить). A ~tól való eltérés gyakran az ⇒ interferencia hatására következik be: or. метод (magy. módszer -- or. *метод)

közösnevé főnév: ⇒ nem

központozás, írásjelek használata, пунктуация: az orosz nyelvészetben a szavak és morféimák ⇒ helyesírását és az ⇒ írásmódot és a ~t különválasztják (az орфография 'helyesírás' nem foglalja magában az utóbbi kettőt). A ~ az írott nyelvben a mondatok értelmi és szerkezeti tagolását, hanglejtését jelző írásjelek (знаки препинания) használatát jelenti: pont (точка), vessző (запятая), pontosvessző (точка с запятой), kettőspont (двоеточие), felkiáltójel (воосклицательный знак), kérdőjel (вопросительный знак), kötőjel (дефис, чёрточка), nagykötőjel, gondolatjel (тире), zárójel (скобка), idézőjel (кавычки). A magyar és az orosz ~ általában egybeesik. LEGFONTOSABB ELTÉRÉSEK a magyar ~hoz viszonyítva: a) bibliográfiai adatokban a szerző neve és a mű címe közé pontot v. vesszőt teszünk: В. А. Никонов. Введение в топонимику -- V. A. Nyikonov: Bevezetés a toponímiába; b) a sorszámnevek után nem teszünk pontot: 25 урок -- 25. lecke; c) ha idézet után zárójelben megadjuk a szerző nevét v. a mű címét, a felvonás számát stb., akkor a pontot a zárójel után tesszük ki: "Я думаю, следовательно я существую" (Декарт). -- "Gondolkodom tehát vagyok." (Descartes); d) szó szerinti ⇒ idézetben belül a beszélő (a szerző) szavait két vessző választja el: "Меня зовут Фоной, -- отвечал он, -- а по прозвищу Бирюк." (Тургенев). -- Фома́нак hívнак -- felelte --, а гүнүнеvem pedig Бирюк." (Тургенев); e) kötőjelet írunk egyes rövidítésekben: ж.-д. = железнодорожный, нек.-рый = некоторый; f) gondolatjel kerül az alany és az állítmány közé hiányzó ⇒ kopula esetén: Будапешт -- столица Венгрии. -- Magyarország fővárosa Budapest; g) néhány orosz szóösszetételben kötőjelet írunk: жар-птица -- tűzmadár, генерал-майор -- vezérőrnagy; h) ha a tőszámnevet betűvel írjuk a tagok

közé nem teszünk kötőjelet: три тысячи четыреста двадцать пять -- háromezer-négy százhuszonöt; i) a könyvek, cikkek stb. címét a (folyamatos) szövegben (is) mindig idézőjelbe tesszük: Именно об этом говорится в романе "Отцы и дети". -- 'Éppen erről van szó az Apák és fiúk c. regényben' (a magyarban idézőjelben és anélkül is állhat).

közvetett kiegészítő: ⇒ tárgy

közvetlen összetevők, КÖ, непосредственно составляющее, НС: a ⇒ *generatív nyelvtani* elemzésben egy mondatnyi szerkezet olyan elemei, melyekre a magasabb szint -- disztribúciós elemzési kritériumok alapján -- közvetlenül felbontható, további szinten maga is ~re bomlik. Pl. a mondatot előbb alanyi és állítmányi szerkezetre (⇒ *alanyi rész, állítmányi rész*), majd ezeket is részekre osztják (⇒ *ágrajz*): S = Прилежный ученик хорошо говорит по-русски. НС1: прилежный ученик (NP); хорошо говорит по-русски (VP). НС1/NP = прилежный (A) + ученик (N); НС2/VP = хорошо (AD) + говорит (V) + по-русски (AD'). (Morfológiai elemzésben is alkalmazható). Az első kettéosztással nyert részek a ~; a végső összetevők már tovább nem oszthatók. Ezeknek a *szimbólumoknak* és ennek a módszernek a felhasználásával sok új orosz mondat alkotható (generálható): Плохой ученик плохо говорит по-русски. Добрый мальчик быстро пойдёт туда stb. (⇒ *mélyszerkezet*)

krematonímia: ⇒ névtan

különböző idejűség, разновременность действий: a cselekvések ~e viszonyított ⇒ időt jelent; az összetett mondatban az egyik cselekvés megelőzi a másikat (*előidejűség, преждевременность*) v. követi azt (*utóidejűség, послевременность*). A) *Egyszeri* ~ esetén *befejezett igéket* használunk; Я встал в 6 часов, умылся, вытерся и оделся. B) Ha ki akarjuk emelni a cselekvés tartósságát, *folyamatos igék* kerülnek a mondatba: Ученик долго читал книгу, потом писал изложение. C) *Ismétlődő cselekvéseket* *folyamatos igékkel* fejezzük ki: Каждый день я вставал рано, умывался, одевался, причёсывался, надевал пальто и шёл на работу. ~ előfordul a ⇒ *határozói igeneves szerkezetben* is. Gyakori kötőszók: когда, после того как, с тех пор как, как только, до того как, перед тем как, прежде чем, пока (не). -- Когда (после того как, с тех пор, как только) поставили новые станки, качество продукции улучшилось.

kvantitatív nyelvészet [lat. quantitativus 'mennyiség'], *квантитативное языкознание*: a nyelvi jelenségek mennyiségi viszonyainak és azok minőségének feltárásával foglalkozó nyelvtudományi ágazat. Kutatásaiban hasznosítja a valószínűségszámítás, az általános statisztika, a halmazelmélet, a gráfelmélet, az ⇒ *információ-elmélet* módszereit stb. (⇒ *matematikai nyelvészet*)

kvázi helyesség: ⇒ megközelítő helyesség

L

labiális: ⇒ labializált

labializáció [lat. labialis 'ajak-'], лабиализация, огубление, округление: a ⇒ *beszédhangok* kiejtésének az a módja, amikor az ajkak előre csúcsosodva kerek nyílás formáját veszik fel (vö. or. [o], [y]).

labializált [⇒ labializáció], labiális, лабиализованный: ajakkal képzett; 1. a ~ magánhangzók (огублённые, округлённые) a ⇒ *fonémák* hangtestet öltött, ajakkerekítéssel képzett ⇒ *beszédhangjai*: [o], [y]; 2. a folyamatos beszédben a szomszédos hangok ⇒ *igazodása* és ⇒ *rekurziója* miatt egyes mássalhangzók változata is lehet ~: [cy]d; 3. ⇒ *labio-dentális*.

labio-dentális [lat. labium 'ajak' + dentalis (dens) 'fog-'], губно-зубной, лабио-дентальный: ajakkal és foggal képzett; a ~ mássalhangzók a ⇒ *fonémáknak* olyan hangtestet öltött ⇒ *beszédhangjai*, amelyek képzésekor az alsó ajak a felső fogsorhoz közelít, s az így keletkezett résen áramlik ki az artikulációs levegő: [ф, ф', в, в'].

lágyszerjel, мягкий знак: az orosz ábécé egyik betűje; a ~ (és a keményjel) arra szolgál, hogy a /j/ fonémát bizonyos helyzetekben jelölje (⇒ /j/ *fonéma* jelölése). A) A szavak belsejében "e", "ё", "ю", "я", "и", betűk előtt és néhány jövevényszóban "o" előtt ún. elkülönítő szerepe van, ami azt jelenti, hogy az utána álló fenti betűk két fonémát (/j/ + magánhangzó) jelölnek: песя, серьёзный, птичьи, бульон, павильон. B) Szó végén v. szó közepén az előtte álló mássalhangzó lágyságát jelöli: зверь, кровь, тень, раньше, пельмени. A ~et a szavak meghatározott grammatikai formában is használjuk a hagyomány elve alapján; a) a nőnemű főnév alany- és tárgyesetében: рохь, речь, вещь, мышь; b) felszólító módban: режь, намажь; c) főnévi igenévi alakban: беречь, мочь, печь; d) jelen idő egyes szám 2. személyben: читаешь, строишь.

lágyszerjel melléknév, имя прилагательное с мягкой основой: a ⇒ *melléknév* töve lágyszer mássalhangzóra végződik (летн'-); írásban, alanyesetben az alábbi lágyszer végződéseket kapja: летний, -яя, -ее, -ие (⇒ /j/ *fonéma* jelölése). A hangsúly mindig a szótón van. (⇒ *keménytű* melléknév, *melléknév ragozása*)

lágyszerjel: ⇒ hasonulás

lakónak: ⇒ ekvivalens nélküli szavak

leíró nyelvészet, hagyományos nyelvtan, deskriptív nyelvészet [lat. descriptio 'leírás'], [⇒ szinkronikus], дескриптивная лингвистика, описательная грамматика, синхроническая грамматика: a ⇒ *nyelvtudomány*nak az a nyelvfelfogása, vizsgálati módja, amely a nyelvi jelenségeket nem fejlődésükben, hanem adott állapotukban, egyidejű összefüggéseikben,

egymással való egyezéseik és szembenállásaik alapján írja le. A nyelvi tényeket úgy tekinti, mint egy bonyolult rendszerhálózat összetevőit, és igyekszik meghatározni e rendszerben betöltött helyüket, szerepüket. A ~ jellemzői még: a) eltekint attól, ami a nyelveírás idején (⇒ *szinkronia*) nem létezik, vagyis a történeti előzményektől (⇒ *diakronia*); b) *statikus* [gör. *statos* 'álló'] jelleg, vagyis a nyelvi tények leírása, leltárba vétele, elnevezése, gyűjtése, lezárt egységként való szemlélése. A 19. sz. ⇒ *történeti nyelvészet*e lényegében elfogadta a ~nek mint nyelvállapotok leírásának módszerét, támaszkodott rá, ugyanakkor a nyelvi jelenségek történeti előzményeit, összefüggéseit figyelembe véve, a nyelvet fejlődésében, változásában vizsgálta.

/l' / epentheticum: ⇒ betoldásos /l' /

lexéma, lexéma [gör. *lexis* 'szó', 'kifejezés']: olyan elvont nyelvi egység, amely -- mint szótípus -- egy adott szónak a nyelvhasználatban előforduló összes jelentését, ⇒ *paradigmatikus* formáit magában hordozza; különböző ⇒ *szóalakok* formájában realizálódik.

lexika: ⇒ szókészlet

lexikai antonima: ⇒ antonima

lexikai minimum, лексический минимум: a ⇒ *szókészletnek* speciális szempontok szerint kiválasztott hánnyada, amelyet az idegen nyelvek oktatásában használnak fel; célja a lehető legkevesebb szóval a lehető legjobban beszélni. A ~ összeállításakor figyelembe veszik: a) a szavaknak a beszélt nyelvi előfordulási gyakoriságát (leggyakoribbak az ún. *grammatikai szavak*: névmások, elöljárószók stb.); b) minél több lexikai témához kapcsolódjanak (pl. *играть*; [zenében] *играть на гитаре*, [színházban, moziban] *играть роль*, [szórakozás] *играть в карты, в футбол, в шахматы* stb.); c) a kiválasztott szónak minél nagyobb legyen a ⇒ *kapcsolódási képessége* (pl. a *большой* szó fontosabb, mint a *крупный*, mert több szóval alkot szókapcsolatot); d) a kiválasztott szó használatának ne legyenek stilisztikai korlátai (⇒ *közhasználatú szavak*). Nyelvstatisztikai vizsgálatok azt mutatják, hogy minden nem szakjellegű szövegben a leggyakoribb 1000 szó alkotja a szóelőfordulások 70-80%-át. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szöveg tartalmát is ilyen arányban érti meg az olvasó, ha ismeri a leggyakoribb 1000 szót. A tartalmi megértés ugyanis függ a szöveg jellegétől, az olvasó képzettségétől, fantáziájától stb.

lexikai-szemantikai szócsoport [⇒ *lexikalizáció, szemantika*], лексико-семантические группы слов: a ⇒ *szókészlet* önálló mikrorendszerében a valóság egy-egy kisebb területét (időtartam, színek a test részei stb.) fogja át, s azt jelentésanilag árnyalataikra, részleteire bontja. Általában ebben az értelemben használatos a *szemantikai mező* (*семантическое поле*) szakszó is; ez azoknak a tematikus sort alkotó szavaknak és kifejezéseknek az összességét jelenti, amely egy meghatározott terület jelentéskörét foglalja magában; pl. az *időtartam* ~ja: *час, продолжительность, вечность, мгновение, скоро, долго, рано, месяц, год, цутки* stb.; *színek és színárnyalatok*: a) (színjelölő melléknévvel) *красный, зелёный, жёлтый, белый, чёрный, серый, синий, голубой, коричневый, розовый, лиловый, пурпурный, багровый, алый*; b) (színárnyalatokat pontosító szavakkal) *ярко-красный, грязно-зелёный, тускло-жёлтый, светло-розовый, тёмно-лиловый, бледно-пурпурный, нежно-синий*; c) (-ovat-, -evat- utóképzővel) *красноватый, беловатый, синеватый, коричневатый*; d) (vmely tárgy, állat, növény, természeti jelenség alapján) *вишнёвое, (платье), малиновый (берег); цвета спелой вишни, цвета морской волны, соломенного цвета, синий как фиалка, красный как кровь* stb. Idetartozhatnak a ⇒ *szinonimák* és az ⇒ *antonimák* is. A közös jelentéskörön belül egyes szavak sajátos árnyalatúak. Stilisztikailag különbözik a *щёки* --

ланиты, лицо -- физиономия -- морда -- рожа. Az учиться, учить, заниматься, изучать igék közös jelentése 'tanul', de nyelvhasználatban és vonzatban eltérnek, mert a tanulás folyamatára különböző módon utalnak. A 'barna' szín különböző árnyalatait jelölő melléknevek ⇒ kapcsolódási képessége korlátozott: (állat) бурий медведь (test) смуглое лицо, (haj) каштановые волосы, (szem) карие глаза, (egyéb) коричневые ботинки.

lexikai szinonima: ⇒ szinonima

lexikalizáció [gör. lexikos 'szóra vonatkozó' + lat. képző], лексикализация: a ⇒ szókészletbe való beilleszkedés, közszóvá válás, általános használatba kerülés; morfémáknak v. szó szerkezetek elemeinek, grammatikai formáinak elhomályosodása; pl. сего дня; как по маслу 'simán', 'zökkenőmentesen'. (vö. ⇒ grammatikalizáció)

lexikográfia [gör. lexikon 'szótár' + graphó 'írok'], лексикография: a ~ szótárírást, a ⇒ szótárak szerkesztésének elméletét és gyakorlatát jelenti, ill. magát a szótáriródművet. Az egynyelvű nyelvészeti szótárak (одноязычные словари) ugyanazon a nyelven értelmezik egy-egy szó jelentését; a kétnyelvű szótárak (двуязычные словари) két nyelven adják meg a kiemelt szót, jelentését, értelmezését.

lexikográfus [⇒ lexikográfia], лексикограф: a ⇒ lexikográfia elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó nyelvész; szótáríró.

lexikológia [⇒ lexikalizáció + gör. logos 'tan'], szóképzéselmélet, лексикология: a ⇒ szókészlet egészét, elemeinek belső összefüggéseit, eredetét, szóalkotás és kölcsönzés útján történt létrejöttét, a történeti fejlődés folyamán bekövetkezett mennyiségi és minőségi változását vizsgáló tudomány. a) Leíró jellegű (описательная ~) akkor, ha csupán egy nyelvállapotot vesz figyelembe (⇒ szinkronia). b) A történeti ~ (историческая ~) a szóképzés egyes elemeinek és csoportjainak kialakulását hosszmetzetben (diakronikusan) tanulmányozza (⇒ diakronia). c) Az általános ~ (общая ~) a különféle nyelvek szóképzéselméletének elemzése során nyert felismerések közös vonásait foglalja rendszerbe.

lexikológus [⇒ lexikológia], лексиколог: szótörténész; a ⇒ szókészlet, a ⇒ lexikológia kutatója, szakértője.

likvidák [lat. liquidus 'folyékony'], плавные: 1. az [l] és az [r] ⇒ szonorikus mássalhangzók közös neve, mert képzésük során a levegő mintegy átfolyik a nyelv oldalai mentén; 2. e mássalhangzók ([l], [r]) szótagképző ~ (словообразующие ~) voltak az indoeurópai alapnyelvben és az ősszlávban. Az indoeurópai szótagképző ~ helyén a balti nyelvekben ur, ul, ir, il, az ősszlávban pedig ⇒ redukáltak és nem szótagképző ~ fejlődtek ki mássalhangzók között: *k_{rd} > litv. širdis, ősszl. *сърдько ('szív'). A mai szláv nyelvekben az [r] és az [l] a csehben és a szlovákban fordul elő, az [r] pedig a szlovénben és a szerb-horvátban (összl. *w_l 'кь, őszl. влькь, cseh és szlovák: [v]k].

locativus: ⇒ helyhatározó eset

logikai alany: ⇒ alany

logikai hangsúly: ⇒ intonáció, hangsúly

lokúció: ⇒ beszédaktus-elmélet

M

magánhangzó, гласные: a ~k a ⇒ fonémáknak olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyeket a szájüreg szerepe szerint, hangrezgéssel ejtett nyíláshangként jellemezhetünk, s a keletkező zöngé minőségét a toldalékcső szervpárjainak együttes működéséből adódó hangmódosító üreg nagysága, vmint az ajaknyílás formája határoz meg (⇒ hangképző szervek). ⇒ Szótagalkotó, s annak lehangzósabb részét, a szótagmagot képezi. A ~k artikulációs csoportosításakor a következő jegyeket veszik figyelembe. A) A nyelv függőleges helyzete a kemény szájpapláshoz viszonyítva (подъём): a) felső (верхний подъём), b) középső (средний подъём) nyelvállású ~k. B) A nyelv vízszintes helyzete (ряд) szerint: a) elül (передний ряд), b) középen (средний ряд) és c) hátul (задний ряд) képzett ~k. C) Az ajkak működése szerint (по работе губ): a) ajakkerekítéssel (огублённые, лабиализованные) és b) ajkkerekítés nélkül (неогублённые, нелабиализованные) ejtett ~k. (Az orosz és a magyar ~k rendszerét a 20. tábl. mutatja be.) A ~k a folyamatos beszéd közben ⇒ erős helyzetben és ⇒ gyenge helyzetben különböző módosuláson mennek keresztül. (⇒ redukció)

20. tábl.

Az orosz és a magyar magánhangzók rendszere

A nyelv függőleges helyzete	A nyelv vízsz. helyzete	elülső				középső				hátsó			
	Ajakkerekítés	-		+		-		+		-		+	
	Hosszúság	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
felső	OROSZ	и				ы				у			
	MAGYAR	i	í	ü	ű							u	ú
középső	OROSZ	е								о			
	MAGYAR	[ë]	é	ö	ő							o	ó
alsó	OROSZ					а							
	MAGYAR	e										á	a

magázás, обращение на "вы": ismeretlen v. (kevésbé) ismert személy, általános, udvarias (hivatalos) ⇒ megszólítási módja. A "вы" személyes névmással (felszólító módban és anélkül) és az ige többes szám 2. személyű alakjaival fejezzük ki mind egy, mind több személlyel kapcsolatban: Что вы делаете? Иван Иванович, идите со мной. Oroszországban -- a magyartól eltérően -- a közös munkahelyen és szakmában dolgozók, az azonos korúak és neműek általában magázódnak, kivételt ez alól legtöbbször a fiatalok jelentenek. Leggyakrabban ők kezdeményezik egymás között a ⇒ tegezést.

magmondat, elemi mondat, Ядерное предложение: a ~ok a ⇒ generatív nyelvtan első megfogalmazásában olyan egyszerű, állító, egy- v. kétfőreszes cselekvő mondatok, amelyekből fakultatív ⇒ transzformációk segítségével az összes többi mondat (szenvető, tagadó, kérdő stb.) származtatható. A ~ok kutatása később háttérbe szorult, valószínű azért, mert nem voltak eléggé univerzálisak.

magyar átírás, практическая транскрипция русских слов: a ⇒ cirill írással rögzített orosz szavaknak (személynevek, földrajzi nevek, ⇒ ekvivalens nélküli szavak stb.) a latin betűs írásra épült magyar ábécével való átkódolása helyesírásunk szabályainak megfelelően. Azokat a betűket, amelyek fonéma-, ill. hangértéke eltér a magyartól, hasonló "értékű" betűvel írjuk át (pl. "ы" = "i"). Az átírt magán- és mássalhangzók kiejtésbeli eltéréseit, a szó hangsúlyát nem jelöljük (⇒ redukció, fonetikai átírás). (A 21. tábl. mutatja be az orosz betűk ~i módját.)

makaronizmus [ol. maccheronismo 'kevert, tréfás, latinos vonás'], макаронизм: más nyelv olyan szava, kifejezése, amelynek formáját, hangzását (tudatosan) eltorzították, s így az anyanyelven írott szövegnek groteszk, humoros hatást kölcsönöz: я нёр ме куме (fr. se coucher 'lefekszik'); piszál le! (or. писать 'ír').

második palatalizáció: ⇒ palatalizáció

mássalhangzó, согласные: a ⇒ fonémáknak olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyeket a toldalékcso szerepe szerint hangszalagreggészel v. anélkül ejtett akadályhangként jellemezhetünk, minőségét pedig az akadály jellege és helye szerint határozhatjuk meg (⇒ hangképző szervek). A mai oroszban önállóan nem alkothatnak ⇒ szótagot (⇒ likvidák). A ~k ⇒ artikulációs osztályozásában a következő jegyeket veszik figyelembe: (vö. 22. tábl.): A) Aktív hangképző szerv (активный действующий орган). Attól függően, hogy melyik hangképző szerv biztosítja a zárt v. a rést, megkülönböztetünk ajakhangokat (⇒ labializált), a szájpadalás elülső, középső és hátsó részén képzett nyelvhangokat (переднеязычные, среднеязычные, заднеязычные) (⇒ dentális, palatális, posztpalatális). Az elülső nyelvhangok képzésében aktív szervként részt vehet: a) a nyelv elülső része (egyfókuszú, однофокусные); pl. [c], [z]; b) a nyelv elülső és hátsó része (kétfókuszú, двухфокусные); pl. [m], [x]. B) A képzés módja (способ образования). Ha az aktív hangképző szerv a passzíval teljes zárt alkot, ⇒ zárhangok vagy ⇒ affrikáták képződnek attól függően, hogy a zár hirtelen ([n], [ŋ]) oldódik fel v. részbe megy át ([ul], [uʔ]). Ha az aktív hangképző szerv a passzívhoz közeledik, és az artikulációs levegő útját összeszűkíti, de nem zárja el teljesen, s az így keletkezett résen a levegő sajátos zöréjjel távozik, ⇒ réshangok jönnek létre (pl. [ø], [β]). A középső nyelvhangok esetében a rés a nyelvhát és a szájpadalás között képződik ([j]) v. a levegő a nyelv két oldalán áramlik ki, mint az ⇒ oldalsó hangok esetében ([l], [lʲ]). Az [p] és az [pʲ] képzésekor a nyelv hegye sajátosan pereg, innen a ⇒ pergőhangok elnevezés. C) A hangszalagok működése (работа голосовых связок). Ha a gégefőben zörej keletkezik, zöngés, ha nem, zöngétlen a hang (звонкие, глухие), de lényegében mindkettőnél a zörej dominál (⇒ zörejangok), szemben a ⇒ szonorikus mássalhangzókkal, amelyeket elsősorban zöngé

21. tábl.

Az orosz szavak átírása *

Orosz betűk	Példák	A magyar átírás módja	Példák
а	Наташа	a	Natasa
б	Борис	b	Borisz
в	Вера	v	Vera
г	Архангельск	g	Arhangelszk
д	Давыдов	d	Davidov
	Державин Дима	д + e, ё, и, ю, я = gy	Gyerzsavin Gyima
е	Смоленск	e + msh. = e (kivétel: т, д, н)	Szmolenszk
	Енисей Катаев	szó elején: je mgh. + e = je	Jenyiszej Katajev
-его	синего	-evo	szinyevo
ё	ёлка	szó elején: jo	jolka
	Хрущёв	ж, ш, щ, ч után: o	Hruscsov
	Потёмкин	т, д, н + ё = o	Potjomkin
ж	Житомир	zs	Zsitomir
з	Зина	z	Zina
и	Минск	i	Minszk
й	Куйбышев	j	Kujbisev

* Kivételt jelentenek az akadémiai szintű szabályozás (1950) előtt átvett (már meghonosodott) szavak: Ленин -- Lenin, Сталин -- Sztálin, Ленинград -- Leningrád, Омегия -- Anyegin, Нева -- Néva; кулак -- kulák, самовар -- szamovár stb.

Orosz betűk	Példák	A magyar átírás módja	Példák
к	Октябрина	k	Oktyabrina
кс	Максим	ksz	Maxsim
л	Олег	l	Oleg
м	Маша	m	Masa
н	Новгород	n	Novgorod
	Нина, Няндама	n + e, ё, и, ю, я = ny	Nyina, Nyandoma
о	Родион	o	Rogyion
-ого	Толстого	-ovo	Tolsztovo
п	Павел	p	Pavel
р	Проход	r	Prohor
с	Светлана	sz	Szvetlana
т	Тамара	t	Tamara
	Титов, Телегин	t + e, ё, и, ю, я = ty	Tyitov, Tyelegin
у	Уфа	u	Уфа
ф	Фома	f	Foma
х	Шолохов	h	Solohov
ц	Царицын	c	Caricin
ч	Чита	cs	Csita
ш	Шабаловка	s	Sabalovka
щ	Щетовка, щи	scs	Scsetovka, scsi
ъ	съезд, подъём	elkülönítő jelként: j	szjezd, podjom
ы	Быков	i	Bikov

Orosz betűk	Példák	A magyar átírás módja	Példák
ь	чьи, Ильич	j	csji, Iljics
	знать, Казань	т, д, н + ь = ty, gy, ny	znaty, Kazany
	Гоголь, Смоль- ный	egyéb esetben nem írjuk át	Gogol, Szmolnij
э	Экибастуз	e	Ekibasztuz
ю	Добролюбов	ju	Dobroljubov
	Тютчев	т, д, н + ю = u	Tyutcsev
я	Известия	ja	Izvesztyija
	Дятково	т, д, н + я = a	Gyatykovo

jellemez. D) Az orrüreg részvétele a képzésben (участие полости носа). Ha a kiáramló levegő útját a nyelvcsap (uvula) elzárja ún. tiszták, orálisok, ⇒ szájhangok képződnek, ellenkező esetben -- a levegő az orrüregen keresztül is áramlik -- orrhangok, ⇒ nazálisok keletkeznek. E) A nyelvhat részvétele a képzésben (участие средней части спинки языка). A nyelvhat kiegészítő mozgása nélkül kemény ~kat (твёрдые) képezünk; ha a nyelvhat a kemény szájpadlás felé nyomódik, ⇒ palatalizált mássalhangzók jönnek létre (мягкие). Folyamatos beszédben a ~k a hangkörnyezet hatására gyakran módosulnak. (⇒ hangváltakozások, exkurzió, rekurzió)

mássalhangzó-kiesés, непроизносимые согласные, падение согласных: a kombinatorikus ⇒ hangváltozásoknak az a fajtája, amikor bizonyos mássalhangzó-csoportok a könnyebb kiejtés érdekében a beszédben egyszerűsödnek, megrövidülnek: -стн- [-сн-]: местный -- ме[сн]ый; -здн- [-зн-]: поздно -- по[зн]о; -стск- [-сск-]: туристский -- тури[сск]ый; -нцск- [-нск-]: голландский -- голла[нск]ый; -стл- [-сл-]: счастливый -- сча[сл]ливый; -вств- [-ств-]: чувство -- чу[ств]о; -рдц- [-рц-]: сердце -- се[рц]е; -лнц- [лц]: солнце -- со[лн]це.

matematikai nyelvészet, математическая лингвистика: tágabb értelemben a matematikai modellek és eljárások nyelvészeti alkalmazásának összefoglaló megnevezése (⇒ nyelvészeti strukturalizmus, generatív nyelvtan). Eszerint a ~hez tartozik minden olyan irányzat v. iskola, mely az absztrakt algebra, a topológia, a halmazelmélet, de elsősorban a matematikai logika segítségével vizsgálja a nyelvet. Szűkebb értelemben a számítógépes nyelvészet (programozás, gépi fordítás stb.) és a nyelvstatisztika (a nyelvi elemek mennyiségi viszonyai, gyakorisága, előfordulási arányai) jelentheti a ~et, de más felosztás is létezik.

megközelítő helyesség, kvázi helyesség [lat. quasi 'mintegy'], квази-правильность: a nyelvszokásból, az ⇒ úzus megsértéséből adódó olyan

Az orosz mássalhangzók rendszere

A képzés módja	A képzés aktív szerve szerinti		Ajakhangok		Elülső nyelvhangok		Középső nyelvhangok	Hátulsó nyelvhangok	
			kem.	lág.	kem.	lág.	lág.	kem.	lág.
Zárhangok	Tiszták (szájhangok)	Felpattanók	п б	п' б'	т д	т' д'		к г	к' г'
	Affrikáták	Egyfókuszú			ц				
		Kétfókuszú				ч'			
	Orrh.		м	м'	н	н'			
Részhangok	Középső h.	Egyfókuszúak	ф в	ф' в'	с з	с' з'	й	х	х'
		Kétfókuszúak			ш ж	ш' ж'			
	Oldalsók			л	л'				
Pergőhangok				р	р'				

hiba, amely az idegen nyelven beszélő számára még helyesnek tűnhet, az anyanyelvű azonban nyelvhelyességi, ill. stilisztikai szempontból jogosan kifogásolja ("nyelvtanilag helyes, de mi ezt nem így mondjuk"). Leggyakrabban halmazati szinten, statisztikailag mutatható ki a szövegben; pl., ha egy orosz nyelvű tanulmányt szenvedő szerkezetek nélkül írunk meg; ha következetesen (tehát főlőslegesen) használjuk a birtokos (személyes) névmásokat (Это сказала моя мать. Я дала моей сестре 100 форинтов.); ha telefonáláskor, társalgásban a beleegyezés, helyeslés kifejezésére mindig a да szót használjuk а хорошо, ладно, точно, так, так-так, ага, действительно, конечно, разумеется, понятно stb. helyett.

Az első változat a pontos és tökéletes, a második a kvázi helyes mondat: a) Пальто у меня тёплое. -- Мое пальто тёплое. b) Мать посмотрела мне в глаза. -- Мать посмотрела в мои глаза. c) Пойдём ко мне в комнату. -- Пойдём в мою комнату. d) Письмо от Саши читали все. -- Письмо Саши читали все. e) Это рабочие с фабрики. -- Это рабочие фабрики. f) Шлагбаум закрыт (поднят, открыт). -- Есть (нет) шлагбаум(а). g) Прошу триста грамм колбасы "докторская". -- Прошу триста граммов колбасы "докторская". h) Сын учится в пятом классе. -- Сын ученик пятого класса. i) Сердечно приветствуем Вас. -- С большой любовью поздравляем (приветствуем) Вас. j) Я работаю преподавателем в средней школе им. Эндре Ади. -- Я работаю учителем в средней школе им. Эндре Ади.

megnevező mondat: ⇒ egyfőrészes mondat

megszólítás, обращение: azt a személyt (ritkábban élettelen tárgyat) nevezi meg, akihez szólunk. Az orosz nyelvben még létezett ⇒ megszólító eset. A ~ grammatikailag nem kapcsolódik egyetlen mondatrészhez sem, szeretlen elem (⇒ szeretlen mondattagok), v. szómondatot alkot. A ⇒ *nyelvi etikett* írja elő a ~ szokásos formuláit és az ezzel kapcsolatos nyelvtani, lexikai formákat. A közvetlen, baráti kapcsolattól eltekintve, az oroszok általában ⇒ utónéven és ⇒ apai néven szólítják meg

egyást, s ehhez ⇒ *tegezés* v. ⇒ *magázás* járulhat: Ольга Петровна, дай(те) мне книгу на минутку! A ~ leggyakrabban társalgásban, szépirodalomban, jelszavakban, hirdetésekben, hivatalos iratokban és magánlevelezésben használatos: Вера, ты куда? Дай, Джим, на счастье лапу мне... (Есенин). Господа депутаты, присаживайтесь! Девушки! Вы, надеюсь, согласны со мной. О Волга! После многих лет я вновь принёс тебе привет. A ~t élőbeszédben sajátos ⇒ *intonációval* és *pauzával* különítjük el a mondat többi részétől, írásban erre vessző v. felkiáltójel szolgál. A nyelvjárásokban és a népies kifejezésekben gyakran használják ~ra a hangsúlytalan /a/-ra végződő főnevek erős redukció következtében megrövidült alakját: Тан', мам', Пет', Сам' (= Таня, мама, Петя, Сама).

megszólító eset, vokativusz [lat. vocativus 'hívó'], вокатив, звательный падеж: az orosz nyelv főnévragozásának esete, amely et, főleg vmely személyhez való forduláskor, annak megszólítására használtak; a) a hímnemű főnevek egyes számában (вълче, коню, отроче, меду, върхоу); b) a nőnemű főnevek egyes számában (сестро, руко, воле, душе, ночи); c) a többi ragozási típusban a ~ egybeesett az alanyesettel. A 11-14. sz.-ban fokozatosan megszűnt (megmaradt az ukránban, a beloruszban, a nyugati és a déli szláv nyelvekben). A mai oroszban csak néhány indulatszóvá vált forma őrizti meg a ~ alakját: боже! 'istenem!', господи! 'uram!isten!', отче наш 'miatyánk'. Funkcióját az ⇒ *alanyeset* tölti be.

melléknév, имя прилагательное: olyan szavak, amelyek tárgyak személyek ismertetőjegyeit jelölik: a) tulajdonságot, minőséget, b) más tárgyhoz, személyhez v. fogalomhoz való viszonyt, c) meghatározott személyhez v. állathoz való tartozást, származást. a) A *minőséget jelölő* ~ (*качественное* ~) utalhat színre (белый, коричневый) (⇒ *lexikai-szemantikai szócsoport*), térbeli elhelyezkedésre és tulajdonságra (левый, высокий), érzékserveinkkel felfogható dolgok minőségére (вкусный, горячий) stb. *Grammatikai sajátosságai*: (i) fokozható (⇒ *melléknév fokozása*); (ii) van teljes és rövid alakja (⇒ *melléknév rövid alakja*); (iii) -o/-e, -и képzővel határozószót képezhetnek (весёлый -- весело, блестящий -- блестяще, зверский -- зверски); (iv) -ин(а), -изн(а), -от(а), -ость/-есть képzővel elvont főneveket képezhetnek: старый -- старина, новый -- новизна, добрый -- доброта, грубый -- грубость, свежий -- свежесть; (v) antonimikus párokat alkotnak (⇒ *antonima*). b) A *vonatkozó* ~ (*относительное* ~) közvetett formában -- helyhez, időhöz, anyaghoz stb. kötődve -- jelöli a tulajdonságot, viszonyt: городской, осенний, железный, научный. c) A *birtokos* ~ t (*притяжательное* ~) az alábbiak szerint képezzük: /i/ hímnemű és nőnemű személyt jelölő főnevekből -ов/ев, ill. -ин/-ын képzővel: отцов (дом), учительа (книга), мамин (стакан), сестрицын (ключ); /ii/ legtöbbször állatnevekből -j- képzővel: олений (рог), лисья (нора), коровье (масло); de: девичья (фамилия). Az /i/ típusú szavak a *társalgási stílusban* használatosak, de egyre inkább felváltja őket a *birtokos eset*: дом отца, книга учителя, стакан мамы. A vonatkozó és a birtokos ~ek nem fokozhatók, elvont főneveket nem képezhetnek és nem alkotnak antonimikus párokat. A ~ általában a főnév ⇒ *jelzője*, többnyire előtte áll, megegyezik vele nemben, számban és esetben (⇒ *egyeztetés*). A minőséget jelölő és a vonatkozó ~ek végződésük alapján lehetnek ⇒ *keménytűvű melléknévek*, *lágytűvű melléknévek*. A ~ *teljes alakja* a mondatban leggyakrabban *jelzőként* szerepel, de használható *állítmányként* is. *Rövid alakja* csak a minőséget jelölő ~nek van, és csak állítmányi szerepben használatos. Kivételt képez néhány állandósult szókapcsolat, frazeologizmus (pl. идти по добру, по здоровью). A ~ *szám, eset* és *nem* szerint változik. (⇒ *melléknév ragozása*)

melléknév fokozása, степени сравнения имени прилагательных: a minőséget jelölő ⇒ *melléknév* (és a belőle képzett határozószó) olyan grammatikai kategóriája, amely a tulajdonság megjelenési fokozatait jelöli

összehasonlítás céljából v. anélkül. 1. Alapfokban (положительная степень) összehasonlítás nem történik, tehát a tulajdonság mértéke nem fejeződik ki: острый (нож), чистая (бумара) широкое (окно). 2. A közép fok (сравнительная степень) a két összehasonlított tulajdonság közül a nagyobb mértékűt jelöli (⇒ hasonlítás). Kifejezhető ⇒ szintetikus formával, ill. ⇒ analitikus formával. A) A szintetikus (egyszerű) alakok az alapfokú melléknév tövéből alkothatók meg -e, -ee/-ей, -ше képzővel: красивее, красивой, моложе, хуже, больше. a) A -ee képző a legproduktívabb variánsa az -ей, amely társalgási színezetű. b) Az ⇒ improduktív -e képzőt a /г, х, д, т ст, в/-re végződő melléknéveknél használják, s közben kötelező ⇒ történeti hangváltakozások lépnek fel /ж, ш, ч, ш, вл/: тугой -- туше, сухой -- суше, молодой -- моложе, крутой -- круче, густой -- гуще, дешёвый -- дешевле. A többi a /к/ kiesik: низкий -- ниже, короткий -- короче, редкий -- реже. d) A маленький, плохой, хороший melléknéveknek ⇒ szuppletivizmussal képezzük a közép fokát: меньше, хуже, лучше. e) A közép fokú alakhoz kapcsolódhat a по- igeikötő, amely a társalgási stílusban a tulajdonság nagyobb fokát emeli ki: (комнаты) побольше, (люди) помоложе. B) Az analitikus (összetett) alakok a более szóból és a melléknév alapfokából állnak (⇒ antonímia esetén: менее): более (мнее) красивый, более (мнее) умный. Ezeket a formákat általában az írott nyelvben használják. (A *более лучше típusú közép fok az irodalmi normán kívül esik.) 3. A felső fok (преосходная степень) több összehasonlított tulajdonság közül a legnagyobb mértékűt jelöli. A) A szintetikus formák képzői: -айш-/-ейш-: красивейший, величайший. Ha az alapszó töve /г, к, х/-ra végződik, a képző -айш-, és /ж, к/ч, х/ш hangváltakozás lép fel (тихий -- тишайший, строгий -- строжайший). Kivétel: высокий, -- высший, низкий -- низший, хороший -- лучший; плохой -- худший. A szintetikus felső fok elméletileg minden tulajdonságot jelölő melléknévből képezhető, de gyakorlatilag csak 50-60 melléknév ilyen alakját használják. Azok a mondatok, amelyekben felső fok szerepel, különböző módon épülhetnek fel: /i/ a főnév előjárószo nélküli birtokos esettel: Озеро Байкал -- глубочайшее озеро мира; /ii/ a в előjárószóval + előjárós esettel: Озеро Байкал -- глубочайшее озеро в мире. /iii/ Az из előjárószóval + birtokos esettel: Озеро Байкал -- глубочайшее из озёр мира. /iv/ A среди előjárószóval + birtokos esettel: Озеро Байкал глубочайшее среди озёр мира. B) Az analitikus alaknak négy változata van: a) самый + alapfok (neutrális forma): самый молодой, самый большой; b) наиболее + alapfok (írott nyelv): наиболее честный, наиболее организованный; c) közép fok + egész/всего (társalgási forma): добрее всех, лучше всего; d) nem + közép fok (társalgásban): нет ничего сильнее дружбы. 4. A viszonylag ritkán használatos túlzó fok (чрезмерная) megerősíti a felső fok jelentését (нау- + szintetikus felső fok): наисложнейший, наимоднейший, наилучший (vö. 'leges...'). Az /о/-ra végződő, tulajdonságot jelölő határozószók ugyanúgy fokozhatók, mint a melléknévek: (степени сравнения наречий): közép fok -- (По)больше читай! Пой громче! felső fok -- [régies, ritkán] Строжайше предупреждаю Вас! Покорнейше прошу!; Дождь, как правило, больше всего достаётся плечам. Он ответил наиболее полно.

melléknévi igenév, причастие: az ⇒ ige nem személyragozható alakjaihoz tartozó szó, amely a cselekvést v. állapotot úgy jelöli, mint személynek, tárgynak bizonyos időben megjelenő tulajdonságát. A ~nek vannak igei kategóriái (idő, ige faj, igazságszolgáltatás, vonzat, lehet tárgyias és tárgyatlan, visszaható), ill. melléknévi tulajdonságai (nem, szám, eset; jelzői szerepben: egyeztetés). A 23. tábl. szemlélteti, hogy a ⇒ folyamatos igéből (F) és a ⇒ befejezett igéből (B) milyen ~ek és hogyan képezhetők.

A melléknévi igenév fajtái és képzése

Tárgyas és tárgyatlan igék		Cselekvő melléknévi igenév		Szenvedő melléknévi igenév	
		jelen idő	múlt idő	jelen idő	múlt idő
F	чита́ть	чита́ющий	чита́вший	чита́емый	/чита́нный/
B	прочи́тáть	--	прочи́тáвший	--	прочи́тáнный
F	сиде́ть	сидя́щий	сиде́вший	--	--
B	посиде́ть	--	посиде́вший	--	--

1. A cselekvő jelen idejű ~et a jelen idő tövéből (⇒ *igetövek*) képezzük -ущ-/-ющ- (I. ragozás) v. -аш-/-ящ- képzővel (II. ragozás): пиш-ущ-ий ('az író', 'aki ír'), чита-ющ-ий, говор-ящ-ий, леж-аш-ий. Kivételt képez az orosz nyelvűből megmaradt néhány ~i forma: стоячая вода 'állóvíz', текучая вода 'folyóvíz', летучая мышь 'denevér' stb. 2. A cselekvő múlt idejű ~-вш-/-ш- képzője a folyamatos v. befejezett ige múlt idejének a tövéhez kapcsolódik (magánhangzóra végződő tő után): /про/чита-вш-ий ('aki olvasott', 'aki elolvasta'), выполни-вш-ий, отдохну-вш-ий; (mássalhangzóra végződő tő után): нэс-ш-ий, рос-ш-ий, умер-ш-ий. KIVÉTELEK: a) a főnévi igenév tövéből: исчезну-вш-ий, свергну-вш-ий, мокну-вш-ий; b) kettős formák: мок-ш-ий, мокну-вш-ий, сохну-вш-ий, сох-ш-ий, замёрзну-вш-ий, замёрз-ш-ий; c) a jelen idő tövéből (-сти és -сть végű igék) -ш- képzővel: вед-ш-ий, расцвет-ш-ий (de: укра-вш-ий, се-вш-ий, упа-вш-ий, е-вш-ий); d) az идти igéből: шедший, пришедший. 3. A szenvedő jelen idejű ~ csak a tárgyas, folyamatos igéből képezhető az -ем-/-ом- (I. ragozás) és az -им- (II. ragozás) képzővel: изуча-ем-ый ('amit tanulmányoznak'), нес-ом-ый, люб-им-ый. Sok egyszótagú folyamatos tárgyas igéből nem alkotható meg ez az alak (брить, мять, мыть, ждать, жечь, есть, крыть, пить stb.), de igekötős formájukból képezhető (ожидаемый, накрываемый). 4. A szenvedő múlt idejű ~et a tárgyas befejezett v. az egyszerűléletű igekötő nélküli folyamatos ige múlt idejének töve + az -нн-, -енн-, -т- képző alkotja. a) Ha a főnévi igenév -ать, -ять, -есть, -овать, -евать végű -нн- a képző, a hangsúly egy szótaggal előbbre (visszafelé) kerül: посла-нн-ый, прода-нн-ый, созда-нн-ый. b) Az -ить, -ти, -чь, -сть végű igékből -енн- képzővel az egyszerű jövő idő tövéből: изуч-енн-ый, принес-енн-ый, привед-енн-ый. Az -ить, -чь végű igéknél ⇒ *történeti hangváltakozások* fordulnak elő. c) -т- a képző az alábbi típusú igék esetében: -ну- (завёрну-т-ый, покину-т-ый); -оть (прополо-т-ый, коло-т-ый); -ереть (запер-т-ый, протёр-т-ый); eredetileg egyszótagú, -и, -а, -я, -ы, -е, -у tövéig igék (би-т-ый, нача-т-ый, взя-т-ый, оде-т-ый, обу-т-ый). A cselekvő ~eknek csak teljes, a szenvedőknek teljes és rövid alakjuk van. Az utóbbiak megegyeznek a ⇒ *melléknév rövid alakjával*. A teljes alakú ~ek a ⇒ *melléknév ragozása* szerint képezik eseteiket; jelzői szerepben a jelzett szóval

egyeztetjük nemben, számban és esetben, míg a rövid alakot csak nemben és számban egyeztetjük (⇒ egyeztetés). Néhány ~ szófajta megváltozhat (⇒ szófaji átcsapás). A ⇒ melléknévi igeneves szerkezet gyakori az orosz írott nyelvben, s mivel tartalmilag és szerkezetileg tömöríti a mondanivalót, magyar nyelvi szempontból ⇒ melléknévi igeneves mondatrövidítésben használják.

melléknévi igeneves mondatrövidítés, употребление причастного оборота: az orosz írott nyelvben igen gyakran használatos ⇒ melléknévi igeneves szerkezet -- magyar ekvivalenséhez viszonyítva. A ~ ugyanis a mondanivaló sajátos tartalmi és formai sűrítése, amely magyarra legtöbbször főnevet bővítő jelzői ⇒ alárendelt összetett mondatal fordítható. A) A jelzett szó előtt álló (prepozitív) szerkezetet rendszerint ugyanígy -- egyszerű mondattal -- fordítjuk: Она говорит о решённой задаче. 'A megoldott feladatról beszél'. B) A jelzett szó után álló szerkezetet (⇒ posztpozitív), ha kevés bővítésményből áll, fordíthatjuk egyszerű mondattal (Студенты, решающие задачи, очень устали. 'A feladatokat megoldó hallgatók nagyon elfáradtak'), de a bonyolultabb melléknévi igeneves szerkezet valódi ~ : Деятельность демократических клубов -- своеобразная массовая работа, охватывающая всё больше молодых людей. 'A demokratikus klubok tevékenysége sajátos tömegszervezeti munka, amely egyre több fiatal ragad magával.' -- Вопросы, связанные с уборкой винограда комбайном, интересуют всех сотрудников нашего исследовательского института. 'Azok a kérdések, amelyek a szőlő kombájnnal történő betakarításával kapcsolatosak, kutatásintézetünk valamennyi munkatársát érdeklik.' Az egyeztetett melléknévi igenév helyett, természetesen, az orosz mondatban is használhatjuk a который ('aki, ami, amely') ⇒ kötőszó szerepű szót és az ige személyragozott alakját.

melléknévi igeneves szerkezet, причастный оборот: a ⇒ melléknévi igenév és a hozzátartozó szavak: найденные в книге опечатки, близко стоящий ко мне человек. Ha a bővítésmény a jelzett szó előtt áll, akkor nem teszünk vesszőt, ha utána, vesszőt írunk: прочитанные учениками книги; книги, прочитанные учениками. A melléknévi igenév megegyezik a jelzett szóval nemben, számban és esetben (⇒ egyeztetés). A ~ tartalmilag és szerkezetileg tömöríti a mondanivalót, ezért -- magyar nyelvi szempontból -- ⇒ melléknévi igeneves mondatrövidítést alkot. Szerepelhet az ⇒ elkülönített mondatrészek között: Список, составленный нами, староста передал профессору. Ученик, составивший список, отнёс его завучу.

melléknév ragozása, склонение имён прилагательных: a teljes alakú ⇒ melléknévnek a ⇒ szó szerkezetben, ill. a ⇒ mondatban használt ⇒ nem, eset, szám kategóriája szerint változó ⇒ paradigmatikus alakjai. ⇒ Függőszóként a ⇒ főszóval egyeztetjük nemben, számban és esetben (⇒ egyeztetés, jelző).

MEGJEGYZÉSEK A 24. TÁBL.-HOZ. I. A rövidítések: K. T. = ⇒ keménytővű melléknév, L. T. = ⇒ lágytővű melléknév; V. H. = véghangsúlyos. 2. A melléknévnek állandó hangsúlyuk van; leggyakrabban tőhangsúlyosak. 3. Hím- és semleges nem (tárgy- és) birtokos esetében az -oro/-ero végződés ejtése: [-ъвь], [-ъвь], [-овь]. 4. A keménytővű "к", "г", "х" tövégződésű melléknévnek egyes számú alanyesetében és többes számú alakjaiban "ы" helyett "и" betűt írunk: высокий, строгие, строгих. 5. Az "ш"-re és "ж"-re végződő keménytővű melléknévnek többes számú alakjaiban "и" betűt írunk, de [ы] hangot ejtünk: свежие -- свеж[ы]е, большими -- больш[ы]ми. A -ций végű melléknévnekben a "ц" utáni "ы" megmarad: куцый, куцым, куцых. 6. Mindhárom nemű, susogó mássalhangzóra végződő ("ж", "ш", "ч", "ш") melléknév egyes számában, ⇒ függő esetekben hangsúlyos helyzetben "о", hangsúlytalanban "е" betűt írunk: о большом, о большо́й; о свежем, о свежей. A "ю" helyett mindig "у", a "я" helyett pedig "а" áll: горячая, горячую; рыжая, рыжую. Ha a melléknév előre vonatkozik (⇒ élő-életlen kategória) a tárgyeset a

birtokos esettel, ha élettelenre -- az alanyesettel egyezik meg (kivétel: nő- és semlegesnemű egyes számú melléknév). 8. A nőnemű, egyes számú -ою/-ею alak régies, kihalóban van; a (nép)költészetben és a néprajzban még használatos. 9. A keményítővű (a) típus szerint ragozódnak a következő névmások: самый, каждый, всякий, оный; a первый, четвертый, пятый típusú sorszámnevek; lágyítóvű a третий, лисий (треть-его, треть-ему) stb.; a (b) oszlop szerint ragozódnak a melléknévi igenevek; a véghangsúlyos (c) típushoz soroljuk a такой, таковой, иной, другой, любой, névmásokat és a второй, шестой, седьмой, восьмой sorszámneveket; a gyűjtőszámneveknek csak többes számuk van: (a)-típus: четверо, пятеро, (b)-típus: двое, трое. 10. A мой, твой (c)-típusú hímnemű birtokos névmás függőesetekben a (b)-típust követi: (моего, моего, моему, моим, моём; мои, моих, моих, моим, моими, моих). Nőnemben: моя, моя, моей, моей...; мои, моих. A наш és a ваш ragozása: наш, нашего, нашего, нашему...; наши, наших...; наша, нашу, нашей...

24. tábl.

A melléknév ragozása (az írott nyelvben)

E s s e t	Egyes szám									Többes szám		
	Hímnem			Nőnem			Seml. nem			K. T. (a)	L. T. (b)	V. H. (c)
	T í p.	K. T. (a)	L. T. (b)	V. H. (c)	K. T. (a)	L. T. (b)	V. H. (c)	K. T. (a)	L. T. (b)			
A.	-ый	-ий	-ой	-ая	-яя	-ая	-ое	-ее	-ое	-ые	-ие	-ые
T.	-ый -ого	-ий -его	-ой -ого	-ую	-юю	-ую	-ое	-ее	-ое	-ые -ых	-ие -их	-ые -ых
B.	-ого	-его	-ого	-ой	-ей	-ой	-ого	-его	-ого	-ых	-их	-ых
R.	-ому	-ему	-ому	-ой	-ей	-ой	-ому	-ему	-ому	-ым	-им	-ым
Eszk.	-ым	-им	-ым	-ой -ою	-ей -ею	-ой -ою	-ым	-им	-ым	-ыми	-ими	-ыми
Elj.	-ом	-ем	-ом	-ой	-ей	-ой	-ом	-ем	-ом	-ых	-их	-ых

melléknév rövid alakja, краткая форма имени прилагательного: a minőséget jelölő teljes alakú melléknév végződéseivel nélkül, vagyis a melléknévi szótó, ill. a hozzákapcsolt "-a" és "-o", nemre és a többes számmal utaló "-ы/-и" végződés: новый -- нов, -а, -о, -ы, тихий -- тих, -а, -о, -и. A melléknév teljes alakját (полная форма имени прилагательного) jelzői és állítmányi szerepben egyaránt használjuk: Теплый день. День был теплый. A ~ állítmányi funkciót tölt be (nem ragozható; nem és szám kategóriája van): Он болен. Она больна. Они больны. A ~ját a teljes alakból képezzük; a) a végződések elhagyásával: молод/ой -- молод, молодá, молодó, молоды; b) a végződések elhagyásán túlmenően, a hímnemű ~nak

tövében (a könnyebb kiejtés miatt) ⇒ *futóhangok* jelenhetnek meg (vö. 25. tábl.). c) A -нный végű mellékevek rövid hímemű alakja -ен v. -ен: длинный -- длинен, длинна́, длинно, длинны; обыкновенный -- обыкновенен, обыкновенна, обыкновенно, обыкновенны. Nincs rövid alakjuk: /i/ az -л-képzős mellékeveknek (a ~ egybeesne az alapige múlt idejével): отсталый, бывалый, горелый; /ii/ az -ск-, -ов-/ев- képzős mellékeveknek: дружеский, передовой; /iii/ néhány (metaforikus) szint jelölő melléknévnek: голубой, розовый, кофейный, коричневый, фиштяжковый, сиреневый, фиолетовый stb. A ~nak és teljes alakjának használatával kapcsolatos legfontosabb tudnivalók: A) A ~ általában az ⇒ *írott nyelvi stílusokban* szerepel állítmányként, míg a teljes alak a társalgási stílusra jellemző. B) Állítmányi szerepben csak rövid alakban használatosak: должен, обязан, вынужден, согласен, рад, готов, способен, намерен, достоин, благодарен, виновен, виноват, доволен, жив, знаком, похож, прав, сыт, уверен. C) Ha a melléknév állítmányként szerepel és mellette *függő* ⇒ *tárgy áll*, csak a rövid alakot tehetjük a mondatba: Россия богата нефтью. Улица узка для машин. Книга интересна тем, что в ней много документальных материалов. D) A ~ néhány esetben *időszakos, ideiglenes*, míg a teljes alakja *állandó tulajdonságot* jelöl: у него руки чистые 'a keze (most) tiszta' мать была больна 'az anyja beteg volt'; лицо у него чёрное 'az arcára fekete'; лицо у него черно 'az arca fekete'. A társalgási stílusban a különbség néha elmosódik: Ты совсем больной, иди домой! Мама, дай чего-нибудь поесть, я такая голодная.

melléknév teljes alakja: ⇒ melléknév rövid alakja

melléknévvé vált szavak: ⇒ szófaji átcsapás

mellékszóelem: ⇒ szóelem

25. tábl.

Futóhangok a hímemű rövid alakok képzésében

Mikor?	Futóhangok	Példák
<u>-к-</u> és <u>-г-</u> képző előtt, kemény mássalhangzók után	"о"	у́зок (узкá), крéпок (крепкá) дóлог (долгá)
<u>-к-</u> képző előtt, lágy és → susogó mássalhangzók után	"е"	бóек (бойкá) гóрек (горькá) тя́жек (тяжкá)
<u>-н-</u> képző előtt	"е"	бо́лен (больнá) бе́ден (беднá) споко́ен (спокойнá)
Három szóban <u>-л-</u> képző előtt	"е"	све́тел (светлá) те́пел (теплá) кисе́л (кислá)
Szóvégi /р/ előtt két szóban	"е"	хиге́р (хитрá) осте́р (острá)

mellérendelt összetett mondat, сложносочинённое предложение: olyan összetett mondat, amelynek alkotórészei mellérendelő kötőszóval kapcsolódnak egymáshoz, a mondatrészegységek önállósága nagyobb, mint az ⇒ **alárendelt összetett mondatok** esetén; a ~ lehet **nyílt** és **zárt** szerkezetű (⇒ **összetett mondat**). A tagmondatok kapcsolódása és jelentése alapján a ~okat hagyományosan általában így osztják fel: 1. A **kapcsolatos ~** (соединительное ~) továbbfűzi a megkezdett gondolatot és újabb részletekkel egészíti ki. **Kötőszavai**: a) **egyese**k (С юга подул тёплый ветер, и последний снег сошёл на полях); b) **páros**ak (Ни стрелы не летали, ни пушки не гремели); az **и** kötőszó ⇒ **egyidejűségét** v. ⇒ **különböző idejűségét** fejez ki. A **не только...но и** páros kötőszó fokozó értelmű: Не только студенты убирали яблоки, но и школьники работали в яблочных садах. 2. **Választó ~** (разделительное ~): mondatrészegységei **különböző tartalmiak**; a két állítás v. lehetőség közül csak az egyik érvényes, ill. választható. **Kötőszavai**: a) **egyese**k (или), b) **páros**ak (или... или, ли...ли, либо...либо, то...то, не то...не то, то ли...то ли). Jelentése alapján lehet: a) két eseményt **kölcsönösen kizáró**: не то было раньше утро, не то наступил вечер; b) időbeli **egymásutániságot** kifejező: То флейта слышится, то будто фортепьяно. 3. **Ellentétes ~** (противительное ~): az első rész tartalma **ellentétben** van azzal, amit a második rész kifejez. Az a kötőszavas ~ok rendszerint **szembeállító-összehasonlító** jelentésűek: Он улыбнулся, а она весело засмеялась. A **но** kötőszó **szembenállást** fejez ki: Он не видел в этом ничего особенного, но Люба была очень рада. А зато, но зато az **ellentétet feloldó** ~okban azerepel: Лось ушёл, зато рядом раздавался звук, производимый каким-то живым и, вероятно, слабым существом (Полевой). Az **однако** az írott stílusokra jellemző, **korlátozó** értelmű: Мне стало как-то грустно...; **оданко** ж что-то похожее на смех зашевелилось в моей душе (Достоевский). **Korlátozó** jelentésben használatos a társalgási stílusban a **только** **чуть-чуть** **шевелились** **брови**. A társalgási stílusban a **feltétel** árnyalatának kifejezésére szerepel az **a то, а не то, не то**: Пиши домой чаще, а то папа будет беспокоиться. Уходи-ка ты домой, говорит, а не то как налечу, говорит, растопчу и проглочу! (Чуковский). 4. **Magyarázó ~** (пояснительное ~): a második tagja az elsőben kifejezett tartalmat okának, előzményének megnevezésével közelebről megvilágítja, ill. helyreigazítja (**то есть, а именно**): Время стояло благоприятное, то есть было темно, слегка морозно и совершенно тихо (Аксаков). В саду было помещение для птиц, а именно: настроено много башенок для голубей. 5. **Kapcsolódó ~** (присоединительные ~): **kiegészítő közlés**, megjegyzés kifejezésére használatos a **да и, но и, то же, также** kötőszóval: Лицо у него чёрное, измазанное сажей, руки **тоже** грязные (Горький).

mélyszerkezet, D-структура, **глубинная структура**: a **transzformációs** ⇒ **generatív nyelvtan** felfogásában a mondatoknak van **~e** és **felszíni szerkezete** (S-структура, **поверхностная структура**). A ~ a mondatoknak az az alapvető struktúrája, amely **elemi állításokat** és ezek kapcsolatát tartalmazza, meghatározza a mondat szemantikai értelmezéséhez szükséges szintaktikai viszonyokat (pl. alany, tárgy). A generatív nyelvtanban megadják a mondatok szimbólumokkal (⇒ **ágrajz, közvetlen összetevők**) ábrázolt jelentéstani alkotórészét (~ét), ill. az ebből levezethető felszíni szerkezetét, amely a hangtani értelmezését szabja meg (**fonológiai alkotórész**). Pl. az **Иван думает...** és a **Кого видел Пётр?** mögöttes v. ~i transzformációja útján kapott felszíni szerkezete: **Иван думает, что Пётр видел Марию**.

metafora [gör. metaphora 'átvitel', метафора: két személy, tárgy, fogalom tartalmi hasonlóságán alapuló szókép; tkp. egy szó alapjelentésének átvitele egy másik tárgyra, fogalomra, személyre: **золотые** (серьги), **золотые**

(волосы); льётся (вода), льётся (речь); крыло (птицы), крыло (самолёта). A szépirodalmi művekben gyakran találkozhatunk ~val: Он был настоящий медведь (Гоголь). Ну, а что медведь наш сидит, будто не знаете, кого медведем зовут? (Достоевский). Néhány ~ a gyakori használat következtében állandó átvittellé vált: ручка (двери), носик (чайника), стрелка (часов), спинка (дивана).

metakommunikáció [gör. meta 'után', 'mögött' + lat. communicatio 'közlés'], metakommunikáció: a beszédet kísérő ⇒ intonációval, mimikával, pantomimikával végzett szándékos információ-továbbítás. Amikor egy mondatot leírva látunk, kizárólag a rögzített nyelvi jelek alapján fedezzük fel a jelentését. Egyedül az élőbeszédhez szükségszerűen járuló jelrendszer (hangerő, hangszín, hangmagasság, gesztusok) árulhatja el, milyen egyéb információ (kedvesség, bizonytalanság, határozatlanság, magabiztosság, tisztelet stb.) rejlik a mondat mögött. (⇒ paralingvisztika)

metanyelv [gör. meta 'után', 'mögött'], metanyelv: az a nyelv, amely a kutatás, a beszéd tárgya -- a tárgnyelv (язык-объект), s az, amelyen a kutatás, a beszéd folyik (róla!) -- a ~. Tehát a nyelvet, annak hangtani, alaktani, mondattani elemeit, szerkezeteit magasabb (logikai) szinten meghatározó fogalom; használatakor a nyelv önmagát tükrözi mint a valóság részét. Pl. a szótárakban a szavak jelentésének megadása, a közléshez fűzött magyarázatok, kiegészítések ~űek.

metatézis: ⇒ hangátvetés

metonímia [gör. metonymia 'új név adása'] метонимия: két fogalomnak, dolognak tér-, idő-, anyagbeli v. ok-okozati érintkezésén alapuló szóképe; a ⇒ metaforától eltérően, a jelentésátvitel nem hasonlóság, hanem reális kapcsolat miatt megy végbe: блюдо (фарфоровое) -- блюдо (вкусное): переход (границы) -- (подземный) переход; ремонтировать фабрику -- фабрика забастовала. A ~ lehet nyelvi (стол диетический, кафедра языковая) és költői (Белый Бим Чёрное Ухо, Красная Шапочка).

minőséget jelölő melléknév: ⇒ melléknév

mód: наклонение: az ⇒ ige által jelölt cselekvésnek a valósághoz való viszonyát fejezi ki, így szoros kapcsolatban van a ⇒ modalitás kategóriájával. 1. A kijelentő ~ (изъявительное ~) reális, a valóságban végbemenő, ill. nem végbemenő cselekvést nevez meg múlt, jelen v. jövő időben: Мама писала (пишет, напишет, будет писать) письмо. Дверь не открывается. Я не мог открыть дверь. Az ⇒ igeragozás során használt végződések jelen/jövő időben együttesen jelölik a ⇒ szám, személy, idő és ~ kategóriáját. A múlt idő (-лѝ, -ла, -ло, -ли) a ⇒ nemet v. számt fejezi ki. 2. Feltételes ~ (сослагательное ~, условное ~): óhajtott, kívánt v. feltételezett cselekvést nevez meg. Az ige múlt idejű alakjaihoz (főnévi igenévhez) a бы módosítószót tesszük: Он пришёл бы сегодня... На улицу бы выйти! Ez a szócska más szavakhoz is kapcsolódhat: Надо (было) бы... Давно бы так! Ещё бы тарелочку! Idő kategóriája nincs, a jelen v. a múlt időre mindig a szövegekörnyezet utal: Я бы пришёл к тебе вчера, если бы у меня было достаточно времени. -- Он написал бы письмо, но у него сейчас нет авторучки. 3. A felszólító ~ alakjai (повелительное ~) a cselekvés elvégzésére ösztönöznek, készítenek. Ez általában a beszélő és társa kapcsolatában nyilvánul meg, ezért leggyakoribb formája az egyes és többes szám 2. személy. Képzése a jelen/jövő idő tövének (⇒ igetövek) utolsó elemétől és az egyes szám 1. személyű alakjának hangsúlyától függ. A) A beszélt nyelvben zéró morféma, vagyis Ø (⇒ szóelem), írásban "й" betű a képző, ha a tő magánhangzóra végződik és egyes szám 1. személyben a hangsúly nem a végződésen van: поймá-ю -- поймá-й-ут/поймá-ют -- поймá-й-Ø, поймá-ü. De: давáй, вставáй, дай, бей, пей. B) Ha a tő egy mássalhangzóra végződik és egyes szám 1. személyben a hangsúly nem a végződésre esik, a képző a

beszélt nyelvben zéró morféma, írásban: "ь": отвечу -- ответ' -щ, ответь-ь. C) A képző и, ha a tő két mássalhangzóra v. egy mássalhangzóra végződik és egye szám 1. személyben a hangsúly a végződésen van: помню -- помн' -ат (ритkább -- помн-и; кричу -- крич-ат -- крич-и. Néhány kivétel és variáns: ешь, выброси, выстави/выставь, высуну/высунь, положи, поезжай, уезжай. D) A többes szám 2. személyű alakot a -te affixummal képezzük: прочитайте, ответьте, ешьте. E) A 3. személyű társalgási alakokat a пусть, пускай, a ritkább és ünnepeleyesebb formákat a да módosítószóval alkothatjuk meg: Пусть/пускай он подаёт заявление. Да здравствует мир во всём мире. F) A többes szám 1. személyű alak képzése; b) összetett jövő idő: Сейчас будем петь; c) rendszerint a давай(те) módosítószóval együtt, közösen végzendő cselekvés jelölésére: Давай поможем ему! Давайте помогать ему!; d) folyamatos v. befejezett ige + -te affixum (együttes cselekvés végzésekor): несёмте, отдадимте. G) A -ка szuffixum csökkenti a felszólítás mértékét, gyengíti annak árnyalatát: Подойди-ка сюда! 'Gyere csak ide'. H) Néhány ige nék ⇒ szuppletívizmus segítségével képezzük a felszólító ~ját: ехать, поехать, уехать -- поезжай, уезжай; видеть -- смотри; слышать -- слушай; хотеть -- желай (ritkábban: захоти). Fontos tudni a felszólító ~ ⇒ igeszemléleti formáinak használatát, legfontosabb modális jelentésárnyalatait. 1. Tagadó mondat. a) Figyelmeztetés, óvás, intés = befejezett ige (a cselekvés végrehajtása és annak negatív eredménye a cselekvőtől függ = folyamatos ige: Не трогай грязные вещи, не пачкай руки! c) Határozatlan névmás + 'óvni vkit' jelentés = befejezett ige: Не уйди куда-нибудь из дому! d) Tagadó névmás mellett folyamatos ige: Никому не давай эту книгу. e) A больше határozószó mellett folyamatos ige: Не ошибайся больше! 2. Állító mondatokban, egyszeri rendelkezés, követelés, tanács, kérés kifejezésekor -- befejezett ige: Сходи к врачу! Folyamatos ige használatos a következő esetekben. a) Hosszantartó és ismétlődő cselekvés(ek): Стойте здесь и ждите меня! b) A cselekvés elkezdésére, folytatására való ösztönzés: Я жду, отвечай! Вставай поскорее! c) Engedély, beleegyezés kérése: Входи! d) Tárgy nélkül használt tárgyas igék esetén ha a figyelem a cselekvés minőségére irányul: Говори тише! e) Meghívás, felhívás, jókívánság kifejezése: Храните деньги в сберкассе. Береги платье снову, а честь смолоду. 3. A ~okat átvitt értelemben is használhatjuk, vagyis az egyiket a másik jelentésében. a) A kijelentő ~ múlt és jövő idejű alakjait felszólító ~ jelentésében: Ты сейчас подойдешь и всё ему расскажем! Пошли! Поехали! b) Mondat elején a felszólító ~ú alaknak lehet feltételes jelentése: Не сделай ты этого, всё было бы иначе.

modális ige: ⇒ segédigék

modális szó [⇒ modalitás], модальное слово: a beszélőnek a közlés(é)hez való szubjektív viszonyát jelölő szó, a ⇒ modalitás egyik legjellemzőbb kifejezője. Közbeékeltszóként, (⇒ közbevetett szó(szerkezet)), ⇒ szómondatként szerepelhet. A ~kat beszédben a hangmagasság és a hangszín változásával, beszédtempóval és pauzával emeljük ki, írásban vesszővel különítjük el: Лена, правда, это знает лучше. Ты, наверно, не против. А ~k egybeeshetnek főnévvel (факт, право), rövid alakú melléknévvvel, határozószóval (действительно, верно), igével (разумеется, значит). Jelentésük alapján két csoportra oszthatók: a) logikai értékelést kifejezők -- a valóság tényeit, a közölt információ tartalmát emelik ki (именно, несомненно, само собой, разумеется, обязательно); b) lehetőséget, valószínűséget, feltételezést kifejezők (возможно, кажется, по-видимому, может быть, по всей вероятности).

modalitás [lat. modus 'mérték', 'fok'], модальность: jelentését és grammatikai formáit tekintve heterogén, a nyelv különböző szintjein előforduló eszközök gyűjtőneve. Egyes nyelvészek a mondatok szembenállását tartják ~nak (állítás -- kérdés -- felszólítás; állítás -- tagadás;

realitás -- valószínűség -- feltételezés -- irrealitás stb.). Mások a ~t a ⇒ predikatívitás alkotórészének tekintik. A) Objektív ~ (объективная ~) az, amely a mondat tartalmának a valósághoz fűződő kapcsolatát fejezi ki -- a realitás és az irrealitás szintjén. A ~nak ez a funkciója kötelezően megvalósul a (reális) kijelentő és az (irreális) felszólító és feltételes módban. A reális cselekvések időhöz kötöttek (jelen, múlt, jövő): У нас тишина. -- У нас была тишина. -- У нас будет тишина. Az irreális igemódokban (Была бы у нас тишина! -- Пусть у нас будет тишина! У нас будь тишина [а вам можно шуметь?]) a cselekvés áttevődik a kívánás, követelés, szükségszerűség szintjére -- időviszonyítás nélkül. B) A szubjektív ~ (субъективная ~) nem kötelező, hanem kiegészítő, módosító jellegű -- a beszélő viszonya a közléshez (bizonytalanság, bizonyosság, lehetőség, lehetetlenség, figyelemztetés, beleegyezés, aggodalom stb.). Kifejező eszközeiben igen gazdag: a) modális szók (Наверно, завтра будет дождь); b) modális igék (⇒ segédigék); c) módosítószók (Ну и что будет? Ты устал, отдохни-ка немного!); d) indulatszók (Ой, ты какой!; бац, хлоп, хватъ -- váratlanság); e) sajátos, emocionális-expresszív intonáció; f) szórendváltozás (Станет он тебя слушать! Хорош друг! -- ironikus tagadás); g) sajátos szerkezetek (Нет чтобы подождать -- vmilyen elmaradt cselekvés miatti sajnálkozás; Она возьми и скажи -- a cselekvés váratlan, megalapozatlan volt; Знает болтает -- a cselekvés végrehajtása nem függ semmitől); h) kötőszók (Её брат то ли музыкант, то ли художник, не знаю точно); i) ⇒ közbevetett mondat, közbevetett szó(szerkezet).

módhatározó: ⇒ határozó

módosítószó, частица: a ⇒ segédszóhoz tartozó, olyan önálló lexikai jelentéssel nem rendelkező, nem ragozható szó, amely sajátos modális (⇒ modalitás), értelmi, érzelmi nyomatékat kölcsönöz a szavaknak, szó szerkezeteknek, mondatoknak. A ~k más szófajokból származtathatók: kötőszókból (и, да, же, даже), határozószókból (просто, прямо, ещё, уже), névmásból (всё, то, это), indulatszóból (вон, ну) stb. A ~kat attól függően szokás csoportosítani, hogy a közlésnek milyen kiegészítő jelentésárnyalatot adnak. 1. Értelmi nyomaték. a) rámutatás: Вот, улица Пушкина. Вон одна звёздочка, вон другая; b) meghatározás, konkretizálás: Как раз идёт Степан. Я земной шар чуть не весь обогёл (Маяковский); c) kiemeléssel való korlátozás: Я только капитан, а не майор. Мы были в лагере только 4 дня. 2. Expresszivitás: Что за человек? Ведь мы не хотели. 3. Akarat kifejezése. a) kívánság: Пусть крепнет наша дружба! Давайте пойдём в кино; b) kérdés: Да разве об этом ты расскажешь? Неужели ты не хочешь идти с нами?; c) állítás: Так будет. Пойдём ещё бы! d) tagadás: Ничего не видим вокруг. Ни шагу назад! A ~k szóalakképzésre és szóalkotásgra is felhasználhatók: elveszítik önálló szófaji státuszukat és morfémaként viselkednek. A) Formaképző ~k (формообразующая ~); a) feltételes mód: Без тебя я не добрался бы до города; b) nem rendszeresen ismétlődő cselekvés: Папа, бывало, сидит за столом и рассказывает нам интересные сказки; c) az ige felszólító módú, 3. személyű alakjának képzésére: Пусть все соберутся к девяти часам. Пускай выступает на собрании первым Иван Петрович. Да здравствует мир! B) Szóképző ~k (словообразующая ~); a) határozatlan névmás és határozószó: Кое-что я хочу тебе сказать. Дай мне что-нибудь почитать. Он куда-то ушёл; b) tagadó névmás: Некому было говорить об этом. Он ничего не сказал.

mondat, фразис [⇒ фразис], предложение, фраза: a beszédnek nyelvtani szabályok szerint megszerkesztett, ⇒ szó szerkezet(ek)ből álló alapegysége, amelyet kerek tudattartalom, viszonylagos lezárttság ⇒ predikatívitás, predikatív viszony és ⇒ intonáció jellemez (esetleg egy, grammatikailag szerkesztetlen szóból is állhat). OSZTÁLYOZÁSA: 1. A közlés célja (a beszélő szándéka) alapján; a) a kijelentő ~

(повествовательное ~) ábrázoló jellegű, tárgyilagos közlést tartalmaz: Мальчик читает книгу. Вера сначала сделает уроки, потом сходит в магазин; b) a kérdő ~ segítségével a beszélő tudakozódik, információt akar szerezni: /i/ kiegészítendő kérdő ~ (собственно-вопросительное ~) -- a beszélő az információ kifejtését várja: Куда ты идёшь?; /ii/ eldöntendő kérdő ~ (общевопросительное ~) -- a beszélő a hallgatótól várja álláspontjának megerősítést v. elvetését: Ты написал домашнее задание? (Да. -- Нет.); /iii/ szónoki kérdő ~ (риторическое вопросительное ~) -- rejtett állítást, megerősítést tartalmaz. Ты же это делаешь для меня?; /iv/ kérdő-felzólító ~ (вопросительно-побудительное ~) -- kérdés formájában megfogalmazott felzólítás: Сыграем в карты?; c) felzólító ~ (побудительное ~) -- kérést, parancsot, kívánságot tartalmaz: Расскажите ещё что-нибудь интересное! Не кричите! Только бы он учился лучше! Az a) -- c) ~ok érzelmi telítettséggel és felzólító intonációval lehetnek felkiáltó ~k (восклицательное ~). 2. A logikai minőség alapján: a) állító ~k (утвердительное ~) -- felfogható eldöntendő kérdésre adott állító feleletként, amelyet ~értékű "igen" vezethetne be: После обеда я буду заниматься. (После обеда ты будешь заниматься? -- Да. После обеда я буду заниматься); b) tagadó ~ (отрицательное ~) -- rendszerint eldöntendő kérdésre adott tagadó válasz amelyet ~értékű "nem" vezethetne be: У меня нет времени. (У тебя есть время? -- Нет. У меня нет времени). /i/ Ha a tagadószó az állításmányhoz tartozik, általános tagadásról beszélünk (общеотрицательное ~): Я нынешней ночью не спал до рассвета. Они не могли скрыть своего любопытства. /ii/ Részleges a tagadás akkor, ha a tagadószó nem az állításmány előtt áll (частичноотрицательное ~); az ilyen mondat valójában állítást fejez ki: Через десять минут он уже шёл домой, но не переулками, а низом, возле речки (Шолохов). Не я увижу твой могучий поздний возраст... (Пушкин). 3. A ~ok szerkezet szerinti felosztása. A) Egyszerű ~ (простое ~) -- egy ~ ⇒ predikatív viszonyt tartalmaz, amely alany és állításmány formájában reálizálódhat (⇒ kétfőrészes mondat), ill. csak az egyik főrészben valósul meg (⇒ egyfőrészes mondat). A csak a két főrészből álló ~ot tő-nak v. bővített ~nak (нераспространённое ~) nevezzük: Музыка заиграла. А bővített ~ban (распространённое ~) az alanyon és állításmányon kívül ⇒ bővítésmények is vannak: Твоя интересная книга лежит на столе. Я встретился с ним в два часа (⇒ alanyi rész, állításmányi rész). Ha a ~ban a felépítése szempontjából minden szükséges ~rész jelen van, teljes (полное ~), ha nincs, akkor hiányos ~ról (неполное ~) beszélünk (⇒ teljes szerkezetű mondat, hiányos szerkezetű mondat). B) Az összetett ~okban (сложное ~) két v. több predikatív viszony van, tehát két v. több mellékrészre, ill. fő- és mellékrészre bonthatók: Восходит солнце, блестит в траве роса. Я написал бы письмо, если бы ты помог, но ты работал в саду.

mondatátszövődés: ⇒ kontamináció

mondatfonetikai eszközök: ⇒ szupraszegmentális tényezők

mondathangsúly: ⇒ hangsúly

mondatrészek, glosszéma [gör. glóssa 'nyelv' + séma 'jel'], glosszéma, члены предложения: 1. a ⇒ mondatnak olyan egy v. többszavas egységei, amelyek a köztük lévő tartalmi és nyelvtani összefüggés alapján bizonyos szintaktikai funkciót töltenek be. Főrészek: a) az ⇒ alany (Я читаю) és b) az ⇒ állításmány (Я читаю). Bővítésmények: c) a ⇒ tárgy (Я читаю книги), d) a ⇒ jelző (Я читаю интересную книгу), e) a ⇒ határozó (Я читаю книгу в комнате). 2. a ⇒ nyelvészeti strukturalizmus szerint, a glosszéma olyan mondatfunkciós részként v. szerkezettagként használt nyelvi egység, amely hasonlókra nem bontható, annak ellenére, hogy ha bonyolult, kombinált alakulat is lehet. Tehát egyetlen glosszéma: magy. katoná lettem volna, ang. should have been a soldier; magy. háború után, ol. nella casa, or. после войны, был солдатом, начал гулять.

mondattan, szintaxis [gör. syntaxis 'összeállítás'], синтаксис: 1. a ⇒ nyelvtudománynak az az ága, amely tisztázza a ⇒ mondat fogalmát, rendeltetését, felépítését, alkotórészeit ⇒ a szó, a ⇒ szó szerkezet, az ⇒ intonáció funkcióját; tanulmányozza a ⇒ szórendet, a mondanivaló aktuális tagolását. Az egyszerű ⇒ mondattal és az ⇒ összetett mondattal foglalkozik. 2. ⇒ szintaxis.

monoftongizáció [⇒ monoftongus], монофтонгизация: a kettőshangzó (⇒ diftongus) magánhangzóvá válása. (⇒ diftongusok monoftongizációja)

monoftongus [gör. monos 'egy' + 'hang'], монофтонг: (a ⇒ diftongussal szemben) egyszerű magánhangzó (pl. [a, y, o]). (⇒ diftongusok monoftongizációja)

monológ [gör. monos 'egy' + logos 'beszéd'], монолог, монологическая речь: a ~ egy ember beszéde. Írásos (tudományos közlemény, levél stb.) és szóbeli változata ismeretes (előadás, referátum, rádióadás, elbeszélés stb.). A ~ megvalósulási formája az ún. *összetett szintaktikai egész* (сложное синтаксическое целое, прозаическая строфа), azaz olyan funkcionális, ⇒ kommunikációs egység, amely a beszéd folyamatot egy lezárt mozzanattal viszi előre. Jellemző rá az alaktani, mondattani, lexikai és ritmikai-intonációs megszerkesztettség, ill. tartalmi, logikai, tematikai egységesség, a lezárt mikrotéma (⇒ szöveg). Az egyszerű és az összetett mondatok kapcsolódási módjai a mondategészben: 1. megfelelő, (összehangolt) *igeszemlélet-igeidő formák*, 2. ⇒ utalószók, 3. közös (több mondatra érvényes) *határozók*, 4. szavak és szó szerkezetek *ismétlése*, 5. ⇒ *kötőszók*, *kötőszó szerepű szók*, 6. a mondatok *párhuzamos megszerkesztettsége* (azonos mondat típus, párhuzamos szórend, a mondateleji mondatrészek szerepében azonos szófajú szavak) stb. (Az alábbi szövegrészletben a számok az e szócikkben leírt kapcsolódási módokat jelölik.)

Одна Уля до этой вот минуты не имела /1/ ни ясного плана, ни твердой цели в душе своей. Ей /2/ всё казалось /1/, что /5/ ей /2/ должны распорядиться другие. То /5/ ей /2, 4, 6/ хотелось /1/ уйти, и она /6/ писала /1/ письма брату, который /5/ служил /1/ техником в одной из авиационных частей... Иногда /3/ ей /2, 4, 6/ казалось /1, 4/ что /5/ проше всего было бы пойти на курсы медицинских сестёр... -- таким путём /5/ она /4, 6/ могла бы /1/ очень скоро попасть в действующую армию. То /4, 5/ ей /2, 4, 6/ преследовала /1/ тайная мечта уйти в партизанское подполье... То /4, 5/ друг ей /2, 4, 6/ овладевала /1/ такая жажда учиться /1/, учиться /1/ дальше... (Фадеев). (⇒ dialógus)

morfa: ⇒ szóelem

morféma: ⇒ szóelem

morfémika [gör. morphé 'forma'], морфемика: az ⇒ alaktarnak az a része, amely a morfémák felépítésével, törvényszerűségeivel, kapcsolódási szabályaival foglalkozik; a ⇒ szóelemek tana.

morfológia: ⇒ alaktan

morfológiai homonima: ⇒ homonima

morfonológia [gör. morphé 'forma' + phóné 'hang' + logos 'tudomány'], морфология: a ⇒ nyelvtudománynak az az ága, amely a ⇒ fonémákat ⇒ szóelem- és szóalaképítő részként vizsgálja (⇒ szóalakképzés). Közbülső helyet foglal el a ⇒ fonológia és az ⇒ alaktan (morfológia) között.

moszkvai kiejtés, московское произношение: Moszkva lakóinak kiejtési normája; évszázadok során alakult ki. A 16. sz.-ig az *északi* ⇒ *nyelvjárás* mássalhangzó-állománya és az ⇒ *o-zás* jellemezte, majd a 18. sz.-ra, a délről és keletről érkező betelepülők kiejtésének hatására elterjedt az ⇒ *a-zás*. A 18. sz.-ban kétféle kiejtési norma létezett: a) a *könyv- és versolvasás* ~e és b) a *társalgási nyelv* ~e. A 19. sz.-ban az orosz irodalmi nyelv (a ⇒ *köznyelv*) kiejtési normáját a ~ határozta meg

(a hangsúlyos [ɔ̃] helyén [e] ejtése lágy mássalhangzók utáni, kemény mássalhangzók előtti helyzetben, a [r] zárhangként való ejtése [ɣ] helyett stb.). A 19. sz. végétől a ~ bizonyos vonásait régi ~nek (смáпо ~) nevezik (a lágy [p'] ejtése olyan szavakban, mint пe[p']вый, четве[p']г; a -ся, -сь kemény ejtése múlt idejű alakokban és felszólító módban); napjainkban azonban csak a moszkvai színészek egy része és a főváros idős lakói beszélnek így. A 20. sz. második felében a ~ sajátos jegyei (vö. ⇒ kiejtési norma): 1. az a-zás [гълавá]; 2. az "ш, сч, жж, эж, жд" ejtése [ш], [х], ill. [ш'], [х']; [ш'] и́, [ш'] ет, жу[х']ать, de röviden ejtik: [ж']ю́и, [ж']ю́ль; 3. a "r"-t frikativ [ɣ]-nak csak néhány szóban ejtik: [ɣ]о́споди, бó[ɣ]а, бу[ɣ]а́лтер; 4. a "к, г, х" lágy ejtése csak "и", "е" előtt és idegen szavakban lehetséges: пу[к']и́, пу[к']е́; [г']я́ур, мани[к']ю́р; 5. a "чн" betűkapcsolatnak két helyes kiejtése van: ску[шн]о, ску[ч'н]о; 6. a "шн" ejtése [шн]: сý[шн]о́сть; 7. a "т", "д" kemény ejtése bizonyos idegen szavakban és rövidítésekben [e] előtt: [д]еко́ль[т]е́, [д]ека́рт, [т]эц; 8. ingadozás tapasztalható az ige visszaható alakjaiban; a szinpadai beszédben: умы́ваю[с], a társalgási nyelvben: умы́ваю[с']; 9. a что́(бы) ejtése: [ш]тó(бы).

mozaikszó: ⇒ szóalkotás

mozgást jelentő igék, глаголы движения: a cselekvés szubjektumának egy- és többirányú helyzetváltoztatását jelölő, kéttagú ⇒ *oppozíció*t alkotó folyamatos igék csoportja (vö. 26. tábl.)

26. tábl.

A mozgást jelentő igék

Egyirányúak		Többirányúak	
бежать	fut, szalad	бегать	szaladgál
брести	ballag, bandukol	бродить	kószál
вести	szállít	возить	szállít(gat), fuvaroz
вести	vezet	водить	vezet(get)
гнать	űz, hajt	гонять	kerget, terel
ехать	utazik	ездить	utazgat
идти	megy (gyalog)	ходить	jár (gyalog)
катить	gurít	катать	görget
лезть	mászik	лазить	mászkál
лететь	repül	летать	repül, röpköd
нести	visz (gyalog)	носить	hord (gyalog)
плыть	úszik	плавать	úszik, úszkál
ползти	kúszik, mászik	ползать	kúszik, mászkál
тащить	húz, cipel	таскать	húzogat, cipel(get)
гнаться	üldöz, kerget, hajszol	гоняться	fut (vmi után)
катиться	gurul, csúszik	кататься	csúszkál
нести́сь	fut, szalad, rohan, száguld	носиться	szaladgál, rohangál
тащиться	vánszorog	таскаться	hurcol, vonszol

(A magyar nyelvből hiányzik a ~ ilyen rendszere.) 1. Egyirányú ~ (однонаправленные ~): a) az alanynak egyirányú helyváltoztatását fejezik ki -- a cselekvés konkrét irányának, céljának megnevezésével v. anélkül: Он идёт в кино. Мальчик идёт по улице; b) az a) pontban jelölt cselekvés ismétlődésére utalnak: Обычно я еду на автобусе, а обратно иду пешком. 2. Többirányú ~ (ненаправленные ~): múlt időben arra utalnak, hogy a cselekvés oda-vissza (két irányban) végbement: Вчера мама ходила в кино. ('Вчера мама была в кино'); b) a cselekvés két irányban többször végbement (végbemegey): Мой друг часто ездит за границу; c) a cselekvés meghatároz(hat)atlan (össze-vissza) irányú: У моих ног ползают муравьи; d) képesség, szokás fejeződik ki: Птицы летают, змеи ползают. A ~ből ⇒ szemléletpár képezhető; az egyirányúból befejezett, a többirányúból folyamatos ige lesz.

mozzanatos ige: ⇒ akcióminőség

múlt idő: ⇒ idő

múlt idő töve: ⇒ 1getővek

mutató névmás, указательные местоимения: a) ⇒ névmás lexikai-grammatikai csoportosításában a ~ a beszélő, a hallgató számára ismert, a beszéd folyamán már említett élőlényre, tárgyra, elvont fogalomra, ezek tulajdonságára, mennyiségére utal. Grammatikai szempontból heterogén csoport: az этот, тот, такой, таковой (сей, оный) ~nak van *неме, száма* és esete, a таков *неме* és *szám*, a столько csak esetek szerint változik. A) Meg kell különböztetni a főnévvel egyeztetett jelzői (этот, эта, это, эти) és az alanyi szerepben v. visszautaló szóként használt это ~t: a) Эта школа небольшая; b) Это наша школа; c) К станции метро приближаются люди. Это пассажиры другого поезда. Az a) mondatban egyeztetett jelző van ('Ez az iskola nem nagy'), a b) változatban főnévi-alanyi szerepű ~t találunk ('Ez iskola'), a c) mondatban az это az előző mondat alanyára utal vissza ('A metróállomáshoz emberek közelednek. Egy másik szerelvény utasai'). B) A таков, такова, таково, таковы *неме* ragozódik, csak állítmányként használatos (а ма már régies таковой, таковая, таковое, таковыe rövid alakjai); Каков привет, таков и ответ. Туман был таков (такой), что кругом ничего не было видно. C) А сей, оный ('ez', 'az') régies ~ már csak néhány állandósult kifejezésben él: сию минуту 'azonnal', по сие время 'eddig, ez ideig', на сей раз 'ezúttal', до сих пор 'eddig', ни то, ни сё 'sem ez, sem az', сего года 'folyó évi', во время оно 'valamikor', со времени она 'ősidők óta', в оны дни 'azokban a napokban'. D) А сколько ~ főnévvel együtt a dolgok, tárgyak meghatározatlan mennyiségére utal (⇒ számnév, melléknév és főnév kapcsolata). A ~ok ⇒ utalószóként az ⇒ alárendelt összetett mondat főrészeiben szerepelhetnek és jelentésüket mellékrésszel bővíte fejtjük ki. A ~ok melléknévként v. ahhoz hasonlóan ragozódnak (⇒ mutató névmás ragozása).

mutató névmás ragozása, склонение указательных местоимений: a) ⇒ mutató névmás eset, szám és *неме* szerinti ⇒ paradigmáinak formaképzése (27. tábl.) A такой és a таковой úgy ragozódik, mint az -ой végű melléknév, a сколько, mint a lágytövű melléknév többes számban. A сей szintén lágytövű, az оный keménytövű melléknévként képezi alakjait.(⇒ melléknév ragozása)

műszavak: ⇒ csoportnyelvek

műveltető szerkezet [lat. causativus 'okozó'], каузативная конструкция: olyan okozati viszony, amelyben a cselekvést a grammatikai ⇒ alany mással végezteti. (A magyar nyelvben erre az -ат-, -ет-, -тат-, -тет képzős műveltető igék szolgálnak.) A ~ kifejezésére az orosz nyelvben általában a következő igéket, szerkezeteket és mondat típusokat használjuk. 1. Az összetett igei állítmány egyik tagja *modális ige* (⇒ *segédigék*): велеть, приказывать/приказать, принуждать/принудить, разрешать/разрешить, позволять/позволить, просить/попросить, распоряжаться/распорядиться, давать/дать, заставлять/заставить stb.

A mutató névmások ragozása

A.	этот	эта	это	тот	та	то	эти	те
T.	это	эту	это	тот	ту	то	эти	те
	этого			того			этих	тех
B.	этого	этой	этого	того	той	того	этих	тех
R.	этому	этой	этому	тому	той	тому	этим	тем
Eszk.	этим	этой	этим	тем	той	тем	этим	теми
Elj.	(об) этом						(об) этим	
	этом	этой	этом	том	той	том	этих	тех

Ügyelni kell a fenti segédigék megválasztására, ugyanis eredeti jelentésüket nem veszítik el; pl. заставить 'kényszerít', приказать 'parancsol', попросить 'kér'. Tehát különböző szituációkban mondható: Секретарь даёт подписать бумаги директору. Директор попросил секретаршу напечатать письмо. Директор заставил секретаршу напечатать письмо. 2. А (с)делать, (по)просить v. egyéb modális ige + alárendelt célhatározói mellékmondat: Я сделал всё, чтобы он забыл Марию. Я попросил его, чтобы он принёс мне хлеба. 3. Körülírás: работает не он (сам), а за него (по его желанию, просьбе, приказанию) кто-то другой.

N

nagyítás: ⇒ szókép

nagykötőjel: ⇒ központosítás

nazális magánhangzók [⇒ nazálisok], orrhangú magánhangzók, носовые гласные, назальные гласные: a függőleges helyzetben levő nyelvcsap (uvula) a tüdőből kiáramló levegő útját szabaddá teszi, s így az orrüreg is részt vesz a képzésükben; ez sajátos orrhangú színezetet ad a magánhangzóknek (vö. összsl. veláris φ , palatális ϵ ; le. ϵ , α). Az összslávból átvett ószláv ~ az óorosz nyelvben 'a'-vá és 'u'-vá fejlődtek: összsl. рѣть > óor. пять; зѣвь > зуб; дѣвь > дуб. ~ a mai orosz nyelvben nincsenek.

nazálisok [lat. nasus 'orr'], orrhangok: 1. (назальные согласные, носовые согласные) olyan ⇒ mássalhangzók, amelyek képzésekor a tüdőből kiáramló levegő nagyrészt az orrüregen keresztül távozik, amely egyúttal rezonátorként működik: [м, м', н, н'] (vö. ⇒ szájhangok); 2. ⇒ nazális magánhangzók.

negatív transzfer: ⇒ Interferencia

нем, род: a természetes, azaz biológiai ~en (пол) kívül az orosz nyelvben megkülönböztetnek *grammatikai ~et* (род). A ~ az orosz főnév egyik kategóriája; mondattani viszonylatban, a melléknév, melléknévi igenév, néhány számnév, névmás és főnév kapcsolatában ⇒ *egyezettetéssel*, ill. a mondatbeli ⇒ *főrészek* ⇒ *koordinációjában* fejeződik ki (Мой новый учебник лежал на столе. Моя новая книга лежала на столе.); a ~ meghatározza a ragozási típust (⇒ *főnévragozás*) és a főnevek képzését (учи-тель, смел-ость, зда-ние). A természetes és a grammatikai ~ nem mindig esik egybe. 1. *Hím-ű főnevek* (именá существительные мужского ~а); a) egyes szám alanyesetben Ø végződésűek: стол, нож, мяч, герой; b) az írásban *lányjelre* végződők egy része: /i/ a *hónapnevek* (июль, сентябрь); /ii/ a *-тель, -арь* képzősek (писатель, словарь); /iii/ az írásban *lányjelre* végződő *állatnevek* nagy része (гусь, конь); /iv/ *egyéb szavak* (путь, шавель, ячмень, гвоздь, бинокль, нуль, руль, монастырь stb.); c) az *-а/-я* végződésű, de a természetes ~ük szerint *hím-űeket* jelölő szavak: мужчина, Коля, мальчишка; d) *hím-ű főnévből ún. értékelő toldalékokkal* (⇒ *szóelem*) alkotott szavak: городище, городишко; e) az *élőlényeket* jelölő ⇒ *nem ragozható főnevek* egy része: какаду, кули, атташе; de: Из-за деревьев показался шимпанзе. *Шимпанзе* кормила детёнышей; f) a *nem ragozható* városok, szelek, nyelvek, szigetek neve: Токио, торнадо, хинди, Капри; g) *egyéb szavak*: кофе, подмастерье, пенальти. 2. *Nő-ű főnevek* (именá существительные женского ~а): a) az *-а/-я-га* végződők: школа, армия; b) az írásban *lányjelre* végződők egy része: /i/ az *-шь, -жь, -шь, -чь* végűek: мышь, рожь, вещь, ночь; /ii/ az *-ость/-есть* képzősek: смелость/свежесть (kivétel: гость); az *-ань, -энь* végűek: пристань, казнь; /iv/ a *lány ajakhangra* végződők: любовь, цепь (kivétel: голубь, червь); /v/ a *-ть* végűek: часть, кровать; /vi/ néhány állatnév: рысь, лань, лошадь, форель, сельдь; b) a természetes ~ük szerint *nő-ű személyeket* jelölő, *nem ragozható főnevek*: леди, мадам, мисс, Кармен; c) a *fajfogalom* szerint *nő-űként* meghatározható, *nem ragozható főnevek*: ('колбаса') салями, ('болезнь') бери-бери, ('газета') "Таймс". 3. *Semleges-ű főnevek* (именá существительные среднего ~а): a) az *-о, -ье, -е* végűek: окно, море, ружье, задание; b) 10 *-мя-га* végződő főnév: имя, семя, время, знамя, стремя, бремя, вымя, темя, племя, пламя; c) az *egyes számban ritkán* használatos *дитя* ('gyermek') szó; d) az *életlenné* dolgokat, tárgyakat jelölő *nem ragozható főnevek*: кафе, какао, юри, такси, алиби. 4. *Közös-ű főnevek* (именá существительные общего ~а): a) általában *negatív tulajdonságot* jelölő *-а/-я* végűek: задира, зубрила; b) a *nem ragozható család- és nemzetiségnevek*: Сабо, Евтушенко, коми; c) néhány *becenév*: Валя (Валентин, Валентина), Саша (Александр, Александра), Женя (Евгений, Евгения). 5. *Ingadozó ~ű főnevek* (колеблющиеся ~овые формы именá существительных): a) a *mai orosz köznyelvben* mind a két változat egyenrangú: бакенбард(а), лангуст(а), манжет(а); b) a *köznyelvben* (банкнот, спазм, шлиц) és a *szaknyelvben* (банкнота, спазма, шлица) használt formák; c) különböző lexikai jelentésű *szóparok*: гранат 'gránátalma', граната 'gránát' (fegyver); жар 'hőség' (láz esetén), жара 'hőség' (időjárás); карьер 'kőbánya', карьеря 'karrier'; d) *napjainkban* (антик, аларм, фреска, эпизод) és *régebben* (антика, аларма, фреска, эпизода) használatos szavak; e) *köznyelvi* (абрикос, туфля, чучело) és *vulgáris* szavak (абрикоса, туфель, чучела). 6. A ~ *különböző főnevek* (именá существительные, не имеющие ~а): csak *többes* ⇒ *számban* használatosak: чернила, ворота, часы, очки. a) Sok foglalkozásnak, beosztásnak csak *grammatikai hím-ű formája* van (геолог, инженер, академик, кандидат). b) A маникюрша, педикюрша, косметичка foglalkozásoknak nincs hím-ű megfelelője. c) *Hím és nőstény állatok* egyaránt jelölnek: аист, воробей, кит, ласточка, мышь; néhány esetben "párosítás" is lehetséges: корова 'tehén', -- бык 'bika'; кобыла 'kanca' --

жеребец 'csődör'; курица 'tyúk' -- петух 'kakas' stb. (A magyarban nincs nyelvtani ~, a természetes ~ azonban lexikailag kifejeződhet: igazgató úr -- igazgatónő, Szabó bácsi (néni), uram -- asszonyom, kisfiam -- kislányom nem egyeztetett jelző: ⇒ jelző

nem ragozható főnevek, несклоняемые имена существительные: a ⇒ *nem ragozható szavakhoz tartozó olyan főnevek, amelyeknek minden esete azonos.* A ~ ⇒ *számát, nemét és esetét mondattanilag határozhatjuk meg; pl. a jelző és a jelzett szó viszonyából (новое пальто -- новые пальто), előljárósók (примел без пальто) v. az ige vonzata alapján (он купил пальто).* CSOPORTJAI: 1. Magánhangzóra végződő *jövevényszavak és köznevek* (a hangsúlytalan -a-ra végződők kivételével: арго, какао, кофе, кило, кино, реву, сопрано, табу, танго, тире, турне, фото, харакири, шасси, шассе; кофе, салями, буржуа, денди, маэстро; кенгуру, какаду, шимпанзе; леги, мадам, мисс, пани, фрау. 2. Személynevek (nem orosz férfi és női család- és keresztnemek, kivéve a hangsúlyos -a-ra végződőket): Верди, Гюго, Петёфи, Дежэ, Ренато, Долли, Мери, Терез, Эдит, Элен. Az -о, -их, -ых végű orosz, ukrán, belorusz családnevek: Бондарко, Дурново, Донских, Малых, Мелких. 3. Magánhangzóra végződő *idegen földrajzi nevek* (kivéve a hangsúlyos -a-ra végződőket): Брно, Баку, Марош, Миссисипи, Шио, Марокко, Перу, Чили. 4. *Mozaikszó* (⇒ szóalkotás): МГУ, ВДНХ, сельпо, МАПРЯЛ (de: в вузе, в горкоме, в исполкоме stb.).

nem ragozható szavak: 1. (несклоняемые слова) olyan szavak, amelyeknek minden esete egyforma: a) ⇒ *nem ragozható főnevek*; b) idegen eredetű melléknevek (беж, люкс, мини, макси); c) a birtokos névmás szerepében használt, ragozott személyes névmás (его, её, их). 2. (непрягаемые слова): igei származású, de igei paradigmaként nem változó szavak: ⇒ *ige nem személyragozható alakjai* (читать, читающий, читавший, читаемый, прочитанный; читая). 3. egyéb ~: a) ⇒ *határozósók* (вдруг, там); b) ⇒ *segédszók* (в, однако, только); c) ⇒ *modális szók* (разумеется, наверно); d) ⇒ *indulatszók* (эх, ой).

nem tagolható mondat: ⇒ alárendelt összetett mondat

nem tranzitív ige: ⇒ tárgyatlan ige

nemzeti nyelv, национальный язык: a rendszere alapjaiban (nyelvtan, szókészlet) közös és az egész nemzet számára egységes nyelv. A nemzettévalás eredményeként hosszú történelmi fejlődés során alakul ki, v. úgy, hogy több nyelvjárás elemeiből integrálódik. Ez utóbbi módon alakult ki az orosz ~, mert a középső nyelvjárási csoport (⇒ *moszkvai kiejtés*) sajátosságait őrizte meg, amely átmenetet képez az északi és a déli nyelvjárások között. Írott változata az ⇒ *irodalmi nyelv*, a beszélt -- a ⇒ *köznyelv*.

nemzetközi átírás, transliteráció [lat. trans 'át' + littera 'betű'], транслитерация: mely írásrendszer ⇒ *betűinek közvetítése, átkódolása egy másik írásrendszer* ⇒ *grafémáinak segítségével.* A ⇒ *cirillírásos szavaknak és szövegeknek többféle latinbetűs, a befogadó (angol, francia, német stb.) nyelv ábécéjére épülő ~a ismeretes.* Létezik bibliográfiai, postaforgalmi, telephasználati (28. tábl.), tudományos (29. tábl.) stb. ~.

nemzetközi szavak, vándorszavak, интернационализмы [lat. inter 'között' + natio (natio) 'nemzet'], международные слова: a különböző nyelvek szókészletében meglévő, ⇒ *etimológiailag közös töre visszavezethető szavak*; pl. lat. *civilis, cultura, philosophia*; or. *цивилизация, культура, философия*; ang. *civilization, culture, philosophy*; magy. *civilizáció, kultúra, filozófia.* További példák az oroszból: дипломат, солист, автострада, скептик, физик, хрусталь, цирк. A meghonosodott ~ a ⇒ *jövevényszavak*, míg a felismerhetően más nyelv(ek)ből származók az ⇒ *idegen szavak.* (A legelterjedtebb nemzetközi nyelv, az *eszperantó* szókészlete ~ra épül, s az egyszerű nyelvtannal együtt könnyen elsajátítható.)

neologizmus [gör. neos 'új' + gör. 'logos'], неологизмы: a ~ok a ⇒

A postaforgalomban és a telexhasználatban alkalmazott nemzetközi átírás

А -- А	З -- Z	О -- O	Х -- H
Б -- В	И -- I	П -- P	Ц -- C
В -- V	Й -- J	Р -- R	Ч -- CH
Г -- G	К -- K	С -- S	Ш -- SH
Д -- D	Л -- L	Т -- T	Щ -- SCH (SC)
Е -- E	М -- M	У -- U	Ы -- Y
Ж -- ZH	Н -- N	Ф -- F	Э -- E
			Ю -- JU
			Я -- JA

szókészletnek (viszonylag) új (képzésű) szavai és kifejezései, amelyek a nyelv, a társadalmi viszonyok, a technika, a gondolkodás fejlődésével párhuzamosan alakulnak ki. 1. *Fogalmi ~ok* (лексические ~): mely új fogalmat megnevező szó v. kifejezés (új képzésű v. ⇒ *jövevényszavak*: внеземной ('földön kívüli'), космопорт ('rakétakikötő'), стеклоткань ('üvegszövet'), космовидение ('kozmosz tv'). 2. *Szemantikai* [⇒ szemantika] ~ok (семантические ~): ismert szavak új jelentésben; бомбардир 'bombázó' [a labdarúgásban v. a jégkorongban az eredményes játékos], морж 'rozmárember' [a téli fürdőzés kedvelője], память 'számítógép memóriája'. 3. *Okkasionális* [lat. occasionalis 'véletlen', 'eseti'] (alkalmi) ~ok (окаasionальные ~): leggyakrabban az írók és a költők által használt ~ok; "Я планов наших люблю громадьё." "В сегодняшнем красном дне воскресает годов легендарь" -- "Пролетает вечность -- бесконечночасый распустила хвост" (Маяковский).

népetimológia [⇒ etimológia], народная этимология: a nyelvérzék számára ismeretlen, főleg idegen eredetű szavaknak hasonló hangzású anyanyelvi szóval, szóelemmel való helyettesítése, azonosítása, s ezáltal "értelmissé" tétele: поликлиника -- ^xполуклиника, микроскоп -- ^xмелкоскоп, инфузория -- ^xнимфазория, бульвар -- ^xгульвар.

népies kifejezés, просторечие: általában az élőbeszéd olyan szava, szóalakja v. kifejezése, amelyet az ⇒ *irodalmi nyelvben* rendszerint a beszélő durvaságának, lekicsinylésének eszközeként használnak; lehet egészen közvetlen v. az iskolázatlan emberek beszédének jellegzetessége is. Az orosz elnevezés a 16-17. sz.-ban gyakran használt *простая речь* ('egyszerű beszéd') kifejezésből származik, amely akkor 'nem írott nyelv', 'népnyelv' jelentésben élt: помереть (= умереть), процент (= процент), опояска (= пояс), страшать (= пугать), вечор (= вчера); на карачках 'négykézláb', карачун 'váratlan halál', кажж 'a vég', 'pusztulás'. Írók és költők is szívesen alkalmazzák a ~eket hőseik műveletlenségének jellemzésére: Они своё образование хочут показать (Чехов). Не хотится ль вам пройтиться (Блок). Хлоп употребляется в просторечии вместо хлопанье, как шип вместо шипения (Пушкин). A ~ek nemcsak egy ⇒ *nyelvjárás* jellemzők, hanem "össznépi" használatúak, így viszonylag gyakran előfordul, hogy az egyes szótárak ugyanazt a szót másképpen minősítik: (простореч. v. разг.). Ez azt bizonyítja, hogy a ~ek és a társalgási kifejezések között nincs mindig éles határ.

neutrális kiejtési mód: ⇒ kiejtési mód

neutrális lexika: ⇒ közhasználatú szavak

névmás, местоимение: a ~ok főnevet, melléknevet és számnevet helyettesítő, arra utaló szók. A ~oknak tömörítő funkciójuk van, mert fölöslegessé tehetik a dolgok, személyek, tulajdonságok, mennyiségek megnevezését v. annak megismétlését; a) *főnévi* ~ok: я, ты, вы, мы, он, себя, кто, никто, некто, нечто, кто-то, что-то, кто-нибудь, что-нибудь, кто-либо, кое-кто, кое-что; b) *melléknévi* ~ok: мой, твой, свой, наш, этот, такой, чей, весь, всякий, какой-нибудь stb.; c) *számnévi* ~ok: сколько, столько, несколько. Felosztásuk más jegyek alapján is lehetséges (vö. 30. tábl.). Az orosz ~ok egy részének van ⇒ *neme, száma, esete*: этот, тот, такой, сам, мой, наш (⇒ *egyeztetés*), másokat csak az *eset* kategóriája jellemez (кто, что, никто, что-то). A себя, некого, ничего ~nak nincs neme, száma és alanyesete. Az eset kategóriájával rendelkező ~ok ragozásakor érvényesül az ⇒ *élő-élettelen kategória* (я вижу кого, что).

névmásítás: ⇒ utalószó

névmássá vált szavak: ⇒ szófaji átcsapás

névszók, имена: azoknak a szavaknak a gyűjtőneve, amelyeknek *eset, nem* és *szám* kategóriájuk lehet, tehát ennek megfelelően ragozhatók (idetartoznak a kivételek, a nem ragozható főnevek és melléknevek is: пальто, бордо, беж stb.). A ~at összeköti a tárgyiasság (*предметность*) jelentése, a tárgyak minőségének, számának jelölése v. az ezekre való utalás. A ~hoz tartozik: a) a ⇒ *főnév* (окно, Павел); b) a ⇒ *melléknév* (белый, городской); c) ⇒ *számnév* (два, пятый) és d) a ⇒ *névmás* (я, каждый). Még az antik nyelvtanokban született meg a ~ és az *igék* szembeállítás. Egyes nyelvészek az orosz határozószót is a ~hoz sorolják, mivel nincsenek igei kategóriái, és bizonyos esetekben kifejezhet minőséget: чтение вслух, бег наперегонки stb.

névtan, ономастика [gör. онома (онума) 'név'], ономастика: a ⇒ *nyelvtudomány*nak a tulajdonnevek (⇒ *főnév*) származásával, történetével, és nyelvi változásaival foglalkozó ága. RÉSZTERÜLETEI: 1. az emberek neveit vizsgáló *antroponímia* ([gör. anthrópos 'ember' + onuma 'név'], *антропонимика*): Владимир Игоревич Поспелов, Иван Грозный; 2. a különböző égitestek megnevezéseit tanulmányozó *asztronímia* ([gör. astron 'csillag'], *астронимика*): Луна, Марс, комета, Энке; 3. a kozmosz galaktikáinak, csillagképeinek tudományos és népi elnevezéseivel foglalkozó *kozmonímia* ([gör. kosmos 'világűr'], *космонимика*): Большая Медведица, Млечный Путь; 4. az anyagi világ tárgyainak tulajdonneveit vizsgáló *krematonímia* ([gör. chréma 'dolog', 'birtok'], *крематонимика*): Царь-пушка, золотые самородки "Заячьи уши", алмазы "Орлов", "Звезда юга"; 5. a különböző vallások isteneinek néveredetét tanulmányozó *teonímia* ([gör. theos 'isten'], *теонимика*): Перун, Стрибог, Волос; 6. a földrajzi nevekkal foglalkozó *toponímia* ([gör. topos 'hely'], *топонимика, топонимия*): Белое море, Крым, площадь Разгуляй; 7. az állatok névadását vizsgáló *zoonímia* ([gör. zoon 'állat'], *зоонимика*): Шарик, Мурка, Жданка.

nomenklatúra [lat. nomenclatura 'névjegyzék'], номенклатура: 1. az egyes szakszókészletek sajátos szakmai fogalmakat jelölő elemeinek a jegyzéke; 2. a köznyelvben és bizonyos szakterületek szókincsében általában ismeretlen szavak összessége.

nominális mondat: ⇒ egyfőrészes mondat

nonekvivalens lexika: ⇒ ekvivalens nélküli szavak

nőnem: ⇒ nem

nullavégződés: ⇒ szóelem

numeralizáció: ⇒ szófaji átcsapás

29. tábl.

A tudományos szakirodalomban használatos nemzetközi
átírás néhány változata

Orosz betűk	Példák	Az átírás módja	Példák
а	Москва	a	Moskva
б	Борис	b	Boris
в	Вова	v	Vova
г	Ленинград	g	Leningrad
д	Волгоград	d	Volgograd
е	Елена, Киев Державин	je msh. után: e	Jelena, Kijev, Deržavin
ë	тѣтя	msh. után (ki- véve: ч, ш, щ, ж) = 'o ë	t'ot'a tët'a
	шѣлк, жѣлтый	ч, ш, щ, ж + ë = o ë	šolk, žoltyj šëlk, žëltyj
	Ёлочка, Маёвка	a többi hely- zetben: jo ë	Joločka, Ma- jovka jëločka, Ma- jëvka
ж	Надежда	ž	Nadežda
з	Зина	z	Zina
и	Ирина, Нина семья	i ji	Irina, Nina semji
й	Николай	j	Nikolaj
к	Коля	k	Kol'a
л	Сталин	l	Stalin
м	Михаил	m	Michail
н	Анна	n	Anna
о	Ольга	o	Ol'ga

Orosz betűk	Példák	Az átírás módja	Példák
п	Павел	p	Pavel
р	Владимир	r	Vladimir
с	Степан	s	Stepan
т	Тагил	t	Tagil
у	Уфа	u	Ufa
ф	Симферополь	f	Simferopol ¹
х	Химки	ch x	Chimki Ximki
ц	Донецк	c	Doneck
ч	Чернигов	č	Černigov
ш	Шахматов	š	Šachmatov
щ	Щетовка	šč	Ščetovka
ъ	отъезд	''	ot''ezd
ы	Крым	y	Krym
ь	Ильич Севастополь письмо	'	Il'ič Sevastopol' pis'mo
э	этнограф	e ě	etnograf ětnograf
ю	юбилей читающий	ju	jubilej čitajuščij
я	Ялта, Вос- кресенская Брянск	ja msh. után: 'a ja	Jalta, Voskre- senskaja Br'ansk Brjansk

30. tábl.

Az orosz és a magyar névmások felosztása lexikai-grammatikai jelentésük alapján

Orosz névmások	Orosz és magyar névmások	Magyar megfelelőik
(я, ты, он) (мой, твой, наш)	személyes birtokos	(én, te, ő) (enyém, tied) kölcsönös
(себя) (тот, этот) (кто, что, чей) (кто, что, чей)	visszaható mutató kérdő vonatkozó	(egymást) (magam, magad) (ez, az) (ki, mi, kié) (aki, ami)
jelzői (весь, любой) tagadó (ничего, никакой) határozatlan (кто-то, кто-нибудь)		határozatlan és általános (valaki, bárki, semmi)

Ny

nyelv, язык: a társadalomban élő emberek beszédtevékenységét szolgáló eszközöknek rendszert alkotó állománya, amely a valóság tükrözésére alkalmas konvencionális ⇒ *nyelvi jelekből* áll. A ~ és a ⇒ *beszéd* különböző, de egymástól elválaszthatatlan fogalmak. A ~ azoknak az elemeknek és szerkesztési *szabályoknak összessége*, amelyeknek birtokában a közösség tagjai *létrehozzák és megértik a beszédet*; tehát a beszéd szabályrendszere, s mint minden szabály, önmagában véve testetlen, elvont. A ~ a beszédnek kelleke, a *beszéd* a ~nek viszont *létformája*. A nyelv belső

törvényei általában és részleteiben kötik a beszélőt mint a ~ használóját (pl. minden szóelemnek társadalmilag rögzített jelentése, néhányak szigorúan meghatározott kapcsolhatósági köre van; a кофе, кино típusú szavakat a beszédben nem ragozzuk, mert azok a nem ragozható szavak osztályához tartoznak). A ⇒ *generatív nyelvtanban* -- némi módosulással -- a ~et ⇒ *kompetenciának*, a beszédet ⇒ *performanciának* nevezik, a ⇒ *nyelvészeti strukturalizmus* hívei -- a fentebb már ismertetett -- ~ (*langue*) és beszéd (*parole*) kettősségét hirdetik. A 19. sz.-ban kialakult ⇒ *tipológiai felosztás a világ ~eit* szóalaktani (morfolófia) szempontból csoportosítja. A) *Agglutináló ~ek* ([lat. agglutinare 'hozzátapaszt'], *агглютинативные ~ú, агглютинирующие ~ú*): elsősorban a szavakhoz ragasztott *szintetikus* nyelvvi elemek (a magyarban képzők, jelek, ragok) módosítják a szavak jelentését, illetőleg változtatják meg a szavak egymáshoz való viszonyát (*finnugor, török, mongol nyelvek, japán nyelv*). B) *Flektáló ~ek* ([lat. flexio 'hajlítás'], *флективные ~ú, флектирующие ~ú*): a mondatbeli viszonyokat főleg *flexióval*, végződéssel, fejezik ki (⇒ *indoeurópai nyelvek*). C) *Inkorporáló ~ek* ([lat. in 'bele' + corpus 'test'], *инкорпорирующие ~ú*), tkr. *poliszintetikus ~ek* ([gör. poly 'sok' + synthetikus 'összetevős'], *полисинтетические ~ú*): egyetlen bonyolult morfémával fejeznek ki olyan tartalmakat, amelyeknek más ~ekben szó- v. mondat szerkezetét felelnek meg (*eszkimó ~*). D) *Iszoláló ~ek* ([lat. isolare 'elszigetel'], *изолирующие ~ú*): csupa *tőmorfémából* állnak (⇒ *szóelem*), a különböző viszonyításokat részben egytagú önálló szók segítségével, ill. szórenddel, hangsúlyváltozással, hanglejtéssel fejezik ki (*kínai ~*). Ez a felosztás csak nagy általánosságban érvényes, tiszta típusok nincsenek. A ~ek *genealógiai felosztása* ([gör. genos 'nem', 'származás']) közös történetük és származásuk szerinti csoportosítást jelent; egykori alapnyelvre vezethető vissza. Íme néhány ~család: 1. ⇒ *indoeurópai ~ek*; 2. *urali ~ek* (*уральская семья*): a) *finnugor ~ek*: magyar, finn, észt, mordvin, mari, komi, hanti, manysi stb.; b) *szamojéd ~ek*: enyec, nyenyec, szelkup stb.; 3. *tibeti-kínai ~ek* (*кита́йско-тибе́тская семья*): kínai, tibeti, burmai stb.; 4. *altáji ~ek* (*алта́йская семья*): mongol, burját, baskír, kazah, tatár, oszmán-török, koreai, japán stb.; 5. *kaukázusi ~ek* (*кавказская семья*): grúz, cserkesz, csecsen, ingus stb.; 6. *semita-hamita ~ek* (*семитическо-хамитическая семья*): berber, somáli, arab, héber, etióp stb.

nyelvész, лингвист [⇒ nyelvtudomány], языковед: ⇒ *nyelvtudományi szakember*, (hivatásos) kutató.

nyelvészet: ⇒ *nyelvtudomány*

nyelvészeti strukturalizmus [lat. structuralis 'szerkezeti'], *структурализм*: a *Ferdinand de Saussure* (1857-1913) nevével és felfogásával fémjelzett irányzat, ill. különböző iskolák gyűjtőneve. A ⇒ *leíró nyelvtan* ellenében és ugyanakkor kiegészítésére született, mert, állítólag, annak adatai teljes, természettudományos pontossággal nem ellenőrizhetők, terminusai nem egységesek, nyelvészei analitikusan közelítenek a nyelvhez, így az általános szintézisig nem jutnak el. A ~ híveinek kutatásai a *langue* ('nyelv') és *parole* ('beszéd') felosztáson alapulnak, vagyis *nyelvi rendszer invariáns* (állandó) elemeit szembeállítják a beszéd *variáns* (változó) elemeivel. Elsősorban a *langue*-ot vizsgálják; a ~t a nyelv modelljeiről szóló tudománynak nevezik. A *nyelv* mindenki számára adva van (állandó, társadalmi), a jelek világának kész rendszere, a *beszéd* pedig az akarat és az intellektus egyedi aktusa (változó, egyéni). *Vizsgálati módszerei*: a ⇒ *szinkronia*, *diakronia*, ill. a ⇒ *kommutáció*, *transzformáció*, *közvetlen összetevők* stb. A fenti céltűzések főként három iskola tevékenységében jutnak kifejezésre. I. A *prágai iskola* (a 20-as évektől a II. világháború kezdetéig), elsősorban *N.S.Trubeckoj* (1890-1938)

és R. Jakobson (1896-1982) munkásságának köszönhetően, főként a fonológia területén ért el kimagasló eredményeket. Ennek nyomán alakultak ki a moszkvai, a kazányi, és a pétervári iskolák. 2. A koppenhágai iskola legismertebb képviselője L. Hjelmslev (1899-1965), aki nyelvelméletét glosszematikának [gör. glóssa 'nyelv' + séma 'jel'] nevezi. Formális igényű, igen absztrakt, természettudományos egzaktosságra törekvő nyelvelirési irányzat, amely szerint a nyelv szerkezetének legfontosabb vonása a konstrukció tagjainak összeforrottsága, kohéziós foka (⇒ szöveg). 3. Az amerikai leíró (deskriptív) ~ legismertebb képviselői: L. Bloomfield (1887-1949) és Z. S. Harris (1909) a konkrét nyelvelírást gazdagítják figyelemre méltó eredményekkel. A nyelvet a beszédaktusok közvetlen valóságára redukálják, amelyből a nyelvi rendszer elvonható, megalkotható. A ~ irányzatából nőtt ki L. Tesnière (1893-1954) francia nyelvész valencia-elmélete is. (⇒ valencia)

nyelvhangok: ⇒ mássalhangzók

nyelvi etikett, beszédetikett, речевой этикет: a viselkedésnek és a társadalmi érintkezésnek általánosan elfogadott szabályai, amelyeket a beszélők közötti viszony határoz meg vmely közösségen belül életkortól, társadalmi hovatartozástól, a közlés adott körülményeitől stb. függően. Pl. a Здравствуйте! a ~ olyan fordulata, amelyet minden orosz anyanyelvű közösség használ; Приветствую вас! -- hivatalos körülmények között, a Привет! -- közvetlen stílusú, a fiatalok körében általános ⇒ köszönési forma. A ⇒ tegezés, magázás, megszólítás, apai név, becenév stb. ugyanúgy a ~ fontos része, mint a gesztusok ismerete (⇒ paralingvisztika). A mindenkori szituációnak megfelelően kell alkalmazni a megfelelő kifejezéseket egyértetés, véleményeltérés, bocsánatkérés, vigasztalás, jókívánság, köszönet, szemrehányás stb. megfogalmazásakor. Így, pl., ha nem értünk egyet a beszélővel, többféle árnyalattal érzékeltethetjük: a) határozott ellentetés: Не может быть! Ничего подобного! Как раз наоборот! Этого нельзя утверждать!; b) bizalmatlanság: Я не верю этому! Не верю ни одному твоему слову! В это трудно верить! Этому трудно поверить!; c) kétkedés az eldótt tények helyességében: Вряд ли. Это маловероятно. Я не уверен в правильности ваших слов. Трудно сказать (так ли это); d) az ellenítés hivatalos jellegű, udvarias kifejezése: Я позволю себе не согласиться. Разрешите возразить.

nyelvi jel, знак языковой: a ⇒ szemantika alapfogalma; olyan fizikai v. fizikalizálható jelenség, amely a beavatott jelvevő (hallgató) számára képes felidézni a valóságnak egy elemét v. mozzanatát (pl. a ⇒ szó jelentését). A ~ konvencionális, szokásszerű, vagyis minden nyelvben történeti és egyéb körülmények szabják meg, a mindenkori társadalmi gyakorlat szentesíti. A ⇒ nyelvnek mint ~ek sorozatának a legkisebb eleme a ⇒ szóelem (morféma), amely már további hasonló egységekre nem bontható.

nyelvi országismeret: ⇒ országismeret

nyelvi szintek, уровни языка: a ⇒ nyelv elemzésének, tanulmányozásának különböző fokát, alrendszerait jelentik. ALAPVETŐ ~: fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szövegtani és lexikai-szemantikai. a) A fonológiai szinten a ⇒ beszédhangok, fonémák, szótagok, intonáció, hangsúly tanulmányozása folyik. b) A morfológiai szintet a morfémák (⇒ szóelem) és a ⇒ szóalakok jelentik. c) A mondattani szintet a ⇒ szószervezet és a ⇒ mondat foglalja el. d) Szövegtani szinten a mondatnál nagyobb egységeket (⇒ bekezdés, dialógus, monológ) és az egyes elemek kapcsolódási szabályait (kohézió) vizsgálják. e) A lexikai-szemantikai szintű tanulmányozásához a ⇒ lexémák és a ⇒ lexikai-szemantikai szócsoportok tartoznak. Megkülönböztetünk még: /i/ morfológiai szintet (pl. a к/ч fonémaváltozás a пеку -- печёшь, рука --

ручка szóalakokban; ⇒ morfológia); /ii/ szóképzési szintet (a szóelemek magasabb nominatív nyelvi egységet, önálló jelentésű szavakat alkotnak); /iii/ frazeológiai szinten a szavakat szó szerkezeti kapcsolódásban vizsgálják egységes (megváltozott) jelentésükkel együtt. A ~ szakszó használatos még a formai v. kifejezési (план выражения) és a jelentésbeli v. tartalmi szint (план содержания) megnevezésére. Az előbbi lényegében fonológiai, az utóbbi szemantikai jellegű. (⇒ funkcionális nyelvészet)

nyelvjárás, dialektus [gör. dialektos 'beszéd', 'tájszólás'], tájnyelv, наречие, говор, диалект: ~on kisebb-nagyobb, földrajzilag legtöbbször elhatárolható területeknek, tájaknak a ⇒ köznyelv és az ⇒ irodalmi nyelv egységesítő hatásától (viszonylag) mentes nyelvi változatait értjük. Az orosz ~ok nyelvtani rendszerének és szóképzetének bizonyos elemei eltérnek az irodalmi nyelvi normától. 1. Az északi ~i csoport (северное ~) a Ladoga-tótól keleti-délkeleti irányban meghúzott képzeletbeli vonal, majd ennek folytatása Tvertől és Moszkvától kissé északra, Jaroszlavtól és Kosztromától délre határolja. JELLEMZŐI: A) az ⇒ o-zás, vagyis a hangsúlytalan /o/ [o]-nak és nem [a]-nak v. nem redukálódnak hangzik ([коро́ва] és nem [коро́вь], [водá] és nem [владá]); a hangsúlytalan magánhangzókat feszes hangképzőszervi állással, tisztán és pontosan képezik; B) a /r/-t nem /r/-nek, hanem zöngétlen [ʀ] hangnak ejtik: [ко́рдá]; C) az egyes és többes szám 3. személyű végződésekben a [ʀ] kemény: ви́ди[ʀ], ви́дя[ʀ]; D) legtöbb ~ban egyes (kiemelt) főnevek, nyelvtani nemük szerint, a skandináv nyelvekéhez, a bolgárhoz hasonló, ⇒ posztpozitív névelőt kapnak: старик-от, старуха-та, молоко-то; a többes számban ugyanígy, nemek szerint változó alakokkal; E) számos ~ban: a) két magánhangzó között eltűnik a [j] hang: [знáэт]; b) ⇒ van j-zés, jo-zás; c) a [u] és a [ʉ] között nincs különbség (⇒ cs-zés, c-zés): о[ʉ]ле[ʉ] о[ʉ]те́ц, [ʉ]и́стой -- чи́стый; d) a tárgy (főképp főnévi igenév mellett) jelölésen marad: то́пить ба́ня. 2. A déli ~i csoport (южное ~) Oroszország déli területeit foglalja magában (nyugaton a belorusz, délen az ukrán nyelvterület határolja). JELLEMZŐI: A) hangsúlytalan helyzetben nem különböztetik az /o/-t és az /a/-t (⇒ a-zás); B) a /r/ helyén zöngés réshangot hallunk: [к[ʀ]да́]; C) az ige egyes és többes szám 3. személyű végződése lágy: ви́ди[ʀ'], ви́дя[ʀ']; D) számos ~ban: a) disszimilatív ja-zás, vagyis a hangsúlyos szótag magánhangzója megváltoztatja a megelőző hangsúlytalan; ha a hangsúlyos magánhangzó magas nyelvállású volt, akkor előtte mély nyelvállású [a] jelenik meg és fordítva: [в'ады] -- веду, [б'идá] -- беда; b) nincs frikatív ajakhang ([ʃ], helyette [x^h]-szerű hangot ejtenek: [x^háптык]; c) gyakran hiányzik a semlegesnem (мо́я се́но); d) nem használják a melléknév rövid alakjait stb. Néhány eltérés a ~i területeken honos ⇒ tájszók használatában is megfigyelhető. Pl. északon és délen: 'kakas' пелух -- кочет, 'mókus' её́кса -- бе́лка, 'kőcsög' крѐнка -- махотка, 'szánt' ора́ть -- паха́ть. 3. A középső ~i csoport (среднемосковское ~): 2-300 kilométer szélességű zóna, területén fekszik Pszkov, Tver, Moszkva, Vlagyimir, Nyizsnij Novgorod. Önálló fonetikai és alaktani vonások nélküli terület, átmenetet képez az északi és a déli ~ok között. A) itt is a-zás van (kivéve néhány körzetet, pl. Vlagyimir környékét, amelyre o-zás jellemző); B) a /r/ [r]-nek hangzik; C) az ige harmadik személye kemény [ʀ]-re végződik; D) sajátossága az ⇒ i-zés.

nyelvjárási szavak: ⇒ tájszók

nyelvjárástan, dialektológia [⇒ nyelvjárás + logos 'tan'], диалектология: a ⇒ nyelvtudománynak a ⇒ nyelvjárásokat tanulmányozó ága.

nyelvművelés, культура рече: az ⇒ alkalmazott nyelvészetnek az az ága, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség

terjesztésével, annak egészséges fejlődését igyekszik biztosítani. A ~ az egész nyelvészetet átfogja. A nyelv(ek)művelők írott és élőbeszédünk pallérozói. Az oroszul tanulók szempontjából a ~ a ⇒ frazeologizmusok, russzicizmusok helyes használatát ugyanúgy jelenti, mint a ⇒ hungarizmusok elkerülését v. a ⇒ kiejtési norma betartását.

nyelvszokás: ⇒ úzus

nyelvtan, grammatika [gör. grammatiké <-techné> 'az olvasás és írás művészetel], грамматика: 1. azoknak a törvényszerűségeknek az összessége, amelyek alapján mely nyelv szavai és szó szerkezetei (mondatai) felépülnek; magában foglalja a ⇒ szóalkotást, alaktant, szemantikát, lexikológiát, és a mondatant (egyes nyelvészek szerint a ⇒ fonetikát és a ⇒ fonológiát is). Szűkebb értelmezése szerint a szófajtant, az alaktant és a mondatant sorolják ide. A ~ központi kategóriái elvont fogalmak. A) **Grammatikai jelentés** (грамматическое значение): mely ~i (szóképző, morfológiai, szintaktikai) egység absztrahált nyelvi tartalma, gondolati oldala, amely formai szerkezetében jut kifejezésre, v. mely grammatikai (al)csoporthoz való tartozását dönti el. Mindig az adott osztály más egységeihez való viszonya alapján állapítható meg. Pl. az igeidő formájának jelentése az ige más igeidejű alakjához képest határozható meg, s ugyanígy mely mondatfajta jelentése is más mondatfajtákhoz képest létezik. A grammatikai jelentés egy nyelvi egységen belül annak konkrét jelentésével együtt fordul elő: egy szóban a lexikai jelentéssel, a mondatban annak szemantikai struktúrájával együtt. B) **grammatikai forma** (грамматическая форма) a grammatikai jelentés(ek) konkrét, nyelvi kifejezési módja. Pl. a стена, стены, стеной, стен szóalakok egy és ugyanazon szó különböző grammatikai formái. Grammatikai formaként szerepelhetnek ⇒ szóelemek, a ⇒ hangsúly v. ⇒ segédszók, egy szóban kombinálva is: на-писа-л-а (⇒ szintetikus forma), буду писать, писал бы (⇒ analitikus forma). C) **Grammatikai kategória** (грамматическая категория) mint szóalakképző és mint szófajokra osztó kategória, a grammatikai jelentés és forma szintézisét képviseli. Csak akkor létezik ha a nyelvben egy adott grammatikai jelentés és formáinak kifejezési módja között megfelelés van, s az adott szóosztály (v. szóalakképzés) szempontjából legalább két tag ⇒ oppozíciót alkot. Ha a nyelvben nincs meg mely jelentés grammatikai kifejezési módja, akkor hiányzik az adott grammatikai kategória. Az orosz nyelvben pl. ki lehet fejezni az egyszeri és nem egyszeri cselekvést, de erre speciális, oppozíciót alkotó grammatikai eszközök nincsenek, tehát ilyen igei grammatikai kategória nincs. Az ⇒ eset, nem, szám, ige szemlélet stb., a fentiekkel ellentétben, grammatikai kategóriák. 2. mely nyelv szavainak, szó szerkezeteinek, mondatainak felépítési szabályait (ezek leíró v. történeti fejlődését) bemutató tudományos elmélet (mű, tankönyv) (⇒ funkcionális nyelvészet, generatív nyelv(ek)tan, leíró nyelvészet, matematikai nyelvészet, nyelvészeti strukturalizmus). 3. iskolai ~, amely a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelően tartalmazza és elsajátíttatja a ~ alapvető elemeit. Egyszerűsítése ellenére nem mondhat ellent a tudományos grammatikának.

nyelvtani alany: ⇒ alany

nyelvtudomány, lingvisztika [lat. lingua 'nyelv'], nyelvészet, лингвистика, языковедение, языкознание: a nyelv(ek)ről szóló, azzal (azokkal) kapcsolatban tudomány. Az egyes nyelvek v. nyelvcsoportok speciális ~a egy-egy nyelvvel v. rokon nyelvekkel (azok csoportjaival) foglalkozik (pl. orosz, magyar, szláv ~ stb.). Az ⇒ általános nyelvészet a nyelvek közös jegyeit, sajátosságait és fejlődési törvényszerűségeit tanulmányozza. A vizsgálati módszertől függően létezik: ⇒ generatív nyelv(ek)tan, kontrasztív nyelvészet, leíró nyelvészet, nyelvészeti strukturalizmus, történeti nyelvészet stb. A ~nak különböző

nyelvterületei vannak. A) A nyelv belső fejlődését tanulmányozó ágak: ⇒ *fonetika, fonológia, morfológia, szó szerkezet, lexikológia, szemantika, névtan, lexikográfia, etimológia, frazeológia, stilisztika*. B) A nyelvek használatát és társadalmi kapcsolatát vizsgáló ágak: ⇒ *nyelvjárás, szociolingvisztika, etnolingvisztika*. C) Más tudományokkal szorosan érintkező ágak: ⇒ *matematikai nyelvészet, alkalmazott nyelvészet, pszicholingvisztika, paleográfia* stb.

nyelvújítás, языкотворчество, создание новых слов: ezzel a szóval jelölik azokat a új, a nyelvrendszerben eddig nem létező hangtani, alaktani, mondattani formákat, vmint a jelentésben és a stílusban bekövetkező módosulásokat, amelyek minden nyelvben, a nyelvtörténet minden szakaszában jelentkeznek, mint esetleges, alkalmi, ösztönös v. tudatos újszerűségek. A ~ a nyelvek életében állandóan zajló folyamat. Leggyakoribb indítéka a fogalmi szükségszerűség. (⇒ *idegen szavak, jövevényszavak, nemzetközi szavak, szovjetizmusok*)

nyílt szótag: ⇒ szótag

nyílt szótag törvénye, закон открытого слога: a szláv-balti egység széthullása után (i.e. első évszázadok) az ⇒ *összláv nyelv fonetikai rendszerét teljesen megváltoztatta a ~, amely szerint minden ⇒ szótag magánhangzóra végződött*. Ennek a hosszú ideig tartó fonetikai folyamatnak egy sor változás lett az eredménye: a ⇒ *diftongusok monoftongizálódása, szótagképző ⇒ likvidák keletkezése, ⇒ nazális magánhangzók megjelenése* stb. Még az ószlávban is minden szótag nyílt volt, az óoroszban pedig csak a ⇒ *redukáltak kiesése* után jelentek meg a zárt (mássalhangzóra végződő) szótagok.

nyitott szerkezet: ⇒ összetett mondat

O, Ó

objektum [⇒ tárgy], объект: 1. ⇒ *tárgy*; 2. az ⇒ *igefajokról* szóló ⇒ *dialízisben* a cselekvést elszenvedő tárgy megnevezésére használt műszó (szembeállítva a ⇒ *szubjektummal*); lat. *patiens*: Стол уже накрыт.

okhatározó: ⇒ határozó

oldalsó hangok, bilaterálisok [lat. *bi* > *bis* 'kétszer' + *lateralis* 'oldali'], билатеральные согласные, боковые согласные: e ⇒ *szonorikus mássalhangzók* képzésekor a nyelv elülső része és a felső fogsor zárt alkot, de a nyelv mindkét oldalán szabadon áramlik ki a szájüregből az artikulációs levegő: [л], [л'].

onomasztika: ⇒ névtan

onomatopeia: ⇒ hangutánzó szavak

orosz nyelv, древнерусский язык: ~nek a keleti szláv törzsek nyelvét, később területi dialektusait nevezzük, vagyis azt a nyelvet, amelyből az i. sz. 6. századra az orosz, ukrán, és a belorusz kifejlődött. A 11-12. sz.-i nyelvemlékek alapján az ~ legjellemzőbb vonásai: 1. Az ősszláv szótagalkotó *r, l* helyén redukált magánhangzó + *r, l* mássalhangzó kapcsolata alakult ki: őszl. **rgdlo* > őor. *гърло* ('torok'). 2. A mássalhangzó között lévő *bl, el* hangkapcsolat *ь, e* magánhangzója megváltozott: *ь, o*; ősszl. **w_l'k* > őor. *въльк* ('farkas'); **melti* > *молюти* ('öröl'). 3. Végbement az *l*. ⇒ *pleofónia* (teljeshangzósság): ősszl. **golwa* > *голова* ('fej'). 4. Az ősszláv **tj, *dj* hangkapcsolatból, ill. a *kt, gt* helyén *l* előtt *č, ž* lett: **světjā* > *свѣча* ('gyertya'); **medjā* > *межа* ('vminek a közepe'). 5. Az ősszláv *kw, gw* hangkapcsolatból *č, j* (<oi, ai) előtt *cw, zw* jött létre: **kwěty* > *цвѣтъ* ('virág'); **gwězda* > *звѣзда* ('csillag'). 6. Az ősszláv **tl, *dl* hangkapcsolat szó belsejében *l*-lé egyszerűsödött: **mydlo* > *мыло* ('szappan'); *vedl* > *вель* ('aki vezetett'). 7. Az ősszláv ajakhangok (p, b, m, w) és *l* kapcsolatából szó belsejében *ajakhang + l* azaz ún. ⇒ *betoldásos /l/* alakult ki: **zemja* > *земля* ('föld'). 8. Az ősszláv nazális magánhangzók (o, ɛ) *u, ɛ* lett: **zobъ* > *зубъ* ('fog'); **pętъ* > *пять* ('öt') stb. Az írásos emlékek ~ében a következők magán- és mássalhangzókát használták: *i, e, ɛ* (ѣ), *ь, y* (ы), *u, o, ɔ, a*; *p, b, m, w*; *t, d, s, z, l, n, r*; *ž, š, č, c', šč, ždž, j*; *k, g*, (dialektusonként *γ*), *ch*. (Kezdetben a hiányzó *f* mássalhangzót a jövevényszavakban *p*-vel, *x*-vel helyettesítették.) Az ~ hangrendszer a 12-14. sz. folyamán olyan változásokon ment keresztül, amelyek jelentős átalakuláshoz vezettek. A legfontosabb és sorrendben a legutolsó közös keleti hangfejlődési tendencia a szláv ⇒ *redukáltak kiesése*, ill. teljes képzésűvé válása, *o*-vá, *e*-vé történő fejlődése (*домъ* > *дом*, *снь* > *сон*, *днь* > *день*). Miután a redukáltak ⇒ *gyenge helyzetben* kiestek, lehetővé vált a *zárt* ⇒ *szótag* (*ло-дъ-ка* > *лод-ка*), kifejlődött a *II. pleofónia* (*вьръька* > *верёвка*), kemény mássalhangzók között létrejött az */i/* fonéma *y* (ы) variánsa (*въ иную землю* > *в иную землю*) stb. A redukáltak kiesése miatt megjelentek a ⇒ *futóhangok* (*снь* -- *сна*, *сон* -- *сна*) és a múlt idő *ǰ* szuffixuma (*пекль* -- *пекǰ*). Befejeződött a *kemény és lágy mássalhangzók* *oppozíciójának* a kialakulása, bekövetkeztek az *asszimiláció* különböző formái, megjelent az */f/* mássalhangzó, majd behatolt az északi nyelvjárásokba is. Az ~et *morfológiailag* az alábbiak jellemezték: 1. A *számnév* nem volt önálló szófaj. 2. Az egyes- és többes számon kívül volt ⇒ *kettős szám*. 3. A hat eset mellett a főnevek egy részének ⇒ *megszólító* esete is volt, ill. használták a ⇒ *helyhatározó* esetet. 4. Még nem alakult ki a határozói igenév. 5. Az *igerendszert* *gazdag múlt és jövő idejű formák* jellemezték (⇒ *imperpektum, perpektum, aorisztosz, plusquamperfectum, futurum exactum*). 6. Az élőléttelen kategória helyét a *személy* -- *nem személy* ellentéte foglalta el. Létezett a *nemek szerinti ragozási rendszer*. Az ~ hangállományában, nyelvtani szerkezetében bekövetkező változások felhalmozódása egy minőségileg új nyelv, az orosz nyelv kialakulásához vezetett.

oppozíció [lat. *oppositio* 'szembenállás'], *оппозиция*: ugyanazon osztály azonos pozícióira vonatkozó és ⇒ *paradigmát* alkotó tagjaira jellemző kölcsönös szembenállás. Gyakoribb típusai: 1. *privatív ~* (*привативная ~*): a szembenálló elemek egyik tagját vmilyen tulajdonság megléte, a másikat hiánya jellemez, vagyis az egyiket pozitív, a másikat negatív értelemben határoz meg; pl. az orosz */m/* és */b/* ~jában az előbbi orrhang (nazális), az utóbbi nem orrhang. Az ~ban a valamilyen tulajdonsággal rendelkező tagot *jelölt* tagnak (*маркированный член* [ném. *Mark 'jel(zés)'*]), a másikat *jelöletlennek* (*немаркированный член*) nevezzük (a *дѣлать/сдѣлать* szemléletpárban az *c-* igekötő miatt az utóbbi a jelölt).

2. Proporcionális ~ ([lat. proportionalis 'arányos'], пропорциональная ~):
elemek párpai közötti szembenállás; pl. a /b:/ /p/ = /d:/ /t/ = /z:/ /s/ =
/ž:/ /š/ stb. sorban a fonológiai alrendszerek között a
zöngéesség-zöngétlenség alapján van ~.

orálisok: ⇒ szózhangok

orosz átírás, практическая транскрипция венгерских слов кириллицей: a
magyar szavaknak (személyneveknek, földrajzi neveknek, ⇒ ekvivalens
nélküli szavaknak stb.) ⇒ cirill írással történő rögzítése nem
tudományos célból. Az orosz helyesírás a magyar nyelv szavainak átírására
vonatkozóan nem ad konkrét útmutatást, de a gyakorlatban kiejtés szerint
(fonetikusan) írják le az ilyen szavakat. Ennek alkalmazása azonban számos
nehézségbe ütközik (pl. az eltérő fonémaállomány és hangsúly miatt).
Többféle átírási gyakorlat alakult ki. A 31. tábl. a leggyakrabban
használatos változatot mutatja be.

országismeret, страноведение: vmely tanult (idegen) nyelv oktatásában
használatos információ-anyag gyűjtőneve. A) Általános ~ (общее ~): az orosz
nyelvtanítás szakirodalmában e nyelvet beszélő nép kultúráját, történelmét,
néprajzát, gazdasági életét, társadalmi berendezkedését, lakóinak
életmódját stb. bemutató stúdium, ill. nyelvoktatási aspektus. B) A nyelvi
~ (лингво~) az orosz nyelvnek a nyelvközösség kultúrájával szoros
kapcsolatban álló elemeit vizsgáló nyelvtudományi részdiszciplína, ill. a
nyelv és a hozzátartozó kultúra kölcsönhatását alapul vevő
oktatási-tanulási aspektus. Ilyen nyelvi ~i elemek lehetnek: ⇒ *apai név,*
becenév, ekvivalens nélküli szavak, frazeologizmus, köszönés, magázás,
megszólítás, nyelvi etikett, paralingvisztika, régies szavak, russzicizmus,
szovjetizmusok stb.

ortoépia ⇒ kiejtési norma

ószláv nyelv, старославянский язык: az ~ a szlávoknak az a legrégebbi
kultikus és irodalmi nyelve, amelyre a 9. században Konstantin (Cirill) és
Metód a kereszténység legfontosabb műveit lefordította. Viszonylag kevésbé
különbözik az ⇒ *ósszláv nyelvtől*, annak egy *óbolgár nyelv*járásából
fejlődött ki (ebből a szempontból az egyik legfontosabb bizonyíték, hogy a
*tj, *dj csak a bolgárban változik *шт*-vé, ill. *жд*-vé). A hangtanának
archaizmusához tartozik a ⇒ *nyílt szótag törvénye*, a ⇒ *redukáltak*
(jerek) és a ⇒ *nazális magánhangzók*; nagyon archaikus az ~ nyelvtani és
lexikai szempontból is. A délszláv nyelvcsoporthoz tartozó ~ *jellegzetes*
vonásai az ósszlávhoz képest: 1. /l/ mássalhangzó-betoldás a jakhangok,
után szó belsejében: *zemj-a > *земля* (⇒ *betoldásos /l'/*). 2. A *tl, *dl
hangkapcsolat l-lé egyszerűsödött: *modliti > *молити*, *pletla > *плела*. 3.
Az *ort, *olt hangkapcsolatból *rat*, *lat* lett; *ordlo > *рало* ('eke'), *orъzъ >
разъ ('szét'). 4. A *tort, *tolt, *tert, *telt helyén ⇒ *hangátvetéses* alak
van: *golwa > *глава* ('fej'). 5. A *tj, *dj, *kt, *gt + *i* hangkapcsolat *шт*,
жд-vé fejlődött: *světja > *свѣшта* ('gyertya'), *medja > *межда* ('vminek a
közepe'). 6. A *kw, *gv hangkapcsolat *ě* ("ѣ") *i* ("и") (*ai, *oi) előtt *цв*,
зв-vé fejlődött. 7. A ⇒ *redukáltak* ⇒ *erős helyzetben* a 11. szd.-tól
kezdve fokozatosan *e*, *o* magánhangzóra változtak: *днь* > *день*, *снь* > *сонь*.
*Magánhangzó*i: a, o, u, y, ъ, и, е, ѣ, ѝ, ѡ: снь, дьждь, лѣто, мѣсто,
рѣка, пѣть, имѣ. A hátulképzett, nem teljes artikulációjú, redukált *ѣ*-t
és az elülképzett, nem teljes artikulációjú, redukált *ѣ*-t
nagyon rövid [o]-nak és [e]-nek ejthették. A *вѣра* szóban lévő, "ѣ" betűvel
jelölt fonémának valószínűleg széles, nyílt képzésű, az [a]-hoz közel álló
hang felelt meg. Az óorosz nyelvben azonban [i]-hez v. [iê] diftongushoz
közel álló szűk, zárt [ê]-ként hangozhatott. A nazális o (= "o", ill. "ŏ")
és a nazális e (= "e", ill. "ĕ") is ósszláv örökség, de a legtöbb szláv
nyelvben szózhanggá változott. Pl. az oroszban [y] és ['a] lett: *рука*,
пути, *имя*, *пятя*. Egyes nyelvészek szerint, az ~nek 22 mássalhangzója volt:

b, p, m, v; d, t, s, z, š, ž, r, l, n, ġ, l', ĩ; č, c, ž; k, g, ch. Az f csak idegen szavakban fordul elő. Hat főnévragozási típus különböztethető meg: 1. плодъ, конь (hn.), село, поле (sn.); 2. жена, земля (nn.), воевода, юноша (hn.); 3. сынъ (hn.); 4. гость (hn.), кость (nn.); 5. камь (hn.), имѧ, телѧ (sn.), мати (nn.); 6. свекры (nn.). A melléknév rövid (névszói) és teljes (névmási) alakjai egyaránt ragozódtak, jelzői funkciót is betölthettek. A hét eset közül a ⇒ helyhatározó esetet előjárószo nélkül használták, s létezett még ⇒ megszólító eset is. A szám kategóriának három fajtája volt: egyes-, többes és ⇒ kettős szám (duális). Bonyolult igerendszerét a mai oroszban is meglévő három igemódon, három személyen kívül, három számkategória jellemezte. Az igereszemlélet a kialakulás stádiumában volt. Az igéből a négy múlt időt (⇒ aorisztosz, imperfektum, perfektum, plusquamperfectum), ⇒ szupinomot és igeneveket lehetett képezni. Mint írott irodalmi nyelv gazdag szintaktikai rendszerrel rendelkezett (alá-, mellérendelt mondatok, kötőszók, fő- és mellékmondatok). Elsősorban a melléknévi igeneveket használták gyakran és változatosan. Lexikai szempontból az ~t az alapszókincs archaikussága jellemezte, továbbá elsősorban görög jövevényszók v. ⇒ tükörszók: адъ 'pokol', іerei 'pap', дієволь 'ördög', благословити 'áld' stb. Az ~et ⇒ glagolita írással és ⇒ cirill írással rögzített, kézzel írott könyvek, kódexek és feliratok őrizték meg.

Az ~nek a területi szükségletekhez való alkalmazkodása a 11. sz.-től állandóan fokozódott. A régi szövegek másolataiban és az új szövegekben visszaszorultak a jellegzetes szláv archaizmusok, főként a jerek ("ъ", "ь") és az orrhangok etimologikus írása. Ennek a megújított nyelvnek a neve: egyházi szláv nyelv (церковнославянский язык). A jerek és a nazálisok helyettesítése alapján különböztethető meg azután az egyházi szláv nyelv típusai, redakciói. A bolgár típust (főként az ún. közép-bolgár korszakban) az orrhangok felcserélése és a jerek szabálytalan használata jellemzi. A szerb-horvát redakciókban egy jer használata és a nazálisok e, u megfelelése fedezhető fel. Az orosz eredetű emlékekben a helyi környezet erős hatása legkorábban az orrhangok és (a 12. sz.-től kezdve) a jerek megfeleltetésében nyilvánul meg.

o-zás, окань: 1. a mai orosz ⇒ nyelvjárásokban az a jelenség, amikor a nem felső nyelvvállású magánhangzó fonémák legalább egy része hangsúlytalan szótagokban különbözik (vö. ⇒ a-zás); 2. hangsúlytalan szótagokban a nem felső nyelvvállású magánhangzó fonémák (legalább egy részének) megkülönböztetése kemény mássalhangzó után az északi orosz nyelvjárásokban (kivéve a ⇒ susogó mássalhangzókat). A nem teljes ~ minden hangsúlytalan szótagra kiterjed: [гъловá], [стъронá]; [дров'анój].

o-zik, окасть: a hangsúlytalan [o] helyén nem [a]-t, hanem [o]-t ejt. (⇒ o-zás).

31. tábl.

Magyar szavak átírása cirill betűkkel

Magyar betűk és betűkapcsolatok	Példák	Az orosz átírás módja	Példák
A, a Á, á	Balaton, Ada Ács, Villány	А а	Балатон, Ада Ач, Виллань
B, b	Budapest, Borbély	Б б	Будапешт, Борбей
C, c cz, tz	Cegléd, Tác Rákóczi, Ignátz	Ц ц	Цеглед, Тац Ракоци, Игнац
Cs, cs	csárdás, Adács	Ч ч	чардаш, Адач
D, d	Diósgyőr, Dávid	Д д	Диошдьёр, Давид
E, e É, é	Eger Fenyvesi Érd Hévíz	+ Э э Е е + Э э Е е	Эгер Феньвеш Эрд Хевиз
F, f	Ferenc Kiskunfélegyháza	Ф ф	Ференц Кискунфеледьхаза
G, g gh	Gál, Ignác Balogh	Г г	Гал, Игнац Балог
Gy, gy	Győr, Mosonmagyaróvár	Дь дь	Дьёр, Мшонмадьаровар
H, h	Heves, Tihany	Х х	Хевеш, Тихань
I, i Í, í y	Ilona, Attila Írottkő, Nyírség Kállay	И и	Илона, Атила Иротткё, Нирсег Каллай
J, j	Újpest	Й й	Уйпешт
ja, já	Janika, János, Borjád, Mosonszentjános	+ Я я ^x ья ^{xx}	Яника, Янош Борьяд, Мшонсентьянош
je, jé jő, jő	Jékely, Fejércse Hejőcsaba Gerjen, Túrje	+ Е е ^x + Ё ё ^x ье ёё	Екер, Феерче Хеёчаба Герьен, Тюрье
ju, jú jü, jú	Juhász, Siójut Varjúlapos	+ Ю ю ^x ью ^{xx}	Юхас, Шиоют Варьюлапос
jo, jó ji, jí	Jókai, Major Novaajdrány	Йо йо Йи йи	Йокаи, Майор Новайидрань

K, k	Kovács, Kakuk	К к	Ковач, Какук
L, l	Lajos, Kompolt Etel	^x Л л ^{xx} Ль ль ⁺	Лайош Компольшт, Этель
Ly, ly	Károly, Keszthely	Й й	Карой, Кестхей
M, m	Miskolc, Szombathely	М м	Мишкольц, Сомбатхей
N, n	Nagy, Nándor	Н н	Надь, Нандор
Ny, ny	Nyiregyháza	Нь нь	Ньиредьхаза
O, o Ó, ó	Ostoros Tófalú, Poroszló	О о	Ошгорош Тофалу, Поросло
Ö, ö Ú, ú	Ördög Gyöngyös Úrség Ernő	⁺ Э э Ё ё ⁺ Э э ё	Эрдег Дьёндьёш Эршег Эрнё
P, p	Pákozd, Papp	П п	Пакозд, Папп
R, r	Remenyik, Debrecen	Р р	Ременик, Дебрецен
S, s	Sós, Sas	Ш ш	Шош, Шаш
Sz, sz	Szigetvár, Szekszárd	С с	Сигетвар, Сексард
T, t th	Tibor, Tata Osváth	Т т	Тибор, Тата Ошват
Ty, ty	Tyukod, Páty	ТЬ ть	Тьюкод, Пать
U, u Ú, ú	Ubul, Halmajugra Újházi, Balmazújváros	У у	Убуль, Хальмайугра Уйхазы, Бальмазуйварош
Ü, ü Ú, ú	Üveges Fűzfő	⁺ Э э Ю ю	Эвешеш Фюзфё
V, v w	Viktor, Hevesvezekény Julow	В в	Виктор, Хевешвезекень Юлов
Z, z	Zita, Géza	З з	Зита, Геза
Zs, zs	Zsámbék, Zsuzsa	Ж ж	Жамбек, Жужа

- ⁺Э - a szó elején
^{ль}⁺ - a szó végén
^xл - magánhangó előtt
^ю^x - magánhangzó után
^{xx}ль - mássalhangzó előtt
^{ль}^{xx} - mássalhangzó után
 jelzés nélkül -- egyéb helyzetben

Ö, Ő

önálló jelentésű szavak, знаменательные слова, самостоятельные слова: a valóság tárgyait, fogalmait, tulajdonságait, mennyiségeit megnevező v. azok helyett álló, ill. cselekvéseket, történéseket és ezek lefolyásának módját jelölő szavak, amelyek a mondatban milyen mondatrész szerepét töltik be: a) főnév (стол, счастье), b) melléknév (белый, лисий), c) számnév (три, третий), d) névmás (мой, весь), e) ige [főnévi igenév, melléknévi igenév, határozói igenév] (работать, случаться), f) határozószó (вслух, трижды). A ⇒ segédszókkal ellentétben, önálló jelentésű szófajoknak is nevezik őket.

önözés: ⇒ magázás

összláv nyelv, общеславянский язык, праславянский язык: a ⇒ szláv nyelvek közös őse; abból az indoeurópai alapnyelvből fejlődött ki, amely az i.e. 3. évezredig létezett. Az ~ fokozatos felbomlása i. sz. 375 körül kezdődhetett meg, és a 6. sz.-ra a szlávok három csoportra bomlásával (nyugati, keleti, déli) fejeződött be. Az ~ rövid JELLEMLÉSE: I. Fonetika. 1. Az indoeurópai rövid u-ból és i-ből redukált magánhangzók (⇒ redukáltak) lettek: óind. duhitā, litv. duktė -- összl. *dękti, ószl. dęsti, óor. dęci, or. дочь. 2. Az ~ hosszú magánhangzói az ind.e.-i alapnyelv hosszú magánhangzóra nyúlnak vissza; pl. lat. mater, ószl. mati, or. мать; lat. semen, összl. *sęme, ószl. sęme, or. семя (семи); az ind.e.-i hosszú ū, elvesztette labializációját: litv. sūnus, ószl. sunь, or. сын. 3. Az ~ korai korszakában voltak ⇒ diftongusok (összl. *kojna, litv. kaina, or. цена). 4. Az ind.e.-i palatális k'-ból és g'-ből s és z lett, az ~ szatem nyelvvé alakult (⇒ indoeurópai nyelvek). 5. Az s x-vá változott i, u, r, k után: litv. blusa, ószl. blъcha, or. блоха; litv. viršus, összl. *vrъchъ, or. верх. Az ~ hangtani rendszerét lényegesen megváltoztatta az ún. ⇒ nyílt szótag törvénye. Ennek következménye lett a ⇒ diftongusok monoftongizációja, szótagalkotó ⇒ likvidák keletkeztek, megjelentek a ⇒ nazális magánhangzók, megváltozott a szó vége és a mondathatár, bizonyos mássalhangzó-csoportok egyszerűsödtek, különböző disszimilációs jelenségek álltak elő stb. Bekövetkezett az első, második, majd a harmadik ⇒ palatalizáció, kialakultak az ⇒ affrikáták. II. Morfológia. 1. Az ~ben a him-, nő- és semleges nem mellett egyes-, többes és kétfős szám, vmint hét eset létezett. 2. A névszótövek és a -ragozások típusok szerint változtak: -ō-, -ā-, -ī-, -ū-, -n-, -s-, -nt-, -r-, -ū-. 3. A dobrъ, dobra, dobro típusú mellénevekből mutató névmással dobrъjь, dobraja, dobroje alakult ki. 4. A számnév nem volt

önálló szófaj. 5. Az igének jelen idejű és főnévi igenévi töve volt. 6. Jelen időben, a töveknek megfelelően, ötféle ragozás volt: -e/-o-, -ne/-no-, -je/-jo-, -i- (⇒ *atematikus igék*) és mássalhangzós tövűek (⇒ *tematikus igék*). 7. Az ige végződése lehetett *elsődlegesek* (*первичные окончания*) és *másodlagosak* (*вторичные окончания*). Az előbbieket jelen időben, az utóbbiakat múlt időben és felszólító módban használták. 8. Jövő idő *nem* volt. 9. Fontos szerepet játszottak a *cselekvő* és *szenvedő melléknévi igenevek*, de a határozói igenév még nem alakult ki. III. *Lexika*. Szókincsének legnagyobb része *indoeurópai eredetű*, de új képzésű szavak is nagy számban fordultak elő (pl. *szociális* és *családi* kapcsolatok szavai, *tabuszavak*: medvédy, dqby stb.). Számos kölcsönszózt vett át az iránból, a germán, török, balti és a finnugor nyelvekből.

összehasonlító történeti módszer: ⇒ *diakronia, történeti nyelvészet*
összetett mondat, сложное предложение: a ⇒ *mondat szerkezeti felosztása alapján megkülönböztetett típus; két v. több* ⇒ *predikatív viszonyból álló, szerkezeti és szemantikai egységet alkotó, egyetlen kommunikációs elemként használható nyelvi egység. Az ~ alkotórészei az alábbi eszközökkel kapcsolódhatnak egymáshoz: a) mellé- és alárendelő ⇒ kötőszók, b) ⇒ kötőszó szerepű szók, c) ⇒ utalószók, d) időbeli egyeztetés, megfeleltetés (⇒ kötőszó nélküli összetett mondat). Attól függően, hogy az ~ban hány mondat egység van, megkülönböztethető: A) *nyitott szerkezetű* (открытая структура) és B) *zárt szerkezetű* (закрытая структура). Az előbbi kettőnél több mondat egységből állhat, az utóbbi csak két részből; A) (pl. a mellérendelt választó ~) То ли я читал рассказ, по которому снят фильм, то ли передавали его инсценировку по радио, то ли... B) (pl. a mellérendelt ellentétes ~) И вот вдруг лес расступился перед ним, и Данко и все те люди сразу окунулись в море солнечного света и чистого воздуха, промывтого дождем (Горький). Az alárendelt ~nak az orosz nyelvben az alábbi felosztása ismeretes: 1. A *logikai-grammatikai osztályozás* párhuzamot von az egyszerű mondat (⇒ *mondatrészek*) és az alárendelt ~ részei (mondat egységei) között (vö. *alanyi, állítmányi, tárgyi, jelzői és határozói mellékmondatok*). Ez a hagyományos felosztás igen elterjedt; praktikussága mellette szól, ugyanakkor mechanikusan csoportosítja a mellékmondatokat (tagmondatokat) a főmondatban szereplő utalószó alapján, így ugyanazon csoportba szerkezetileg különböző mondatok kerülhetnek (Видел то, чего никто не видел. -- Она думала, что я знаю очень многое -- tárgyi mellékmondatok), ill. fordítva, a szerkezetileg és jelentésüket tekintve azonos mondatok különböző típusokhoz sorolhatók: a) А средства у неё так невелики, что даже и на такую жизнь недостаёт (Островский); b) У казака такой конь, что сам везде знает дорогу, не спотыкнется и не оступится (Гоголь) -- *fok- és mértékhatározói, ill. jelzői mellékmondat*; van következményes és feltételes tagmondat is, de ilyen mondatrész nincs. 2. A *formai-grammatikai felosztás* a fő- és mellékmondatok közötti kapcsolat jelölése alapján csoportosít: a) *kötőszavas*, b) *kötőszó szerepben használatos szavakkal alkotott* és c) *elkülönítő pauzával* (kötőszó nélkül) *alkotott alárendelt ~ok*. Ez az elmélet csak formai jegyek alapján határozza meg a mellékmondatokat, így nem lehet egyértelmű, mert egyes kötőszók többjelentésűek (pl. a что kötőszó szerepelhet alanyi, tárgyi, jelzői és határozói mellékmondatban). 3. A *strukturális-szemantikai felosztás* a fő- és mellékmondat között fennálló formai és tartalmi (jelentésbeli) viszonyokat egyaránt figyelembe veszi. Teljes és sokoldalú elemzést, csoportosítást tesz lehetővé: a) megnevezi a főmondatnak azt a szavát, amelyhez a mellékmondat tartozik, b) rámutat arra, hogy a mellékmondat milyen grammatikai (formai) eszközökkel kapcsolódik a főmondathoz, c) meghatározza a két tagmondat közötti jelentésbeli viszonyt. Mivel ezen irányzat követői az alárendelt ~ot egyetlen szerkezeti és jelentéstani*

egységként értelmezik, a fő- és mellékmondat (главное предложение, придаточное предложение) terminus helyett a főrész, mellékrész (главная часть, придаточная часть) szakszavak használatát javasolják. E felosztás szerint az ~ok -- az egyes részek kapcsolódási módja alapján -- lehetnek: a) kötőszavasak (kötőszóvak v. kötőszó szerepű szóval; союзное ~) és b) ⇒ kötőszó nélküli ~ok (бессоюзное ~). Az a) típusúak ⇒ mellérendelt ~ra és ⇒ alárendelt ~ra oszthatók.

összetett névszói állítmány: ⇒ állítmány

összetett szintaktikai egész: ⇒ monológ

összetett szó: ⇒ szóalkotás

összetett tőszámnév: ⇒ tőszámnév

P

palatális mássalhangzók [lat. palatum 'szájpadlás'], палатальные согласные: a nyelvhat és a kemény szájpaddás érintkezésével képzett mássalhangzók: or. [j], magy. [ny, ty, gy, j]. (⇒ palatalizált mássalhangzók)

palatalizáció [⇒ palatális], палатализация: 1. jésítés; a mássalhangzónak olyan képzése, amikor a nyelvhat elülső v. középső része a kemény szájpaddáshoz közelít és kiegészítő artikulációs mozgásként odatapad (⇒ palatalizált mássalhangzók): vö. [э'в']езды -- [э]в'анный, пу[т'] -- пу[т] (⇒ jotizáció). 2. egyes hangok képzési helyének elretolódása a szájpaddás hátsó részéről. Az első ~ az ⇒ ősszláv nyelv fejlődésének korai szakaszában még a ⇒ diftongusok monoftongizációja előtt ment végbe, amely következtében az indoeurópai korszakból örökölt előképzett magánhangzók [i, e, ě, ы] (ill. [j]) előtt a [k], [g], [ch]-ból [č], [ž], [š] lett: ősszl. *droǔg-ina > dru-ž'ina, óor. дружина; *porqk-i-tej > porqč'iti, óor. поручити; *graichъn-ikъ > grěš'ьnikъ, óor. грѣшникъ. Miközben a [k], [g], [ch] meglágyult, az ě/>ě [a]-vá változott: *bĕg-ĕ-tej > bĕž'ati, óor. бѣжати. Az első ~ ugyanezeket a változásokat eredményezte vmennyi szláv nyelvben; a mai oroszban ⇒ történeti hangváltakozásokban most is él, ugyanis az eredetileg fonetikai változások morfológizálódtak (pl. рука/ручка, нога/ножка). Később, a diftongusok monoftongizációja után, az ősszláv nyelvben a posztpalatálisok más jellegű változása, a második ~ következett be: [k], [g], [ch] után [o], [a] diftongusból származó [é] és [i] előtt: k > c', g > z', ch > s': ősszl. *kořna > c'ěna, óor. цѣна; *droǔgoj > druz'i, óor. друзи (mai or. друзья); *močhaj > mus'ĕ, óor. мусть (a муха e. sz. részes esete). A második ~ a keleti és déli szlávoknál nem mindig ugyanazokat a változásokat idézte elő, mint a nyugati szláv nyelvekben. ⇒ Etimológiai elemzés útján a mai orosz nyelv bizonyos

szavaiból és morfémaiból kikövetkeztethetők ezek a változások. Néha harmadik ~t és megkülönböztetnek, amelyeknek eredménye ugyanaz, mint a másodiké, de [i], [ɛ], [ɛ] után ment végbe: összl. ^xovika > овс'а, бoг. овѣца; ^xкнѣзь > кнѣз'ь, бoг. кнѣзь; ^xвѣшь > вѣс'ь, бoг. вѣсь. Etimológiailag a mai orosz nyelvben is fellelhetők a harmadik ~ által okozott változások; pl. a князь, витязь, месяц szóban, az -ец (<-ьць <-ькъ), -ица (<^xика) képzőkben, a весь, вся, все névmásokban.

palatalizált mássalhangzók [⇒ palatális], палатализованные согласные (мягкие согласные): olyan különböző helyen képzett mássalhangzók, amelyek ejtésekor artikulációs kísérőjelenséggént a nyelvhát középső része a szájpaddás felé emelkedik és odatapad; pl. [c'], [л'], [п']; пу[л']я, [п']ень. (⇒ palatális magánhangzók)

paleográfia [gör. palaios 'ősi' + graphó 'írók'], палеография: a ⇒ nyelvtudomány egyik ága; ősi kéziratokat, nyelvemlékeket vizsgál, és elsősorban külső jegyei alapján (betűforma, mivel írták, milyen anyagra írták stb.) von le következtetéseket az írás helyére, idejére vonatkozóan.

paradigma [gör. paradeigma 'példa'], парадигма: a ~ egymással szembeállított nyelvi egységek sora, amelyben minden tagot a többihez való viszonya alapján határoznak meg. A ⇒ fonológiában a pozicionális ⇒ hangváltozások alkotnak ~t. A ⇒ lexikai-szemantikai szócsoportokhoz olyan szavak tartoznak, amelyek közös szemantikai jegyek alapján képeznek ~t (pl. foglalkozás: учитель, врач, лётчик). Az ⇒ alakban az egy ⇒ lexémát alkotó ⇒ szóalakok rendszerét, ill. a szóragozási mintát nevezik így. A szófajok teljes szóragozási ~ját alcsoportokra lehet osztani. Pl. a főnévnek eset-szám ~ja van, amelyhez két al~ tartozik -- az egyes és a többes számú (⇒ főnévragozás). A melléknév teljes ~ja is alcsoportokból áll: felfedezhető a rendszerbeli kapcsolat a teljes alak nem-eset-szám, a rövid alak nem-szám ~ja (⇒ melléknévragozás) és a középfok alakjai között (⇒ melléknév fokzása). Az ige teljes ~tikus rendszere jelen időben személy-szám, múlt időben nem-szám stb. ~ból áll (⇒ igeragozás). Néhány igei lexémának nincs teljes alakosora (⇒ hiányos igék). A ⇒ mondatban a ~ általában egy szintaktikai szerkezet másikkal való felcserélését jelenti, amely során annak jelentése is megváltozik. Pl. az egyszerű mondat modalitás-idő kategóriájában belüli variációk: Ученик пишет. -- Ученик писал. -- Ученик будет писать. -- Ученик писал бы.

paradigmatika [⇒ paradigmá], парадигматика: a ⇒ paradigmákkal és azok rendszerével foglalkozó speciális nyelvészet.

paradigmatikus [⇒ paradigma], парадигматический: a ragozási sorban lévő, a ⇒ paradigmában elfoglalt (hely, hangváltozás stb.).

parafrázis [gör. paraphrasis 'körülírás'], парафраз(a), перифраз(a): milyen jelenség, fogalom, személy, tárgy stb. körülírása sajátos tulajdonságainak kiemelésével adott szituációban v. szövegkörnyezetben: колыбель революции -- 'Ленинград'; вечный город -- 'Рим'; пишущий эти строки -- 'я', 'автор'; граница между двумя слогами, следующими друг за другом в потоке речи -- 'слогораздел'.

paralingvisztika [gör. para 'mellett' + lat. lingua 'nyelv'], паралингвистика: a ~ a beszédet, az információátadást kísérő nem verbális (szavakkal nem kifejezhető) jelenségeket tárgyalja (⇒ metakommunikáció). Szoros kapcsolatban van a ⇒ nyelvi etikettel. 1. Az ⇒ interakciót kísérő gesztusok (mimika, kéz- és egyéb testmozgások) sorolhatók ide, amelyek többnyire nem szándékosak és kiegészítő információt tartalmaznak; a kinezika (кинесика) tanulmányozza őket. Néhány eltérő orosz kinémát megemlítünk: a) Az orosz iskolában a diák jelentkezéskor a tanár felé fordított tenyerét nyújtja fel, míg nálunk csak két ujját mutatja. b) Az orosz ember ujjain másképpen számol, mint mi. A bal keze nyitott ujjait a tenyere felé hajlítja jobb kezének mutatóujjával v. egész tenyere

segítségével (először a kisujját, majd a gyűrűsujját stb.). c) Az "egy" mennyiség jelölésére az oroszok a mutatóujjukat használják úgy, hogy a köröm a beszélő felé néz. d) Találkozáskor az orosz férfiak ritkábban (v. egyáltalán nem) emelnek kalapot. e) Az oroszok többnyire csak az egyik kezükkel gesztikulálnak, a magyarok gyakran mindkettővel. f) Ismerősök, jóbarátok, rokonok között -- rendszerint hosszabb távollét után -- szokásos üdvözlési forma a csók ("puszi"). A magyarok általában az arc két oldalára adják (esetleg imitálják), az oroszok -- régi szláv szokás! -- többnyire harmadikat is adnak -- az ajkakra. Sokak véleménye szerint ez ma már csak a kevésbé művelt emberekre jellemző. g) Ha egy férfi és egy nő karonfogva megy, az orosz szokások szerint ez nem jelenti, hogy szerelmesek egymásba v. házaspárról van szó. Ezt az "bizonyítja", ha kézenfogva mennek. h) Érkezőskor az oroszok a küszöbön keresztül nem fognak kezét (через порог не здороваются). i) Iváskor az oroszok a poharakat mindig tele (szinte csordultig) töltik stb. 2. A hangerő, a hangmagasság, hangszín, a kiejtési mód, a szünetek használata, az intonáció, a beszédtempó az interakcióban (többlet)információt nyújt a beszélő műveltségéről, neveltetéséről, lelkiállapotáról stb.

parataxis [gör. parataxis 'mellérendelés'], паратакис: szintaktikai viszonyoknak sorba állítása, vagyis a megfelelő elemek egymás mellé helyezése úgy, hogy formailag egymástól függetlenek: Надеюсь, Вы придёте ahelyett, hogy: Надеюсь, что Вы придёте. (⇒ hipotaxis)

pár nélküli igék: ⇒ egyszemléletű igék, kétszemléletű igék

paroníma [gör. para 'mellett' + onyma 'név'], паронимы: ~król szűkebb értelemben akkor beszélünk, ha ugyanannak a tőnek különböző jelentésű, de hasonló hangzású származékairól van szó: породить, породнить 'megszül', 'rokonít'; постынок, простынок 'cselekedet', 'vétség'; сытый, сытныи 'jóllakott', 'tápláló', 'bőséges'; соседний, соседский 'szomszédos', 'szomszédi'. Tágabb értelemben a ~khoz sorolható minden olyan szó, amely (a pusztá véletlen folytán) hasonlóan hangzik: полевой, поливной, половой 'mezei', 'öntözési', 'nemi'; вводить, входить 'bevezet', 'bemegey'; семья, сёмя 'család', 'mag'; трава, дрова 'fű', 'tűzifa'.

paronímia [⇒ paroníma], паронимия: hasonló alakúság, vagyis két v. több (gyakran azonos tőből származó) szó hangalakja közel áll egymáshoz, jelentésük azonban eltér. (⇒ paroníma)

paronomázia [gör. para 'mellett' + onomazó 'megnevez'], паронимазия: általában komikus v. tanító jellegű beszédfordulat, amelyben a szavak szemantikáját, hangállományát, hasonlóságát ill. a paronimákat használják fel: Он не на глух, а глуп; Суд не на осуд, а на рассуд; Муж по дрова, а жена со двора.

páros igék: ⇒ szemléletpár

participáns [lat. participans 'résztvevő'], партиципáнт: a situációt mennyiségileg és minőségileg meghatározó tárgyak, személyek csoportja, vagyis mindaz, amit a szituáció magában foglal. A ~ szemantikai ⇒ aktáns. Pl. a давать által megnevezett szituációban három ~ van: a) a szituáció szubjektuma (az, aki ad); b) a szituáció objektuma (az, amit adnak); c) a címzett (az, akinek adnak). Az умирать egy ~os ige (az, aki meghal), a вечереть-nek nincs ~a, ami viszonylag ritka eset.

passzív szerkezet: ⇒ ige-faj

passzív szókinccs: ⇒ szókézslet

pauza: ⇒ intonáció

perfektív [lat. perfectivus 'befejezettséget sugalló']: 1. (перфективный) befejezett (igealak); 2. a múltban eredményesen befejeződött és a jelenben is ható (cselekvés): 3. (перфектный): a ⇒ perfektummal kapcsolatos.

perfektíváció [⇒ perfektív], перфективация: adott grammatikai tőből

befejezett ige képzése igekötő segítségével: писать -- написать. (⇒ imperfektíváció, szemléletpár)

perfektum [lat. perfectum 'befejezett'], перфект: olyan eredményes cselekvést fejez ki, amelynek hatása a jelenben is érvényes; az igei cselekvés nyomán létrejött állapotot jelölte az indoeurópai nyelvekben. Valamikor minden szláv nyelvben megvolt, a nyugati szláv nyelvek egy részében ma is használatos. A ~ot az ószlávban és az oroszban a быти segédige jelen idejű alakja és az igeinek nemek szerinti változó -л- képzős, cselekvő múlt idejű melléknévi igenévi alakja alkotta; a segédige az oroszban almaradhatott: (e.sz.) несль, -а, -о късь (къси, късь); (k.sz.) несла, -ѣ, -ѣ къси (къста, къста); (t. sz.) несли, -ы, -а късь (късте, соумь). Az igeszemlélet fokozatos kifejlődésével az oroszban a ~ kiszorította az ⇒ aorisztosz, ill. az ⇒ imperfektum alakjait, és a múlt idejű cselekvés minden árnyalatának kifejezésére az egyszerűsödött ~ot kezdték használni.

performancia [lat. per 'keresztül' + ófr. fournir 'szállít', 'teljesít'; ang. performance 'teljesítés'], употребление: a beszélő és a hallgató elvont nyelvi tudásának, ⇒ kompetenciájának gyakorlati alkalmazása, vagyis a nyelv tényleges használata konkrét helyzetekben. A ~ megvalósulását a ⇒ generatív nyelvten szerint számos nyelven kívüli tényező befolyásolja: érzelmi-indulati indíttatás, fáradtság, a memória nagysága, emlékezetzavarok stb. Így a ~ vizsgálata csak követheti a kompetencia tanulmányozását időben és fontosságban egyaránt. A kompetencia -- ~ a Saussure által megfogalmazott *langue-parole* kettősséghez hasonlít, s a kompetencia bizonyos szempontból a *langue* továbbfejlesztése.

performatív ige [⇒ performancia], перформативный глагол: olyan ige v. igés kifejezés, amely egyes szám első személyben, jelen időben használva kinyilatkoztatja azt az illokúciós aktust (⇒ beszédaktus-elmélet), amelyet a megnyilatkozás kimondásával együtt végzünk: Обещаю прийти. Подтверждаю вышесказанное.

pergőhangok, tremulánsok [lat. tremulus 'remegő'], дрожащие: e ⇒ szonorikus mássalhangzók képzésekor az alveola (fogmeder) és a nyelv hegye többé-kevésbé tökéletes zárt alkot, s ez a zár többször felpattan [p, p']. Mivel a képzésben részt vevő szervpár gyors egymásutánban következő felpattanásával keltett zörejt csak váltakozva járul a folyamatosan ejtett zöngéhez, néhány esetben és nyelvben szótagalkotó is lehet. (⇒ likvidák)

perlokúció: ⇒ beszédaktus-elmélet

pleofónia [gör. pleos 'tele' + phóné 'hang'], teljeshangzóosság, полногласие: a mai orosz nyelv lexikai-fonetikai sajátossága, a tömorfémában (⇒ szóelem) mássalhangzók között meglévő opo, epe, оло: борозда, дерево, золото. A ~ az ósszláv ^xtort, ^tert, ^{to}lt, ^{telt} hangkapcsolatok fonetikai változásának eredményeként alakult ki, ugyanis az ⇒ ósszláv nyelvben a ⇒ nyílt szótag törvénye alapján ezek a kapcsolatok nem maradhattak fenn. A keleti szlávoknál, így az ⇒ orosz nyelvben is, az [r] és az [l] után magánhangzó fejlődött ki: ósszl. ^xstorna, ^xbergъ, ^xzolto > óor. сторона, берегъ, золото. A ^xtelt hangcsoportban a kemény [l] hatására az [e]-ből [o] lett: ^xmelko > ^xmolko > молоко. Ez az I. ~ (*népeae* ~) a keleti szlávoknál az írásbeliség kialakulása előtt ment végbe, de még a 8-9. sz.-ban is tartott. Az ún. II. ~ (*emopoe* ~) útján kialakult orosz szavak tömorfémáiban az opo, epe, оло visszanyúlik az ósszláv ⇒ redukáltakhoz (^tьrt, ^tьrt, ^tьlt, ^tьlt): óor. пѣльнѣ > полон; вьрѣвка > верѣвка. Ez a jelenség elsősorban a nyelvjárásokban figyelhető meg, és csak elvétve tükröződik az irodalmi nyelvben.

pleonasztikus [⇒ pleonazmus], плеонастический: a ⇒ pleonazmusra jellemző v. azzal kapcsolatos.

pleonazmus [gör. pleonaszmos 'bőség'], плеоназм: szóhalmozás,

szószaporítás, vagyis azonos v. hasonló jelentésű, ezért felesleges szavak, kifejezések használata (лично я, в общем и целом). Megengedhető, ha stilisztikai (expresszivitást fokozó) szerepű (Я видел это собственными глазами). Gyakori a népköltészetben (грусть-тоска, океан-море, хожу да и поживаю). Szélsőséges formája a ⇒ *tautológia*.

pluralia tantum: ⇒ szám

plusquamperfectum [lat. plus quam perfectum 'több mint befejezett'], плюсквамперфект, давнопрошедшее время: az indoeurópai alapnyelvből származó múlt idejű igeforma, egykor minden szláv nyelvben, így az ószlávban és óoroszban is létezett. A ~ olyan múlt idejű cselekvést jelöl, amely megelőzött egy másik múlt idejű cselekvést (a magyarban a régmúlt időhöz hasonlítható: tudtam volt): хочу в той горой сѣсти единь, яко же и прежде бяхъ обыхль. 'Abban a hegyben akarok egymagam megtelepedni, ahogyan korábban már megszoktam volt'. Az óorosz nyelvben két típusa volt: 1. -л- képzős melléknévi igenév + a быти segédige imperfektiumi alakjai; pl. e.sz.-ban: зналь (-а, -о) бяхъ, зналь (-а, -о) бяхе(ть) stb. 2. -л- képzős melléknévi igenév + a быти perfektív alakjai; pl. t. sz.: знали (-ы, -а) были (-ы, -а) есмь (есте, соуть) stb. (Ez a típus az ószláv nyelvben ismeretlen volt.) A segédige elhagyása után önállóan használták, s a 16-17. sz.-ban kialakult egy -л + было típusú szerkezet (Я пошёл было, да раздумал), amely múltban félbeszakadt cselekvést jelöl ma is az orosz nyelvben.

poliszémia [gör. polysémos 'többjelentésű'], полисемия: több jelentés; egy nyelvi egységhez legalább két v. több jelentés kapcsolódása. (⇒ *többjelentésű szavak*)

pont: ⇒ központosítás

pontosvessző: ⇒ központosítás

posztfixum: ⇒ szóelem

posztpalatális [lat. post 'után' + palatum 'szájpadlás'], veláris [lat. velaris 'a lágy szájpadláshoz tartozó'], задненёбный, постпалатальный: a szájpadlás hátsó részén képzett; a ~ *mássalhangzó* a ⇒ *fonémák* olyan hangtestet öltött ⇒ *beszédhangjai*, amelyeket a nyelvhat hátsó részének a lágy szájpadlás hátsó részéhez való emelésével képzünk: (felpattanó zárhangok) [к, к', г, г'], (réshangok) [x, x'].

posztpozíció [lat. post 'után' + positio 'helyzet'], постпозиция: mely nyelvtani elemnek a vele kapcsolatban álló másik elem utáni csatlakozása, helye. Pl. a képzett szavak szuffixumai a tőhöz képest ~ban vannak: *друж-ок*, *глуп-ость*; a többi példánkban is aláhúzással jelöljük a ~t: читал бы, увидеть слона; Когда взошло солнце, мы отправились на речку. (⇒ *prepozíció*)

posztpozitív [⇒ *posztpozíció*], постпозитивный: ⇒ *posztpozícióban* lévő (szó, szóelem, tagmondat). (⇒ *prepozitív*)

pozicionális hangváltakozások: ⇒ hangváltakozások

pragmatika [gör. pragma 'dolog', 'cselekvés'], прагматика: 1. a nyelv és a nyelven kívüli valóság összefüggése (pl. az a probléma, hogy a nyelvi rendszer tagozódása hogyan függ össze a nyelven kívüli valóság tagolódásával). 2. a ⇒ *szemiotika* egyik ága, amely a beszélő és a jelzési folyamat összefüggéseit vizsgálja, vagyis azt, hogyan viszonyul a beszélő az általa tükrözött tényálláshoz (⇒ *modalitás*). Azokat a követelményeket rögzíti, amelyeket a hagyományos stilisztikában a ⇒ *stílus* alakulását megszabó tényezőként tartanak számon. Alapvető nyelvi egysége nem a mondat, hanem a megnyilatkozás.

predikatívitás [⇒ *predikátum*], предикативность: minden mondat általános grammatikai jelentése, amely az objektív valósághoz való viszonyát tükrözi, vagyis a közlést *reálissá* v. *irreálissá* teszi. A *reális* cselekvések az ige kijelentő módú, jelen, múlt és jövő idejű alakjaival

fejeződnek ki: Я читаю (читал, буду читать) интересную книгу. Az *irreális* cselekvéseket a feltételes, ill. a felszólító módú alakok és a mondat sajátos intonációja jelöli: Я хотел бы пойти в кино, но у меня сейчас нет времени. Работай лучше! Az ⇒ *egyfőrészes mondatokban* a ~t az egyik főrész képviseli: Осень. Мне холодно. A ~ a ⇒ *modalitás kategóriájának* egyik megjelenési formája.

predikatív szavak: ⇒ állítmányi határozószó

predikatív viszony [⇒ predikátum], предикативное отношение: az ⇒ *alany*nak és az ⇒ *állítmány*nak (a ⇒ *mondat főrészeinek*) kölcsönös meghatározottsága, mondatbeli alapviszonya; az alany csak az állítmányához képest alanyi tag, és az állítmány is csak az alanyához képest állítmányi tag. A ~ban az alany az alap, a szubsztanciális [lat. substantia 'lényeg'], fogalmat jelölő, az állítmány a dinamikus, járulékos mozzanat, amely a tulajdonítás v. az azonosítás módján az alanyra vonatkozik. ⇒ *Egyfőrészes mondat* esetén az alany v. az állítmány önmagában fejezi ki ugyanazt a ~t, mint a ⇒ *kétfőrészes mondatban* az alany és az állítmány együtt. A ~ban a két főrészt személyben, számban (és nemben) egyeztetjük (⇒ *koordináció*). Közös főléjük rendelt tag a mondatban nincs, és hozzájuk kapcsolódnak a ⇒ *bővítmények*. (⇒ *alanyi rész, állítmányi rész*)

predikátum [lat. praedicatum 'állítmány'], предикат: 1. ⇒ *állítmány*; 2. az aktuális mondattagolásban, archaikus, ma már ritkán használt műszó: *pszichológiai ~ = réma*. (⇒ *szórend*)

prepozíció [lat. prae 'előtt' + positio 'helyzet'], препозиция: vmely nyelvtani elemnek a vele kapcsolatban álló másik elem előtti helye, csatlakozása; pl. az előljárószók helye ahhoz a szóhoz képest, amelyre vonatkoznak (в школе); a ⇒ *segédigék* helye a főigéhez képest (не могу пойти), ill. *novая* книга, громко говорить; *Ведь* он уже уехал. Мы отправились на речку, когда взошло солнце (⇒ *posztpozíció*); 2. (praepositio) az ⇒ *előljárószó* latin neve.

prepozitív [⇒ *prepozíció*], препозитивный: ⇒ *prepozícióban* levő (szó, szóelem, mondat). (⇒ *posztpozitív*)

preszuppozíció: ⇒ előfeltevés

produktív [lat. productivus 'termékeny'], продуктивный: új szavak és szóalakok képzésére alkalmas (vő. ⇒ *improduktív*). Pl. ~ affixumok: *-ость* (молодость, слабость, старость); *-ива/-ыва* (организовывать), *пере-* (перелетать) stb. (⇒ *igeosztályok*)

produktív igeosztályok: ⇒ igeosztályok

produktív képzők: ⇒ szóelem

progresszív [lat. progressus 'előrehaladás'], прогрессивный: az előreható (pl. ⇒ *hasonulás, elhasonulás, igazodás*). (⇒ *regresszív*)

proklitikus [gör. proklino 'előrehajlik'], проклитический: saját hangsúly nélküli, a hangsúlyos szó előtt álló és ahhoz simuló (szó); pl. a подо мной ⇒ *fonetikai szóban* a подо ~. (⇒ *enklitikus*)

pronominalizáció: ⇒ szófaji átcsapás, utalószó

propozíció: ⇒ beszédaktus-elmélet

prozódia [gör. prosodia 'hangsúly'], просодия: 1. a nyelvben a ⇒ *szupraszegmentális tényezők* közös neve (hangmagasság, hosszúság, erősség stb.); 2. a hangsúlyos és hangsúlytalan, ill. a rövid és a hosszú szótagok rendszere a beszédben; 3. a beszéd tagolásának és a tagolt részek összekapcsolásának tana, amelyben fontos szerepet játszik a hangmagasság váltakozása, a többé-kevésbé hangsúlyos részek kiválasztása, a beszédtempó és a pauza.

pszicholingvisztika [gör. psyché 'lélek' + lat. lingua 'nyelv'], психоллингвистика: a pszichológia és az ⇒ *információ-elmélet* eredményeinek felhasználó, a lélektani folyamatokat a nyelv működésében tanulmányozó ⇒ *nyelvtudományi* (kutatási) ág. Az orosz szakirodalomban gyakran emlegetik a

beszédtevékenység elméletének [A. N. Leontyev (1933), L. A. Vigotszkij (1896-1934), A. R. Lurija (1902-1977)]. Többek között az alábbi kérdésekkel foglalkozik: a nyelv eredete, nyelvérzék, a ⇒ fordítás és a ⇒ tolmácsolás lélektani problémái, olvasás és írás mint tevékenység, beszédérthetőség, beszédtanulás, gyermeknyelv, ⇒ bilingvizmus, idegennyelv-oktatás,

publicisztikai stílus [lat. publicus 'nyilvános'], публицистический стиль: az ⇒ **irodalmi nyelvi funkcionális** ⇒ **stílusrétegek** egyik változata; az ⇒ **írott nyelvi stílusokhoz** tartozó ~ az újság- és folyóiratcikkek, a szónoki és az előadói beszédek stílusa. **Többféle árnyalatot** lehet megkülönböztetni, hiszen a vezércikk, a tárcsa, az egyes rovatok **szókincse** és egyéb nyelvi eszközei között kisebb-nagyobb nyelvi eltérések vannak. Az egyik tárgyánál fogva a ⇒ **szépirodalmi stílushoz** v. a ⇒ **tudományos stílushoz** áll közelebb, a másik a ⇒ **társalgási stílus** jellegzetességeit tükrözi. A ~ informatív, ismeretterjesztő, állásfoglalásra készítő, nevelő, szórakoztatásra szánt elemeket is tartalmaz. **JELLEGZŐI:** A) **klisészerű nyelvi formák**, elvont cselekvésnevek, nominális szerkezetek: труженики полей, с большим подъёмом, горячая поддержка, люди доброй воли (⇒ **közhely**); B) **expresszivitás** (emelkedett hangú szavak, kifejezések); a) **értékelő szavak:** происки, бесчинство, возня, пособник; b) **állandó jelzős kifejezések:** важный, первоочередной (момент), упорный, самоотверженный (труд), неустанное, неуклонное, непоколебимое (стремление), исторические (достижения, перемены); c) a **melléknév felső- és túlzófokának** gyakori használata: самые решительные меры, строжайшая проверка, наивыгоднейшие стремления; d) **metaforikus kifejezések:** резервы электрических рек; золотой разлив пшеничных полей; новости спешат, набегают друг на друга (⇒ **metafora**); C) **sajátos képzők:** -шин- (-a): штурмовщина, вкусовщина, Полтавщина; b) по-: по-рабочему, по-деловому; c) анти-, нео-, псевдо-; -ист, -тор, -изм, -овец: антиреализм, неоастролог, псевдосовременный; D) **összetett melléknévek:** массово-политический, агитационно-пропагандистский; E) **felszólító funkciójú igealakok:** выполним, встретим, решим; F) a ~ra az **inverzió** (⇒ **szórend**), a **költői kérdések**, a **megszólítások**, az egyszerű v. összetett mondatok részeinek viszonylagos önállósága jellemző.

R

ragadványnév: ⇒ személynevek

rámutatószó: ⇒ utalószó

reáliák: ⇒ ekvivalens nélküli szavak

redukáltak [⇒ redukció], jerek, редуцированные гласные: 1. az ósszláv korszak végén (i.u. első évezred első fele) keletkezett igen rövid, ĩ- és ű-szerű magánhangzók (ь, ъ). A hátulképzett ъ az indoeurópai ű-ből, az előlképzett ь az indoeurópai ĩ-ből fejlődött ki. A nyelvemlékek bizonyítják, hogy az óoroszban a 11. sz.-tól kezdve ⇒ erős helyzetben fokozatosan felváltja őket az e és az o. Vö. ósszl. *sr'ьse, óor. сръльце, or. сердце; *wl'кь, óor. вьлкь, or. волк. A ~ ⇒ gyenge helyzetben kiestek. A ⇒ redukáltak kiesése jelentős hatással volt az ⇒ óoroszb nyelv magán- és mássalhangzó-rendszerére, alaktanára. 2. a mai orosz nyelv hangtanában a ~ a hangsúlytalan magánhangzók ⇒ redukációjával magyarázhatók. A jerektől való megkülönböztetésük miatt ez utóbbiakat helyesebb ⇒ redukált magánhangzóknek nevezni ([ɨ], [ɘ], [ɚ]; ⇒ fonetikai átírás). 3. a mai orosz grafikai rendszerben (⇒ írásmód) a "ь" és a "ъ" betűnek sajátos helye és funkciója van (⇒ lágyjel, keményjel).

redukáltak kiesése [⇒ redukció], падение редуцированных гласных: az ⇒ óoroszb nyelvből a ⇒ gyenge helyzetben álló ⇒ redukáltak (ь, ъ) fokozatosan kiszorultak v. ⇒ erős helyzetben teljes képzésű e-vé, o-vá változtak. Gyenge helyzetben a redukáltakat nem ejtették: домь, дьне, чьто, съвьршити. A ~, ill. vokalizációja volt az utolsó közös szláv hangfejlődési tendencia. A ~ jelentős változásokat idézett elő. 1. Az ósszlávban a növekvő hangzóság következtében a ⇒ szótagoknak nyíltaknak kellett lenniük (⇒ nyílt szótag törvénye), s ez érvényesült az ósszlávban és az óoroszbban is. Most lehetővé vált a zárt szótag: óor. ло-дь-ка, or. лод-ка, 2. Megvalósult a II. ⇒ pleofónia: пьрмь > перемь, тьржькоу > торожкоу (= helységnevek, 1264). 3. Kemény mássalhangzók között létrejött az /i/ fonéma [y] variánsa ("ы"). 4. Az o és az e megnyúlik az új zárt szótagban, majd az ún. pótnyúlással keletkezett hang i-be megy át az óoroszb azon dialektusaiban, amelyből az ukrán nyelv fejlődött ki: óor. шеть > шьсть > ukr. шість. 5. Új mássalhangzó-kapcsolatok alakulnak ki (óor. судья > ukr. суддя, белor. судзя). 6. Az egymás mellé került zöngés és zöngétlen, kemény és lágy mássalhangzók hasonultak egymáshoz (кьдь > гдь; дьвь > [д'в'е]). 7. Mássalhangzó-kapcsolatok egyszerűsödése (празьдньник > праздни́к). 8. A szövégi zöngélenedés (любь > [луп]). 9. Kifejlődött az /f/ mássalhangzó (ровь > [роф]). 10. A kemény és lágy mássalhangzók korrelációjának kialakulása (a ~ után a mássalhangzó lett a jelentéskülönb-

ség hordozója); vö. **БЫЛЬ** ('a múlt'), **БЫЛ** ('volt'). 11. Megjelentek a $\Rightarrow$ futóhangok: óor. **днь** -- **ддне**, or. **день** -- **дня**. 12. Megjelenik a múlt idő $\emptyset$ (zéró) szuffixuma: (**умерл** > **умерл**) és a $\emptyset$ flexió (**городл** > **городл**) stb.

redukált magánhangzók [$\Rightarrow$ redukció], редуцированные гласные: 1. a mai orosz nyelvben a hangsúlytalan szótagban levő magánhangzó fonológiai pozíciója, $\Rightarrow$ **gyenge helyzete**, amelyben a magánhangzók rövidék, elmosódtak, azaz $\Rightarrow$ **redukcióval** ejtendők (vö. $\Rightarrow$ **kiejtési mód**, ill. 32. tábl.). A szó ritmusát (**ритмика слова**) a hangsúlyos és hangsúlytalan $\Rightarrow$ **szótagok** hosszúságának, $\Rightarrow$ **artikulációs feszültségének** a váltakozása adja ($\Rightarrow$ **erős helyzet**, **fonéma**). Az orosz nyelv magánhangzóinak fonológiai rendszerében a hangsúlytalan helyzet **fonémavariánsokat** eredményez; pl. [ʌ], [ɤ], -- s ez hol az /a/ variánsa (**самá** [самá], **дóма** [дóмá]), hol az /o/ fonémáé (**домá** [домá], **нóво** [нóвó]). A ~ helytelen ejtése általában nem befolyásolja a beszéd megértését, de $\Rightarrow$ **akcentushoz** vezet. A ~at, vagyis a magánhangzó fonémák pozicionális árnyalatait $\Rightarrow$ **fonetikai átírással** rögzítik.

redukció [lat. reductio 'visszavezetés'], реду́кция: a hangsúlytalan helyzetben álló $\Rightarrow$ **magánhangzók** csökkentett, gyenge, nem teljes $\Rightarrow$ **artikulációval** való ejtése. A fonetikai szakirodalomban általában a magánhangzók ~járól beszélnek, mivel azok $\Rightarrow$ **szótagképzők**. A) **Mennyiségi** ~ (**количественная** ~) az artikulációs idő (vagyis a hosszúság) megrövidülése. Az orosz hangsúlyos magánhangzó (ugyanúgy, mint a hangsúlyos szótag) viszonylag hosszabban hangzik; a hangsúlytalan, a $\Rightarrow$ **gyenge helyzetben** lévő magánhangzók közül annak a ~ja nagyobb, amelyik a hangsúlyos szótag után (de nem a szó végén) áll, ezt követi a nem szókezdő, hangsúly előtti 2. és 3. szótag gyengébb ~s foka. Így a szavak kiejtésének sajátos ritmusa van ($\Rightarrow$ **hangsúly**). A ~ függ a magánhangzók minőségétől is; pl. a nyílt és viszonylag maximális hosszúságú [a] mennyiségileg kevésbé redukálódik, mint a többi magánhangzó. B) A **minőségi** ~t (**качественная** ~) a mennyiségi idézi elő, mert a hangsúlytalan magánhangzó artikulációjának időbeli megrövidülése a nyelvtanlás fokát is befolyásolja: az alsó és a középső nyelvtanlású magánhangzók ~ja a felső nyelvtanlásúakéhoz képest nagy, s az utóbbiak szinte egyáltalán nem redukálódnak. A kétfajta ~ következtében a $\Rightarrow$ **redukált magánhangzók** mintegy átmenetet képeznek az előző és a következő mássalhangzó képzéséhez igazodnak ($\Rightarrow$ **rekurzió**, **exkurzió**): **водно́й** [в'од'и'но́'й], **садо́вод** [с'ад'л'ов'от], **жеребе́нок** [ж'ыр'и'б'о'ньк]. ($\Rightarrow$ **kiejtési mód**)

referencia: $\Rightarrow$ utalószó

régies szavak, устаревшие слова: a mai orosz nyelv $\Rightarrow$ **szókészletének** azon szavai és kifejezései, amelyek a mindennapi kommunikációban nem vesznek részt, de a beszélők jelentésüket szótárból megtudhatják, $\Rightarrow$ **kontextusból** kikövetkeztethetik. Ezek a ~ a társadalom nyelvi tudatához képest elavultak. 1. **Historizmusok** ([gör. historia 'elbeszélés a múlttól'), историзмы): azok a tárgyak, személyek, fogalmak, amelyeket e szavak jelölnek, már nincsenek meg: **аршин** 'orosz rőf' (0,711 m), **верста** 'régii orosz hosszérték' (1067 m), **косо́воротка** 'oldaligombos orosz ing', **дворянин** 'nemes'. 2. **Archaizmusok** ([gör. archaios 'ősi'], архаизмы): létező tárgyakat és dolgokat jelölnek, és vmilyen ok miatt az aktív szókészletben szinonim lexikai egységek váltották fel; a) **lexikai szóképzéssel** keletkezett **archaizmusok** [AR] (**лексико-словообразовательные архаизмы** [AR]): **дру́жество** -- **дружба**, **рыба́рь** -- **рыбак**, **фанта́зм** -- **фантазия**; b) **lexikai-fonetikai AR** (**лексико-фонетические AP**): **гошпита́ль** -- **госпиталь**, **кошема́р** -- **кошмар**, **зерца́ло** -- **зеркало**; c) **tulajdonképpeni AR** (**собственно-лексические AP**): **одри́на** -- **спальня**, **лани́ты** -- **щеки**, **лоно** -- **грудь**; d) **grammatikai AR** (**грамматические AP**): **за́ла** -- **зал**, **диагно́за** -- **диагноз**, [белая] **лебе́дь** -- [белый] **лебе́дь**; e) **szemantikai AR** (**семантические AP**): a ~

Az orosz magánhangzók redukciója hangsúlytalan
gyenge helyzetben

Hangsúlyos mgh. fonéma	Elsőfokú redukció (hangsúly előtti első szótag, szókezdő szótag)		Másodfokú redukció (hangsúly utáni és a többi szótag)	
	kemény msh. után	lágú msh. után	kemény msh. után	lágú msh. után
á сам [сам] ряд [p'at]	а сама [сма]	и ^е ряди [p'ielj]	ь самому [сьмаму]	ь рядовой [p'ьдавój]
ó пол [pól] мёд [m'ót]	о полю [пль]	и ^е в меду [в'ни'еду]	ь половик [пльав'ик]	ь медонос [м'ьданос]
é шесть [ш'с'т'] след [с'л'эт]	ы ^э шестой [ш'с'тój]	и ^е следа [с'л'и'да]	ы шестьдесят [ш'с'д'и'с'át]	ь следопыт [с'л'ьдп'ыт]
í / ý / дым [дым] мир [m'ír]	ы дымок [дымок]	и мирок [m'ирок]	ы дымоход [дымхот]	и мировой [m'иравój]
ú луг [лук] ключ [кл'úч']	у лужок [лужок]	у ключи [кл'úч'и]	у луговой [лугавój]	у ключевой [кл'уч'и'вój]

eredeti jelentése elavult (позор 'zrelishe', живот 'zizny', плеск 'aplodiszmenty'). ~kal leggyakrabban szépirodalmi művekben találkozhatunk.

regresszív [lat. regressus 'hátramoszág'], регрессивный: visszafelé, hátrafelé ható (pl. ⇒ *hasonulás, elhasonulás, igazodás*). (⇒ *progrszív*)

rekonstrukció [lat. re 'újából' + constructio 'felépítés'], реконструкция: az összehasonlító ⇒ *történeti nyelvészet* alapvető kutatási módszere, amely az írott nyelvelékekben, az írásbeliség kialakulása előtti nyelvi tényeket a bennük előforduló v. az élőbeszédből kikövetkeztethető nyelvi elemek tervszerű összehasonlításával bizonyít be (⇒ *szláv nyelvek*). Így rekonstruálható az indoeurópai alapnyelv is, v. pl. az ószl. *-жьр-* ~ját egy ősi *-гьр-* (^x*gyr-*) alak adja, amely a *г/д* hangváltakozás alapján a *г*-nek bizonyos helyzetekben bekövetkezett lágulása miatt jött létre. A rekonstruált alakokat csillaggal jelölik (^x)

rekurzió [lat. recursio 'visszatérés'], отступ, рекурсия: vmely hang képzésének a befejező mozzanata az azt követő hang artikulációjának kezdetéhez képest (⇒ *exkurzió*). Folyamatos beszédben e két fázisban előforduló hangképzésszervi állások közül az egyik hat a másikra (⇒ *igazodás*).

réma: ⇒ szórend

rendhagyó igék: ⇒ igeosztályok

részhangok, frikatívák [lat. fricare 'dörzsöl'], spiránsok [lat. spirans 'kilégző'], спиранты, фрикативы, шелевые: е ⇒ *beszédhangok*

kiejtések a hangképző szervek vmelyik szervpárja az artikulációs levegő útját leszűkíti, de nem zárja el teljesen, s az így keletkezett résen a levegő sajátos zörejjel távozik. A ~ artikulációjának fajtái: A) egyfókuszúak (онофокусные ~) -- a levegő egy résen keresztül áramlik ki a tüdőből; a) a rés a nyelv hátsó része és a lágyszájpadlás között keletkezik (заднеязычные ~: [x, x']); b) a rés a felső fogisor és a nyelv első része között képződik (зубные ~: [c, c', z, z']); c) az ajkak és a felső fogisor között (зубно-зубные ~: [в, в', ф, ф']); d) a nyelvhat és a szájpadlás között (среднеязычные ~: [j]); B) kétfókuszúak (двухфокусные ~) -- a hangképzőszervek között két rés képződik: a nyelv hegye és a fogmeder, ill. a nyelvhat hátsó része és a lágyszájpadlás között (небно-зубные ~: [ж, ж', ш, ш']).

részbirtokos eset, количественный (партиципный) родительный падеж: igével egy szószerkezetet alkotó, hozzá $\Rightarrow$ vonzattal kapcsolódó főnév birtokos esete, amely arra mutat rá, hogy vmilyen anyag (tárgy) nem teljes terjedelmében és nem állandóan szenved el az ige által jelölt cselekvést. (Határozatlan) mennyiséget kifejező szavak után is 'az egésznek egy része' jelentésben használatos: напиться воды, много воды, тарелка супу, килограмм сахара. Néhány himnemű főnév -а/-я végű birtokos esete helyett ilyenkor gyakran áll -у/-ю végződés; a) anyagnevekkel: (много) винограду, луку, маку, перцу, лимонаду, чаю, песку; заварить чайку, принести квас(к)у, чесно(ч)ку; b) gyűjtőnevekkel: (мало) народу; c) elvont főnevekkel: (было много) крику, спору, разговору, шуму stb. Az utóbbi időben az -а/-я végződés -- elsősorban anyagnevek esetén -- egyre-másra kiszorítja az -у/-ю végződést. Ez a folyamat lassú, $\Rightarrow$ analógiás úton megy végbe, és elsősorban a fiatalok beszédére jellemző; vö. стакан чая, купить табака, пюлька коньяка, поменьше мака. Végeredményben a kettős alakok (чаю -- чаю) a mai nyelvállapotban egyszerre léteznek. Fontos azonban a következő szabály: ha az anyagnévhez egyeztetett jelző (értelmező) kapcsolódik, akkor a végződés mindig -а/-я: Надо купить зеленого сыра. Привезли несколько вагонов сахара-песка (сахарного песка).

részeshatározó eset, дательный падеж: az orosz névszóragozás egyes és többes számú $\Rightarrow$ paradigmáinak negyedik $\Rightarrow$ esete, amely az alább meghatározandó jelentésrendszert foglalja magában -- előljárószó nélkül v. előljárószóval (végződéseit ld. az egyes ragozásoknál; pl. $\Rightarrow$ főnévragozás, melléknév ragozása stb.). 1. ~ részeshatározó eset használata előljárószó nélkül. a) Az ige $\Rightarrow$ vonzata, a ~ azt a személyt vagy tárgyat jelöli, amelyre a cselekvés irányul, akihez szólunk, akinek a kárára, javára történik vmi: давать/дать, (по)дарить, посылать/послать, (по)звонить, (об)радоваться. b) Személytelen mondatokban a ~ a logikai $\Rightarrow$ alanyt jelöli, vagyis azt a személyt, amely a cselekvést valójában végrehajtja v. vmilyen állapotban van: Студентам нужно готовиться к экзамену. Сегодня нам очень весело. Ивану как-то не спится ($\Rightarrow$ egyfőrésszes mondat). c) ~ áll néhány melléknév vonzataként: подобный, свойственный, верный, враждебный, благодарный, нужный, знакомый stb. d) Az életkor kifejezésére: Олегу 12 лет, а Ире -- 18. Завтра мне исполнится 42-й год. 2. ~ használata $\Rightarrow$ előljárószókkal: к, по, благодаря, вопреки, навстречу, согласно.

részleges hasonulás: $\Rightarrow$ hasonulás

rétegnyelvek, пласты́ языка: a nyelvi egység egy bizonyos körön belül nem jelent tökéletes egyöntetűséget. A ~ a $\Rightarrow$ köznyelv változatai; egyrészt a különféle tájak, vidékek nyelve, (vízszintes tagozódás), másrészt a társadalom különböző csoportjainak, rétegeinek, foglalkozásainak nyelve alapján (függőleges társadalmi tagozódás). A $\Rightarrow$ nyelvjárások különféle vidékek és tájak nyelvhasználatában jelentkeznek. ~ a $\Rightarrow$ stílusrétegek is (hivatalos, publicisztikai, társalgási, tudományos, szépirodal-

mi). A ⇒ csoportnyelveket a szaknyelvek, a zsargon és az argó alkotja.
(⇒ szókészlet)

rokonértelmű szavak: ⇒ szinoníma

russzicizmus [lat. ruscicus 'oroszl', русизм: 1. tősgyökeres orosz nyelvi kifejezés, szóhasználat, szerkezet stb. Ilyen lehet egy jellegzetes (a magyartól eltérő) ⇒ frazeologizmus, vonzat, főnévi igeneves mondatrövidítés, szórend; 2. orosz(os) kifejezés v. fordulat használata más nyelvekben (pl. a magyarban már meghonosodott ~ok) községháza helyett: tanácsháza (дом совета), minisztereink helyett: minisztertanács elnöke (председатель совета министров); hibáztatható a viszonyul (относиться) átvitt értelmű alkalmazása: nem jól viszonyul a munkájához (vagyis: nem szereti a munkáját).

russzista [⇒ russzicizmus], русист: ⇒ russzisztikával foglalkozó nyelvész, szakember.

russzisztika [⇒ russzicizmus], русистика: a ⇒ szlavisztika egyik ága; fejlődésük és vizsgálódási területük szorosan összefügg egymással, ezért nem kívánatos mindig mereven szétválasztani. A ~ a keleti szláv nyelvekkel, történetükkel és nyelvjárásaikkal, az idesorolható népek (orosz, ukrán, belorusz) irodalmával és kultúrájával foglalkozik. Szűkebb értelemben a ~hoz a fenti szempontok szerint, csak az orosz filológia tartozik -- a tankönyvírással, ⇒ lexikográfiával és a ⇒ fordításelmélettel együtt.

S

segédigék, вспомогательные глаголы: általában ezzel a gyűjtőnévvel nevezik meg a modalitást kifejező igéket, a fázisigéket és a kopulát. 1. **Modális igék** (модальные глаголы): a cselekvés végrehajtójának szándékát, törekvését, a cselekvés végrehajtásának fontosságát, lehetőségét, lehetetlenségét, elkerülhetetlenségét stb. jelölik (⇒ modalitás). Leggyakrabban -- eredeti jelentésükből veszítve -- a) **összetett igei** ⇒ állítmányban és b) ⇒ **műveltető szerkezetben** szerepelnek: a) готовиться, думать, желать, мочь, надеяться, пытаться, решать, собираться, стремиться, уметь, хотеть; Он привык мечтать с детства. Иван не умеет кататься на лыжах. b) Он заставил Елену сесть за стол. Попросили его написать автобиографию. 2. ⇒ **Fázisigék** (Елена начала работать в 8 часов. Мы кончили работать в 4 часа). 3. ⇒ **kopula** (Тогда Марина была занята. Варвара Ивановна в своё время считалась хорошим педагогом).

segédszók, служебные слова: az ⇒ **önálló jelentésű szavaktól** eltérően, nem rendelkeznek saját jelentéssel, nem ragozhatók (⇒ nem ragozható

szavak), önállóan nem lehetnek mondatrészek; a szóalakok, szó szerkezetek és a (tag)mondatok közötti kapcsolat létrehozására szolgálnak. A ~hoz tartoznak: a) az ⇒ előljárószók (писать в тетради, гулять вдоль берега); b) a ⇒ kötőszók (если ты придёшь, то позвони); c) a ⇒ módosítószók (он ведь не так стар).

semleges nem: ⇒ nem

singularia tantum: ⇒ szám

sorszámnev, порядковые числительные: a ⇒ számnév szemantikai és formai jegyei alapján történt felosztásban a ~ személyek, tárgyak és dolgok sorban elfoglalt helyének számát jelöli: первая книга, пятый стол, шестое окно. A ~et a tőszámnév birtokos esetéből képezzük a melléknévi végződésekkel: пяти -- пятый (ая, -ое, -ые), пятидесяти -- пятидесятый, девяноста -- девяностый (Kivétel: первый, второй, третий, четвёртый; седьмой, сорок-ов-ой, тысяч-н-ый, миллион-н-ый, миллиард-н-ый). A többtagú és az összetett tőszámnév ~i képzésekor csak az utolsó tag veszi fel a melléknév végződését: двести сорок пятый. A ~ek általában melléknév és főnév kapcsolatában fordulnak elő, s azzal megegyeznek nemben, számban és esetben. (⇒ egyzetetés; számnév, melléknév és főnév kapcsolata)

sorszámnev ragozása, склонение порядковых числительных: a ⇒ sorszámnevek ⇒ tőszámnévből képzett melléknevek, tehát melléknévként ragozódnak (⇒ melléknév ragozása). A többtagú és összetett tőszámnévből képzett sorszámneveknek csak az utolsó tagját ragozzuk -- melléknévként. Időviszony kifejezésére az alábbi esetben használjuk a sorszámnev ragozott alakját: a) óra, perc: Сейчас десять минут четвёртого; b) év, nap: Занятия начинаются первого сентября тысяча девятьсот восемьдесят девятого года; c) Я приехал в Москву в тысяча девятьсот восьмидесятом году. Ha a sorszámnevet számjeggyel írjuk le, az esetvégződés utolsó betűje kötőjellel kapcsolódik a számjeggyhez (kétbetűs a -му, és a -го végződés): Сегодня 1-е марта. Я родился 5-го сентября. Здание мы обязательно построим к 25-му мая.

stiliszta [⇒ stílus], стилист: 1. minősítő jelzők (jó, kiváló, rossz stb.) mellett: milyen módon fogalmazó személyt jelöl; 2. minősítő jelző nélkül: az irodalmi stílus művészetét ismerő ember; akinek jó stílusa van.

stilisztika [⇒ stílus], стилистика: a ⇒ nyelvtudománynak az irodalomtudományhoz kapcsolódó, a ⇒ stílus kérdéskörével foglalkozó ága. Vizsgálja a ⇒ nyelvi jelek kifejezőértékét, minősíti őket expresszivitásuk szerint; elemzi a nyelvi közlemények stílusát, leírja a ⇒ stílusrétegeket, a ⇒ stílusárnyalatokat, az egyéni szépirói stílust stb. Kutatja a stílustípusok kialakulásának történetét. Elméletileg tisztázott tételei segítséget adnak a stíluskritikának, amely írók, költők egyéni stílusát tanulmányozza.

stilisztikailag árnyalt szavak, expresszív szavak, стилистически окрашенные слова, экспрессивная лексика: a ⇒ közhasználatú szavaktól eltérően, a ⇒ szókészletnek ez a része olyan szavakat tartalmaz, amelyek speciális használatúak. 1. A ~ érzelmi-hangulati tartalmuknál fogva jelzik a beszélő szándékát, kedélyállapotát, magatartását (эмоциональные ~): a) kedveskedő-becéző, kicsinyítő szavak (уменьшительно-ласкательные ~): листик, листочек, карандаш, кисточка, зеркальце, самоварчик; b) megvetést kifejező szavak (пренебрежительные ~): вороньё, домишко, коровёнка, кружковщина; c) nagyítást kifejező szavak (увеличительные ~): домище, ножища, зверища; az a)-c) csoport szavai megőrzik az alapszó nemét (pl. a дом -- домишко -- himnemeük!); d) ünnepélyes, fennkölt szavak (высöкие ~): грядущий, творение, водительство, воздвигнуть; e) vulgáris szavak (вульгарно-бранные ~): сволочь, жрать, нахлестаться. 2. A ~ másik rétegét azok a szavak alkotják, amelyek használatát milyen szakmai, földrajzi, időbeli v. társadalmi szempont korlátozza. a) Szakszavak (műszavak. szakmai terminológia): абсолютизм, неологизм, психолингвистика (⇒ csoportnyelvek);

b) tájszók: певень ('петух'), павук ('паук'), угадать ('узнать'), баской ('красивый') (⇒ nyelvjárás); c) népies kifejezések: помереть ('умереть'), вечор ('вчера'), молодежь ('молодёжь'); d) ⇒ neologizmusok (промстротельство, околоуточный, иглоапликация); e) régies szavak: помешки, крепостной, фортуна ('судьба'), чадо ('дитя'); f) a zsargon és az argó szavai (⇒ csoportnyelvek): получить кол, плавать на экзамене, железно. A ~at általában csak meghatározott v. egymással érintkező ⇒ stílusrétegekben használják. (⇒ írott nyelvi stílusok, beszélt nyelvi stílusok)

stilizált [⇒ stílus], стилизованный: 1. művészi igényel fogalmazott; 2. vmely ⇒ stílust utánzó, annak jegyeit általánosító, egyszerűsítő.

stílus [gör. stylos, lat. stylus 'íróvessző'], стиль: az írásbeli v. élőszavas közlés jellegzetes módja, amely a nyelvi elemek funkciójától, a megnyilatkozás tárgyától és a beszélőtől függ. A nyelvi elemek megválasztásának összhangban kell lennie a ~t meghatározó tényezőkkel. Ez többi jegy alapján ⇒ stílusrétegeket, a beszélő szubjektív álláspontja szerint ⇒ stílusárnyalatokat különböztetnek meg. Az egyes elemek ~értékétől függ a ~hatás. ~törés van egy szövegben, ha vki pl. a népköltészetbe illő родимый, батюшка, ворогы szavakat használja a neutrális ~ban ugyanazt jelentő родной, отец, враги helyett. A ~okat a ⇒ stiliztika tanulmányozza és kutatja.

stílusárnyalatok [⇒ stílus], стилу́ссынезет, стили́стиче́ская о́краска слов: a ⇒ stílusrétegekben belül ~ különböztethetők meg aszerint, hogy a beszélő v. az író mennyire igényes a nyelvi eszközök kiválasztásában, vmint mennyire használja fel az értelmi és érzelmi hatást kiváltó elemeket, ill. milyen műfajban beszél v. ír. A stílusrétegek objektív kategóriák, a ~ szubjektívek, s az előbbieket módosítják, érzelmileg, hangulatilag árnyalják. A ~ lehetőségei leggyakrabban a ⇒ szinonimákban rejlenek; pl. a есть neutrális (⇒ közhasználatú szavak); a кушать igét a beszélő önmagával kapcsolatban igényes, választékos stílusban nem használja (csak a felszólító módja köznyelvi, és gyermekekkel kapcsolatban fordulhat elő); a храть minősítése durva ('zabál'). A парус neutrális, a вертило emelkedett árnyalatú; az ударить -- neutrális, az ugyanazt jelentő дербалызнуть -- durva minősítésű.

stílusrétegek [⇒ stílus], функциона́лис стíлу́сок, стили́стиче́ские пласты́ языка́: a ~ a társadalmi érintkezés meghatározott területén használt nyelvi kifejező eszközök rendszere, ill. az ezek használatát szabályozó törvényszerűségek összessége. A következő ~et szokás megkülönböztetni: 1. Az írásos közlés területén (⇒ írott nyelvi stílusok): a) ⇒ tudományos stílus, b) ⇒ publicisztikai stílus, c) ⇒ hivatalos stílus, d) ⇒ szépirodalmi stílus. 2. A szóbeli közlés területén (⇒ beszélt nyelvi stílusok): ⇒ társalgási stílus. E ~nek sajátos szó- és kifejezés-készlete, jellegzetes mondattani jegyei vannak. A ~ alapvető nyelvi eszközei az ⇒ irodalmi nyelvhez tartoznak, tehát egyiknek sincs különálló alapszókészlete és nyelvtani rendszere. A ~ gyakran érintkezik egymással; pl. a bonyolult, többszörösen alárendelt mondatok, ill. a kötőszók jellegzetes használata elsősorban a tudományos stílusra jellemző, de megtalálható a hivatalos, sőt, kisebb arányban, a publicisztikai és a szépirodalmi stílusban is.

susogó mássalhangzók, шипя́щие согласные: akusztikai benyomás alapján susogásra emlékeztető mássalhangzók közös neve; a) posztalveoláris réshangok: [ш], [ш'], [ж], [ж']; b) ⇒ affrikáták: [ч'], [дж].

Sz

szájhangok, orálisok [lat. os(oris) 'száj'], оральные, ртовые согласные: olyan ⇒ beszédhangok, amelyek képzésekor a tüdőből kiáramló levegőnek az orrreg felé vezető útját az ínycsap (uvula) elzárja, így az a szájrégben módosul, ill. azon át távozik (pl. [n, 6, r', d']). (⇒ nazálisok)

szakmai terminológia: ⇒ csoportnyelvek

szakszavak: ⇒ csoportnyelvek

szállóige: ⇒ frazeologizmus

szám, число: a főnév, melléknév, ige (részben a névmás) olyan grammatikai kategóriája (⇒ nyelvtan), amely közvetve v. közvetlenül rámutat a tárgyak, személyek mennyiségére. I. A legtöbb orosz főnévnek az egyes ~ mellett van többes ~a is, a kettő ⇒ opozíciót alkot; [(jelentését tekintve egymással szemben áll: egy tárgy -- sok tárgy (több, mint egy tárgy)]. A ~ az ⇒ eset kategóriával együtt fejeződik ki (egyes ~ban a ⇒ nem is jelen van). Formailag az egyes és a többes ~ végződéseinek rendszert alkotnak; képzésük egyes ~ban a ragozási típustól függ (⇒ főnévragozás). Többes ~ban a különböző ragozási típusoknak bizonyos egységesülési tendenciája figyelhető meg. A ~ ⇒ paradigmátikus alakjainak eltérhet a hangsúlya (дом, до́ма -- дома́, домо́в) v. a töve (ко́лос -- ко́лосья, утёнок -- утя́та), ill. a szuppletív töve (человек -- люди) (⇒ szuppletivizmus). A) Mind a két ~ban használatos főnevek: a) mindkét alakjuk egyformán gyakori: стол -- сто́лы, школа -- шко́лы; b) az egyes ~ gyakoribb: /i/ anyagnevek: вино -- доро́гие вина (ez utóbbi fajtákat jelöl); /ii/ néhány elvont főnév: радо́сть -- радо́сти жизни; /iii/ család- és utónevek: Соколов -- Соко́ловы ('Szokolovék'); Мы были у Наташи. -- Все Наташи присутствовали на уроке; c) a többes ~ gyakoribb: /i/ páros testrészek és páros tárgyak: рука -- ру́ки, ухо -- уши; носок -- носки; сапог -- сапо́ги; /ii/ néhány élelmiszer: сосиска -- сосиски, конфета -- конфе́ты, огурец -- огурцы; /ii/ egyéb szavak: ру́ина -- руи́ны, разва́лина -- разва́лины, рельс -- рельсы. B) Csak az egyik ~ban használatos főnevek; a) csak egyes ~ban (singularia tantum): /i/ sok anyagnév: борщ, молоко, тушь, мёд; /ii/ sok elvont főnév: физика, чистота, веселье; /iii/ gyűjtőnevek: скот, мебель, посуда, листва; /iv/ általában a tulajdonnevek: Европа, Урал, Рим; b) csak többes ~ban használatosak (pluralia tantum): /i/ megszámlálható tárgyak: часы, очки, грабли, ножицы, ворота; /ii/ anyagnevek: щи, черника, консервы; /iii/ elvont főnevek: роды, похороны, каникулы; /iv/ gyűjtőnevek: деньги, алименты, издержки; /v/ tulajdonnevek:

Афины, Татры, Альпы, Гималаи. С) Egyes v. többes ~ban több jelentésben használt főnevek; a) az egyik jelentés csak egyes, a másik jelentés csak többes ~ban jelenik meg: власть 'hatalom' -- власти 'hatóságok', выбор 'választék', 'választás' -- выборы 'politikai választások', интерес 'érdeklődés' -- интересы 'érdekek', бумага 'papiros' -- бумаги 'iratok'; b) egyes ~ban egy, többes ~ban két jelentésűek: курс 'évfolyam' -- курсы 'évfolyamok, 'tanfolyam(ok)', продукт 'termék' -- продукты 'termékek', 'élelmiszerek', волнение 'izgalom' -- волнения 'izgalmak', 'zavargások'; c) egyes ~ban két, többes ~ban egy jelentésűek: опыт 'kísérlet', 'tapasztalat(ok)' -- опыты 'kísérletek', смена 'műszak', 'váltás' -- смены 'műszakok'. II. A főnevet helyettesítő névmások közül csak a személyes és a mutató névmásnak van ~a és ⇒ *korrelációja*. Szemantikailag azonban a мы nem jelent több beszélőt, hanem a beszélőt és másokat jelöli, a вы jelentése szintén: 'a beszédpart és mások'. A себя és a кто névmásnak nincs paradigmatiság többes ~a, s ez csak egyeztetéskor derül ki: самого/самих себя, кто такой/такие. A többi főnevet helyettesítő névmásnak nincsenek egymással szembeállítható ~ alakjai, így velük egyes ~ban egyeztetünk. III. A MELLÉKNÉV és az IGE ~ kategóriája szintaktikai jellegű, mert a főnév ~beli alakjaihoz igazodik (⇒ *egyeztetés, koordináció*). A ⇒ *nem ragozható főnevek* ~át a vele grammatikai kapcsolatban levő melléknév v. ige ~a határozza meg: долгие турне; турне не осуществились, (наши шимпанзе). A ~ grammatikai jelentése a melléknév minden alakjában kifejeződik -- kivéve a középfok ⇒ *szintetikus formáit*; fellelhető az ige összes alakjában -- kivéve a főnévi és határozói igenevet. Az esetek többségében a ~ és más grammatikai kategóriák jelentései ugyanazon morfémmal fejeződnek ki: a teljes alakú melléknevek és melléknévi igenevek esetén egyes ~ban a nemmel és az esettel, többes ~ban az esettel együtt. A rövid alakú melléknevek és a rövid alakú szenvedő melléknévi igenevek esetén, ill. az ige múlt idejű feltételes módú alakjaiban -- egyes ~ban a nemmel együtt, többes ~ban önállóan; az ige jelen/jövő idejében a személy kategóriával együtt.

számnév, имя числительное: élőlények és dolgok mennyiségét v. sorszámát megnevező szavak. ⇒ *Szemantikai és formai jegyek alapján az alábbi csoportokra oszthatók*: I. *Határozott ~ek (определённое ~)* -- olyan mennyiségek, amelyek számjegyekkel kifejezhetők, leírhatók. 1. ⇒ *Tőszámnév (два, десять)*; 2. ⇒ *sorzámnév (первый, десятый)*; 3. ⇒ *törtzámnév (две третьих, одна четвертая)*; 4. ⇒ *gyűjtőszámnév (двое, трое)*. Mind a négy csoport ~ei ragozódnak (⇒ *tőszámnév ragozása, sorzámnév ragozása, törtzámnév ragozása, gyűjtőszámnév ragozása*). II. *Határozatlan ~ek (неопределённое ~)* -- számjegyekkel nem írhatók le (много, несколько). Szóalakjaikat a ⇒ *melléknév ragozása* szerint képezik. Mennyiséget jelölő kifejezésekben a ⇒ *számnév, melléknév és főnév kapcsolata* a magyartól eltérően alakul.

Az életkor kifejezésére (выражение *возраста*) az alábbi szavakat és szerkezeteket használjuk. A) *Pontos életkor*; a) *résztes eset*, ill. az один után год a два, три, четыре után года, 5-től 20-ig лет áll, majd ezt követően mindig az utolsó számjegy alapján érvényesül a fenti szabály (Сестричке 1 год (голик), мне 7 лет, маме 32 года, папе 35 лет, а Ольге 11 лет; b) *jelzős szerkezet* (ты, Ваня, уже двадцатилетний человек, и не знаешь, что такое "любовь"?! Папа говорит, что он начал работать в пятнадцатилетнем возрасте). B) *Hozzávetőleges életkor*; a) *fordított szöveggel* (Заходила ко мне девочка лет десяти); b) a melléknév középfokával (Ей было свыше (меньше) десяти лет); c) *egyéb módon* (Ей было 8-10 лет).

számnév, melléknév és főnév kapcsolata, сочетание числительного с прилагательным и существительным: az orosz számnév szó szerkezetben meghatározza az utána álló melléknév (jelző) és főnév esetét. A) **TŐSZÁMNEVES KIFEJEZÉSEK**. a) Ha a jelzős szó szerkezet alanyesetben áll, akkor az 1 és az 1-re végződő számnevek (11 kivételével) a főnév és a vele

nemben egyeztetett melléknév egyes szám alanyesetbe kerül: один новый дом, одна новая книга, одно новое окно (de: одни железные ножницы). b) 2, 3, 4 és ugyanezekre végződő összetett számnévek után (kivételet 12, 13, 14) a főnevet egyes szám birtokos, a melléknévet többes szám birtokos esetbe tesszük: два новых дома, три новых книги, четыре новых окна. c) Ha a 2, 3, 4 után álló főnév nőnemű, a melléknévi jelző kerülhet többes szám alanyesetbe is: две новые книги (általában a társalgási stílusban). d) 5-20-ig és a többi 0-ra végződő számnév után a főnév és a melléknév egyaránt többes szám birtokos esetben áll: пять новых книг, однанадцать новых окон. Ha a tőszámnevet a ⇒ függő esetek valamelyikében használják, akkor 1 után a főnév és a melléknév egyes szám megfelelő esetébe kerül (об одной новой книге). 2 és 20 között, 30, 40 stb. után a főnevet és a melléknévet a többes szám megfelelő esetébe tesszük (двум новым школам, о десяти новых школах) (⇒ tőszámnév ragozása). e) Az életkor kifejezése (⇒ számnév). B) SORSZÁMNEVES KIFEJEZÉSEK. A sorszámnév megegyezik a melléknévvel és a főnévvel nemben, számban és esetben: одному новому дому, об одной новой школе (⇒ egyeztetés, sorszámnév ragozása). C) TÖRTSZÁMNEVES KIFEJEZÉSEK. A számlálót és a nevezőt egyaránt ragozzuk, a jelzett szó egyes szám birtokos esetben áll: четыре седьмых метра, четырьмя седьмыми метра (⇒ tört számnév ragozása). D) GYŰJTŐSZÁMNEVES KIFEJEZÉSEK. Alanyesetben az оба, обе után a melléknév többes szám birtokos, a főnév egyes szám birtokos esetben van: оба маленьких мальчика, обе маленьких девочек. A двое, трое, четверо, пятеро stb. után mind a melléknév, mind a főnév többes szám birtokos esetbe kerül: двое маленьких мальчиков, четверо хороших друзей (⇒ gyűjtőszámnév ragozása). E) HATÁROZATLAN MENNYISÉGET JELÖLŐ KIFEJEZÉSEK (достаточно, много, мало, сколько, столько, немного, немало, несколько stb. után): a) Ha egyedi dologról van szó, akkor a melléknévet és a főnevet többes szám birtokos esetbe, ha anyagnevéről, gyűjtőnevekről, elvont fogalmakról (nem megszámlálható mennyiségekről) beszélünk, mindkét névszót egyes szám birtokos esetbe tesszük: несколько интересных книг, мало свободного времени, сколько вкусного хлеба, мало народу (⇒ rész birtokos eset, melléknév ragozása). b) Az írott nyelv kedvelt határozatlan mennyiséget jelölő szavai a десяток, és a сотня. Utánuk a melléknév és a főnév többes szám birtokos esetbe kerül: Сотни (десятки) демонстрантов вышли на улицу. Ugyanígy viselkedik a целый ряд kifejezés is: целый ряд интересных вопросов. c) Meg kell különböztetni a много jelzői és a многое, многие főnevesült használatát. A многое tárgyakra, a многие általában személyekre vonatkozik: Здесь много людей рассказывает о вас. (= 'Здесь многие рассказывают о вас'.) d) a körülbelüliségnek az alábbi kifejezésmódjai vannak: /i/ приблизительно, примерно + alanyeset: Мы уже проехали приблизительно (примерно) сорок километров; /ii/ около + birtokos eset: Мы уже проехали около сорока километров; /iii/ fordított szórend: Мы уже проехали километров сорок.

számnév ragozása:

⇒ gyűjtőszámnév ragozása, sorszámnév ragozása, tört számnév ragozása, tőszámnév ragozása

számnévvé vált szavak: ⇒ szófaji átcsapás

szatem nyelvek: ⇒ indoeurópai nyelvek

szegmentálás [lat. segmentum 'szelet', 'szakasz'], сегментация: a beszédnek elemekre, ⇒ szegmentumokra tagolása.

szegmentum [⇒ szegmentálás], сегмент: a beszéd folyamatból v. szövegből elvont szintagmatikus egység (⇒ szintagma); pl. a ⇒ fonéma és a ⇒ beszédhang mint legkisebb hangegység, ill. a morf és a morféma (⇒ szóelem) mint a legkisebb nyelvtani egység, amelyekből a szavak felépülnek.

szemantika [gör. sémasia 'jelölés' + logos 'tan'], семантика, szemasiológia [gör. sémasia 'jelölés' + logos 'tan'], семантика, семасиология: a ⇒ szemiotikának az a része, amely a nyelvi formáknak, egységeknek (szavak,

grammatikai szóalakok, frazeologizmusok, szó szerkezetek, mondatok) jelentésével és e jelentések egymásra hatásával, változásával foglalkozik. Egyszerűbben: a jeleknek és vonatkozásuknak (a velük jelölt tárgyakkal) a viszonyát vizsgálja (⇒ *denotátum*). Pl. a *пека* és a *ручей* lexikai jelentésének szembeállítására alapján megállapítható, hogy 'водоём' jelentésben melyik a nagyobb méretű; a szó jelentése összefügg mondatnani ⇒ *kapcsolódási képességével* (a *знать* kapcsolódik a *русский язык*-hoz, de nem létezik *знать по-русски szó szerkezet; helyesen *говорить по-русски*).

szemantikai mező: ⇒ lexikai-szemantikai szócsoport

szemantikai vákuum: ⇒ ekvivalens nélküli szavak

szemasziológia: ⇒ szemantika

személy, лицо: a beszélőnek önmagához, a beszédtársához, és a beszédben ábrázolt dologhoz való viszonyát tükröző *grammatikai kategória* (⇒ *nyelvtan*). Ennek megfelelően, ha a cselekvés végrehajtója a beszélő, az ige egyes szám 1. ~ben használatos: я пишу. Ha a cselekvést többen végzik, köztük a beszélő is, az ige többes szám 1. ~be kerül: мы пишем. Ha a beszélőtárs hajtja végre a cselekvést, az ige egyes szám 2. ~ú: ты пишешь, ha többen végzik -- többes szám 2. ~t használunk: вы пишете. Abban az esetben, ha a cselekvést az hajtja végre, akiről szó van, az ige egyes szám 3. ~ú, ha többen vannak, többes szám 3. ~be kerül: он(а) пишет, они пишут (⇒ *igeragozás*). Kijelentő ⇒ *módban, jelen és jövő* ⇒ *időben a* ⇒ *szám kategóriával együtt fejeződik ki, s mind a 6 ~t megtaláljuk, míg múlt időben és feltételes módban csak* ⇒ *szintetikus formájú* 2. ~ van (*пиши, пишете*), de ⇒ *analitikus formával kifejezhető a többi ~*. Mindez a ⇒ *személyragos ige*re vonatkozik, mert a ⇒ *személytelen ige*nek csak egyes szám 3. ~ú alakja van. A fenti alapjelentésű formákon kívül szövegvázlatban előfordulnak az ige ~ének másodlagos jelentései is (vö. 33. tábl.)

személyes névmás, личные местоимения: a ⇒ *névmások lexikai-grammatikai csoportosításában a ~ok személyek neve helyett állnak egyes és többes számban: я, ты, он, она, оно; мы, вы, они*. A beszélő neve helyett: я, мы; annak neve helyett, akihez beszél: ты, вы; bárki, ill. bármi neve helyett, akiről v. amiről beszél: он, она, оно; они. Az egyes szám 3. személyű он, она, оно alakot nemben egyeztetjük azzal a szóval, amelyikre vonatkozik: стол (он), книга (она), окно (оно), ill. az ⇒ *igeragozásban a* ⇒ *személy kategóriával*. Az они mind a három nemű főnév többes számú alakja helyett állhat, ill. a csak többes számban használt főnevek helyett: столы (они), книги (они), окна (они); брюки (они). A 2. személyű alakok ⇒ *tegezéskor (ты)* v. ⇒ *magázáskor (вы)* használatosak. Mivel a magyar ige minden személyragos alakja következetesen utal az alany személyére, a ~t általában csak nyomósítás, szembeállítás kifejezésekor tesszük ki (*Már pedig te is elmegy velük. Én nem megyek, de te utazol*). Az oroszban gyakrabban használjuk a ~okat, de állandó kitételük hibaforrás lehet (⇒ *megközelítő helyesség*). A ~sal mindent megszemélyesítünk, tehát a tárgyeset a birtokos esettel egyezik meg: Открой окно! = открой его; Прочитай книгу! = прочитай её. A ~ok ⇒ *függő esetekben szuppletív formákat alkotnak.* (⇒ *szuppletivizmus, személyes névmás ragozása*)

személyes névmás ragozása, склонение личных местоимений: a ⇒ *személyes névmás* eset, szám, (nem) szerinti ⇒ *paradigmáinak formaképzése* (vö. 34. tábl.). ⇒ *Függő esetekben -- az alanyesethez viszonyítva -- más tőből képzett alakok lépnek fel* (⇒ *szuppletivizmus*). Az egyes és többes szám 3. személyű személyes névmások előljárószavas alakjukban /н/ fonémával bővülnek: с ним, в ней, в них. Ha a személyes névmás és az előljárószó között a весь, сам ⇒ *jelzői névmással kifejezett jelző áll, az /н/ nem használatos: над всеми ими, для самого его*. A betoldást nem használják az

újabb keletű előljárószók után sem: вопреки (благодаря, навстречу) ему. A мною és a тобой alak mellett a néprnyelvben és a költői nyelvben létezik мною, тобою stb. is.

33. tábl.

Az ige személy kategóriájának másodlagos jelentései

Szám	Személy	Példa	Jelentés
egyes	első	Моя хата с краю -- ничего не знав. Мысли -- следо- вательно существую.	aforizmákban, köz- mondásokban bármely személyre vonatkozóan (általános alanyú mondat)
egyes	második	Любишь кататься -- люби и саночки возить.	általános alanyú monda- tokban, képzelt személy által végzett cselekvés jelölésére
egyes	második	Пиши! Напиши!	felszólítás a cselekvés végrehajtására
egyes	második	Бывало, приежешь домой...	a beszélő által többször v. állandóan végzett cselekvés
egyes	harmadik	Светлеет. Трясёт. Смеркается. Знобит.	személytelen mondatokban, amikor a cselekvés min- denkitől függetlenül vég- bemeleg
többes	első	Мы полагаем... Мы изучаем...	ún. szerzői többes; az e.sz. első személy helyett
többes	első	Как жнём? Как мы себя чувствуем?	családias, részvétet, együttérzést kifejező; tb.sz. második személy helyett
többes	első	Что знаем -- не храним, потерявши плачем.	általános cselekvés, amely mindenkit (a beszé- lőt is) jellemezhet -- általános alanyú monda- ban
többes	második	Каждый из тех, кому вы задаёте такой вопрос, старается убежать.	általános, elképzelt sze- mély által végzett cse- lekvés
többes	második	Куда вы идёте?	magázás
többes	második	Пишите! Напишите!	felszólítás a cselekvés végrehajtására
többes	harmadik	Наступила весна; пахут где тракто- ром, где конным плугом.	a cselekvés végrehajtó- jára nincs konkrét utalás (határozatlan alanyú mon- dat)
többes	harmadik	По одежке встреча- ют, по уму прово- жают.	a cselekvés végrehajtó- jára általánosságban van utalás (közmondásokban; általános alanyú mondat)

A személyes névmások ragozása

A.	я	ты	он, оно	она
T.	меня	тебя	его	её
B.	меня	тебя	его	её
R.	мне	тебе	ему	ей
Eszk.	мною	тобой	им	ей
Elj.	(о) мне	(о) тебе	(о) нём	(о) ней

A.	мы	вы	они
T.	нас	вас	их
B.	нас	вас	их
R.	нам	вам	им
Eszk.	нами	вами	ими
Elj.	(о) нас	(о) вас	(о) них

személynevek, личные имена: az ⇒ *utónév* (keresztnev), az ⇒ *apai név*, a ⇒ *családnév*, a ⇒ *becenév* és a ⇒ *ragadványnév* (*gúnynev*) gyűjtőneve. A hivatalos névadás során az egykori Szovjetunióban mindenki három nevet kapott; pl. Татьяна (utónév) Васильевна (apai név) Шевцова (családnév). Az oroszban -- a postai címzést és az ábécé sorrendjét követő felsorolást kivéve -- az utónév megelőzi a családnévet. ⇒ *Megszólításra* leggyakrabban az utónévet és az apai nevet használják: Татьяна Васильевна, будьте добры, на минутку. Gyakran még a távollévőket is így emlegetik: Татьяна Васильевна сказала... Az utónevek legtöbbször becenevi alakjukban használatosak (Таня, Танюша). A tréfás, néha gúnyos megkülönböztető név -- a *ragadványnév* (*кличка, прозвище*). Татьяна Васильевна tanárnő esetében, például, lehet: *очки* ('szemüveg'), (*умница*) ('okos') -- ha nagy tudású és tekintélyű, szemüveges nő, de gúnyosan akkor is mondhatjuk, ha éppen ellenkező tulajdonságokkal rendelkezik. Az *álnév* (*псевдоним* [gör. pseudos 'hazugság' + onuma 'név']) a valódi név helyett önkényesen használt név. Т.В. Петрова tanárnő tudományos munkáit írhatja álneven (pl.: Т.В. Сладкая), mint ahogy írói álneven publikált és lett híres M. Gorkij (М. Горький; eredetileg: Алексей Максимович Пешков).

személynevek ragozása, склонение личных имен: a ⇒ *családnév*, *utónév*, *apai név*, *becenév*, ill. a *ragadványnév* nem, eset (szám) kategóriák szerinti ⇒ *paradigmatikus* alakképzése. A) Az *utónév* az *apai név* és a *becenév* ugyanúgy ragozódik, mint a megfelelő végződésű köznévi (⇒ *főnévragozás*). B) Az eredeti orosz családnévek végződése v. a birtokos [-*ов* (-ев, -ёв); -*ин* (-ын)] v. a teljes alakú, minőséget jelölő melléknév végződéseivel egyezik meg [-*ый* (-ий), -*ой*; -*ая* (-яя)]. a) A ⇒ *melléknév ragozása* szerint képzett ⇒ *függő* esetekben két eltérés van: a hímnem, egyes szám eszközhatózó esetben -*ом* helyett -*ым* végződés, ill. az -*ов-а* (-ев-а, -ёв-а) végű női családnévek tárgyesete -*ую* helyett -*у* (vö. 35. tábl.). b) Csak a mássalhangzóra végződő, orosz v. idegen eredetű férfit jelölő keresztnévek, családnévek, ill. az -*а/-я*-ra végződő utó- és becenevek ragozhatók: Она любит Ваню, уважает Алёшу и ненавидит Гришу. Az -*а/-я* -ra végződő nőnemű személynevek is ragozhatók (Рита, Ребека, Луиза;

Сабина Варга, Андреа Коша). c) Az -o, -их (-ых) végű orosz, ukrán és belorusz családnevek nem ragozódnak (⇒ *nem ragozható főnevek*). d) A személynevek -- viszonylag ritkán -- többes ⇒ *számban is állhatnak*: У нас в группе все Иваны.

35. tábl.

A személynevek ragozása

A.	Михаил Васильевич Орлов	Ольга Васильевна Орлова
T.	Михаила Васильевича Орлова	Ольгу Васильевну Орлову
B.	Михаила Васильевича Орлова	Ольги Васильевны Орловой
R.	Михаилу Васильевичу Орлову	Ольге Васильевне Орловой
Eszk.	Михаилом Васильевичем Орловым	Ольгой Васильевной Орловой
Elj.	(о) Михаиле Васильевиче Орлове	(о6) Ольге Васильевне Орловой

személyragos ige, личные глаголы: a ⇒ *személytelen igével* ellentétben, a ~ által jelölt cselekvéshez hozzáérhető, v. mellé kitehető az azt végző alany. (⇒ *igeragozás, személy; vö. → személytelen ige*)

személytelen ige, безличный глагол: a *személytelen mondatban* (⇒ *egyfőrészes mondat*) használt ~ azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés milyen személy vagy tárgy aktív részvételétől függetlenül megy végbe, zajlik le; nem kapcsolódhat hozzá *grammatikai* ⇒ *alany*. A ~nek kijelentő módú, jelen v. jövő idejű, ill. múlt idejű (semlegesnemű), egyes szám 3. személyű alakja van. a) *Természeti jelenségeket* (állapotot) *jelölő igék*: Смеркается. Сегодня похолодало; b) az ember fizikai és lelki állapotára utaló igék: Меня тошнило. Мне легко работается. В ушах у него звенело; c) *kötelességet jelölő igék*: Так не следует поступать. Надлежит явиться в указанный срок; d) *vmi v. vki meglétére, hiányára utaló igék*: Яблоко хватает на всех. Мне тебя очень недостовало. Нéhány ⇒ személyragos igét használhatunk személytelen formában is: Здесь дует. На солнце таяло. Шумит в ушах. Мне повезло на экзамене.

személytelen mondat: ⇒ *egyfőrészes mondat*

szeméma [gör. séma 'jel' + éma (képző)], семема: 1. a morfológiai funkciónak (és a nem morfológiai formának) a követelmények szerinti oszthatóság legkisebb egysége. A *morféma* (⇒ *szóelem*) mellett használatos *forma* és *funkció* ⇒ *oppozíciója* fejeződik ki benne. A *széma* (*сэма*) és a ~ úgy viszonyul egymáshoz, mint a *fon* és a ⇒ *fonéma*. A morféma és a ~ merev kettéválasztása nem ajánlatos, mert lényegében a morféma a szó szerinti forma, a ~ a szó szerinti jelentés egysége. 2. a szó jelentése, anyagi tartalma.

szemiotika [gör. sémeiótiké 'jelek tana'], семиотика: a jeleket tanulmányozó alkalmazott társadalomtudomány; tárgya: a *jel* és a *jelölt* vizsgálata. A nyelvtudomány hasznosítja a ~ eredményeit, mert az általa feltárt törvényszerűségek a ⇒ *nyelvi jelekre* is érvényesek. *Területei*: a) ⇒ *szemantika* (a nyelvi jelek és a jelkapcsolatok jelentésével foglalkozik); b) ⇒ *szintaxis* (a nyelvi jelek kapcsolódásának szabályait tanulmányozza); c) ⇒ *pragmatika* (a nyelvhasználat külső, társadalmi vonatkozásait írja le).

szemléletpár, igepár, korrelatív pár [⇒ *korrelatív*], páros igék, видовая пара, коррелятивная пара: a ⇒ *folyamatos ige* ⇒ *oppozíciója* a ⇒ *befejezett igével*, amely a lexikai jelentés azonosságán, de a grammati-

kai jelentés különbözőségén alapul. Az ⇒ *igeszemplélet* kategóriájától és az ⇒ *akcióminőségtől* elválaszthatatlan fogalom. Egy sor igének nincs ~ja (⇒ *egyszemléletű igék, kétszemléletű igék*). A ~t morfológiai kifejezőeszközök megléte v. hiánya jellemzi; tágabb értelemben szintaktikai eszközökkel fejeződik ki úgy, hogy bizonyos kapcsolatok tiltva vannak a folyamatos és a befejezett ige számára; pl. a ⇒ *fázisigék* nem állhatnak befejezett igék mellett. A ~képzés módjai: 1. *Morfológiai ~képzés* (*морфологический способ образования*): különböző ⇒ *szóelemekkel* történik, amelyet magán- és mássalhangzó váltakozása, képzők cseréje, hangkiesés, a hangsúly változása kísérhet. A) *Utóképző* segítségével (*суффиксальная ~*) előképzős v. ritkábban előképző nélküli befejezett igéből alkothatunk folyamatos igét (*-ва/-ива-, -ва-, -ева-, -а/-я*): *уговорить* -- *уговаривать*, *завоевать* -- *завоевывать*, *учесть* -- *учитывать*, *дать* -- *давать*, *раздеть* -- *раздевать*, *взлететь* -- *взлетать*, *выполнить* -- *выполнять*, *укрепить* -- *укреплять*, (⇒ *imperfektíváció*) B) ~ képzése *előképzővel* (igekötővel), vagyis előképző nélküli folyamatos igékből befejezettekét képzünk (*префиксальная ~*; ⇒ *perfektíváció*): *по/краснеть*, *с/делать*, *за/платить*, *о/крепнуть*, *про/склонять*, *у/видеть*, *раз/будить*. C) Elő- és utóképzővel alkotott ~ok (*префиксально-суффиксальная ~*) *вешать* -- *повесить*, *сажать* -- *посадить*, *хватать* -- *схватить*, *ронять* -- *уронить*. 2. *Fonetikai ~képzés* (*фонетический способ образования*). A) *Hangváltakozással*: *Ø/И*: *разобрать* -- *разбирать*, *убрать* -- *убирать*; *Ø/Ы*: *назвать* -- *называть*, *послать* -- *посылать*; *Ø/О*: *выгнать* -- *выгонять*, *догнать* -- *догонять*; *О/И*: *высохнуть* -- *высыхать*, *вздохнуть* -- *вздыхать*; *А/ИМ*: *поднять* -- *поднимать*, *принять* -- *принимать*; *А/ИН*: *начать* -- *начинать*, *смять* -- *сминать*; *У/ИМ*: *вынуть* -- *вынимать*; *ЕРЕ/ИРА*: *умереть* -- *умирать*, *запереть* -- *запирать*. B) A *hangsúly változásával* az orosz nyelvben viszonylag ritkán képzünk ~okat. Ilyenkor a két ige főnévi igenévi alakban és az ebből képzett formák hangsúlyában különbözik; mindkét igének önálló ⇒ *paradigmája* van (vö. *нарезаю...; нарежу...*); (a felsorolásban az első a befejezett): *вырезать* -- *вырезать*, *отрезать* -- *отрезать*, *срезать* -- *срезать*, *нарезать* -- *нарезать*, *насыпать* -- *насыпать*, *усыпать* -- *усыпать*, *рассыпать* -- *рассыпать*, *обсыпать* -- *обсыпать*. 3. *Lexikai ~képzés* (*лексический способ образования*): az első ige folyamatos (⇒ *szuppletívizmus*): *уходить* -- *уйти*, *уезжать* -- *уехать*, *ложиться* -- *лечь*, *становиться* -- *стать*, *пересаживаться* -- *пересесть*, *подсаживаться* -- *подсесть*. Az orosz igék döntő többsége kétagú ~t alkot. Néhány kivétel: a) egy folyamatos igének több befejezett ~ja van: *купать(ся)/выкупать(ся)*, *искупать(ся)*; *ругать/выругать*, *обругать*, *отругать*; *красить/выкрасить*, *окрасить*, *покрасить*; *оглядывать(ся)/оглянуться*, *оглядеться*; *забрасывать/забросить*, *забросать*; *затаскивать/затаскать*, *затащить*; *возвращать(ся)/вернуть(ся)*, *возвратить(ся)* stb.; b) egy befejezett igéhez több folyamatos ige kapcsolódik ~ként: *завернуть/завертывать*, *заворачивать*; *обернуть/обертывать*, *обарачивать*; *накопить/накапливать*, *накоплять*; *простудиться/простужаться*, *простуживаться* stb. A többirányú ⇒ *mozgást jelentő igékből* *по-*, *с-*, *из-*, *ис-* képzővel alkotott befejezett igék nem képezhetők tovább, nincs ~juk: *походить*, *сходить*, *исходить*. ~ képezhető *morfológiai* ([лететь] *прилететь* -- *прилетать*; [тащить] *притащить* -- *притаскивать*), *fonetikai úton* ([бежать] *прибежать* -- *прибегать*), *szuppletívizmussal* ([идти] *прийти* -- *приходить*) és *morfológiai-fonetikai módon* ([гнать] *пригнать* -- *пригонять*).

szenvédő szerkezet: ⇒ ige-faj

szépirodalmi stílus, художественная речь: az ⇒ *irodalmi nyelvben* a funkcionális ⇒ *stílusrétegeknek*, az *írott nyelvi stílusoknak* az a változata, amelyet szépirodalmi művekben az írók és a költők használnak. Nyelvi-stilisztikai JELLEMZŐI: a) a *legváltozatosabb* (szókinszbeli, alaktani és mondattani) *eszközök megválasztása* -- sajátos szóalkotás,

különleges, a mindennapitól eltérő mondatszerkezet; b) a választékosság: minden szempontból odalló nyelvi elem, szemléletes, kifejező szavak, egyéni stílus és szóhasználat; c) a művészi hatásra való törekvés: képekben gazdag, kedveli az érzellemmel, hangulattal telített szavakat és kifejezéseket. A költői és a prózai stíluson belül különböző műfajok különíthetők el (pl. a ballada, az eposz, a regény, ill. az elégia, az óda stílusa a műfaji sajátosságok, az adott kor, a téma és a szerző nyelvének jellegzetességeit tükrözik). A ~ban felhasználhatják vmennyi stílusréteg nyelvi eszközeit, ⇒ régies szavakat, tájszókat, népies kifejezéseket, argó nyelvi formákat (⇒ csoportnyelvek), idegenszerűségeket, sőt helytelen nyelvi alakokat is. Az ilyen elemek felidézhetik a kor stílusát, sajátos hangulatot áraszthatnak, és kiválóan alkalmasak a szereplők jellemzésére. A költői nyelv ezenkívül egyéni leleményeket egyszerű kifejezésformákat, korábban teljesen ismeretlen szóalakokat is befogad. (⇒ neologizmus)

szervetlen mondattagok, вставная конструкция, вбодное предложение: a ⇒ megszólítás, a ⇒ közbevetett szó (szerkezet), a ⇒ közbevetett mondat és a ⇒ jelentésbővítő közbevetett szerkezet gyűjtőneve. Grammatikailag (szerkezetileg) nem tartoznak a mondathoz, közbeékelésüket írásban vessző, beszédben pauza választja el a tulajdonképpeni mondatról. Ilyen ~ lehetnek még a да, нет módosítószók és az indulatszók: -- Ты поедешь с нами? -- Нет, не поеду -- сказала Ира решительно. Ох, как бы я сейчас хотел быть у них!

szimultán tolmácsolás: ⇒ tolmácsolás
szinekdoché [gör. synekdoché 'együttes felfogás'], синекдоха: faji kapcsolaton alapuló ⇒ szókép; a nem (genus) és a fajta (species) nevének felcserélése: И слышно было до рассвета, как ликовал француз [tkr. французы] (Лермонтов); тысячеглавая толпа [tkr.: многоголовая]; Пуше всего береги копейку [tkr.: деньги] (Гоголь). A ~ lehet nyelvi (известное в городе лицо) és költői (А в двери -- бушлаты, шинели, тулупы (Маяковский)). A tulajdonnév köznévvé válása is ~: ампер, вольт, катуша, кашемир.

szinkrónia [gör. synchronismos 'időbeli egybeesés'], синхрония: a ⇒ nyelvtudománynak az a vizsgálati módszere, amely a nyelvet és annak tényeit, összefüggéseit egy bizonyos időben, adott közösségben vizsgálja, tekintet nélkül a nyelvi elemek történeti előzményeire. Ennek érdekében nemcsak a mai nyelvi állapotot tanulmányozhatjuk, hanem akár a 11. sz.-i óorosz nyelv rendszerét is, ha következtetéseinket az adott korra és nyelvi állapotra vonatkoztatjuk. Megjegyzendő, hogy a ⇒ leíró nyelvészeti munkákban sem mindig statikusan mutatják be a nyelvi tényeket, hanem a diakronikus nyelvszemléleti mód (⇒ diakrónia) segítségével azokra az indító okokra és összefüggésekre is rámutatnak, amelyek a nyelvi változásokat, a fejlődés útját magyarázzák. A nyelv ugyanis szinkron rendszerében is mozgó, s mindig jelen van benne olyan nyelvi tény, amely változik, egy időben létezik, keletkezőben v. elhalóban van; vö. pl. a [ж] és a [ж̄] ejtése ([jéж̄'y] -- [jéжy]) ill. a творог és a творог; a земледелец -- хлебобороб lexikai variánsok. (⇒ részbirtokos eset)

szinkronikus, szinkronisztikus (⇒ szinkrónia), синхронический, синхронный: a ⇒ szinkrónia módszerét követő (pl. vizsgálat, kutatás).

szinkronikus nyelvészet: ⇒ leíró nyelvészet

szinkronisztikus: ⇒ szinkronikus

szinkron tolmácsolás: ⇒ tolmácsolás

szinonima [gör. synonymos 'egynevű'], rokonértelmű szavak, синонимы: a ~k olyan rokonértelmű szavak, amelyek hangalakja eltér, de jelentésük azonos v. hasonló. A) Lexikai ~kat alkotnak a következő szósorok: беспокойство -- волнение -- тревога; краткий -- короткий -- лаконичный; бесполезно -- зря -- напрасно -- впустую. B) Grammatikai ~k az azonos grammatikai funkciót betöltő és azonos jelentéssel rendelkező, különböző

képzésű szavak: выше -- более высокий; самый старый -- старейший; книга отца -- отцова книга; (сракан) чаю -- чая. C) A *frazeológiai* ~kat olyan két v. több állandósult szókapcsolat alkotja, amely jelentése azonos v. hasonló, stilisztikai szempontból azonban általában különböző: одним миром мазаны -- два сапога пара -- одного поля ягода 'egyik kutya, másik eb'; 'egy húron pendülnek'; ни рыба ни мясо -- ни то ни сё -- ни богу свечка -- ни черту кочерга 'se hideg, se meleg', 'középszerű ember'. (⇒ *frazeologizmus*)

szinonímia [gör. *synonymia* 'egynevűség'], синонимия: rokonértelműség; szavak esetében az a jelenség, amikor egy szócsoport tagjainak jelentéstartalma lényeges jegyeiben azonos, árnyalataiban pedig többé-kevésbé eltér. (⇒ *szinonima*)

szintagma [gör. *syntagma* 'összekapcsolás'], синтаγμα: 1. ⇒ *szó szerkezet*; 2. a beszéd folyamatnak az ⇒ *intonáció* és a ⇒ *hangsúly* szempontjából olyan oszthatatlan egysége, amely a beszéd egészének értelmi részét képezi; *beszédütem* (*Слева | кабинет, справа | столовая. || Наши книги | стоят в шкафу*).

szintagmatika [⇒ *szintagma*], синтагматика: 1. a ⇒ *szó szerkezetek* tana; 2. a beszéd folyamatnak ⇒ *szintagmákra* történő tagolásával foglalkozó speciális nyelvészeti ág.

szintagmatikai hangsúly: ⇒ *hangsúly*

szintaktika: ⇒ *szintaxis*

szintaxis [gör. *syntaxis* 'összerendezés'], синтаксис: 1. ⇒ *mondat*; 2. (*szintaktika*, *синтактика*) vmilyen jelrendszer elemeinek sajátos funkciót, ebből fakadó jelentést adó szerkesztési szabályok összessége. (⇒ *szemiotika*)

szintetikus forma [gör. *synthetikos* 'összekapcsoláson alapuló'], синтетическая форма: ~ esetén a nyelvtani forma és jelentés *segéd*szó nélkül, képzővel, végződéssel (raggal) fejeződik ki; a) *melléknév fokozása*: *красивее, красивейший*; b) *múlt idő*: *читал, читала*; c) *felszólító mód* *читай, прочитай*; d) *egyszerű jövő idő*: *пойду, пойдёшь* stb. (⇒ *analitikus forma*)

sziszegő mássalhangzók, свистящие согласные: akusztikai benyomás alapján sziszegésre emlékeztető mássalhangzók közös neve; a) *fog-réshangok*: [c], [ç]; b) ⇒ *affrikáták*: [u], [дз].

szituáció [lat. *situatio* 'helyzet'], ситуация: a valóságnak alkalmilag összekapcsolt, egyébként egymástól függetlenül (is) létező összetevői és ennek hatása az e körülmények között megvalósuló ⇒ *beszédaktus*, amelyet az adott társadalmi közösség kultúrája, ismeretei stb. határoznak meg. A mondat szintaktikai struktúrájának (jelentésének) leírására szolgál. Az igei állítmány ⇒ *valenciáját* tükröző elemekből áll: ⇒ *participáns* (помогать -- *кто, кому, в чём*), ⇒ *aktáns* (помогать -- *кто, кому*), ⇒ *cirkonstáns* (помогать -- *когда, как*).

szlavista [⇒ *szlavisztika*], славист: ⇒ *szlavisztikával* foglalkozó, azt tanulmányozó nyelvész, kutató.

szlavisztika [lat. *slavus* 'szláv'], славистика, славяноведение: *tágabb értelemben* azokat a tudományágakat jelenti, amelyek a szláv népek nyelvvel, irodalmával, kultúrájával és történelmével foglalkoznak. *Szűkebb jelentése* szerint a ~ a szláv népek nyelvének és irodalmának tanulmányozása. Az *ukranisztika*, *polonisztika*, *bulgarisztika* stb. mellett, egyik ága a ⇒ *russzisztika*.

szlavizmus, славянизм: ószláv elemek megléte a mai orosz irodalmi nyelvben. 1. *Fonetikai* ~ok (фонетический ~). A) ⇒ *Hangátvetés* a ⇒ *pleofónia* helyett: *благо, среда, бремя, пламя, сладкий*; de: *голос*, ('hang') -- *глас* (rég. 'hang'), *голова* ('fej') -- *глава* ('fejezet', 'fő'), *сторона* ('oldal') -- *страна* ('ország'). B) a szókezdő "e" az orosz "o"-hoz

képest: единый -- один; C) a szó elején "y" helyett "ю" van: юный, юг; D) "o", "e" magánhangzó van a ⇒ *gyenge helyzetben* levő "ъ", "ь" helyén: совет, собирать, соблюдать; возбудить, воздвигать, восток; E) "жд", "ш" van az ősszláv ^xd_j, ^xt_j helyén: вождь, жажда, овощ, помощь. 2. *Morfológiai ~ok* (*морфологический ~*): A) jelen idejű melléknévi igenév -ш- képzője (поющий); B) a szenvedő jelen idejű melléknévi igenév -ом- képzője (несомый); C) a -ш-, -вш- képzős múlt idejű cselekvő melléknévi igenév (шедший); D) a -тель, -ость, -ство főnévképzők (учитель, слабость, государство); E) az -ейш- felsőfok képzője és a пре- régi felsőfokképző (красивейший, прекрасный). 3. *Lexikai ~ok*: воскресение, истина, коварный, порок, света, воплощение; как зеницу ока ('mint a szeme fényét') ради бога ('az isten szerelmére').

szláv jövevényszavak, заимствованные слова славянского происхождения в венгерской лексике: a szláv nyelvekből származó szavak a magyar nyelv szókészletében. A vándorlások utolsó szakaszában, a 9. században, a magyarság a délorosz síkságon a kijevi fejedelemség népeivel (*orosz* és *ukrán* csoportokkal) került viszonylag lazább kapcsolatba. A honfoglalás után őseink a Kárpát-medencében közvetlenül érintkeztek a szlávokkal, így *szlovén*, *szerb-horvát*, *szlovák*, *ukrán* szavak, ill. távolabb lakó *bolgárok*, *csehek*, *lengyelek* és *oroszok* szavai honosodtak meg nyelvünkben. ~ a mai irodalmi nyelvben meghaladják a félezret, ha a nyelvjárások szókinccsel és a kihalt szavakat is számítjuk, akkor szókészletünknek ez a rétege néhány ezerre tehető. Leglőbbször gyűjtőfogalomként vizsgálják, mert általában nem lehet egyértelműen kikövetkeztetni az átadó nyelvet. (Kivételt képeznek az 1945 után átvett szovjet korszak jövevényszavai: *szputnyik*, (спутник), *glasznosztj* (гласность), *peresztrojka* (перестройка), *szovjet* (совет) stb. Néhány példa a ~ra: *barlang* (берлога), *vödör* (ведро), *zsír* (жир), *zálog* (залог), *káposzta* (капуста), *málna* (малина), *ebéd* (обед), *robot* (работа), *rozs* (рожь), *széna* (сено), *szerdá* (среда), *takács* (ткач), *utca* (улица) stb.

szláv nyelvek, славянские языки: az ⇒ *indo európai nyelvek*hez tartozó, az ⇒ *ősszláv nyelvből* származó nyelvcsoport. A ~ összehasonlító tanulmányozása lehetővé tette a szláv alapnyelv egész nyelvtani és hangtani rendszerének, vmint az egyes ~ben történt fokozatos változásának ⇒ *rekonstrukcióját*. Kiderült pl., hogy az ősszláv nyelvben hasonló ⇒ *nazális magánhangzók* voltak, mint a mai lengyelben; különbséget tett az /i/ és az /y/ (or. "ы") között, mint ma az orosz és a lengyel; sajátos é („ѣ”) magánhangzójának nem volt egységes kiejtése az egész szláv területen, s a mai ~ben *jatj* helyett általában más magánhangzók vannak; a csehben *i*: *vera* > *viera*, ill. *je*: *nevěsta* (= -vje); a szlovákban *e* v. *ic*: *mesto*, *viera*; az oroszban *i*: *mězinьсь* > *mizinec*; a lengyelben *e* és *'a*: *wiarę* (de: *wierze*); a bolgárban *e* v. *'a*: *бяс* (de: *бесовé*) stb. Az ősszláv nyelv igazolja azt a megállapítást, hogy a ~nek volt egy olyan korszaka, amikor csak nyílt szótagjai voltak (⇒ *nyílt szótag törvénye*). Ez érvényesült az ősszlávban és az oroszban is (⇒ *ősszláv nyelv*, *órosz nyelv*), a 11. sz.-tól kezdve azonban a ⇒ *gyenge helyzetben* levő ⇒ *redukáltak* fokozatosan kiszorultak, s lehetővé vált a *zárt szótag*. Az ősszláv nyelvet a mássalhangzók helyzeti lágyítása (⇒ *palatalizáció*) jellemezte. Az ősszláv állapot nyelvének *zenei hangsúlya* volt és a mai litvánhoz, ill. a szerb-horvát-hoz állhatott legközelebb. Nyelvtanát tekintve, a közös eredetet a *névszórágóság* bizonyítja. (Kivétel a *bolgár* és a *macedón*, amelyekben a régi, ragos deklináció helyét egy leegyszerűsödött előjárósavas ragozás foglalta el.) A ~et az *igeszemlélet* kategóriája is egybekapcsolja. Jelentős rokonságot őriztek meg a szóképző eszközök; ez vonatkozik pl. az *igekötőkre*, a nőnemet, a kicsinyítést és a becézést jelölő *affixumokra*. A ~ közötti rokonság *mondattani szempontból* is megfigyelhető. A ~ alapszókinccse közel áll egymáshoz, azonban gyakran előfordul, hogy hasonlóan hang-

zó szavaknak különböző a jelentése. A ~et földrajzi elhelyezkedés és rokoni kapcsolatok alapján nyugati, keleti és déli csoportokra osztják. a) A keleti ~ (восточно~): orosz, ukrán, belorusz. E három nyelv a 14. sz.-ban felbomlott ⇒ orosz nyelvből fejlődött ki. A legrégebb nyelvemlékük a 11. sz.-ban keletkezett *Osztromir-evangélium*, amely ugyan az ószláv nyelv orosz redakciója, de orosz elemeket is tartalmaz. b) A déli ~ (южно~): bolgár, macedón, szerb-horvát, szlovén. Déli szláv volt a szlávok legrégebben írásba foglalt irodalmi és kultikus nyelve, az ún. ószláv nyelv is, amelyre *Konstantin* és *Metód* a kereszténység legfontosabb liturgikus könyveit lefordította (i.sz. 863 körül). c) A nyugati ~ (западно~): a lengyel, amelynek egyik dialektusává fejlődött az egykor önálló kasub, vmint a cseh és a szlovák. Németországban, Bautzen és Cottbus környékén beszélik a felső és az alsó szorb nyelvet, közülük az alsó szorb nyelv a lengyelhez áll közelebb. Kihalt már a poláb (a 18. sz.-ig létezett), a pomerán, amelyet a középkorban a Visztula és az Elba folyása mentén használtak. A pomerán, a poláb és a lengyel nyelvet lechita csoportnak is nevezik. Háromféle írásuk közül a ⇒ glagolita írás csak Dalmácia néhány templomában maradt fenn, a ⇒ cirill írás a keleti és részben a déli szlávok nemzeti írása, a latinbetűs írás a horvátok, szlovének és a nyugati szlávok lakta országokban honos.

szlávok őshazája, пра́родина сла́вян: a ~nak meghatározása még ma sem tekinthető véglegesnek és minden részletkérdésben egyértelműnek. A tudósok véleménye megegyezik abban, hogy a ~ az a terület, amelyben a szlávok még elvándorlásuk előtt, az ósszláv nyelv korszakában éltek (valószínűleg az i.sz. kezdetéig). Az már vita tárgya, hogy a mai szláv területek melyik részén alakult ki az ósszláv nyelv. A. A. Sahmatov két őshazát feltételezett: az elsőt a Balti-tenger partjára helyezte, a másodikat a Visztula medencéjébe, ahová az első őshazából költöztek át a szláv törzsek. A nyugati őshaza hívei szerint (pl. T. Lehr-Splawinski, L. Niederle) a ~ az Odera és a Visztula között lehetett, míg mások szerint (pl. K. Moszyński, Sz. Bernstejn) keleti őshazát (Dnyeper, Pripjaty folyók) kell feltételezni. Nővényföldrajzi, antropológiai, régészeti, toponímiai, néprajzi, történelmi stb. adatok egyaránt alátámasztják ezeket az elméleteket. (A Pripjaty és a Dnyeper középső folyása által határolt terület mindkettőben a ~ részeként szerepel.) N. Trubacsov akadémikus munkáiban amellet érvel, hogy a ~ a Kárpát-medencében volt.

szó, сло́во: a nyelv meghatározott hangalakú és jelentésű, viszonylag önálló egysége; tárgyak, személyek, tulajdonságok, cselekvések stb. megnevezésére szolgál; szerkezetileg ⇒ szóelemekből (morfémákból) áll. ⇒ szószervezetként a ⇒ mondat felépítésében vesz részt. Jelentésüket tekintve lehetnek ⇒ önálló jelentésű szavak (пить, стол) és ⇒ segédszók (перед, но); lexikai és grammatikai jelentésük, nyelvtani formájuk van, s ennek alapján ⇒ szófajokra oszthatók. A legtöbb ~ sajátos kategóriával rendelkezik (pl. a főnévnek van neme, száma, esete, lehet élő v. élettelen), s egy-egy ~, ~szerkezeti szinten, a mondatban, meghatározott szabályok szerint változik (⇒ igeragozás, főnévragozás). Új szavakat ⇒ szóalkotással képezhetünk. Jelentésüktől, stilisztikai értéküktől függően különböző ⇒ stílusrétegekben használatosak; lehetnek ⇒ közhasználatú szavak és ⇒ stilisztikailag árnyalt szavak. Az egytagú és néhány többtagú segéd-t kivéve, minden ~nak van önálló ⇒ hangsúlya. (⇒ fonetikai szó, szövegszó)

szóalak, словофо́рма: a ~ok az azonos szótövek toldalékolat v. toldalék nélküli grammatikai formái (⇒ lexéma); ⇒ fonémák egymásutánisága a hangsúly megjelölésével, amelyek szintaktikai tulajdonsága lehetővé teszi, hogy más elemekkel kombinálva részt vehessenek a mondat felépítésében. A ¹В театре ²идёт ³интересная ⁴пьеса mondatban négy ~ van. Amint látható,

mondatalakotás során, morfológiai szerkesztéssel a ⇒ szóelemekből ~ok, ⇒ mondatrészek jönnek létre, szintaktikai szerkesztéssel pedig ⇒ szószerkezetek keletkeznek. A ~oknak lehet ⇒ analitikus formájuk (буду писать, строил бы, о брате) és ⇒ szintetikus formájuk (пишу, писал, пиши). A nem ragozható szavaknak (завтра, там, весьма) csak egy ~juk van. Vmely szó összes ~ja az adott szó ⇒ paradigmáját alkotja (⇒ lexéma). A ~okkal az ⇒ alaktanon belül a ⇒ szóalakképzés foglalkozik.

szóalakképzés, formaképzés, словоизменение, словообразование: az alaktanban a ~ egy és ugyanazon szó egyes (ragozott) alakjainak létrehozásával (pl. igemód, igeidő, egyes és többes szám alakjai), a ⇒ szóalakok változásával foglalkozik. (Ez a képzés különbözik a ⇒ szóalkotástól.) ~re formaképző affixumokat használunk (kivéve az interfixumot); a) igeidőket: ставить -- поставить; b) utóképzőket: нести, переделывать -- переделывать; c) végződéseket: воды, воде; пишу, пишешь (⇒ szóelem). A ~ végbemeget belső flexióval (собрать -- собира́ть, содрать -- сдира́ть) és hangsúlyváltozás útján (перерезать -- перереза́ть). Egy és ugyanazon szó alakjait különböző tőből is megalkothatjuk: иду -- шёл, я -- меня. (⇒ szuppletivizmus)

szóalkotás, словообразование: a ⇒ szókészlet a társadalom, a technika, a gondolkodás fejlődését nyomon követve, ~ útján állandóan gyarapodik. A ~ új szavak létrehozása különböző grammatikai elemek, eszközök segítségével. Az ún. ~i (képzési) motiváció (словообразовательная мотивация) a szavak közötti jelentésbeli és formai összefüggésekre mutat rá. Az alapszavak, vagyis a nem motivált szavak (немотивированные слова) szemantikailag más szavakhoz nem kapcsolhatók (там, около, водить). A származékszavak v. motivált szavak (мотивированные слова) viszont más szavakból származnak, szemantikai és formai kölcsönösségre (azonosságra) vezethetők vissza: тишина < тишь < приход < ход (⇒ szóbokor). A motivált szó legtöbbször alapszóból v. annak tövéből (мотивирующая основа, производящая основа) és toldalékból (форманты; ⇒ szóelem) áll (избира-тель). Az alapszóból képezzük az új szót: трактор-ист (nem képzett) пароход-ство (képzett), триста двадцать три (összetett alapszó). A származékszavakban az alapszóhoz képest változás következhet be: a) ⇒ történeti hangváltások: католик -- католиц-изм, рука -- руч-ка; b) egyéb fonémacserék: би-ть -- бой-ня, окн-о -- окош-ко, яйц-о -- яич-ко; c) hangsúlyváltakozás: небо -- небесный, география -- географ. A ~ морfológiai ~ (морфологическое ~, аффиксальное ~) -- az alapszóhoz szóképző affixumokat kapcsolunk; az ⇒ önálló jelentésű szavak ~i módja. 1. ~ szuffixummal (суффиксальное ~) -- főnév, melléknév, határozószó és ige képzésére: стол -- стол-яр, тёпл-ый, -- тёпл-оват-ый, смель-ый -- смель-о, толк-а-ть -- толк-ну-ть. 2. ~ prefixummal (префиксальное ~) -- a névszókra és az igékre jellemző; az alap- és a származékszó ugyanazon a szófajhoz tartozik: не-счастье, со-автор, наи-меньший, сверх-разумно; под-писать. 3. ~ prefixummal és szuffixummal (префиксально-суффиксальное ~) -- főnév, melléknév és határozószó képzésére szolgál: без детей -- без-дет-ность, на столе -- на-столь-ный, новый -- по-новому. 4. ~ posztfiksziális módosítószóval + elő- v. utóképzővel (с помощью постфиксальной частицы) -- igeképzésre szolgál: нес-ти -- нести-сь, -- горд-и-ть-ся, читать -- в-читать-ся. 5. ~ zéró morfémával (синкретико-флекси́нное ~) -- a származékszó (Ø) végződése egyszerre szolgál forma- és szóképzésre: ходить -- ход-и, разбир-ать -- разбор-и, пять -- пят-и-й. 6. ~ rövidítéssel (сокращение) -- a társalgási stílusban stilisztikailag "csökkent értékű" szavak képzésére: заместитель -- зам, публичная библиотека -- публичка. II. Morfológiai-szintaktikai ~ (морфолого-синтаксическое ~) 1. Összetétel (сложение) -- két v. több alagszó összekapcsolása. A származékszavak egymáshoz képest állhatnak a) alárendelő (подчинение), b) mellérendelő

(сочинение) viszonyban; a) радиопередача, хлебозавод; b) русско-венгерский, северо-запад. A) Тőősszetétel (основосложение) -- interfixummal v. anélkül, főnév, melléknév, számnév képzésére: премьер-министр, Ленин-град, рус-о-фил, овош-е-вод, десят-и-летие. B) Szőősszetétel (словоосложение) -- főnév, számnév, határozószó és kötőszó képzésére: дизель-мотор, двадцать три, еле-еле, из-за, потому что. C) Szuffixális ősszetétel (сложносuffixальное ~) -- főnév, melléknév képzésére használt ~i mód, amely során a származékszót szóősszetétellel és szuffixummal alkotják meg: авиа-нос-ец, кофе-мол-ка, пиво-вар-ня, долго-лет-ие (⇒ affixoid). D) Mozaikszók, betűszók, abbreviatúra ([lat. ad 'hozzá' + brevis 'rövid'], аббревиатура) -- az alapszó részeiből állnak; a) szótagokból: городской комитет -- горком; b) szókezdő betűkből: Московский государственный университет -- МГУ; c) szótagból és kezdőbetű(k)ből: сельское потребительское общество -- село; d) egyéb részekből: стенная газета -- стенгазета. 2. ⇒ szófaji átcsapás: больной человек; больной выздоровел (melléknév, ill. főnév). III. Lexikai-szintaktikai ~ (лэксико-синтаксическое ~, сращение) -- történeti ~mód, amely során több szóalak egy szóvá forrt össze: сего дня -- сегодня, сей час -- сейчас, с ума шедший -- сумасшедший. IV. Lexikai-szemantikai ~ (лэксико-семантическое ~) -- hosszú történeti fejlődés eredményeként egyes szavaknak új, az eredetétől eltérő jelentése alakult ki: ручка ребёнка, ручка двери 'a gyermek keze', 'ajtókilincs'; спинка ребёнка, спинка стула 'a gyermek háta', 'széktámla'; спутник 'útítárs', 'szputnyik', 'mesterséges égitest'.

szóbokor, словообразовательное гнездо: az azonos tövű szavak képzés szerinti csoportosítása; pl. a винт szó hierarchikusan egymásra épülő ~-elemi meghaladhatják a félszázat: винт, винт-ик, винт-ов(ой), винтов-к(а), винтовоч(ка), винтовоч-н(ый), ввинтить, ввинтить-ся, ввинч-ива-ться stb. (⇒ szóalkotás)

szociolingvisztika, [lat. soci(etas) 'társadalom' + lingua 'nyelv'], социолингвистика: a ⇒ nyelvtudományak az az ága, amely a társadalmi rétegződés és a nyelvhasználat összefüggéseit kutatja. Elemzése a beszélők szociológiailag meghatározott csoportjára irányulnak, tehát a nyelvészek a társadalmi helyzet, a foglalkozás, a nem, az életkor, a lakóhely, iskolai végzettség stb. alapján vizsgálódnak (⇒ csoportnyelvek). A ~, többek között, a két- és többnyelvűséggel, a hátrányos nyelvi helyzet és a gyermeknyelv problémáival is foglalkozik.

szóelem, morféma [gör. móρφé 'forma'], морféма: a nyelvnek, ill. a szónak a legkisebb, jelentéssel rendelkező elvont egysége. Az egyes konkrét esetekben realizálódó ~ek, ~-változatok neve: morf v. allomorf [gör. allos 'más(ik)' + morphe 'morf'], морф(а), алломорф(а). Minden morféma legalább két allomorfban testesül meg: ходить, ходьба, кожу, хаживать, хождение (по мукам). A ~ek osztályai és alcsoportjai. 1. Szótő (főszóelem, főmorféma, корень): a szó(alak) alapjelentését hordozó szórész (vö. ⇒ igetővek), mondatba szőhető alaki és jelentésbeli egység. A rokonszavak egységes, oszthatatlan része: стол-Ø -- стол-ик, стол-овая, стол-яр, на-столь-ная [лампа]. A) A szabad főmorfémák (свободные корни) a szóban szóképző ~ek nélkül fordulnak elő: дом-Ø, книга-а, сел-о, час-ы. B) A kötött főmorfémák (связанные корни) az oroszban csak szóképző morfémaikkal együtt jelenhetnek meg; pl. az -ул-, -вык-, -де-, tövek: ул-ица, пере-ул-ок; от-вык-нуть; при-вык-нуть; с-де-ть, раз-де-ть. 2. Toldalékok (меллэкеlem, toldalékmorféma, affixum) ([lat. ad 'hozzá' + fixus 'rögzített'] affixальные морфемы): a szótőhöz kapcsolódó összes ~ közös neve. Megváltoztatják, módosítják v. viszonyítják a szótőben kifejezett alapjelentést. Oszthatózatok: A) A szótőhöz viszonyított helyzetük szerint: a) igekötők (előképző, prefixum [lat. praefixum 'előre rögzített'] прэфиксы, приставки) -- a szó előtt állnak: вз-бежать, вы-ход;

b) *posztfixumok* ([lat. *postfixum* 'hátra rögzített'], *пос̀тфиксы*) -- a szótó után helyezkednek el. /i/ *Képzők* (*су́ффиксы* [lat. *suffixus* 'alulra rögzített']) -- a szótó után, gyakran a szótó és a végződés között állnak; a ragozás során nem változnak, de, mint minden ~nek, variánsai lehetségesek: рад-о́сть, свеж-е́сть; добр-от-а, ниш-е́т-а. /ii/ *Végzódések* (*flexió* [lat. *flexio* 'hajlítás'], *флэ́ксия, оконча́ние* -- a szótó legvégén álló, ragozáskor változó ~: стол-о́, стол-а, стол-у, стол-ом... Az első szó(alak)ban -- a többihez képest -- *zéró morféma, nullavégződés* (*нулево́е оконча́ние*) van. /iii/ *Végződés utáni képző* (*пос̀тфлэ́ксийный су́ффикс*) -- a végződés után áll. Mivel önálló szavakból származnak, gyakran nevezik őket ⇒ *módosítószóknak*: учи́ть-ся, учу-сь, иди-ка, кто-то, кто-ли́бо. /iv/ *Belső flexió* (*вну́тренняя флэ́ксия*) -- olyan hangzváltozás a tőben, amely grammatikai jelentések megkülönböztetésére szolgál: со-б́р-ать, -- со-б́ир-ать, со-зв-ать, со-зы-вать. /v/ *Interfixum* ([lat. *inter* 'között' + *fixus* 'rögzített'], kötőhangzó, *интерфикс*) -- az összetett szavakban két szótó határára előforduló ~: пыл-е-сос, пар-о-воз, скот-о-вод. /vi/ *Infixum* ([lat. *in* '-ba, -be' + *fixus* 'rögzített'], *инфикс*) -- a szótóben elhelyezkedő idegen ~. Egyes nyelvészek szerint bizonyos igék ragozásában: ста́ть, ста-н-у, жи́ть, жи-в-у, плы́ть -- плы-в-у. B) A toldalékok funkciójukat tekintve lehetnek: a) *szóképző affixumok* (*формансы* [lat. *formans* (formantis) 'képző'], *форманты, словообразовательные а́ффиксы* -- a belső flexió és az infixum kivételével minden toldalék, amellyel új szót alkothatunk. Nincs önálló jelentésük, viszont megváltoztatják a szó lexikai jelentését, és rámutatnak annak szófajára: учи-тель, учи́ть-ся, вод-ный. b) *Értékelő toldalékok* (*оце́ночные а́ффиксы*) -- becéző, kicsinyítő, megvető, nagyító stb. árnyalatot kölcsönöznek a szavaknak: дом-ик, дом-ише, дом-ишко, хорош-еньк-о. c) *Többfunkciós toldalékok* (*синкретические а́ффиксы*) [gör. *syn* 'össze' + *cretus* 'nőtt'] -- szó- és formaképző funkcióval rendelkező ~ek: пере-писать, за-ходить, пять -- пят-ый. d) *Formaképző* (szóalakképző) *toldalékok* (*формообразующие а́ффиксы*) -- a szó grammatikai alakjainak képzésére szolgáló ~ek (az interfixum kivételével): на-писать (szemléletpár), написа-л (múlt idő), краси́в-е́е, краси́в-е́иш-ий (közér- és felsőfok), писа-ть (főnévi igenév). C) A TOLDALÉKOK GYAKORISÁGUK SZERINT LEHETNEK: a) *produktív toldalékok*: ([lat. *productivus* 'termelő'], *продуктивные а́ффиксы*) -- új szavak és szóalakok képzésére széles körben használatosak: при- (prijiti, пригород), -а (книга, школа), -ый (белый, атмосферный); b) *kevésbé produktívak* (*малопродуктивные а́ффиксы*) -- ma már viszonylag ritkán képeznek új szót: ультра-левый, секрет-арь, бог-ач; c) *impróduktívak* (*непродуктивные а́ффиксы*) -- a mai orosz nyelvben már nem képeznek új szót v. grammatikai formát, de ⇒ *diakronikus* úton elkülöníthetők: пра-дед, су-мерки, деть-ми; d) *kihalt* (holt) *toldalékok* (*ме́ртвые а́ффиксы*) -- csak ⇒ *etimológiai* elemzés útján kikövetkeztethető ~ek: пи-р, да-р, мы-л-о. A ~eket az ⇒ *alaktan* és a ⇒ *morfológia* tanulmányozza; a szóképzésben betöltött szerepükkel a ⇒ *szóalkotás* foglalkozik. (⇒ *affixoid*)

szóelválasztás, перенос́ слов: a szó egyes részeinek átvitele új sorba. Az orosz ~ szabályai a ⇒ *szótagok* és a szószervezeti elemek figyelembevételén alapulnak. 1. A *szótagok elve* (*слоговое члене́ние слова*). A) Az egyszótagú szavak nem választhatók el: *ждать, всплеск*. B) A szavakat -- a magyarhoz hasonlóan -- szótagok szerint választjuk el: ра-бо-че-го, тру-дя-щий-ся, шко-ла. A ~i szótaghatár azonban nem mindig esik egybe a folyamatos beszéd szótaghatárával: [c'e"-српá], de: се-стра, сес-тра, сест-ра is lehetséges ~kor. C) Kettős mássalhangzót az előképző és az alapszó, az alapszó és a képző határára is elválaszthatunk: рас-се-кать, под-да-вать, спас-ся. (Kivétel, ha a kettős mássalhangzó az alapszóhoz tartozik: по-ссо-рить-ся, вы-жечь.) D) A "й", "ь", "ъ" betű sohasem megy

át a következő sorba úgy, hogy velük kezdődik a szótag, a "ш" betű viszont mindig átkerül: вой-на, возь-ми, подь-езд (de: ра-йон, ма-йор; ⇒ szótagolás). 2. A szó szerkezeti elemek elve (морфологическое членение слова). a) Egyszótagú előképző esetén a ~ határa megegyezik az előképző és a tőszó határával: от-крыть, по-смот-реть (de: пе-ре-хо-дить, че-рес-чур). b) Nem választható el az előképzőtől az utána következő "ы": преды-ду-щий, отыг-рать, c) A ~ határa a tőszó és a szuffixum között van: го-род-ской, рус-ский. d) Az összetett szavakat az összetétel határánál választjuk el: мест-ком, полит-экономика. 3. Az előző két elv mindegyik szabályára érvényes, hogy egy betűt sem a sor végén nem hagyhatunk, sem a következő sorba nem vihetünk át: её, иду, края; vagyis az ilyen típusú szavak nem választhatók el. Ugyanígy: узнаю, Азия.

szófaj, *части речи*: a magyar és az orosz nyelvtudomány különböző századaiban a nyelvészek a szavakat eltérő módon sorolták ~okba. A ~ olyan lexikai-grammatikai szócsoporthoz tartozhat, amelyhez a szavak a következő jegyek alapján tartozhatnak: a) *közös jelentés* -- elvonatkoztatva az adott szócsoporthoz lexikai és alaktani jelentésétől (ilyen értelemben azonos ~ú, vagyis főnév a класс, мальчик, школа, тетрадь, окно, время); b) *közös grammatikai kategóriák* (a fenti szavakban közös az *eset*, a *nem*, a *szám* és az *elő-élettelen kategória*; c) *azonos a ragozási típusuk* (⇒ *paradigma*); d) *alapvető mondattani funkcióik megegyeznek* (pl. az említett főnevek a mondatban betölthetik az *alany* és a *tárgy* szerepét). A magyar és az orosz nyelvben általában 10-16 ~t különböztetnek meg, amelyek -- a fenti jegyek alapján sohasem abszolút érvényűek, vagyis nyelvészeti irányzatok és felfogások szerint változhatnak. A) *Mindkét nyelvben előforduló ~ok*: ige (főnévi igenév, melléknévi igenév, határozói igenév), főnév, melléknév, számnév, névmás, határozószó, módosítószó, kötőszó, indulatszó. B) *Csak az oroszban előforduló ~ok*: (állítmányi határozószó), modális szó, (kopula), előljárószó. C) *Csak a magyarban előforduló ~ok*: igeiktől, névelő, névutó. A ~ok lehetnek ⇒ *önálló jelentésű szavak, névszók és segédszók*. Az egyes ~ok között nincs mindig éles jelentésbeli és alaktani határ. (⇒ *szófaji átcsapás*)

szófaji átcsapás, konverzió [lat. *conversio* 'átalakítás', 'átváltozás'], szófajváltás, конверсия, переход слов из одной части речи в другую: a nyelvfajlódás és a nyelvhasználat során egyes ⇒ *szófajok* (szavak) lexikai és grammatikai alapjelentésének elvesztése, újabb szintaktikai és morfológiai jegyekkel való bővülése. A) *Főnévvé vált melléknevek* (szubsztantiváció [lat. *substantivum* 'főnév'], субстантивация): leggyakrabban a melléknév, melléknévi igenév, sor- és gyűjtőszámnév, ill. a határozószó válik főnévvé: больной выздоровел, венгерские трудящиеся, на второе подали мясо с гарниром, двое в лодке, наше завтра. B) *Melléknévvé vált szavak* (adjektíváció [lat. *adjectivum* 'melléknév'], адъективация): általában a múlt és a jelen idejű szenvedő melléknévi igenév, a jelen (ritkábban múlt) idejű cselekvő melléknévi igenév válik melléknévvé: молотный кофе, несклоняемые существительные, блестящие способности, опухшее лицо. C) *Számnévvé vált szavak* (numeralizáció) [lat. (nomen) *numerale* 'számnév'], нумерализация): egyes főnevek határozatlan számnévi jelentést vesznek fel: пропасть, бездна, уйма, тьма, 'nagy tömeg', 'tömördek', 'rengeteg'; Народу было пропасть! D) *Névmássá vált szavak* (pronominalizáció [lat. *pronomen* 'névmás'], прономинализация): névmássá válhatnak egyes főnevek és melléknevek: дело было в сентябре (= это); Это чудесная вещь (= это нечто чудесное). E) *Határozószóvá vált szavak* (adverbialisáció [lat. *adverbium* 'határozószó'], адвербиализация): осенью, днём, лёжа, играючи, местами, пятью. F) Ha az ⇒ *önálló jelentésű szavak* ⇒ *segédszókká* változnak ⇒ *grammatikalizációról* beszélünk; pl. néhány határozószó, határozói igenév előljárószóvá vált. Vö. Дети стояли вокруг и слушали его

рассказ. -- Дети бегают вокруг стола. Он каждому руку пожал, за службу благодаря. -- Благодаря вашей помощи мы закончили работу в срок.

szófajváltás: ⇒ szófaji átcsapás

szófejtés: ⇒ etimológia

szóhangsúly: ⇒ hangsúly

szó jelentése, значение слова: a ⇒ *szemantika* alapfogalma; a ~ társadalmi érvényű, állandó és objektív kapcsolat a név és a tartalom, vagyis a jelölő és a jelentett dolog között. A) A szó *grammatikai jelentése* (грамматическое ~) (⇒ *nyelvtan*) határozza meg a ⇒ *szófaját*, általános kategoriális jelentését (tulajdonság, folyamat stb.), más szavakhoz való ⇒ *kapcsolódási képességét*, ragozását (vö. мороз, морозить, морозно). B) A szó *lexikai jelentését* (лексическое ~) a ⇒ *nyelvi* jelnek és a ⇒ *denotátum*ak a kölcsönös kapcsolata, ill. a szónak a ⇒ *szókészletben* elfoglalt helye adja meg: идти, ехать, плыть, лететь -- térbeli, egyirányú mozgást kifejező igék; az ilyen csoportosítás -- ti. itt a helyváltoztatás módja szerinti osztályozás -- lehetővé teszi az egyébként individuális szójelentések összevetését, egyes megkülönböztető v. azonosító jegyek meghatározását stb. (⇒ *lexikai-szemantikai szócsoport*). Egy-egy szó többféle jelentést és e jelentések bonyolult összefüggéseit hordozhatja magában. A szó *alapjelentése* (основное, первичное, прямое ~) az elsődleges, a legfontosabb jelentése (золотое кольцо). Az *általános értelmű jelentés* (переносное, вторичное ~) közvetett, elvontabb jellegű (золотые волосы). Ha egy fogalom, jelenség nevét egy másik helyett használják vmilyen hasonlósági kapcsolat alapján, ⇒ *metaforáról*, *metonímiáról* beszélünk, ill. faji kapcsolaton alapuló szókép esetén ⇒ *szinekdoché* keletkezik. Szemantikailag sok szó összekapcsolható egymással ellentétes (⇒ *antoníma*) v. hasonló értelemben (⇒ *szinoníma*). ⇒ *Homonimák*, *paronimák*, *többjelentésű szavak*, *jövevényszavak* és *idegen szavak* gazdagítják a ~nek szerteágazó lehetőségeit. A szavak jelentésüket tekintve lehetnek még ⇒ *stilisztikailag árnyalt szavak* (балда, красавица) és ⇒ *közhasználatú szavak*, amelyek expresszivitás szempontjából közömbösebbek (стол, школа).

szókapcsolat: ⇒ szószerkezet

szókép, троп [gör. tropos 'nyelvi fordulat']: egy fogalom, jelenség nevének átvitele egy másik fogalomra, jelenségre a köztük fennálló vmilyen kapcsolat, kritérium alapján. Célja az, hogy egyiket a másikkal összehasonlítsuk, megmagyarázzuk, szemléletessé, elképzelhetővé tegyük. A ⇒ *metafora*, *metonímia*, *szinekdoché* tartozik ide. Megemlíthető még a túlzás v. *nagyítás* (гипербола [gör. hyperbolé 'felnagyítás']) (Я напугал его до смерти), amely szó szerinti jelentésének mindig az ellenkezője (Этого ещё не хватало! 'Már csak ez hiányzott!', vagyis 'ez egyáltalán nem hiányzott') stb.

szókészlet <nyelv>, szókincs <egyené>, lexika [gör. lexikos 'szóhoz tartozó'], лексика <nyelv>, словарный состав, словарный фонд <nyelv>, запас слов <egyené>: a ~ az egy nyelvet beszélő közösség szavainak összessége, a ⇒ *lexikológia* vizsgálatának tárgya. (Megjegyzendő, hogy a fenti szavakat legtöbbször maguk a nyelvészek is "keverve", azonos jelentésben használják.) Az alábbiak szerint osztályozható: 1. *Történeti tagolódás* (исторические пласты). A) *Eredeti orosz ~* (иско́нно ру́сская ~): лес, вода, читать. B) ⇒ *jövevényszavak* (диктант, кемпинг); C) ⇒ *szlavizmusok* (глас, вождь, порок); D) ⇒ *nemzetközi szavak* (революция, космос). 2. A földrajzi (vízszintes) tagolódás (географические пласты) alapján ⇒ *nyelvjárásokat* állapítanak meg, amelyeket sajátos ~ jellemez (⇒ *tájszók*). 3. A társadalmi (függőleges) tagolódás (общественные пласты) szempontjából *szakmai*, *rétegnyelvi* és *csoportnyelvi* ~et különböztetünk meg (⇒ *csoportnyelvek*, *rétegnyelvek*). 4. *Változás szerinti tagolódás* (лексические пласты по их изменению и развѣтлению): a mindennapi élőnyelvi

használathoz képest az elavuló, kihalt szavakat ⇒ régies szavaknak (archaizmusok, historizmusok), a keletkező újakat pedig ⇒ neologizmusoknak nevezzük. 5. A funkcionális tagolódás (функциональные пласты) alapján megkülönböztetünk ⇒ közhasználatú szavakat, stilisztikailag árnyalt szavakat, a ⇒ beszélt nyelvi stílusokra és az ⇒ írott nyelvi stílusokra jellemző ~et. A teljes ~ felosztható még: a) alap ~re (основной ~), amelyet a mindennapi élet nélkülözhetetlen, állandóan használt szavai alkotnak (a társadalom minden tagja ismeri, számos képzett szó alakult ki belőlük); b) kiegészítő ~re (дополнительный ~), amely a kevésbé fontos és viszonylag ritkán használatos szavakat tartalmazza. Az egyén a maga szókincsét a társadalmi érvényű szóanyagból alakítja ki, ezért az eleve sokkal kisebb, mint a ~. Az aktív szókincs (активный запас слов) a használt szavak összessége, a passzív (пассивный запас слов) a megértetteké. Az aktív szókincsben meghatározó a szerepe az alap~nek, de bőven jut hely benne a kiegészítő ~ szavainak is. Ugyanakkor a passzív szókincs nagy hányada a kiegészítő ~ből származik. A ~ és a szókincs összes felsorolt rétege kölcsönhatásban, állandó változásban és mozgásban van. A szókincsnek lehet jellegzetes egyéni színezete. Egyes vizsgálatok szerint (⇒ lexikai minimum) elegendő 3000 módszeresen kiválasztott szót aktívan használni ahhoz, hogy a belőlük képzett szavak segítségével bármilyen szöveg 97 százalékát megértsük. Ahhoz, hogy ezt a mutatót 98 százalékra növeljük, még 6000 szót kellene elsajátítani!

szókészletten: ⇒ lexikológia

szókincs: ⇒ szókészlet

szólás: ⇒ frazeologizmus

szómondat, слово-предложение, нечленяемое предложение: a ~ szintaktikailag nem tagolható, nincs benne mondatrész. Általában csak egy szóból v. részekre nem osztható szószervezetekből áll; egyszerű állítást, tagadást, helyeslést, érzelmi minősítést tartalmaz (Ой! Да что ты!) A ~ok gyakoriak a párbeszédben: Вчера ты была в театре? -- Да. Ты купил книгу? -- Нет. Она наконец-то сходила к врачу. -- Да, неужели? -- Понятно. Спасибо.

szonánsok [lat. sonans 'hangzó']: сонанты: 1. szótagalkotó mássalhangzó; pl. (szerb) t[ɔ]g 'plac'; (cseh) v[ɔ]k 'farkas'; 2. ⇒ szonorikus mássalhangzók.

szónoki kérdés, költői kérdés, риторический вопрос [gör. rhétoriké 'a szónoklás művészete']: olyan mondat, amely formáját tekintve kérdést tartalmaz, tartalmilag azonban nyomósított állítás, a felfokozott érzelmek (vágy, meglepetés, parancs stb.) hatásos kifejezésére. A ~ feleletet nem igényel. Lehet formailag tagadó is, de tartalmilag mindenképpen állító mondat: Разве я не знаю его, эту ложь, которую он весь пропитан? (Л. Толстой). Арьянец махнул рукой: какой смысл разговаривать с сумашедшим! (Паустовский). Кому в голову придёт, что заключённый решится бежать днём, на глазах всей тюрьмы? (Горький).

szonorikus mássalhangzók [lat. sonorus 'hangzó'], сонорные согласные: kiejtésükkor a levegő szabadon áramlik az orrüreg és/vagy szájúreg nyílásain, amely rezonátorként működik. A szájúregben akadály képződik; a hangszalagok rezegnek, tehát túlnyomórészt zöngét és csak kevés zörejt tartalmaznak: [l], [m], [n], [p] + lágy párjuk, ill. a [j]. Szó végén -- főleg zöngétlen mássalhangzó után -- zöngétlenednek. (⇒ hasonulás, zöngés mássalhangzók, zöngétlen mássalhangzók)

szórend, порядок слов: a ~ a mondatrészeknek, szavaknak a mondatban egymáshoz viszonyított elhelyezkedése. Az orosz (és a magyar) ~ csak relatív értelemben szabad (относительно свободный ~), ami azt jelenti, hogy általában minden ~i változásnak meghatározott funkciója van. I. Grammatikai funkció (грамматическая функция) -- a szintaktikai viszonyok kifejezője a mondatrészek között: тёмная ночь (jelző); ночь тёмная (állítmány); Бытие

определяет сознание (tárgy); сознание определяет бытие (tárgy). II. Jelentés-megkülönböztető funkció (személyes-értékelő funkció): два часа (pontos időmeghatározás), часа два (körülbelüli idő); Там есть что смотреть! (állítás mondat) -- Есть там что смотреть! = 'Там нечего смотреть!' (tagadó jelentésű mondat). III. Stilisztikai funkció (stilisztikai funkció) -- stilisztikai és expresszív (emocionális) változatokat eredményez: Поеду в Донецк я. Я в Донецк поеду. В Донецк поеду я [а не в Москву]. IV. Kommunikatív funkció (kommunikatív funkció): az ún. aktuális mondattagolást (aktuális mondattagolás) a beszélő a mondat szerkezetének megváltoztatásával, az új és a régi információ összekapcsolásával, ill. annak tagolásával fejezi ki. (A ~ fenti funkciói gyakran összefonódva jelennek meg.) Az aktuális mondat tagolódhat már ismert elemre, a témára [gör. thema 'tétel'] (T) v. topicra [ang. topic 'tárgy'], téma, осно́ва, данное], ill. új közlésre, rémára [gör. rhéma 'szó', 'beszéd'] (R) v. commentre [ang. comment 'magyarázat'], рэма, но́вое, ядро]. A fókusz [ang. focus 'gyújtópont'], фокус, a R része; az a szintaktikai pozíció, amelybe a hallgató számára közölni kívánt mondanivaló leghangsúlyosabb részét teszi a beszélő. Írásban a T-t és a R-t nem jelöljük írásjellel (néha gondolatjelet használunk); élőbeszédben a T-n emelkedik, a R-n ereszkedik a hangmagasság. 1. Tagolatlan mondatok (nincs tagolás) nem tagolhatók, mert teljes egészében új közlést tartalmaznak. A) Tárgyatlan igével -- az állítmány megelőzi az alanyt: Пришла зима. Выпал глубокий снег; a) közlés elején, a beszéd T-jának ismertetésekor, publicisztikai közleményekben: 11 февраля на закрытом стадионе Донецка начались полуофициальные состязания по лёгкой атлетике; b) párbeszédben újdonság, esemény közlésekor: Что нового? — На днях у нас в клубе открывается фестиваль. B) Tárgyas igével -- alany, állítmány, tárgy sorrend: Почему вы вчера не пришли? — Жена сломала ногу. 2. A tagolt mondat (tagolt mondat) T-ra és R-ra osztható. A) Kommunikatív cél: milyen információ közlése az adott tárgyról. A T megnevezi a tárgyat, a R azt tartalmazza, amit róla közlünk: Можно позвонить? У вас есть телефон? — Да, телефон стоит на столике. Солнце -- это источник жизни на земле. B) A beszéd tárgya: az alany. Az alany (R) megelőzi az állítmányt; a) determináns + alanyi rész: Наш город за последние годы сильно изменился. C) A beszéd tárgya: függő esetű szóalak v. determináns (R). a) A R a T után áll: Это здание построено в двадцатье годы; b) a R kiemelt funkcióban, az első helyen: В этом здании теперь краеведческий музей. D) Kommunikatív feladat: milyen cselekvés állítása v. tagadása. A beszélő nem közöl új információt, csak megerősíti v. tagad minden feltevést. a) Az igei állítmány a R (sajátos, kiemelő frázishangsúllyal) a mondat végén: Я думаю, что по-другому это объяснить нельзя. -- Вы ошибаетесь, другое объяснение существует; b) két R esetén (alany és függő esetű szó) az igei állítmány szintén a mondat végén áll: Как же он поедет? Ведь зарплату ещё не выдали. E) Kommunikatív feladat: a cselekvés idejének közlése. Az időhatározó (R) a közlés végére kerül: Вы всё это время жили с родителями в деревне? — Нет, я жил с ними в деревне только первые три месяца. F) Kommunikatív feladat: információ a cselekvés helyéről. A helyhatározó (R) az utolsó helyre kerül: Гоголь в то время жил вдали от родины. G) Kommunikatív cél: információ a cselekvés módjáról, mértékéről és fokáról. A mód-, a fok- és mértékhatározó (R) a mondat végén áll: Читать надо не слишком много и, главное, творчески (Блок). "Вышнёвый сад" поставили и сыграли изумительно. Minden kommunikatív feladatnak egy meghatározott ~típus felel meg. A frázishangsúly mindig az utolsó szóra esik (⇒ hangsúly). Az ettől való ~i eltérés expresszív-stilisztikai változatokat és az egyenes ~del (прямой ~) szemben inverziót (инверсия), azaz fordított ~et hoz létre. Ilyenkor a frázishangsúly a helyet cserélő

szóval együtt változik. A közlés célja ugyanaz marad, de a beszélő figyelme teljesen a R-ra, az új információra koncentrálódik. Az *inverzió* fajtái: a) a T és a R helyet cserél: Огромная кристалльная ясность и трезвость исходили от этого человека (Домбровский). = От этого человека исходили...; b) a R a T belsejében kap helyet: Мы, вероятно, в последний раз говорим об этом (Тургенев). = Мы, вероятно, говорим об этом в последний раз; c) a nem tagolható mondatban helyet cserél az alany és az állítmány: Вдруг конское тревожное ржание раздалось во тьме (Фадеев). = Вдруг во тьме раздалось... A ⇒ *társalgási stílus* egyes mondatainak sajátos aktuális tagolása van. A magyar mondatban a R mindig közvetlenül az (igei) állítmány előtt áll: Теперь я был в театре. Синько был теперь в театре (nem moziban) stb.

szó szerinti idézet: ⇒ Idézet

szószerkezet, szintagma [⇒ szintagma], szókapcsolat, словосочетание: olyan szintaktikai szerkezet, amelyet két v. több önálló jelentésű szó alárendelő grammatikai kapcsolatával, vagyis ⇒ *egyeztetéssel*, ⇒ *vonzattal* v. ⇒ *csatlakozással* képezünk. A grammatikailag irányító szó a ⇒ *főszó*, s az alárendelt elem, a ⇒ *függőszó*. A *főszó* milyen tárgyat, jelenséget, cselekvést, folyamatot, minőséget stb. jelöl, s a *függőszó* azt bővíti, pontosítja: наш класс, писать письмо, поздно ночью. Ilyen megfogalmazásban az ún. *mellérendelt ~ek*, amelyeknek minden tagja egyenrangú (*пл. отцы и дети, его и меня*) nem tartoznak a ~ekhez. A ⇒ *mondat* és a ~ között az az alapvető különbség, hogy az utóbbi csak megnevező funkcióval rendelkezik, míg a mondat közlő, sajátos intonációval ejtett, modalitással jellemzett kommunikációs egység. Az *alárendelt ~ek* (*подчинённое ~*) a főszó szófaja alapján lehetnek: A) *névszóiak* (*именные*); a) *főnéviek* (*субстантивное: книга ученика*); b) *melléknéviek* (*адъективное: кухонный стол*); c) *számnéviek* (*количественное: два стола*); d) *névmásiak* (*местоимённое: кто-то из вас*); B) *igei ~ek* (*глагольные: строить школу*); C) *határozószói ~ek* (*наречное: очень плохо*). A *szabad ~* (*свободное ~*) minden tagjának jelentése változatlan marad; ez a szintaktikai kapcsolat igen ⇒ *produktív* (*читать книгу*); a *kötött ~ek* (*несвободное ~*) új, egységes lexikai jelentése van (*бить баклуши, лицом в грязь не ударить*). A nyelvtan a *szabad, a ⇒ frazeológia* a *kötött ~eket* vizsgálja (⇒ *frazeologizmus*). A *főszó* és a *függőszó* kapcsolatának lexikai-grammatikai sajátosságai alapján a következő viszonyok fejeződhetnek ki: A) *jelzői viszony*: a jelzői ~ben (*определятельное ~*) főszó szerepében leggyakrabban főnév áll, amelyhez egyeztetett v. nem egyeztetett ⇒ *jelző* kapcsolódik: новый дом, урок русского языка; B) *tárgyi viszony*: a tárgyi ~ (*объектное ~*) függőszava előljárószó nélküli v. előljárószavas függő esetben álló főnév: видеть Машу, бояться собаки, просить у Маши карандаш (⇒ *tárgy*); C) *határozószói viszony*: *határozói ~* (*обстоятельное ~*), vagyis a *határozószói* *függőszó* a *főszóhoz* csatlakozással kapcsolódik: очень интересно, далеко от города. *Szerkezeti szempontból* a ~ek lehetnek: 1. *Egyszerűek* (*простые*), tehát egyeztetés, vonzat v. csatlakozás útján alkotott két- (*читать газету, новый дом, читать гуляя*), három- (*отдать книгу ученику*) és négytagú ergős kapcsolattal alkotott ~ek (*перевести книгу с русского на венгерский*). 2. *Összetettek* (*сложные*), amikor egy ~en belül különböző típusú az elemek kapcsolódási módja; a) *egyeztetés* és *csatlakozás* (*новый жилец наверху*), b) *vonzat* és *csatlakozás* (*быстро выполнить работу*). 3. *Kombináltak* (*комбинированное*) különböző *főszók*, tehát önálló ~ek kapcsolata: увлечённо читать интересную книгу (*читать увлечённо + читать книгу + интересная книга*).

szószerkezetten: ⇒ *szintagmatika*

szótag, слог: a beszédben a szavak és a ⇒ *fonetikai szók* ~okra bonthatók. A ~ egy kilégzési lökessel kiejtett hangzósabb és kevésbé hangzó elemek csoportja. A *hangzósság* (*звучность*) a hangoknak az a

tulajdonsága, amelynél fogva az egyforma nyomatékkal ejtett hangok közül az egyiket hallhatóbbnak érzékeljük a másikkal. Leghangzósbabak a ⇒ magánhangzók, utánuk a ⇒ szonorikus mássalhangzók, majd a zöngés és a zöngétlen ⇒ mássalhangzók következnek. A magánhangzók ~alkotók: а-ви-а-топ, гор-ба-тый (⇒ szótagolás). Mivel a ~ a beszédszervek izomfeszültségének egy impulzusával kiejtett, tovább már nem osztható hangtani szakasza, az impulzus három fázisával (a feszültség erősödése, csúcspontja és gyengülése) együttjár a hangzóság erősödése és gyengülése. Az a hang, amelyen a feszültség tetőpontját eléri, a ~ magja (~образующий звук). A ~határ (~опадён) megegyezik az izomfeszültség két impulzusa közti határral, vagyis ott van, ahol a képzési energia a legkisebb. A ~határ állhat: a) a ~képző hang után (magánhangzóvégű), ez a nyílt ~ (открытый ~): [гь-л-ва] (az ószlávban és az ószlávban csak nyílt ~ok voltak; az óorosz nyelvben a ⇒ redukáltak kieséséig (ь, ъ) érvényesült a ⇒ nyílt szótag törvénye); b) két nem ~képző hang között (mássalhangzó végű), ez a zárt ~ (закрытый ~): а-бстрак-тный. A ~ kezdődhet magán- (непикрытый ~) és mássalhangzóval (пикрытый ~): ум, он, и; ты, как, вот. A fonetikai ~ok (+) nem mindig esnek egybe a szó morfológiai elemzésével (++) és a ⇒ szóelválasztással (+++): (+) ла-вка, со-глас-ный, по-душ-ка; (++) лавк-а, со-глас-н-ый, подушк-а; (+++) лав-ка, со-глас-ный, по-душ-ка. A ~okra bontás tehát fonetikai alapon nyugszik, vagyis nem fonológiai, morfológiai jellegű.

szótaghatár: ⇒ szótag, szótagolás

szótagképző likvidák: ⇒ likvidák

szótagmag: ⇒ szótag

szótagolás, слогоделение: a folyamatos beszédben az egymástól jól elválasztható legkisebb hangegységek a ⇒ szótagok. Az emelkedő hangzóság (еосходящая зёучность) elvére épülnek, amely szerint a szótag a legkevésbé hangzós hanggal kezdődik és a nem szóvégi szótag utolsó hangja a leghangzósbab. (Szimbolikus jelöléssel: 3 = magánhangzók, 2 = szonorikusok, 1 = a többi mássalhangzó; до-ро-га -- 13-23-13, кря-ска -- 123-113, скя-эка -- 113-113, мсты-гель -- 2113-132, на-род -- 23-231). Az orosz ~ szabályai: 1. Két magánhangzó közötti egy mássalhangzó mindig a következő szótaghoz tartozik: до-ро-гой, го-ро-да. 2. Ha két magánhangzó között két mássalhangzó van, és közülük az első [j], akkor ez mindig az előbb álló szótaghoz tartozik: бой-ко, стой-ко. (De idegen eredetű szavakban: ма-йор, па-йон -- a ~ és az elválasztás is!) Hangsúlyos magánhangzó után azonban, ha a második hang [л], [р], [j], akkor mindkét mássalhangzó a következő szótaghoz tartozik: ка-пля, стё-кла, ко-пья. Egyébként "felezük" a mássalhangzókat: лам-па, поч-та. 3. Ha a két magánhangzó között három v. több mássalhangzó van, akkor hangsúlyos magánhangzó után az első mássalhangzó az előző, a többi a következő szótaghoz csatlakozik: ос-трый, вóз-глас. A hangsúlytalan magánhangzó után álló mássalhangzók csoportja a következő szótaghoz tartozik: ви-згли-вый, ра-спре-де-лить. 4. A ⇒ fonetikai szók ~a egy szóként történik: [пъ-да-кном]. 5. Mivel a szótag a folyó beszéd, a kimondott szó fonetikai szakasza, a szótaghatárok megállapításánál nem mindig érvényesülhetnek a helyesírás ⇒ szóelválasztási szabályai. A mai orosz ⇒ helyesírásban a ~ elvének felhasználásával történik a ⇒ /j/ fonéma jelölése és a lágyág-keménység fonematikus jellemvonás rögzítése.

szótár, словарь: 1. a szavaknak és frazeologizmusoknak rendezett, összeválogatott gyűjteménye, értelmezése; a ~írással a ⇒ lexikográfia foglalkozik. a) Az értelmező ~ (толковей ~) feltárja a szavak alap- és átvitt értelmű jelentését, irodalmi példákkal szemlélteti helyes használatát, az adott nyelvi anyagot a legteljesebb mértékben tartalmazza. b) Az etimológiai ~ (этимологический ~) alapvető célja: a szavak

származásának kiderítése, kapcsolata más nyelvekkel, eredeti jelentésének leírása. c) A történeti ~ (исторический ~) vmely kor v. történelmi időszak szókincsét és nyelvfejlődési tendenciáit rögzíti. d) A frazeológiai ~ (фразеологический ~) az állandósult szókapcsolatokat, azok alkotórészeit, származását, jelentését magyarázza meg. e) A szinonima~ (~ синонимое) vmely általános(ítható) jelentés köré csoportosítható szavak és kifejezések tárháza. f) Az antonima~ (~ антонимое) az ellentétes jelentésű szavakat tartalmazza. g) A paronima~ (~ паронимое) a hasonló hangzású, összetéveszthető, hasonló v. eltérő jelentésű szavakat adja meg. h) Az idegen szavak ~a (~ иностранных слов) rögzíti azokat a kölcsönszavakat és jelentéseit, amelyek az adott nyelvben még nem honosodtak meg. i) A szóvégműtató ~ (v. a tergo ~ [lat. a '-tól, -től' + tergom 'hát'], обратный ~) a szavakat a szó vége felőli sorrendben gyűjti betűrendbe, így az azonos morfémával rendelkező szavak tárházává válik. j) A szóképző ~ban (словообразовательный ~) azt írják le, hogy milyen szőelemekből, vagyis elő- és utóképzőből, többől és végződésből áll egy adott szó. k) A gyakorisági ~ (частотный ~) azt mutatja meg, hogy egy szó(alak) milyen gyakran használatos egy adott korszak irodalmi nyelvében. l) A szavak kapcsolódási képességének ~ában (~ сочетаемости слов) azokat a szavakat és a velük együtt használható szószerveket találjuk meg, amelyek a nyelvhasználatban (⇒ úzus) kifogástalanok és helyesek. m) Létezik még: helyes kiejtési (орфоэпический ~), helyesírási (орфографический ~), ⇒ lexikai minimum, nyelvhelyességi (~ прядности), országismereti (лингво-истрановедческий ~), terminológiai (терминологический ~) stb. ~.

2. A ⇒ generatív nyelvtan egyik komponense, amely lexikai szabályokat, szókincsbeli adatokat tartalmaz.

szótő: ⇒ szóelem

szovjetizmusok, советизмы: azok a szavak és kifejezések, amelyek az 1917-es forradalom eseményei és az azt követő változások hatására születtek. СПОРТЖАИ: a) politika, államigazgatás: Совет национальностей, Президиум Верховного Совета; b) szociális változások: путёвка, декретный отпуск, профилакторий; c) munkáshétköznapok: передовик, ударник, производственное обучение; d) ünnepek: 7-е Ноября, Первое мая, День учителя; e) falusi élet: колхоз, совхоз, МТС; f) társadalmi és pártszervezetek élete: партактив, ВЛКСМ, КПСС, комсомолец, гласность, перестройка; g) életmód, kultúra: парк культуры и отдыха, рабфак, красный уголок, школа-интернат stb. A ~ bizonyos hányada az ⇒ ekvivalens nélküli szavakhoz tartozik.

szöveg, beszédmű, korpusz [lat. corpus 'test'], корпус, произведение речи, речевое произведение, текст [lat. textum 'szövet']: 1. a ~ mondatok rendezett egymásutánja, a ⇒ beszéd és a ⇒ nyelv legnagyobb egysége, nyelvi jelek társadalmi igényű összekapcsolásán alapuló beszédmű, amelyet a ⇒ szövegten tanulmányoz. SAJÁTOSÁGAI: a) a kifejezettség, vagyis a ~ meghatározott jelekkel rögzített, és ebben az értelemben szemben áll a ~en kívüli struktúrákkal; b) az elhatároltság, tehát időben kibontakozó (kezdet és vége van); c) a struktúráltság, vagyis a belső szerkesztettség jellemzi. A ~ek lehetnek: beszélt és írott, B) különböző műfajú, C) ⇒ stílusrétegek szerinti ~ek stb. Leggyakrabban korpusz a neve annak a nyelvi anyagnak (~nek), amelyet vizsgálat szempontjából feldolgoztak. Általában minden ~ bevezetésre, tárgyalásra és befejezésre tagolható. Kisebb egységei: mondatok, bekezdések, fejezetek, pontok (1., 2...), versszakok, jelenetek, színek, felvonások stb. A mikroszerkezeti elemek közös jellemzője a lineáris egymásba épülés és a hierarchikus tagolódás. A ~ szerkezeti egységei csak akkor alkothatnak ~egészet (⇒ monológ), ha kohézió (koherenca, связность мексма) van közöttük, amely az alkotórészeket összetartja, az egész ~ szerves egységét biztosítja. A

grammatikai kohézió eszközei: ⇒ szórend, intonáció, egyeztetés, utalószó, előfeltevés, személyes névmás stb. A szemantikai kohézió legfontosabb alkotórészei: ismétlés, felsorolás, szinonimák, nyelvi műveltség, iskolázottság. 2. (corpus, korpusz) a vizsgálat tárgyát képező ~; nyelvi anyag, amelyet a vizsgálat szempontjából feldolgoztak.

szövegkörnyezet: ⇒ kontextus

szövegnyelvészet: ⇒ szövegtan

szövegösszefüggés: ⇒ kontextus

szövegszó, словоупотребление: minden egyes ⇒ szóalak egy-egy konkrét előfordulása; írásban helyközzel egymástól elválasztott elemek jelentenek egy-egy ~t. A Ворон к ворону летит Ворон к ворону кричит verssorokban 7 ~, 5 ⇒ szóalak és 4 ⇒ lexéma van.

szövegtan, шөвөгньелвэсзет, текстология [⇒ szöveg]: a nyelvészetnek az az ága, amely a ⇒ szöveget sokoldalúan tanulmányozza: tisztázza fogalmát, fajtáit, elemeit, azok kapcsolódási szabályait, a koherenciát; vizsgálja a szöveg stílusát, jelentését, a szövegtérítést, vagyis a "vétel" lehetőségeit, feltételeit.

szubjektum [⇒ alany], субъект: 1. ⇒ alany; 2. az ⇒ igefajokról szóló ⇒ diatézisben a valódi cselekvő (⇒ agens) jelölésére használt műszó (szembeállítva az ⇒ objektummal); 3. az aktuális mondattagolásban archaikus, ma már ritkán használatos szakszó: pszichológiai ~ = téma (⇒ szórend)

szubsztantiváció: ⇒ szófaji átcsapás

szupinum [lat. supinum 'hátrahajlított'], супин: helyváltoztatást jelölő igék után a cél kifejezésére használt főnévi igenévi forma (ószl. идеть рыбь ловить 'halat fogni megy'). A ~ vonzata genitívusban állt. ~ volt az óoroszban is, de a főnévi igenévvvel keveredve, a 14-15. sz.-ban végleg eltűnt.

szuppletív formák: ⇒ szuppletivizmus

szuppletivizmus [lat. suppletivus 'kiegészítő'], kiegészülései formák, супплетивизм: a ~ egy és ugyanazon szó különböző tőből való képzését jelenti; egy szó vmely hiányzó nyelvtani alakjának más szóval való pótlása. Az ilyen szóalakok tövének allomorfiái formális (fonematikus) rokonságot nem képviselnek, így nem alkotnak egy morfémát (⇒ szóelem). Ilyen ~ből eredő formák: a) человек -- люди; b) я -- меня, мне; он, она, оно -- его, ему, ей; c) хороший -- лучше; много -- больше; d) идти, идут, идуший -- шёл, шла, шедший; e) говорить -- сказать, брать -- взять, класть -- положить, ловить -- поймать, находить -- найти, садиться -- сесть, ложиться -- лечь stb. (A ~ a magyar nyelvben is ismeretes: sok -- több; egy -- első, kettő -- második; van -- lesz.)

szupraszegmentális tényezők [lat. supra 'fölött' + segmentum 'szakasz'], суперсегментные единицы: a minden nyelvi szinten megjelenő ⇒ hangsúly, az ⇒ intonáció, a beszédtempó és a beszédszünet (pauza) gyűjtőneve. ⇒ Szegmentumokhoz (vonalszerűen tagolható nyelvi szakaszokhoz) kapcsolódnak, a beszédben együtt jelennek meg, szorosan összefüggnek egymással. (⇒ szótag, szótagolás)

T

tagadó mondat: ⇒ mondat, tagadás

tagadás, отрицание: az az állítás, hogy vmely szó jelentése, vmely viszony, létezés, ítélet, közlés nem érvényes. Kifejezhető: ⇒ tagadószókkal, tagadó affixumokkal (неполный, неравный), vmely szó lexikai jelentésével (Он отказался = 'Он не согласился'; Он промахнулся = 'Он не попал'), esetleg egész mondattal (Досуг мне разбирать вины твои, щенок! – Крылов). A TAGADÓ MONDAT MEGFORMÁLÁSA; I. 1. Ha a ⇒ kopulát tagadjuk, megváltozik az alakja: ~ + есть = нет; У тебя есть деньги? Нет, у меня нет денег. Ugyanígy: ~ + можно = нельзя: Мне можно закурить? Нельзя. 2. Ha az alanyesetben álló szó létezését tagadjuk, mással való szembeállítás nélkül, a tagadott birtokos esetbe kerül: У меня нет денег. У меня не будет (не было) денег. 3. Kopulás ~ esetén marad az alanyeset: a) ha az alany milyen tulajdonságát, állapotát tagadjuk: Иван не высок. Олег не инженер; b) ha nem az alanyesetben álló szó létezését tagadjuk: Не у Марии есть хорошие книги, а у Олега; c) ha a tagadott szót közvetlenül szembeállítottuk vmivel: У него не нож, а лезвие (de: Олега нет дома, но Марина дома). 4. Alany- és birtokos eset egyaránt használható a был, будет létigével; az előző bizonyos konkrét, az utóbbi általánosabb helyzetre utal: Ольга не была в музее [El kellett volna mennie]. Ольги не было в музее [Általános tény]. 5. ⇒ Tárgyas igék ~akor állhat birtokos v. tárgyaset. A) Kötelező a birtokos eset: a) кettős ~ esetén (двойное ~, многократное~) tagadószó v. előképző után kötelező kitenni a не(т), ни tagadószót is: Он никогда ни о чём не спрашивает (⇒ tagadó névmás); Нет у неё ни друзей, ни родных; b) az "egész része" értelem miatt (egyébként is birtokos eset állna): Я вам хлеба не достану; c) az érzékelést, gondolkodást, kívánságot kifejező igék után (видеть, думать, знать, желать, понимать, слышать, хотеть); d) ha a tárgy elvont főnév: Утро не принесло ясности; e) egyes állandósult kifejezésekben (elvont tárgygal): не обращает внимания. B) Rendszerint tárgyeset használunk: a) konkrét, teljes tárgyra való utaláskor: Я не люблю эту книгу; b) ha a tárgy az ige előtt van: Война торговлю не разоряет; c) állítás értékű kettős ~kor: Женщина не может не понять музыку; d) ha az egyes szám birtokos eset egybeesik a többes számú tárgyessel: Сводку погоды не слушали?; e) ha a tárgy olyan főnévi igenévtől függ, amelynek csak a főigéjét tagadjuk: Я не успел сшить тебе костюм. II. A ⇒ főnévi igenév használata ~kor, tiltáskor. 1. Folyamatos alak áll a mondatban: a) a cselekvés szükségtelenségének jelölésére v. végrehajtásának megtiltására (не надо, не стоит, не следует, незачем;

бесполезно, вредно, довольно, хватит; нельзя után 'tilos', 'nem szabad' jelentésben): Ей не надо покупать зимнее пальто в этом году. Нельзя так легкомысленно относиться к своим обязанностям; b) az akaratuilyánitást kifejező igék után, amikor azt tanácsoljuk, javasoljuk, kérjük, követeljük, hogy a cselekvést vki ne hajtsa végre: Не прошу помогать мне. Хозяйка не рекомендовала садиться у окна. 2. Befejezett igét használunk: a) ha a beszélő nemkivánatos cselekvésre figyelmeztet: Просим вас не проговориться об этом; b) a нельзя után 'lehetetlen' jelentésben: К такому трудному экзамену нельзя подготовиться за неделю; c) ha a személytelen mondatban (⇒ egyfőrészes mondat) az eredmény elérését tagadjuk: Мне никак не понять этого. Ему не решить этой задачи.

tagadó névmás, отрицательные местоимения: a ⇒ névmások csoportosításában azok a szavak, amelyek lexikai jelentését a ⇒ kérdő névmások jelentésének ellentéte, tagadása adja. A kérdő névmásokból képezhetők не- és ни- ⇒ módosítószóval. 1. A ни- sohasem, a не- előtag mindig hangsúlyos: никого, ничего, никакой; некого, нечего. 2. A ни- előtaggal képzett ~ok mellett az állítmány is tagadó alakba kerül: Мария ни с кем не разговаривает. Она ни о ком не говорила. 3. A не- előtagú ~ után az állítmány nem tagadó formájú: Нам не о чём говорить. Мне не с кем идти в театр. 4. A некого, нечего ('nincs kit', 'nincs mit') ~ alanyesete nem használatos. A никто, ничто főnévként szerepelhet, s ilyenkor (az 5. ponttal ellentétben) ⇒ függő esetekben az előljárószo a teljes névmás elé kerül: Он нас за никого считает. Много ума из ничего. 5. A ⇒ kérdő névmás ragozása szerint képezik ⇒ paradigmatikus formákat, az előljárószo azonban mindig a ~ok tagjai közé kerül: ни к кому, не к кому. A ничего előljárószo tárgyesete: ни на что.

tagadó névmás ragozása: ⇒ kérdő névmás ragozása

tagadószók, отрицательные слова: vmely állítás, közlés, ítélet érvénytelenségének a kifejezésére használt ⇒ módosítószó (не, нет, ни), ⇒ tagadó névmás (никто, ничто, никакой, нигде, некогда stb.), ⇒ modális szó (невозможно, нельзя) (⇒ tagadás).

tagolatlan mondat: ⇒ szórend

tagolható mondat: ⇒ alárendelt összetett mondat

tagolt mondat: ⇒ szórend

tájnnyelv: ⇒ nyelvjárás

tájszók, nyelvjárási szavak, dialektizmus [gör. dialektos 'beszéd', 'tájszólás']: egyes ⇒ nyelvjárások szókészletének jellegzetes szavai. A ⇒ köznyelv és a nyelvjárások között állandó érintkezés folytán kölcsönhatás áll fenn. Az írók és költők felhasználhatják műveikben a ~ak a szereplők és környezetük jellemzésére. A ~k felosztása: a) lexikai- fonetikai ~ (лексико-фонетические ~): паук ('pauk'), острый ('острый'); b) lexikai- szóképzési ~ (лексико-словообразовательные ~): блюдка ('блюдка'), певень ('петух'); c) tulajdonképpeni lexikai ~ (собственно-лексические ~): шабер ('сосед'), баской ('красивый'); d) lexikai szemantikai ~ (лексико-семантические ~): угадать ('узнать'), веснушка ('лихорадка'); e) néprajzi ~ (этнографические ~): az adott nyelvjárást beszélők életformájával kapcsolatos tárgyak, ruhadarabok, ételek, helyi szokások stb. megnevezése): шунун, панёва -- népviseleti női ruhák megnevezésére, рыбник -- 'pirogba sült egész hal', дожинки -- 'a mezei munkát végét jelző ünnep'. A néprajzi ~nak rendszerint nincs megfelelőjük az irodalmi nyelvben. (⇒ ekvivalens nélküli szavak)

tárgy, objektum [lat. objektum 'tárgy'], дополнение: 1. a mondat egyik bővítője (⇒ bővítőnyelvek), amely az állítmány v. más mondatrész jelentését egészíti ki. Állhat ige, főnév, melléknév, névmás és határozószo mellett. Az igehez kapcsolódó ~nak két fajtája van. A) Egyenes ~ (прямое ~, объект): a ⇒ tárgyas igével kifejezett mondatrészhez tartozik és olyan ~at,

személyt jelöl, amelyre a cselekvés közvetlenül irányul. *Kifejezhető:* a) előljárószó nélküli ~ esetben álló főnévvel: Я люблю эту книгу; b) tagadáskor, előljárószó nélküli birtokos esetben álló főnévvel: Он не разделял чувств Ольги; c) birtokos esetű főnévvel, ha a cselekvés részlegesen irányul a ~ra: Он выпил воды; d) névmással: Мы его знали и уважали; szintaktikailag nem tagolható szó szerkezettel: Я не узнал никого из знакомых. *B) Független ~ v. közvetett kiegészítő (косвенное ~) -- kifejezhető előljárószavas ~ esetben álló főnévvel, ill. bármely független esetű főnévvel (előljárószóval v. anélkül). A független esetekben álló főnevek jelentése miatt a közvetett kiegészítő sokféle árnyalatot ölel fel; megnevezi: a) a cselekvés eszközt (писать пером, карандашом); b) személytelen mondatban a cselekvés szubjektumát (мне холодно); c) a cselekvés irányát (ехать к другу); d) a szenvedő szerkezetben a cselekvő személyt jelöli: Эта книга написана лингвистом; (⇒ diatézis); ⇒ műveltető szerkezetben a cselekvés végrehajtóját nevezi meg: Дай Веру напечатать рукопись. A független ~ fajtái és kifejezési módjai: A) Igéhez kapcsolódó (косвенное прилагательное ~); a) a főnév független esetei előljárószóval v. a nélkül: Мы достигли в работе новых успехов. Он сделал из веток шалаш; b) névmás, számnév és főnevesült melléknévi igenév: Я получил от него книгу. Она отказалась от второго. Он всегда надеялся на хорошее; c) főnévi igenév: Ева дала мне выпиться воды. B) Névszóhoz kapcsolódó (косвенное приименное ~): a) főnév: боязнь пространства; b) névmás: Он вышел незаметно для всех; c) főnevesült melléknév: Мечта о будущем охватила нас; d) melléknévi igenév: Он поступил обидно для окружающих. A független ~ -- viszonylag ritkán -- ⇒ determinánsként szerepelhet. Megjegyzendő, hogy a független ~ és a nem egyeztetett ⇒ jelző bizonyos esetekben nehezen határolható el, így kettős értelmezés lehetséges (pl. член комиссии, бутылка с вином). A magyar értelmezésből és anyanyelvünkéből kiindulva a független ~ igen gyakran ⇒ határozónak fogható fel (vö. возвращение из города, переселение в общежитие). 2. ⇒ objektum.*

tárgyas ige, tranzitív ige [lat. transitus 'átmenet'], переходные глаголы: a ~ (a ⇒ tárgyatlan igével ellentétben) azt jelöli, hogy a cselekvés vmilyen tárgyra irányul; egyenes ⇒ tárgy állhat mellette előljárószó nélküli tárgyeset formájában: читать книгу, белить потолок, колоть дрова. Tagadáskor v. ha a cselekvés nem az egész tárgyra, hanem annak csak egy részére irányul, a ⇒ vonzat lehet előljárószó nélküli birtokos eset: Он не видел моря. Он принёс хлеба, потом нарвал цветов. A ~k egy része tárgy nélkül is használható. Ilyenkor a cselekvésre, végrehajtásának képességére összpontosul a figyelem: Он читает громко. Я пишу. A ~ és tárgyatlan ige közötti határ elmosódhat az oroszban és a magyarban egyaránt, ha igekötővel bővítjük és módosítjuk a jelentését: Я объехал весь город. 'Bejártam az egész várost'. Он проспал (прогулял) урок. 'Elaludta (ellőgtá) az órát'. Иван переплыл реку. 'Iván átúszta a folyót'. Csak ~kból képezhetők szenvedő ⇒ melléknévi igenévi alakok.

tárgyatlan ige, nem tranzitív ige [⇒ tárgyas ige], непереходные глаголы: a ~ (a ⇒ tárgyas igével ellentétben) azt jelöli, hogy a cselekvés nem irányul közvetlenül vmilyen tárgyra; csak független ⇒ tárgy állhat mellette. Független esetekben előljárószóval v. anélkül: мешать другу, заведовать кафедрой, гулять с подружкой, говорить о нём. A ⇒ visszaható igék ~k (умываться мылом), de a minőséget jelölő visszaható ige után még független tárgy sem állhat: Корова бодрится.

tárgyeset, винительный падеж: az orosz névszóragozás egyes és többes számú ⇒ paradigmáinak második esete, amely meghatározott jelentésrendszert foglal magában (végződéseit ld. az egyes ragozásoknál; pl. ⇒ főnévragozás, melléknév ragozása stb.). Csak olyan szó szerkezetben fordul elő, amelyben a ⇒ főszó ige v. igéből képzett főnév: смотреть фильм,

спросить друга, игра в футбол, борьба за мир. 1. Előljárószó nélkül: a) ⇒ Tárgyas igék mellett annak a tárgynak v. személynek a jelölésére, amelyre a cselekvés irányul (objektív ~): Рабочие строят дом. Мать любит сына (⇒ vonzat). A ⇒ tagadás bizonyos módjainak kifejezésére is. b) Bármely igével alkotott szó szerkezetben meghatározott időtartam, ún. nem objektív ~ jelölésére: Мы жили всё лето в деревне. Второй день идёт дождь. c) ⇒ Mozgást jelentő igékkel együtt jelölhetik a térnek bizonyos szakaszát: Они проехали только километр. Половину дороги мы ехали на машине. d) A стоить, весить igével alkotott szókapcsolatokban érték, súly jelölésére: Книга стоит рубль. Камень весит тонну. 2. ⇒ Előljárószókkal: через, сквозь, про, за, в, на, по, под, с.

társalgási kiejtési mód: ⇒ kiejtési mód

társalgási stílus, разговорная речь, разговорный стиль речеи: az ⇒ irodalmi nyelvi funkcionális ⇒ stílusrétegek egyik változata; a ~ a ⇒ beszélt nyelvi stílusokhoz tartozik; kötetlen, szituációtól függő, spontán (pár)beszédben használják, gyakran érzelmi és hangulati hatás elérésére. Írott formában is előfordul (pl. magánlevelezés, napló, feljegyzés), de általában szembeállítják az ⇒ írott nyelvvel, mivel az élőbeszéd ~ára egy sor extralingvisztikai (nyelven kívüli) elem is jellemző (mimika, gesztusok, hangszín, hanglejtés stb.), amit az írott nyelv nem képes visszaadni. SAJÁTOSÁGAI: A) a ~ra jellemző (lehet) bizonyos hangzók (mássalhangzó-csoportok) kiesése: [т'и́] 'тебе', [на́] 'наверно' (társalgási ⇒ beszédmód); B) jellegzetes hangulatú, érzelmileg motivált szavak és állandósult szókapcsolatok használata: приметить, доташиться (до чего-л.), позарез (нужно), раскусить, промокнуть до нитки, один на один, сидеть сложа руки, тут что-то не то, скажи на милость, глядеть во все глаза; C) (szubjektív) értékelést kifejező affixumok: скандалец, работничек, жариха, секретарша, критикан, умник, толстуха, зубастый, большущий, малюсенький, врунья, чистюля; D) határozószóból és névmásból képzett, sajátos hangulatú szavak: здесьний, тогдашний, свойский, всяческий, нашеский; вечером, шепотком, сторонкой; E) gyakoriak az ige felszólító és feltételes módú alakjai (kivánság, kényszer, figyelmeztetés, lehetetlenség kifejezésére): Пришёл бы кто-нибудь. Не опоздал бы он. Ты бегаешь, а мы тебя жди; F) a tagadás expresszív formái: Пойдёт он, как же! Есть о чём спорить!; G) a negatív értékelés expresszív módjai: Хороша педагогика! Вряд ли так чему-нибудь научишь! Хорош друг!; H) indulatszavak: ого, ах, ой, айда, да ну, ну-ну; I) a főnévi igenév gyakori alkalmazása: Вам ли не знать этого! Не сидеть не сложа руки; J) ⇒ kontamináció: Портфель на диване лежит, принеси мне (= Тот портфель, который лежит на диване, принеси мне!); K) a réma alanyesetben áll (⇒ szórend): A ребята эти которые играют сколько им лет? Возьми там сыр остаток! L) a ⇒ függő esetek felcserélése alanyesettel: Почта на автобусе надо ехать. (= До почты надо ехать на автобусе.); M) tipikus szórendi formák; a) a nem tagolható közlésben az első helyre az alany kerül: (Какая сегодня погода?) -- Дождь идёт. (Почему ты задержался?) -- Автобус сломался; b) a tagolható közlésben a réma v. a réma egy része a téma elé kerül: (-- Что ты купила в подарок маме?) -- Вазу я купила. (-- Кто разбил чашу? Наверно, опять Лида?) -- Нет, это Миша разбил чашу; c) a jelző a jelzett szó után áll: Покажите мне платье зелёное; d) a jelző és a jelzett szó, az ige és a módhatózó közé, ill. az egy szó szerkezetet alkotó szavak közé idegen elem kerül: Три давайте купим килограмма огурцов. Календарик я купил хорошенький; e) az ⇒ intonáció különböző szubjektív modális jelentésárnyalatokat fejez ki: Я тебе это говорил!? (= Я никогда этого тебе не говорил.) Куда тебе ехать! (= Не надо тебе никуда ехать.)

tartalmi idézet: ⇒ idézet

tautológia [gör. tauto 'ugyanaz' + logos 'szó'], тавтология:

ugyanannak a tárgyának, fogalomnak, cselekvésnek azonos jelentésű szavakkal való, stilisztikai célú v. anélküli ismétlése (⇒ *pleonazmus*). A szépirodalomban, a publicisztikai stílusban és a társalgásban fokozhatja a mondanivaló expresszivitását. Leggyakrabban azonos tövű szavak esetén fordul elő: Дорого вовремя (Маршак). Ты, гремь, гром, А я дождь разолью (Островский); волей-неволей, старый-престарый, добрый-предобрый, тихий-тихий. Főlöszleges szószaporításhoz is vezethet: сатирическая карикатура (карикатура = 'сатирический рисунок'), памятный сувенир (сувенир = 'подарок на память').

tegezés, обращение на "ты": a beszélőhöz közel álló, egyenrangú személyek (barátok, ismerősök, rokonok stb.) közvetlen (bizalmas) ⇒ *megszólítási* módja. A "ты" személyes névmással (felszólító módban anélkül is) az ige egye szám 2. személyű alakjával fejezzük ki: Куда ты идёшь? Читай громко! (Ha több személyt tegezőnk egyszerre: "вы" + az ige többes szám 2. személye.) Orosz környezetben gyakoribb a ⇒ *magázás*, mint a ~, de a falvakban általában tegeződnek. Orosz nyelvterületen a ⇒ *nyelvi etikett* szabályait megszegi az, aki magyar módra ("Эн vagyok az idősebb!") próbál tegeződni. A ~t (ha a beszélgetés nem így kezdődött) mind a beszélő, mind a hallgató (férfi és nő, idős és fiatalabb) kezdeményezheti úgy, hogy hol tegző, hol magázó igealakokat használ, majd fokozatosan áttér a ~re (esetleg átmenetileg újból magázódik). Ez egyúttal annak a kifejezése, hogy az egyik fél lélekben (érzelmileg, gondolatait tekintve) közel áll a másikhoz. (Pl. Gogol *Holt lelkek* c. regényében Korobocská 11-szer "vált" a Csicsikovval folytatott beszélgetésben érzelmi motívumok alapján.)

teljeshangzósság: ⇒ *pleofónia*

teljes hasonulás: ⇒ *hasonulás*

teljes szerkezetű mondat, полное предложение: a ~ban minden olyan mondatrész pozícióját betölti vmilyen szó, amely a közlés (viszonylagos) befejezettsége szempontjából elengedhetetlenül szükséges: После выпускного вечера ребята долго гуляли по улицам. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem lehet tovább bővíteni a mondatot: После весёлого выпускного вечера счастливые ребята долго гуляли по узким улицам исторического города. Az ilyen bővítés egész sor új információt ad, a ⇒ *hiányos szerkezetű mondat*tal szemben, amelyben a hiányzó mondatrész pótlása új ismeretközléssel nem jár: Ты знаешь, что будет через девять лет? -- Не знаю. (= Не знаю, что будет через девять лет.)

téma: ⇒ *szórend*

tematikus igék [gör. thema 'tétel'], тематические глаголы: a ~ személyvégződése előtt a tőhöz tartozó (tőképző) magánhangzó áll; pl. нес-ё-шь, нес-ё-т; de: дас-т. (⇒ *atematikus igék*)

tipológia [gör. typos 'minta', 'típus' + logos 'tan'], типология: az ⇒ *általános nyelvészet*nek a nyelvek egybevetésével foglalkozó ága; a ⇒ *nyelvek* egyetemes és típus-törvényszerűségeit kutatja a genetikai rokonságukra való tekintet nélkül. Ennek megfelelően létezik *univerzális*, *speciális*, *általános*, *fonológiai*, *morfológiai*, *szintaktikai*, *kvantitatív*, *kvalitatív*, *klasszifikációs*, *karakterológiai*, *strukturális* (formális) stb. ~.

teonímia: ⇒ *névtan*

természetes nem: ⇒ *nem*

terminatív ige: ⇒ *igeszemlélet*

toldalék: ⇒ *szóelem*

tolmács, (синхронный, устный) переводчик: ⇒ *tolmácsolást végző* v. azzal hivatásszerűen foglalkozó személy.

tolmácsolás, устный перевод: a nemzetközi kommunikációnak és információ-cserének más személy(ek) segítségével megvalósuló szóbeli formája; alapját ugyanaz a tevékenységsor alkotja, mint a ⇒ *fordításét*: a ⇒ *forrásnyelvi* szöveg megértése, átváltása (transzformálása), pontos

⇒ célnyelvi megfogalmazása. TÍPUSAI: a) *szinkron* [gör. *syn* 'együtt' + *chronos* 'idő'] v. *szimultán* ~ ([lat. *simul* 'ugyanabban az időben'], *синхронный* ~): a ⇒ *tolmács* az átváltási műveleteket a forrásnyelvi szöveg hallásával egyidőben végzi. b) *Blattoláskor* ([ném. *Blatt* 'papírlap', *перевод с листа*) az átváltási műveletek a forrásnyelvi szöveg olvasásával egyidőben történnek. c) *Konszekutív* ~ ([lat. *consecutio* 'egymás után következés'], *последовательный* ~) esetén a tolmács a hallott v. olvasott szöveget időben késleltetve fordítja a célnyelvre, közben szelektál a lényeges és kiegészítő ismereteket hordozó elemek között (a forrásnyelvi szöveg hallgatása közben jegyzetelhet). Ha mindkét nyelvből (forrás- és célnyelv) fordít, *bilaterális* ([lat. *bi* (*bis*) 'kettő' + *lateralis* 'oldali'], *двухсторонний* ~), ha csak az egyikről, *unilaterális* ([lat. *unus* 'egy' + *lateralis* 'oldali'], *односторонний* ~) a ~.

tolvajnyelv: ⇒ csoportnyelvek

topic: ⇒ szórend

toponímia: ⇒ névtan

többes szám: ⇒ szám

többjelentésű szavak, poliszemikus szavak [⇒ *poliszémia*], *многозначные слова*: olyan szavak, nyelvi egységek, amelyeknek egyetlen hangalakjához több jelentés társul. Pl. a *голова* 'fej', 'testrész' alapjelentése (У меня болит голова) újabb, átvitt értelmű jelentésekkel bővíthet a szituáció, a szöveggörnyezet hatására: (ясная) *голова* 'ész', 'értelem' ('jó fej'); (он всему делу) *голова* 'vezető', 'főnök'; *голова* (колонны) 'elülső rész' stb. Ugyanígy: *смотреть на улицу, смотреть за детьми*. Igen gyakran a ⇒ *metonímia* v. a ⇒ *metafora* világosít fel a ~ megszűlésének okairól: *ножка* (стола), *горлышко* (бутылки).

többnyelvű: 1. (*многоязычный*) kettőnél több nyelvet felölelő; néhány nyelven ⇒ *ekvivalens* adó (pl. *szótár*); 2. (*poliglott, полиглот* [gör. *poly* 'sok' + *glóttá* 'nyelv']) kettőnél több nyelvet ismerő, beszélő személy.

többnyelvűség, многоязычие: kettőnél több nyelv (tökéletes) ismerete és használata különböző szituációkban. Kialakulhat *természetes* úton (pl. nemzetiségi területeken) és *mesterségesen* (iskolában, nyelvtanfolyamon).

többtagú állítmány: ⇒ állítmány

többtagú szemléletpár: ⇒ szemléletpár

többtagú tőszámnév: ⇒ tőszámnév

tőmondat: ⇒ mondat

tőmorféma: ⇒ szóelem

történeti hangváltozások, kötelező tőváltozások, исторические чередования согласных, стандартные изменения: a mai orosz nyelvben meglévő ⇒ *hangváltakozások* egy része fonetikai jellegű, másik része az orosz nyelv történetének korábbi századaiban hatott, s a *mai nyelvéllapotban* a *rég* hangcserek *maradványaként* él. Ez utóbbiak, vagyis a ~, előfordulnak a névszóképzésben (*рука, ручка; нога, ножка*), a melléknév egyszerű közép- és felsőfokának képzésében (*близкий, ближе, ближайший*) mint a ⇒ *palatalizáció* során bekövetkezett hangcserek. A ⇒ *redukáltak kiesésének* fonetikai törvénye is ~on alapul. Leggyakrabban az ⇒ *igeragozás* során találkozhatunk velük (⇒ *igetövek*). Az *első ragozású igék* megrövidült tővű alakjaiban: С-Ш: *писа́-ть, пиш-у́, пиш-ешь, пиш-ут*; З-Ж: *вяза́-ть, вяж-у́, вяж-ешь, вяж-ут*; Т-Ч: *шепта́-ть, шепч-у́, шепч-ешь, шепч-ут*; Т-Щ: *клевета́-ть, клеветч-у́, клеветч-ешь, клеветч-ут*; СТ-Щ: *хлеста́-ть, хлещ-у́, хлещ-ешь, хлещ-ут*; СК-Щ: *иска́-ть, ищ-у́, ищ-ешь, ищ-ут*; К-Ч: *скака́-ть, скач-у́, скач-ешь, скач-ут*; Х-Ш: *паха́-ть, пах-у́, пах-ешь, пах-ут*; Г-Ж: *бры́зг-ать, брызж-у, брызж-ешь, брызж-ут*; П-ПЛ: *сыпа́-ть, сыпл-ю, сыпл-ешь, сыпл-ют*; Б-БЛ: *колеба́-ть, колебл-ю, колебл-ешь, колебл-ют*; М-МЛ: *дрема́-ть, дремл-ю, дремл-ешь, дремл-ют*; Д-Ж: *глода́-ть, глож-у́, глож-ешь, глож-ут*. А

második ragozású igék esetén: Д-Ж: ход-ить, хож-у, ход-ишь, ход-ят; Т-Ч: плат-ить, плач-у, плат-ишь, плат-ят; Т-Щ: посет-ить, посещ-у, посет-ишь, посет-ят; СТ-Ш: навест-ить, навещ-у, навест-ишь, навест-ят; З-Ж: воз-ить, воз-у, воз-ишь, воз-ят; С-Ш: нос-ить, нош-у, нос-ишь, нос-ят; П-ПЛ': сп-ать, спл-ю, спл-ишь, спл-ят; Б-БЛ': люб-ить, любл-ю, любл-ишь, любл-ят; М-МЛ': корм-ить, кормл-ю, корм-ишь, корм-ят; В-ВЛ': лов-ить, ловл-ю, ловл-ишь, ловл-ят; Ф-ФЛ': граф-ить, графл-ю, графл-ят; СТ-Ш: свист-еть, свист-у, свист-ишь, свист-ят; С-Ш: вис-еть, виш-у, вис-ишь, вис-ят (⇒ /j/ fonéma jelölése, idő).. Ezek a ~ az alábbi helyen mennek végbe (стандартные места для стандартных изменений); А) az első ragozásban: а) a jelen idő minden személye és száma; б) felszólító módban (напиши!); с) jelen idejű cselekvő melléknévi igenév (пишущий); d) jelen idejű határozói igenév (има); В) a második ragozásban: а) a jelen idő egyes szám első személye (вижу); б) az -ить, -чь végű igék -енн- képzővel alkotott múlt idejű szenvedő melléknévi igeneve (повышенный).

történeti nyelvéstet, diakronikus nyelvéstet [⇒ diakrónia], историческая лингвистика, диахроническая грамматика: а ⇒ **leíró nyelvéstet** eredményeire többé-kevésbé támaszkodó, а nyelv(ek) állandó változásait, fejlődését, történetét vizsgáló nyelvéstet, amely а 19. sz. első felében alakult ki Németországban. Főként а nyelvemlékek adataira épít (⇒ **diakrónia**). А múlt század hetvenes éveiben а ~ ifjú nemzedékének legtehetségesebb képviselői, аз ⇒ **újgrammatikusok**, továbbfejlesztve а ~t, többek között hangsúlyozták, hogy nemcsak аз egyes korokban végbement nyelvi változásokat kell feltárni, hanem azt аз ok-okozati összefüggést is, amely а közvetlenül nyelvtani fogalmakban megállapítható átalakulás alapja, а fejlődés hordozója -- maga а **beszélő**. Аз **összehasonlító nyelvéstet történeti módszer** (сравнительно-исторический метод), а nyelvemlékek adataiból levont következtetéseket hasznosítja; аз **összehasonlító ~** (компаративизм, сравнительно~) аз egymással rokonságban álló nyelveket vizsgálja; eredetüket, kialakulásukat, közös vonásait tisztázza, а legősibb nyelvállapotot, végső soron аз alapnyelvet (vö. indoeurópai alapnyelv) is kikövetkezteti. (⇒ **rekonstrukció**)

törtszámnév, дрóбные числительные: а ⇒ **számnév** lexikai-grammatikai csoportosításában а ~ аз egész szám vmely részét jelöli. А tört számlálójában alanyesetű **tószámnév** szerepel, а nevezőjében pedig többes szám birtokos esetű ⇒ **sorszámnév** áll: (6/7) шесть седьмых. На а számlálóban "egy" (1) аз аз **единица** szerepel, а nőnemű alakot kell használni, а nevezőben lévő sorszámnevet pedig nőnembe és egyes számba tesszük: (1/2) одна вторая. Mindkét tagot ragozzuk (⇒ **törtszámnév ragozása**). А társalgási nyelvben аз одна вторая (1/2) helyett а половина, аз одна третья (1/3) helyett треть, аз одна четвертая (1/4) helyett а четверть használatos. Ugyanígy: одна целая и одна вторая (1 $\frac{1}{2}$) = 'полтора' (hn., sn.), 'полторы' (nn.). На а ~vel együtt egész számokat használunk, betoldjuk а **целый** ('egész') melléknevet: (1 $\frac{4}{5}$) одна целая и четыре пятых, (0,7) ноль целых семь десятых.

törtszámnév ragozása, склонение дрóбных числительных: а ⇒ **törtszámnév** eset (szám és nem) szerinti ⇒ **paradigmáinak** formaképzése. Számlálója а ⇒ **tószámnév ragozása**, nevezője а ⇒ **sorszámnév ragozása** szerint változik (vö. 36. tábl.). А **половина** /-а/-ra végződő nőnemű, а **треть** és **четверть** lágyjelre végződő nőnemű főnévként ragozódik. (⇒ **főnévragozás**)

tószámnév, количественные числительные: а ⇒ **számnév** szemantikai és formai jegyei alapján megkülönböztetett ~ személyek, tárgyak, dolgok megszámlált mennyiségét jelöli elvont formában. А ~ **szervezete** alapján lehet: а) **egyszerű (egytagú, простые)**: **один, сто, тысяча**; б) **összetett**

A törtszámnév ragozása

A.	две пятых (метра)	полтора (часа)	полторы (минуты)
T.	две пятых (метра)	полтора (часа)	полторы (минуты)
B.	двух пятых (метра)	полтора (часов)	полтора (минут)
R.	двум пятым (метрам)	полтора (часам)	полтора (минутам)
Eszk.	двумя пятыми (метрами)	полтора (часами)	полтора (минутами)
Elj.	о двух пятых (метрах)	о полтора (часах)	о полтора (минутах)

(*egybeírt, слóжные*): пятнадцать, двадцать; *c*) *többitagú (tagonként különírt, составные)*: пятьсот пятьдесят шесть. A ~ meghatározza az utána álló melléknév és főnév esetét (⇒ *számnév, melléknév és főnév kapcsolata*). ⇒ Szám kategóriája nincs. ⇒ *Nembeli alakja* csak néhányak van: один, одна, одно; два, две, два; полтора, полторы, полтора. Az один egyes számban kifejezheti személyek, tárgyak, dolgok határozatlanságát (⇒ *határozottság-határozatlanság*). Az одни a csak *többses* ⇒ *számu főnevekkel* együtt használatos (одни сутки). Az один (одни) egyéb jelentései: a) 'egyedül': Я живу один; b) 'csak': В магазине были одни женщины; c) 'egyesek': Одни уже готовы.

törszámnév ragozása, склонение количественных числительных: a ⇒ *törszámnév* eset (nem) szerinti ⇒ *paradigmáinak formaképzése* (vö. 37. tábl.). Az один úgy ragozódik, mint a melléknév (⇒ *melléknév ragozása*), a тысяча, миллион, миллиард nő-, ill. hímnevé keménytövé főnévként változik (⇒ *főnévragozás*).

transzformáció [lat. transformatio 'átalakítás'], átalakítás, трансформация: 1. olyan szabály, amely segítségével ⇒ *magmondatókat* v. egyéb szerkezeteket alakíthatunk át más mondatokká, szerkezetekké. A ⇒ *generatív nyelvtan* korai felfogásában általában ~k segítségével a ⇒ *mélyszerkezetből* hozzák létre a *felsőzíni szerkezetet*, ill. a bonyolultabb mondatokat egyszerűbbekből generálják. A ~ alapja lehet grammatikai szinonímia: X -- Y, azaz írj újra X-et mint Y-t (Земля вращается → вращение Земли; участвовать → принимать участие), de kifejtetté, explicitté teheti két mondat kapcsolatát, tehát egyúttal formális kapcsolatukra is utal. AZ OROSZ NYELVBEN HASZNÁLTOS ~K: I. A *tulajdonképpen* ~ (собственная ~) az egyik szerkezetű mondatot más szerkezetű mondatká alakítja át ($S_1 \rightarrow S_2$).

A) *Tagadó* ~ (T_{neg} ; отрицательная ~): Девочка читает. → Девочка не читает.
 B) *Kérdő* ~ (T_Q ; вопросительная ~): Девочка читает. → Девочка читает? C) *Felkiáltó* ~ ($T!$; восклицательная ~): Девочка читает. → Девочка читает! D) *Felszólító* ~ ($T_{побуд}$; побудительная ~): Девочка читает. → Пусть девочка читает! E) *Szenvedő* ~ (T_{pass} ; страдательная ~): Девочка читает газету. → Газета читается девочкой. F) ~ *névmás cseréjével* (T_{pronom} ; замена местоимением): Девочка читает. → Она читает. G) *Személytelen* ~ (T_{impers} ; безличная ~): Волна унесла лодку. → Волной унесло лодку. II. *Beékelődő* ~ (еклиничающая ~): a mondatot szó szerkezetté változtatja, az állítmányiságát megszünteti, így az egy másik mondatba beilleszthető [($S_1 + S_2$) → S_3 ; ($S_3 \rightarrow NP$]

A tőszámnév ragozása

Eset	2	3	4	5
A.	два, две	три	четыре	пять
T.	два, две двух	три трёх	четыре четырёх	пять
B.	двух	трёх	четырёх	пяти
R.	двум	трём	четырёх	пяти
Eszk.	двумя	тремя	четырьмя	пятью
Elj.	двух	трёх	четырёх	пяти

Eset	40	50-80	90
A.	сорок	пятьдесят	девяносто
T.	сорок	пятьдесят	девяносто
B.	сорока	пятидесяти	девяноста
R.	сорока	пятидесяти	девяноста
Eszk.	сорока	пятьюдесятью	девяноста
Elj.	(о) сорока	пятидесяти	девяноста

Eset	100	200	300	500
A.	сто	двести	триста	пятьсот
T.	сто	двести	триста	пятьсот
B.	ста	двухсот	трёхсот	пятисот
R.	ста	двумстам	трёмстам	пятистам
Eszk.	ста	двумястами	тремястами	пятьюстами
Elj.	(о) ста	двухстах	трёхстах	пятистах

+ VP]]. a) Tulajdonképpeni depredikatíváció (собственно депредикативация): Река широка → ...широкая река...; b) Kontamináció (контаминация): Девочка читает газету. → Читая газету, девочка...; c) Főnévvé válás субстантивация): Хор поёт. → ...пение хора...; III. Egyesítő ~ (объединяющая ~): két kiinduló mondatból egy összetett mondatot alkotnak [(S₃ → (NP₁+VP₁)]

+ (NP₂+VP₂): Вот дом. Я живу в доме. → Вот дом, в котором я живу. 2. a grammatikában és a nyelvoktatásban általában egy-egy mondat milyen jellegű átalakítását jelenti, jelentésének megváltoztatásával v. anélkül.

transzkripció: ⇒ átírás

transzliteráció: ⇒ átírás

transzítív ige: ⇒ tárgyias ige

tremulánsok: ⇒ pergőhangok

tudományos stílus, научный стиль: az ⇒ **irodalmi nyelvi** ⇒ **stílusrétegek** egyik változata; az ⇒ **írott nyelvi stílusokhoz** tartozik, nyelvi rendszere igazodik a tudomány céljához; az elvont gondolkodás, a leírás pontossága és logikája, az értelmi kifejezőmód jellemzi. Egyértelmű terminológiát használ, a ⇒ **neologizmusokat** általában szükségből alkalmazza. SAJÁTÓSÁGAI: A) **nominális jelleg** (igei-névszói szerkezetek deszematizált igével): производить анализ, вступить в противоречие, находиться в зависимости, обнаруживать сходство, найти выражение; B) a **személyes névmásoknak** és az ige személyragozott alakjainak általánosító, **elvont jelentésük** van: В разговорной речи мы наблюдаем тенденцию к вынесению наиболее информативно значимых слов в начало высказывания; C) **többszörös birtokviszony:** разработка методов повышения эффективности общественного производства; D) sajátos **előljárószók:** в виде чего-л., во время чего-л., ради чего-л., вследствие чего-л., ввиду чего-л., при наличии чего-л., при отсутствии чего-л., в ходе чего-л., по мере чего-л. E) **szenvedő szerkezet** (⇒ **igefaj**): Пока описаны в виде структурных схем лишь простые предложения. Применительно к сложному предложению составление списка структурных схем **выдвигается** как очередная задача; F) az **összetett névszói** ⇒ **állítmány** gyakrabban fordul elő, mint az igei: Формальными **средствами** организации высказывания на уровне актуального членения **служат** порядок слов и интонация; G) sajátos ⇒ **kötőszók:** вместо того чтобы, ввиду того что, благодаря тому что, вследствие того что, после того как, несмотря на то что, в то время как; H) ⇒ **közbevetett szó(szerkezet)ek:** разумеется, положим, на наш взгляд, надо полагать, должно быть; I) ⇒ **határozói igeneves szerkezetek** és ⇒ **melléknévi igeneves szerkezetek:** Такой программы съезд не выдвинул, обойдя молчанием коренные проблемы, стоящие перед страной.

tulajdonnév: ⇒ főnév

túlzás: ⇒ szókép

túlzófok: ⇒ melléknév fokozása

tükörszó, tükörkifejezés, kalk, calque [fr. calque < lat. calx 'lábsarok' (пюма)], кáлькa: idegen szavak szóelemenkénti lefordításából származó képzett v. összetett szó(kapcsolat): ang. skyscraper, or. небоскрéб, magy. felhőkarcoló; fr. impression, or. впечатление, magy. benyomás; fr. presence d' esprit, or. присутствие духа, magy. lélekjelenlét; fr. Il n'est pas dans son assiette, or. Он не в своей тарелке. Vö. még: дом совета -- tanácsháza, целый ряд вопросов -- kérdések egész sora, узкое сечение -- szűk keresztmetszet ('fogyatékoság', 'gátló körülmény'), горячий привет -- forró üdvözlét stb.

tükörkifejezés: ⇒ tükörszó

U, Ú

Újgrammatikusok, младограмматики, неограмматики [gör. neos 'új' + grammatikos 'nyelvtudás']: a lipcsei egyetemen kialakult, a ⇒ *történeti nyelvészetnek továbbfejlesztett irányzatához* tartozó nyelvészek -- pl. A. Leskien (1840-1916), H. Paul (1846-1921) --, akik 1870-90 között igen erőteljesen léptek fel a *nyelv vizsgálati módszerének egzaktabbá tétele* érdekében. Felfogásuk szerint, a *történeti módszer* az egyedüli és lehetséges vizsgálati mód a természettudományos értelemben vett nyelvnek mint élő organizmusnak a megismerésére. A beszédtevékenység alapját -- elsősorban W. Wundt (1832-1902) nyelvész-pszichológus hatására -- *képzetek* együttesének, *belső nyelvnek* fogták fel, és a beszélő lelkében végbemenő *pszichikai folyamatokra* vezették vissza. Hirdették a *hangváltozások kivételnélküliségét* (vmely nyelvben, vmilyen időben mindig érvényesülnek, mint a természeti törvények). Az ~ *érdemei*: a) az élő, a *beszélt nyelvre* irányították a figyelmet, b) megkezdték a *nyelvjárások* tudományos gyűjtését, c) fellendítették a *mondattan*, a *szójelentéstan*, a *szóképzéstan* fejlődését.

univerzálék [lat. universalis 'általános'], универсалии: az ⇒ *általános nyelvészet* vizsgálódásainak célja és eredménye; a nyelvnek olyan sajátosságai, elemek és struktúrák, amelyek minden nyelvben fellelhetők. Ilyen elemek, pl., az ige, a főnév, az egyes és többes szám; a struktúrák közül a mondat, amelyben megtalálható a téma-réma tagolódás és a mondatrészek.

utalószó, rámutatószó: 1. *относительное слово, указательное слово*: az *alárendelt mondatban* a főrésznek mutató névmással v. határozószóval kifejezett olyan mondatrésze, amely jelzi a mellékrész minőségét (jelzői, határozói stb.), vagyis mintegy jelképesen tölti be a főrészben a hiányzó, ill. a mellékrészben kifejtett mondatrész szerepét: Я живу в том доме, что напротив вас. Сейчас мы подходим к такому человеку, которого ты нигде не встречал. 2. Az (összetett) mondatban és a ⇒ *szövegben* megvalósuló *kohézió*nak, vagyis a grammatikai összetartó erőnek, a *referencia* ([lat. referre 'vonatkoztat', референция]) eszközeivel kifejtett rendszere, amelynek elemei már ismert szóra, szószerkezetre v. egész mondatra hátra, ill. előre utalnak. A) Az *anafóra* ([gör. anaphora 'visszautalás', анафора) visszautaló: Пётр ненавидит Ивана. Я тоже. Ezt a funkciót a *котормый, кто, что* ⇒ *kötőszó szerepű szó* is betöltheti. B) A *katafora* ([gör. kata 'le', катафора) előre utal: Я начал с того, что рассказал правду. Вот что

я сказал ему: "Это не правда! Это ложь!" C) A *deixis* ([gör. *deixis* 'mutatás'], *δείκτικα*) mindig a jelenre, a beszédhelyzetre mutat rá: Иди сюда. Сейчас мы поиграем. D) A *pronominalizáció* [lat. *pronomen* 'névmás' + *-isatio* 'vmivé való tétel'] v. *névmásítás* (*прономинализация*) lényegében az *anafora* egyik esete, amikor az ~ szerepét milyen névmás tölti be: Катя купила красное платье. Я хочу тоже такое. Иван полюбил Наташу. Он женился на ней. E) *Szóismétléssel* (*лексический повтор*) történő visszautalás: Мария пришла к бабушке и рассказала ей о болезни мамы. Болезнь не страшная, наверно, она быстро выздоровеет. F) *Törléssel* (*замена нулем*) való visszautalás (Ø): Мой друг высокого роста, Ø симпатичный, Ø работает много, Ø изучает английский язык и язык эсперанто.

utóidejűség: ⇒ különböző idejűség

utónév, keresztnév, *имя:* a ⇒ *személynevek* egyik fajtája; egyazon család tagjainak egyéni megkülönböztetésére szolgáló név. A magyarban a családnév után áll (innen az ~ elnevezés), más nyelvekben, így az oroszban, általában megelőzi azt. Gyakoribb női ~ek: Александра, Валентина, Варвара, Вера, Елена, Ирина, Клара, Лариса, Лидия, Людмила, Мария, Надежда, Ольга, Светлана, Тамара, Эмма stb. Férfi ~ek: Александр, Алексей, Андрей, Виктор, Владимир, Дмитрий, Иван, Игорь, Олег, Пётр, Роберт, Сергей, Фёдор, Юрий stb. Az ~ek többségéből ⇒ *becenevek* képezhetők. Ugyanúgy ragoznak, mint az azonos végződésű (him- v. nőnemű) köznevek.

utónév ragozása: ⇒ *személynevek* ragozása

uzuális [⇒ *úzus*], *узуальный:* az általános, normatív nyelvhasználatnak, ~szokásnak megfelelő.

úzus [lat. *usus* 'használat'], nyelvszokás, *у́зус:* 1. a szavak és a kifejezések megválasztásának, s e válogatás szabályainak olyan hatásmechanismusa, amely az irodalmi nyelv, a nyelvhasználati szokás szempontjából szemantikailag és stilisztikailag helyes, elfogadott szó szerkezeteket, mondatokat hoz létre. Az ~ megsértése ⇒ *megközelítő helyességet* von maga után. 2. a szavaknak és kifejezéseknek az *alapjelentésükkel* ellentétben használata, amelyet az egyéni ízlés és a sajátos szövegkörnyezet befolyásol, ill. határoz meg. A szépirodalmi és publicisztikai stílusra különösen jellemző: воздушные автобусы ('самолёты'); Эй, музыканты играйте, я желаю вас слушать (Чехов) ('очень хочу вас слушать').

V

valencia [lat. *valere* 'erővel bír'], *валентность:* 1. vmely önálló jelentésű szónak az a ⇒ *kapcsolódási képessége*, hogy más, tőle függő szavakkal bővíthessen. Ezt a tulajdonságát (potenciáját) belső, formális, szemantikai és szófaji jegyei határozzák meg (⇒ *vonzat*); 2. a

mondatot megszerző, irányító elemnek -- legtöbbször az igének -- az a képessége, hogy a ⇒ **szituációt** tükrözve, az összes lehetséges szintaktikai pozícióit (alany, tárgy, határozó, ill. másodlagos szinten -- jelző) kitölthesse, s így érzelmileg és kommunikatív szempontból korrekt, teljes információt közölhessen. Pl. Пётр ← спит. Мама ← читает ⇒ книгу. Мама ← читает ⇒ в комнате.

vándorszavak: ⇒ nemzetközi szavak

variánsok [lat. varians (variantis) 'változó'], варианты (языковые): vmely nyelvi elem formájának megváltozása. 1. A szó~ (~ *слова*) egy és ugyanazon szó olyan formaváltozatai, amelyek megőrzik morfológiai, szóképzési szerkezetüket, lexikai és grammatikai jelentésüket, de fonetikailag v. ⇒ szóalakképzésben különböznek. A) **Hangsúlybeli** ~ (акцентные ~): творог -- твóрог, пéтля -- петл́я, ржавéть -- ржаветь, искри́ться -- искри́ться. B) **Orfoépiái** ~ (орфоэпические ~): [т'е]мп -- [те]мп, ти[х]я -- ти[х'и]я, було[ч'н]ая -- було[шн]ая (⇒ kiejtési norma). C) **Fonematikus** ~ (фонематические ~): галóша -- кало́ша, нуль -- ноль, манёвр -- мане́вр. D) **Morfológiai** ~ (морфологические ~): спа́зма -- спазм, кофе (hn. és sn.), топо́ли -- тополя́. 2. **Szó szerkezeti** ~ ~ *словосочетания*) esetén a ⇒ **függőszó** nyelvtani alakja különböző lehet: ждать поезд(а), искать выход(а), контроль за выполнением (над выполнением), несколько человек пришло (пришли). A ~ bizonyos esetekben eltűnnek v. egységesülésük figyelhető meg (⇒ **részbirtokos eset**), máskor stilsztikailag fontos szerepet játszanak (спа́зма [köznyelvi], спазм [szaknyelvi]; абрикóс [köznyelvi], абрикóса [vulgáris]).

végződés: ⇒ szóelem

vessző: ⇒ központosítás

vezetéknév: ⇒ családnév

viszonyított idő: ⇒ idő

visszaható igék, возвратные глаголы: az igéknek a **-ся** (**-сь**) posztfixummal (⇒ **szóelem**) alkotott formái, kivéve a szenvedő ⇒ **igefajhoz** tartozókat, vagyis azokat, amelyeket passzív szerkezetben használunk. A ~ mind cselekvő, ⇒ **tárgyatlan igék**. LEXIKAI JELENTÉSÜK SZERINTI CSOPORTJAI: A) **Valódi** ~ (собственно~): a cselekvés a végrehajtójára irányul, az alany és a tárgy ugyanaz a személy: мыться (ti. 'myть себя'), умываться, одеваться, прятаться. B) **Kölcsönös** ~ (взаимно~): a cselekvést két v. több személy hajtja végre, s egyidejűleg betölti az alany és a tárgy szerepét: советоваться, целоваться, встречаться, ссориться. C) **Tárgy nélküli** v. **minőséget jelölő** ~ (безобъектно~): az alany állandó, jellemző tulajdonságát jelöli: Собака кусаётся. Крапива жётся. Стекло бьётся. D) **Általános** ~ (обще~): magában az alanyban végbemenő lelki v. fizikai állapotra, változásra utalnak: сердиться, стремиться, восхищаться, любоваться. E) **Közvetett** ~ (косвенно~): olyan cselekvést jelölnek, amelyet az alany a saját maga érdekében hajt végre: построиться 'házat épít magának', прибраться 'rendbe tesz vmit', запастись 'ellátja magát'. F) **Személytelen** ~ (⇒ **személytelen ige**): хочется, смеркается, даётся. A ложиться, сидиться, становиться ~ не ~kel alkotnak ⇒ **szemléletpárt** (лечь, сесть, стать). Néhány igének nincs **-ся** (**-сь**) nélküli alakja: бояться, сомневаться, смеяться, нравиться, надеяться, гордиться, лениться, стараться stb.

visszaható névmás, возвратное местоимение: a ⇒ **névmás** lexikai-grammatikai csoportosításában a ~ (**себя**) rámutat a szóbanforgó személyre, és sajátos módon, visszautal rá, vagyis egyúttal azt is kifejezi, hogy a szubjektum cselekvése önmagára irányul, önmagával van kapcsolatban: Он чувствует себя хорошо. Nyomósításra a сам ⇒ **jelzői névmást** használjuk: он сам 'ő maga', себя самого 'saját magát'. Egyetlen alakjával bármelyik nemre, személyre és számra vonatkozhat. Nincs

alanyesete, mert a mondatban csak *egyenes* v. *függő* ⇒ tárgyként szerepelhet: Я вижу себя в зеркале. Ты не думай только о себе! A ~ előljárószó nélküli részes esete a mondatban *módosítószó*ként szerepelhet: Кругом шум, а он сидит себе и читает. 'Köröskörül lárma, de ő csak ül és olvas'.

visszaható névmás ragozása, склонение возвратного местоимения: a ⇒ visszaható névmás eset szerinti ⇒ *paradigmatikus alakjai* (vö. 38. tábl.). A собой alak a népnyelvben és a költői nyelvben használatos.

38. tábl.

A visszaható névmás ragozása

A.	--
T.	себя
B.	себя
R.	себе
Eszk.	собой (собом)
Elj.	(о) себе

vokalizmus [lat. vocalis 'magánhangzó'], вокализм: a ⇒ *magánhangzó* ⇒ *fonémák* összessége, rendszere, beleértve azt a tulajdonságukat is, hogy ⇒ *szótagokat* alkothatnak. (⇒ *konzonantizmus*)

vonatkozó melléknév: ⇒ *melléknév*

vonatkozó névmás, относительные местоимения: a ⇒ *névmás* lexikai-grammatikai csoportosításában a ~ személyekre, élőlényekre, élettelen dolgokra, fogalmakra, ezek tulajdonságára és mennyiségére utaló szó. Alakja azonos a ⇒ *kérdő névmásokéval*. Az alárendelt összetett mondatban ⇒ *kötőszó szerepű* szóként a főrészt a mellékrésszel köti össze úgy, hogy egyúttal mondatrészként is szerepel: Знаете, каким он парнем был! Надо ещё узнать, чи это вещи. Из всех, кого я знаю, кого я уважаю, никто не относится ко мне с такой враждебностью...

vonatkozó névmás ragozása: ⇒ *kérdő névmás ragozása*

vonzat, управление: az alárendelő ⇒ *szó szerkezetben* a ⇒ *függőszó* esetének megválasztása, amelyet a ⇒ *főszónak* nem az adott grammatikai formája (szóalakja), hanem ⇒ *lexémabeli tulajdonsága* dönt el; a helyes ~ használatához ismerni kell a főszó lexikai-grammatikai jelentését. Formailag a ~ lehet előljárószó nélküli és előljárószavas. A) *Erős* ~ (сильное ~) esetén a főszó lexikai-grammatikai tulajdonságai szükségessé teszik egy olyan függőszó használatát, amely meghatározott jelentéstartalommal rendelkezik: erős ~uk van, pl., a ⇒ *tárgyas igéknek*, ill. más szófajú szavaknak (lehet kettős erős ~uk is): писать письмо (брату), говорить (ему) правду; добиваться успехов, заниматься делом, открытие школы, наедине с тобой. B) *Gyenge* ~a (слабое ~) akkor van a főszónak, ha a függőszó kitétele nem feltétlenül szükségeszerű: писать в школе, писать украдкой от товарища, петь в пять часов. (A leggyakoribb orosz és magyar igék eltérő vonzatait a 39. tábl. szemlélteti.) Néhány

orosz és magyar melléknév eltérő ~a: аналогичный чему-л. hasonló vmihez, бедный чем-л. szegény vmiben, безопасный для кого/чего-л. veszélytelen vkire/vmire, богатый чем-л. gazdag vmiben, вредный для кого/чего-л. veszélyes vkire/vmire, ártalmas vkinek/vminek, гордый кем/чем-л. büszke vkire/vmire, довольный кем/чем-л. elégedett vkivel/vmivel, достойный чего-л. méltó vmire, знаменитый чем-л. híres vmiről, обильный чем-л. gazdag vmiben, опасный для кого/чего-л. veszélyes vkire/vmire, параллельный чему-л. párhuzamos vmivel, перпендикулярный к чему-л. merőleges vmire, подобный чему-л. hasonló vmihez, полезный (кому-л.) для кого/чего-л. hasznos (vkinek) vmire, полный кого/чего-л. tele (van) vmivel, telve (van) vkivel, пропорциональный чему-л. arányos vmivel, равноценный кому/чему-л. egyenrangú vkivel/vmivel, равный кому/чему-л. egyenlő vkivel/vmivel, сходный с кем/чем-л. hasonló ykihez/vmihez, характерный для кого/чего-л. jellemző vkire/vmire, чувствительный к чему-л. érzékeny vmire, чуждый чего-л. mentes vmitől, idegen vmitől.

vulgáris szavak: ⇒ stilisztikailag árnyalt szavak

Z

zalog: ⇒ igefej

zárhangok, explozívák [lat. explosivus 'robbanó'], смычные согласные:
 a ⇒ фонемák olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyek képzésekor a toldalékcső vmely szervpárja szorosan összetapadva zárt alkot, és az artikulációs levegő áramlását megakadályozza. A kétzárú v. felpattanó ~at (смычно-взрывные) az jellemzi, hogy (az ínycsap, ill. az inyvitörta és a garatfal zárja miatt) a szájüregbe tóduló levegő csak a szájüregbeli zár felpattanásával távozhat. Képzésmozzanatai: a) a zár alkotása, b) tartama (a hangoztatás szünete), c) felpattanás. Zár képződhet a következő beszédszervek között: 1. a két ajak (зубно-зубные): [б, б', п, п']; 2. a felső fogsor és a nyelv elülső része között (зубные): [т, т', л, л']; 3. a nyelv hátulsó része és a lágyszájpadlás között (заднеязычные): [к, к', г, г']. Az egyzárú ~ képzésekor a zár nem oldódik fel, ezért a levegő csak az orrüregben keresztül távozhat (носовые, смычно-проходные): [м, м', н, н'].
 4. ⇒ affrikáták

zárójel: ⇒ központosítás

zár-réshangok: ⇒ affrikáták

zárt szerkezet: ⇒ összetett mondat

zárt szótag: ⇒ szótag

zéró morféma: ⇒ szóelem

zoonímia: ⇒ névtan

zöngésedés: ⇒ hasonulás

zöngés mássalhangzók, звóнные согласные: a ⇒ fonémáknak olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyek képzésekor a hangszalagok rezegnek, a gégefőben zöngé keletkezik, majd a szájüregben képződött akadályok hatására módosul, zörejjel egészül ki: [б, б', д, д', г, г', в, в', з, з', ж, ж:']. (⇒ zöngétlen mássalhangzók, zörejhangok)

zöngétlenedés: ⇒ hasonulás

zöngétlen mássalhangzók, звóнные согласные: a ⇒ fonémáknak olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyek képzésekor a gégefőben nem alakul ki zöngé, vagyis a hangszalagok nem rezegnek, és a szájüregben képződött akadályok hatására zörej keletkezik: [т, т', п, п', к, к', ф, ф', ш, ш:'], [х, х', ц, ц']. (⇒ zöngés mássalhangzók, zörejhangok)

zörejhangok, шумные согласные: a ⇒ mássalhangzó ⇒ fonémáknak olyan hangtestet öltött ⇒ beszédhangjai, amelyek képzésekor az artikulációs levegő a gégefőben a hangszalagok rezgését (zöngé) idézi elő v. anélkül halad rajtuk keresztül, s a szájüregben, különböző akadályokba ütközve, módosul úgy, hogy a keletkezett mássalhangzókat összességében a zörej jellemzi (ellentéte a ⇒ szonorikus mássalhangzók). A ~ lehetnek:
a) ⇒ zöngés mássalhangzók, b) ⇒ zöngétlen mássalhangzók.

Zs

zsargon: ⇒ csoportnyelvek

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	oroszl	magyar	
аккомпанировать	кому на чём	vkit vmin	kísér
аплодировать	кому/чему	vkinek/vminek vkit/vmit	tapsol, megtapsol
базировать(ся)	на чём	vkire/vmire	épít, alapoz, támaszkodik
беречься	кого/чего	vkire/vmire	figyel, vigyáz, ügyel
беспокоиться	о ком/о чём за кого/за что из-за кого/ из-за чего	vki/vmi miatt vkiért/vmiért vki/vmi miatt	aggódik, nyugtalanodik
бить	кого/что по кому/ по чему чем	vkit/vmit vkire/vmire vmivel	üt, ver
биться	с кем/с чем обо что чем над чем	vkivel/vmivel vminek vmivel vmivel	harcol (neki)ütközik vesződik
благодарить (по~)	кого за что	vkinek vmit	megköszön
блестеть/блеснуть	чем	vmitől	csillog, ragyog
болеть	чем за кого/за что	- vmiben vkinek/vminek	beteg (mn.), szenved, megbetegszik szurkol
бояться	кого/чего за кого/за что	vkitől/vmitől vkit/vmit	fél, tart félт
браться/взяться	за что	vmihez	hozzálát, hozzáfog
верить	в кого/во что кому/чему	vkiben/vmiben vkinek/vminek	hisz
владеть	чем	vmit	birtokol; tud
восхищаться восхититься	кем/чем	vkiért/vmiért	lelkesedik, rajong
вспоминать/ вспомнить	кого/что о ком/о чём	vkire/vmire	(vissza)emlékezik, (vissza)gondol
встречать/ встретить	кого/что	vkivel/vmivel vkit/vmit	találkozik fogad
выговаривать/ выговорить	кому за что	vkit vmiért	megszid

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	orosz	magyar	
гордиться	кем/чем	vkire/vmire vkivel/vmivel	büszke (mn.) büszkélkedik
готовиться	к чему по чему	vmire vmiből	készül
гнаться	за кем/за чем	vkit/vmit	üldöz
грозить	кому/чему	vkit/vmit	(meg)fenyegет
держаться	за что/за кого	vmibe/vkibe	kapaszkodik
дирижировать	чем	vmit	vezényel
добиваться/ добиться	чего	vmit	elér
доверять/ доверить	что кому кому что	vmit vkire vkit vmivel	rábíz megbíz
договариваться/ договориться	с кем/с чем с чем	vkivel/vmivel vmiben	egyetért megegyezik
достигать/ достигнуть, достичь	чего	vmit	elér
думать	о ком/о чём над чем	vkire/vmire vmin	gondol gondolkodik
дышать	чем	vmit vmit vmitől	(be)lélegzik lehel liheg
ехать	на чём по чему чем	vmin vmivel	utazik
жаждать	чего	vmire	vágyik
жалеть (по~)	кого/чего о ком/о чём	vkit/vmit	szán, sajnál
ждать	кого/чего	vkit/vmit vkire/vmire	vár
желать	кому чего	vkinek vmit	kíván
жениться	на ком	vkit -	feleségül vesz megnősül
жертвовать	кем/чем для кого/ для чего ради кого/ ради чего	vkit/vmit vkiért/vmiért	 (fel)áldoz
заботиться	о ком/о чём	vkiről/vmiről vkivel/vmivel vki/vmi miatt	gondoskodik törődik aggódik
заболевать/ заболеть	чем	vmiben	megbetegszik

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	orosz	magyar	
заведовать	чем	vmit	vezet, irányít
завидовать	кому/чему	vkit/vmit	irigyel
заниматься	с кем чем	vkivel vmivel, vmit	foglalkozik foglalkozik, tanul
заслуживать/ заслужить	чего	vmit	kiérdemel
звать	чем	vminek	hív, nevez
звонить (по~)	кому	vkit vkinek	felhív telefonál
здороваться (по~)	с кем/с чем	vkinek vkit	köszön köszönt, üdvözl
играть	во что на чём с кем кого/что кому	- (vmin) vkivel vkit/vmit vkinek	(в шахматы - sakkozik) játszik
избегать/ избежать	кого/чего	vkit/vmit	elkerül
издеваться	над кем/над чем	vkín/vmin vkit/vmit	gúnyolódik (ki)csúfol
изменять/ изменить	что кому/чему	vmit vkit/vmit	megváltoztat elárul, megcsal
интересоваться	кем/чем	vkit vki/vmi	érdekel
искать	кого/что чего	vkit/vmit vmit	keres
касаться/ коснуться	кого/чего	vkit/vmit	érint, említ
клеветать (на~)	на кого/на что	vkit/vmit	(meg)rágalmaz
лаять	на кого/на что	vkit/vmit	(meg)ugat
лечиться	от чего у кого чем	vmire vkivel vmivel	kezelik kezeltet kezel
лишать/ лишить	кого/что кого/чего	vkit/vmit vkitől/vmitől	megfoszt
лишаться лишиться	чего	vkit vmitől	megfoszt
любоваться	кем/чем на кого/на что	vkiben/vmiben	gyönyörködik
меняться (об~, по~)	чем с кем	vmit vkivel	cserél
мешать (по~)	кому/чему в чём чем	vkit/vmit vmiben vmivel	zavar

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	orosz	magyar	
мстить (ото~)	за кого/за что за кого/за что кому/чему	vkit/vmit vkiért/vmiért vkin/vmin	megbosszul bosszút áll
надеяться	на что на кого/на что	vmit vkiben/vmiben	remél reménykedik, bízik
надоедать/ надоест	кому кому что	vkit vki vmit	untat (meg)un
наезжать/ наехать	на кого/на что	vkire/vmire vkit/vmit	rátalál, rábukkan elgázol, elüt
назначать/ назначить	что кого кем на что	vmit vkit vminek vmire/vmibe	megjelöl, kijelöl, kitűz kinevez
называть/ назвать	кого/что кем/чем	vkit/vmit vkinek/vminek	hív, nevez
называться	кем/чем	vkinek/vminek	hívják, nevezik
нападать/ напасть	на кого/на что	vkire/vmire vkit/vmit	rátámad megtámad
напоминать/ напомнить	кому о чём	vkit vmire	emlékeztet
наслаждаться	кем/чем	vkit/vmit vkiben/vmiben	élvez gyönyörködik
настаивать/ настоять	на чём	vmi mellett vmihez	kitart ragaszkodik
начинать/ начать	что чем с кого/с чего	vmit vmivel vkiel/vmivel	(el)kezd
недоставать/ недостать	кого/чего	(vmi) vmiből	hiányzik nincs elég
обращаться/ обратиться	к кому за чем	vkihez vmiért	fordul
обучать/ обучить	кого чему	vkit vmire	oktat, képez
опаздывать/ опоздать	на что с чем	vmit vmivel	lekésik, elmulaszt elkésik
отказывать/ отказать	кому в чём	vkinek vmit	elutasít, megtagad
отказываться/ отказаться	от чего	vmit	elutasít, megtagad
охотиться	за кем/за чем	vkire/vmire	vadászik
пахнуть	чем	(vmi)	illatozik, érződik
писать (на~)	что чем в чём на чём кому	vmit vmivel vmibe vmire vkinek	ír

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	orosz	magyar	
плакать	от чего о ком/о чём	vmitől vkit/vmit	sír (meg)sírat, elsírat
подражать	кому/чему в чём	vkit/vmit vmiben	utánoz
поздравлять/ поздравить	кого/чего с чем чем кого с чем	vkit/vmit vmi alkalmából vmivel vkinek vmihez	üdvözl, felköszönt gratulál
пользоваться	чем	vmit	(fel)használ, alkalmaz
помнить	кого/что о ком/о чём	vkire/vmire vkire/vmire	emlékszik gondol
поручать/ поручить	кому что	vkit vmivel	megbíz
править	чем	vmit	vezet
превращаться/ превратиться	в кого/во что	vkivé/vmivé	változik, válik
предпочитать/ предпочесть	кого/что кому/чему	vkit/vmit vkinél/vminél	előnyben részesít jobban szeret
предстоять	кому	vkire vki előtt	vár áll
предшествовать	кому/чему	vkit/vmit	megelőz
пренебрегать/ пренебречь	кем/чем	vkit/vmit	megvet, lenéz
преподавать	кому что	vkinek vmit	tanít
препятствовать	кому/чему в чём	vkit/vmit vmiben	akadályoz
признаваться/ признаться	в чём	vmit	beismer
принадлежать	кому/чему к кому/к чему	vkinek/vminek vkihez/vmihez	a tulajdona (fn.) tartozik
приниматься/ приняться	за что за кого	vmit vmihez vkit	elkezd hozzáfog rácba szed
присудать/ присудить	к чему	vmire	ítél
прощаться/ (по~) проститься	с кем/с чем	vkitől/vmitől	(el)búcsúzik
разводиться/ развестись	с кем	vkitől	(el)válik
расходиться/ разойтись	с кем	vkitől	elválik
рисковать/ риснуть	чем	vmit	kockáztat
ревновать (при~)	кого к кому	vkit vmitől	félt

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	orosz	magyar	
руководить	кем/чем	vkit/vmit	vezet, irányít
свататься	к кому за кого	vkit	feleségül kér
симпатизировать	кому/чему	vkivel/vmivel	szimpatizál
скучать	по ком/по чём	vki után vkit/vmit	vágyódik hiányol
следить	за кем/за чем	vkit/vmit	követ, figyelemmel kísér
следовать	за кем/за чем кому/чему из чего	vkire/vmire vkit/vmit vkit/vmit vmiben vmiből	vigyáz, felügyel követ következik
служить	кому/чему для чего чем	vkit/vmit vmire vmiként	szolgál
слушаться (по~)	кого/чего	vkinek/vminek vkire/vmire	engedelmeskedik, szót fogad, hallgat
смеяться	над кем/над чем от чего	vkin/vmin vmitől	nevet
смотреть (по~)	на кого	vkit vkire	megnéz ránéz
содействовать	кому/чему в чём	vmit vmivel	elősegít, előmozdít
сообщать/ сообщить	кому что кому о ком/о чём	vkinek vmit vkivel vmit	átad közöl
способствовать	кому/чему в чём	vmihez vmivel	hozzájárul
спрашивать/ спросить	кого/что у кого/у чего чего о чём	vkit/vmit vkitől vmit vmiről	kérdez
страдать (по~)	чем от чего	vmiben vmitől	szenved
стучать(ся)	во что	vmin	kopog
требовать (по~)	что чего от кого/от чего	vmit vmit vkitől/vmitől	követel, kíván, kér
тосковать	по кому/по чему	vki/vmi után vmire	vágyakozik
увлекаться/ увлечься	кем/чем	vkifez/vmifez vkiért/vmiért	vonzódik lelkesedik
угрожать/ угрозить	кому/чему	vkit/vmit	(meg)fenyeget

Orosz ige	Vonzat		Magyar ige
	orosz	magyar	
ударять/ ударить	кого чем во что по чему	vkit vmivel vmit vmit vmire	üt, ver
ударяться/ удариться	обо что во что	vmiben vmihez vminek	megüti (magát) ütődik, ütközik
удивляться/ удивиться	кому/чему	vkin/vmin	csodálkozik
управлять	кем/чем	vkit/vmit	irányít, vezet
упрекать/ упрекнуть	кого в чём за что	vkinek vmiért	szemrehányást tesz
ухаживать	за кем/за чем	vkit/vmit vkinek	gondoz, ápol udvarol
участвовать	в чём	vmiben vmin	részt vesz
учить	кого чему что	vkit vmire vmit	tanít tanul
учиться	чему по чему	vmit vmiből	tanul
хватать/ хватить	кого/чего кому/чему на что	vmiből vkinek/vminek vmire	elég (fn., mn.) futja, elég (fn., mn.)
хлопать (по~)	кому	vkit vkinek	(meg)tapsol tapsol
хотеть	чего кого/что	vmit vkit/vmit	akar akar, kíván

Orosz terminológiai szójegyzék és magyar szócikkutalás

A

абзац: ⇒ *bekezdés*
 агент: ⇒ *ágens*
 агент: ⇒ *ágens*
 адвербиализация: ⇒ *szófaji átcsapás*
 адъективация: ⇒ *szófaji átcsapás*
 аканье: ⇒ *a-zás*
 аккомодация: ⇒ *igazodás*
 актант: ⇒ *aktáns*
 активный действующий орган: ⇒ *mássalhangzó*
 акт речи: ⇒ *beszédaktus*
 актуальное членение предложения: ⇒ *szórend*
 акцент: ⇒ *akcentus, hangsúly*
 акцентология: ⇒ *akcentológia*
 алгоритм: ⇒ *algoritmus*
 аллитерация: ⇒ *alliteráció*
 алломорф(a): ⇒ *szóelem*
 анаграмма: ⇒ *anagramma*
 аналитическая форма: ⇒ *analitikus forma*
 аналогия: ⇒ *analógia*
 анафора: ⇒ *utalószó*
 анахронизм: ⇒ *anakronizmus*
 антонимия: ⇒ *antonímia*
 антонимы: ⇒ *antonima*
 антономазия: ⇒ *antonomázia*
 аорист: ⇒ *aorisztosz*
 апостроф: ⇒ *aposztróf*
 арго: ⇒ *argó*
 ареальное языкознание: ⇒ *areális nyelvészet*
 артикуляционная база: ⇒ *artikulációs bázis*
 артикуляция: ⇒ *artikuláció*
 архаизм: ⇒ *régies szavak*
 аспект: ⇒ *igeszemlélet*
 аспектолог: ⇒ *aspektológus*
 аспектология: ⇒ *aspektológia*
 аспектуальность: ⇒ *aspektualitás*
 ассимиляция: ⇒ *hasonulás*
 атематические глаголы: ⇒ *atematikus igék*
 аффикс: ⇒ *szóelem*
 аффиксоид: ⇒ *affixoid*
 аффрикаты: ⇒ *affrikáták*

Б

беглые гласные: ⇒ *futóhangok*
 безличное предложение: ⇒ *egyfőrészes mondat*
 безличный глагол: ⇒ *személytelen ige*
 безэквивалентная лексика: ⇒ *ekvivalens nélküli szavak*
 бессоюзное сложное предложение: ⇒ *kötőszó nélküli összetett mondat*
 билабиальный: ⇒ *bilabiális*
 билатеральные согласные: ⇒ *oldalsó hangok*
 билингвизм: ⇒ *bilingvizmus*
 билингвистический: ⇒ *bilingvis*
 боковые согласные: ⇒ *oldalsó hangok*
 будущее время: ⇒ *idő*
 будущее второе: ⇒ *futurum exactum*
 буква: ⇒ *betű*

В

валентность: ⇒ *valencia*
 варваризм: ⇒ *barbarizmus*
 варианты языковые: ⇒ *variánsok*
 вводное предложение: ⇒ *közbevetett mondat, szerveitlen mondattagok*
 вводное словосочетание: ⇒ *közbevetett (szó)szerkezet*
 венгеризм: ⇒ *hungarizmus*
 видовые пары: ⇒ *szemléletpár*
 виды глагола: ⇒ *igeszemlélet*
 винительный падеж: ⇒ *tárgyeset*
 внутренняя флексия: ⇒ *szóelem*
 возвратное местоимение: ⇒ *visszaható névmás*
 возвратные глаголы: ⇒ *visszaható igék*
 вокализм: ⇒ *vokalizmus*
 вокатив: ⇒ *megszólító eset*
 вопросительное местоимение: ⇒ *kérdő névmás*
 восходящая звучность: ⇒ *emelkedő hangzósság*
 время: ⇒ *idő*
 вспомогательные глаголы: ⇒ *segédigék*

вставная конструкция:

⇒ *jelentésbővítő közbevetett szerkezet, szeretlen mondattagok*
вставочное /л/: ⇒ *betoldásos /l/*
вторичное значение: ⇒ *szó jelentése*
второстепенные члены:
⇒ *bővítmenyek*
выражение возраста:
⇒ *számnév*
высокий стиль: ⇒ *kiejtési mód*

Г

генеративная грамматика:
⇒ *generatív nyelvtan*
гетеронимия: ⇒ *heteronímia*
гипербола: ⇒ *szókép*
гипотаксис: ⇒ *hipotaxis*
главное слово: ⇒ *főszó*
глагол: ⇒ *ige*
глаголица: ⇒ *glagolita írás*
глагольное сказуемое:
⇒ *állítmány*
глаголы движения: ⇒ *mozgást jelentő igék*
гласные: ⇒ *magánhangzó*
глоссема: ⇒ *mondatrészek*
глухие согласные:
⇒ *zöngétlen mássalhangzók*
глубинная структура:
⇒ *mélyszerkezet*
говор: ⇒ *nyelvjárás*
грамматика: ⇒ *nyelvtan*
грамматикализация:
⇒ *grammatikalizáció*
грамматическая категория:
⇒ *nyelvtan*
грамматическая форма:
⇒ *nyelvtan*
грамматическое значение:
⇒ *nyelvtan*
грамматическое значение слова:
⇒ *szó jelentése*
граммема: ⇒ *gramméma*
графема: ⇒ *graféma*
графика: ⇒ *írásmód*
губно-губной: ⇒ *bilabiális*
губно-зубной: ⇒ *labio-dentális*

Д

давнопрошедшее время:
⇒ *plusquamperfectum*
дательный падеж: ⇒ *részeshatározó eset*
двойное отрицание: ⇒ *tagadás*
двойственное число: ⇒ *kettős szám*
двувидовые глаголы:
⇒ *kétszemléletű igék*
двусоставное предложение:
⇒ *kétfőrészes mondat*
двуязычие: ⇒ *bilingvizmus*
двуязычный: ⇒ *bilingvis*
дзеканье: ⇒ *dz-zés*
деепричастие: ⇒ *határozói igenév*
деепричастный оборот: ⇒ *határozói igeneves szerkezet*
деиктика: ⇒ *deixis*
действительная конструкция:
⇒ *igefaj*
денотат: ⇒ *denotátum*
дентальный: ⇒ *dentális*
десемантизация:
⇒ *grammatikalizáció*
дескриптивная лингвистика: ⇒ *leíró nyelvészet*
детерминанты: ⇒ *determináns*
диакритические знаки: ⇒ *diakritikus jelek*
диалект: ⇒ *nyelvjárás*
диалектизм: ⇒ *tájszók*
диалектология: ⇒ *nyelvjárástan*
диалог: ⇒ *dialogus*
диалогическая речь: ⇒ *dialogus*
диалогическое единство: ⇒ *dialogus*
диатеза: ⇒ *diatézis*
диахроническая грамматика:
⇒ *történeti nyelvészet*
диахронический: ⇒ *diakronikus*
диахрония: ⇒ *diakronia*
дикция: ⇒ *dikció*
диссимилиация: ⇒ *elhasonulás*
дифтонг: ⇒ *diftongus*
дифтонгизация: ⇒ *diftongizáció*
дополнение: ⇒ *tárgy, bővítmenyek*
дорсальный: ⇒ *dorzális*
древнерусский язык: ⇒ *órosz nyelv*
дробные числительные:
⇒ *törtszámnév*
дрожащие: ⇒ *pergőhangok*

E

еканье: ⇒ *j-zés*
 ёканье: ⇒ *jo-zás*

Ж

жаргон: ⇒ *csoportnyelvek*

З

зависимое слово: ⇒ *függőszó*
 задненёбный: ⇒ *posztpalatális*
 заимствованные слова:
 ⇒ *jövevényszavak*
 заимствованные слова славянского
 происхождения в венгерской
 лексике: ⇒ *szláv*
jövevényszavaink
 закон открытого слога: ⇒ *nyílt*
szótag törvénye
 закрытая структура: ⇒ *összetett*
mondat
 залог: ⇒ *igefaj*
 запас слов: ⇒ *szókészlet*
 звательный падеж: ⇒ *megszólító*
eset
 звонкие согласные: ⇒ *zöngés*
mássalhangzók
 звуки речи: ⇒ *beszédhang*
 звуковые законы: ⇒ *hang-*
változások
 звукообразование: ⇒ *fonáció*
 зияние: ⇒ *hiátus*
 знак языковой: ⇒ *nyelvi jel*
 знаменательные слова: ⇒ *ön-*
álló jelentésű szavak
 значение слова: ⇒ *szó jelentése*
 зубной: ⇒ *dentális*

И

изоглосса: ⇒ *izoglossza*
 изъявительное наклонение:
 ⇒ *mód*
 иканье: ⇒ *i-zés*
 имена: ⇒ *névszók*
 именительный падеж: ⇒ *alany-*
eset

имперфект: ⇒ *imperfektum*
 имперфективация: ⇒ *imperpektiváció*
 имперфективный: ⇒ *imperpektív*
 имперфектный: ⇒ *imperpektív*
 импродуктивный: ⇒ *improduktív*
 имя: ⇒ *utónév*
 имя прилагательное: ⇒ *melléknév*
 имя прилагательное с мягкой основой:
 ⇒ *lágytővű melléknév*
 имя прилагательное с твёрдой основой:
 ⇒ *keménytővű melléknév*
 имя существительное: ⇒ *főnév*
 имя числительное: ⇒ *számnév*
 инверсия: ⇒ *szórend*
 индоевропейские языки:
 ⇒ *indoeurópai nyelvek*
 иностранные слова: ⇒ *idegen szavak*
 интеракция: ⇒ *interakció*
 интерлингвистика:
 ⇒ *interlingvisztika*
 интернационализмы: ⇒ *nemzetközi*
szavak
 интерференция: ⇒ *interferencia*
 интерфейс: ⇒ *szóelem*
 интонационные конструкции:
 ⇒ *intonáció*
 интонация: ⇒ *intonáció*
 интонама: ⇒ *intonáció*
 инфикс: ⇒ *szóelem*
 инфинитив: ⇒ *főnévi igenév*
 инфинитивное предложение:
 ⇒ *egyfőrészes mondat*
 информатика: ⇒ *informatika*
 информация: ⇒ *információ*
 ирония: ⇒ *szókép*
 историзмы: ⇒ *régies szavak*
 историческая лингвистика:
 ⇒ *történelmi nyelvészet*
 исторические чередования согласных:
 ⇒ *történelmi hangváltakozások*
 исходный язык: ⇒ *forrásnyelv*

Й

йот: ⇒ *jot*
 йотация: ⇒ *jotáció*
 йотизация: ⇒ *jotizáció*

К

калька: ⇒ *tükörszó*
 канцеляризм: ⇒ *hivatalos stílus*

катафора: ⇒ *utalószó*
категория состояния:
⇒ *állítmányi határozószó*
каузативная конструкция:
⇒ *műveltető szerkezet*
качественное имя прилагательное:
⇒ *melléknév*
квази правильность:
⇒ *megközelítő helyesség*
квантитативное языкознание:
⇒ *kvantitatív nyelvészet*
кентум языки: ⇒ *indoeurópai nyelvek*
кинесика: ⇒ *paralingvisztika*
кириллица: ⇒ *cirill írás*
классы глаголов: ⇒ *igeosztályok*
кличка: ⇒ *személynevek*
клички животных: ⇒ *főnév*
клише: ⇒ *közhely*
книжные стили: ⇒ *írott nyelvi stílusok*
книжный язык: ⇒ *írott nyelv*
количественные числительные:
⇒ *tőszámnév*
количественный родительный падеж:
⇒ *részbirtokos eset*
коммуникация: ⇒ *kommunikáció*
коммутация: ⇒ *kommutáció*
компаративизм: ⇒ *történeti nyelvészet*
компаративист: ⇒ *komparativista*
компетенция: ⇒ *kompetencia*
конверсивы: ⇒ *konverzívák*
конверсия: ⇒ *konverzió, szófaji átcsapás*
консонантизм: ⇒ *konzonantizmus*
контаминация: ⇒ *kontamináció*
контекст: ⇒ *kontextus*
контекстуальное неполное предложение: ⇒ *hiányos szerkezetű mondat*
координация: ⇒ *koordináció*
корень: ⇒ *szóelem*
корпус: ⇒ *szöveg*
коррелятивная пара: ⇒ *fonéma, korreláció, szemléletpár*
коррелятивный: ⇒ *korrelatív*
корреляция: ⇒ *korreláció*
корреференция: ⇒ *utalószó*
косвенная речь: ⇒ *idézet*
косвенное дополнение: ⇒ *tárgy*
косвенные падежи: ⇒ *függő esetek*
красная строка: ⇒ *bekezdés*
краткая форма имени прилагательного
прилагательного: ⇒ *melléknév*

rövid alakja
культура речи: ⇒ *nyelvművelés*

Л

лабиализация: ⇒ *labializáció*
лабиализованный: ⇒ *labializált*
лабио-дентальный: ⇒ *labio-dentális*
ласкательное имя: ⇒ *becenév*
лексема: ⇒ *lexéma*
лексика: ⇒ *szókészlet*
лексикализация: ⇒ *lexikalizáció*
лексикограф: ⇒ *lexikográfus*
лексикография: ⇒ *lexikográfia*
лексиколог: ⇒ *lexikológus*
лексикология: ⇒ *lexikológia*
лексико-семантические группы слов:
⇒ *lexikai-szemantikai szócsoport*
лексический минимум: ⇒ *lexikai minimum*
лексическое значение слова: ⇒ *szó jelentése*
лингвист: ⇒ *nyelvész*
лингвистика: ⇒ *nyelvtudomány*
литературная норма: ⇒ *köznyelvi norma*
литературный язык: ⇒ *irodalmi nyelv*
лицо: ⇒ *személy*
личные глаголы: ⇒ *személyragos ige*
личные имена: ⇒ *személynevek*
личные местоимения: ⇒ *személyes névmás*
локатив: ⇒ *helyhatározó eset*

М

макаронизм: ⇒ *makaronizmus*
маркированный член: ⇒ *oppozíció*
математическая лингвистика:
⇒ *matematikai nyelvészet*
междометие: ⇒ *indulatszó*
международные слова: ⇒ *nemzetközi szavak*
нежстилевая лексика:
⇒ *közhasználatú szavak*
мелодика: ⇒ *intonáció*
местный падеж: ⇒ *helyhatározó eset*
местоимение: ⇒ *névmás*
метакоммуникация:
⇒ *metakommunikáció*
метатеза: ⇒ *hangátvetés*
метафора: ⇒ *metafora*

метаязык: ⇒ *metanyelv*
метонимия: ⇒ *metonímia*
микрولينгвистика:
⇒ *mikrolingvisztika*
младограмматики:
⇒ *újgrammatikusok*
многоязычные слова:
⇒ *többjelentésű szavak*
многоязычие: ⇒ *többynnyelvűség*
многоязычный: ⇒ *többynnyelvű*
модальное слово: ⇒ *modális szó*
модальность: ⇒ *modalitás*
модальные глаголы:
⇒ *segédigék*
монолог: ⇒ *monológ*
монофтонг: ⇒ *monoftongus*
монофтонгизация:
⇒ *monoftongizáció*
монофтонгизация дифтонгов:
⇒ *diftongusok monoftongizációja*
морф(а): ⇒ *szóelem*
морфема: ⇒ *szóelem*
морфемика: ⇒ *morfémika*
морфология: ⇒ *alaktan*
морфонология: ⇒ *morfonológia*
московское произношение:
⇒ *moszkvai kiejtés*
мягкий знак: ⇒ *lányjel*

Н

назальные: ⇒ *nazálisok, nazális magánhangzók*
назывное предложение:
⇒ *egyfőrészes mondat*
наклонение: ⇒ *mód*
наречие:
⇒ *határozószó, nyelvjárás*
народная этимология:
⇒ *népetimológia*
настоящее время: ⇒ *idő*
научный стиль: ⇒ *tudományos stílus*
национальный язык: ⇒ *nemzeti nyelv*
недостаточное предложение:
⇒ *hiányos mondat*
нейтральная лексика:
⇒ *közhasználatú szavak*
нейтральный стиль:
⇒ *kiejtési mód*
нелабиализованный:
⇒ *illabiális*
немаркированный член:

⇒ *oppozíció*
неограмматики: ⇒ *újgrammatikusok*
неогублённый: ⇒ *illabiális*
неокруглённый: ⇒ *illabiális*
неологизмы: ⇒ *neologizmusok*
неопределённая форма глагола:
⇒ *főnévi igenév*
неопределённо-личное предложение:
⇒ *egyfőrészes mondat*
неопределённые местоимения:
⇒ *határozatlan névmás*
непарные глаголы: ⇒ *egyszemléletű igék, kétszemléletű igék*
непереходные глаголы: ⇒ *tárgyatlan igék*
неполное предложение: ⇒ *hiányos szerkezetű mondat*
неполный стиль: ⇒ *kiejtési mód*
непосредственно составляющие:
⇒ *közvetlen összetevők*
непроизносимые согласные:
⇒ *mássalhangzó-kiesés*
несклоняемые имена существительные:
⇒ *nem ragozható főnevek*
несклоняемые слова: ⇒ *nem ragozható szavak*
несобственно-прямая речь: ⇒ *idézet*
несовершенный вид: ⇒ *folyamatos ige*
неспрягаемые формы глагола: ⇒ *ige nem személyragozható alakjai*
нечленное предложение:
⇒ *szómondat*
номенклатура: ⇒ *nómenklatúra*
номинативное предложение:
⇒ *egyfőrészes mondat*
носовые: ⇒ *nazálisok, nazális magánhangzók*
нулевое окончание: ⇒ *szóelem*
нумерализация: ⇒ *szófaji átcsapás*

О

обертонь: ⇒ *felhang*
обобщённо-личное предложение:
⇒ *egyfőrészes mondat*
обозначение фонемы /j/: ⇒ */j/ fonéma jelölése*
обособленные члены предложения:
⇒ *elkülönített mondatrészek*
обращение: ⇒ *megszólítás*
обращение на "вы": ⇒ *magázás*
обращение на "ты": ⇒ *tegezés*
обстоятельство: ⇒ *határozó*

общее языкознание:
 ⇒ *általános nyelvészet*
 общеславянский: ⇒ *összsláv nyelv*
 общеупотребительная лексика:
 ⇒ *közhasználatú szavak*
 объект: ⇒ *objektum, tárgy*
 оглушение: ⇒ *hasonulás*
 огубление: ⇒ *labializáció*
 огублённые: ⇒ *labializált*
 одновидовые глаголы:
 ⇒ *egyszemléletű igék*
 одновременность (действий):
 ⇒ *egyidejűség*
 однородные члены предложения:
 ⇒ *halmozott mondatrészek*
 односоставное предложение:
 ⇒ *egyfőrészes mondat*
 одушевлённость-неодушевлённость:
 ⇒ *élő-élettelen kategória*
 озвончение: ⇒ *hasonulás*
 оканье: ⇒ *o-zás*
 окончание: ⇒ *szóelem*
 округление: ⇒ *labializáció*
 округлённые: ⇒ *labializált*
 омографы: ⇒ *homonima*
 оморфемы: ⇒ *homonima*
 омонимия: ⇒ *homonima*
 омонимы: ⇒ *homonima*
 омофоны: ⇒ *homonima*
 омоформы: ⇒ *homonima*
 ономастика: ⇒ *névтан*
 описательная грамматика:
 ⇒ *leíró nyelvészet*
 оппозиция: ⇒ *oppozíció*
 определение: ⇒ *jelző*
 определённо-личное предложение:
 ⇒ *egyfőrészes mondat*
 определённости-неопределённость:
 ⇒ *határozottság-határozatlanság*
 определительные местоимения:
 ⇒ *jelzői névmás*
 оральные согласные: ⇒ *szájhangok*
 органы речи: ⇒ *hangképző szervek*
 орфография: ⇒ *helyesírás*
 орфоэпия: ⇒ *kiejtési norma*
 основные значения слова: ⇒ *szó jelentése*
 основы глагола: ⇒ *igetövek*
 открытая структура: ⇒ *összetett mondat*
 относительное прилагательное:
 ⇒ *melléknév*
 относительные местоимения:
 ⇒ *vonatkozó névmás*
 отрицание: ⇒ *tagadás*

отрицательное местоимение: ⇒ *tagadó névmás*
 отрицательные слова: ⇒ *tagadószók*
 отступ: ⇒ *rekurzió*
 отчество: ⇒ *apai név*
 официально-деловой стиль:
 ⇒ *hivatalos stílus*

П

падеж: ⇒ *eset*
 падение редуцированных гласных:
 ⇒ *redukáltak kiesése*
 падение согласных: ⇒ *mássalhangzó-kiesés*
 палатализация: ⇒ *palatalizáció*
 палатализованные согласные:
 ⇒ *palatalizált mássalhangzók*
 палатальные согласные: ⇒ *palatális mássalhangzók*
 палеография: ⇒ *paleográfia*
 парадигма: ⇒ *paradigma*
 парадигматика: ⇒ *paradigmatika*
 парадигматический: ⇒ *paradigmatikus*
 паралингвистика: ⇒ *paralingvisztika*
 паратаксис: ⇒ *parataxis*
 паронимия: ⇒ *paronímia*
 паронимы: ⇒ *paronima*
 паронимазия: ⇒ *paronomázia*
 партитивный родительный падеж:
 ⇒ *részbirtokos eset*
 партиципant: ⇒ *participáns*
 пауза: ⇒ *intonáció*
 первичное значение: ⇒ *szó jelentése*
 перевод: ⇒ *fordítás*
 переводчик: ⇒ *fordító, tolmács*
 перенос слов: ⇒ *szóelválasztás*
 переносное значение слова: ⇒ *szó jelentése*
 переходные глаголы: ⇒ *tárgyas ige*
 переход слов из одной части в другую:
 ⇒ *szófaji átcsapás*
 период: ⇒ *körmondat*
 перифраз(а): ⇒ *parafrázis*
 перфект: ⇒ *perfectum*
 перфективация: ⇒ *perfektiváció*
 перфективный: ⇒ *perfektív*
 перфектный: ⇒ *perfektív*
 перформативный глагол:
 ⇒ *performatív ige*
 плеоназм: ⇒ *pleonazmus*
 плеонастический: ⇒ *pleonasztikus*
 плюсквамперфект:
 ⇒ *plusquamperfectum*

повелительное наклонение: ⇒ *mód*
поверхностная структура: ⇒ *mélyszerkezet*
подлежащее: ⇒ *alany*
подчинённое слово: ⇒ *függőszó*
подчиняющее слово: ⇒ *főszó*
подъём: ⇒ *magánhangzó*
пол: ⇒ *nem*
полиглот: ⇒ *többsz nyelvű*
полисемия: ⇒ *poliszémia*
полная форма имени
прилагательного: ⇒ *melléknév rövid alakja*
полногласие: ⇒ *pleofónia*
полное предложение: ⇒ *teljes szerkezetű mondat*
полный стиль: ⇒ *kiejtési mód*
положительная степень: ⇒ *melléknév fokozása*
порождающая грамматика: ⇒ *generatív nyelvtan*
порядковые числительные: ⇒ *sorszámnév*
порядок слов: ⇒ *szórend*
постпалатальный: ⇒ *posztpalatális*
постпозитивный: ⇒ *posztpozitív*
постпозиция: ⇒ *posztpozíció*
постфикс: ⇒ *szóelem*
прагматика: ⇒ *pragmatika*
практическая транскрипция венгерских слов кириллицей: ⇒ *orosz átírás*
практическая транскрипция русских слов: ⇒ *magyar átírás*
прародина славян: ⇒ *szlávok őshazája*
праславянский язык: ⇒ *ősszláv nyelv*
превосходная степень: ⇒ *melléknév fokozása*
предлог: ⇒ *előjárószók*
предложение: ⇒ *mondat*
предложный падеж: ⇒ *előjárós eset*
предикат: ⇒ *állítmány, predikátum*
предикативное отношение: ⇒ *predikatív viszony*
предикативность: ⇒ *predikativitás*
предикативное наречие: ⇒ *állítmányi határozószó*
предикативы: ⇒ *állítmányi határozószó*
преждебудущее время: ⇒ *futurum exactum*

препозитивный: ⇒ *prepozitív*
препозиция: ⇒ *prepozíció*
пресуппозиция: ⇒ *előfeltevés*
префикс: ⇒ *szóelem, szemléletpár*
приветствие: ⇒ *köszönés*
прикладная лингвистика: ⇒ *alkalmazott nyelvészet*
приложение: ⇒ *jelző*
примыкание: ⇒ *csatlakozás*
приставка: ⇒ *szemléletpár, szóelem*
приступ: ⇒ *exkurzió*
притяжательная конструкция: ⇒ *birtokos eset*
притяжательное имя прилагательное: ⇒ *melléknév*
притяжательность: ⇒ *birtoklás*
притяжательное местоимение: ⇒ *birtokos névmás*
причастие: ⇒ *melléknévi igenév*
причастный оборот: ⇒ *melléknévi igeneves szerkezet*
прогрессивный: ⇒ *progresszív*
продуктивный: ⇒ *produktív*
прозаическая строфа: ⇒ *monológ*
прозвище: ⇒ *személynevek*
произведение речи: ⇒ *szöveg*
проклитический: ⇒ *proklitikus*
прономинализация: ⇒ *szófaji átcsapás, utalószó*
просодия: ⇒ *prozódia*
простое предложение: ⇒ *mondat*
просторечие: ⇒ *népies kifejezés*
профессионализмы: ⇒ *csoportnyelvek*
прошедшее время: ⇒ *idő*
прощание: ⇒ *köszönés*
прямая речь: ⇒ *idézet*
прямое дополнение: ⇒ *tárgy*
прямое значение слова: ⇒ *szó jelentése*
прямой порядок слов: ⇒ *szórend*
псевдоним: ⇒ *személynevek*
психолингвистика: ⇒ *pszicholingvisztika*
публицистический стиль: ⇒ *publicisztikai stílus*
пунктуация: ⇒ *központozás*

P

разговорная речь: ⇒ *társalgási stílus*
разговорный литературный язык: ⇒ *köznyelv*
разговорный стиль: ⇒ *kiejtési mód*

одновременность действий: ⇒ *különböző idejűség*
 расподобление: ⇒ *elhasonulás*
 регрессивный: ⇒ *regresszív*
 редукция: ⇒ *redukció*
 редуцированные гласные: ⇒ *redukáltak, redukált magánhangzók*
 реконструкция: ⇒ *rekonstrukció*
 рекурсия: ⇒ *rekurzió*
 рема: ⇒ *szórend*
 референция: ⇒ *utalószó*
 речевой аппарат: ⇒ *hangképző szervek*
 речевое произведение: ⇒ *szöveg*
 речевой акт: ⇒ *beszédaaktus*
 речевой такт: ⇒ *intonáció*
 речевой штамп: ⇒ *közhely*
 речевой этикет: ⇒ *nyelvi etikett*
 речь: ⇒ *beszéd*
 риторический вопрос: ⇒ *szónoki kérdés*
 род: ⇒ *nem*
 родительный падеж: ⇒ *birtokos eset*
 ртовые согласные: ⇒ *szájhangok*
 русизм: ⇒ *russzicizmus*
 русист: ⇒ *russzista*
 русистика: ⇒ *russzisztika*
 ряд: ⇒ *magánhangzó*

C

самостоятельные слова: ⇒ *önálló jelentésű szavak*
 сатэм языки: ⇒ *indoeurópai nyelvek*
 свистящие согласные: ⇒ *sziszegő mássalhangzók*
 связка: ⇒ *kopula*
 связность текста: ⇒ *szöveg*
 сегмент: ⇒ *szegmentum*
 сегментация: ⇒ *szegmentálás*
 сема: ⇒ *szeméma*
 семантика: ⇒ *szemantika*
 семантическое поле: ⇒ *lexikai-szemantikai szócsoport*
 семасиология: ⇒ *szemantika*
 семема: ⇒ *szeméma*
 семиотика: ⇒ *szemiotika*
 сила звучания: ⇒ *intonáció*
 сильная позиция: ⇒ *erős helyzet*
 синекдоха: ⇒ *szinekdoché*

синоним: ⇒ *szinonima*
 синонимия: ⇒ *szinonímia*
 синтагма: ⇒ *szó szerkezet, intonáció*
 синтагматика: ⇒ *szintagmatika*
 синтаксис: ⇒ *mondattan, szintaxis*
 синтаксическое дерево: ⇒ *ágraajz*
 синтетическая форма: ⇒ *szintetikus forma*
 синхроническая грамматика: ⇒ *szinkronikus nyelvészet*
 синхронический: ⇒ *szinkronikus*
 синхрония: ⇒ *szinkronia*
 синхронный: ⇒ *szinkronikus*
 ситуативное неполное предложение: ⇒ *hiányos szerkezetű mondat*
 ситуация: ⇒ *szituáció*
 сказуемое: ⇒ *állítmány*
 сквернословие: ⇒ *kakofémизmus*
 склонение возвратного местоимения: ⇒ *visszaható névmás ragozása*
 склонение вопросительных местоимений: ⇒ *kérdő névmások ragozása*
 склонение дробных числительных: ⇒ *törtszámnév ragozása*
 склонение имени существительного: ⇒ *főnévragozás*
 склонение имён прилагательных: ⇒ *melléknév ragozása*
 склонение количественных числительных: ⇒ *tőszámnév ragozása*
 склонение личных имён: ⇒ *személynevek ragozása*
 склонение личных местоимений: ⇒ *személyes névmás ragozása*
 склонение определительных местоимений: ⇒ *jelzői névmás ragozása*
 склонение порядковых числительных: ⇒ *sorszámnév ragozása*
 склонение собирательных числительных: ⇒ *gyűjtőszámnév ragozása*
 склонение указательных местоимений: ⇒ *mutató névmás ragozása*
 скрепление: ⇒ *kontamináció*
 слабая позиция: ⇒ *gyenge helyzet*
 славист: ⇒ *szlavista*
 славистика: ⇒ *szlavisztika*
 славянизм: ⇒ *szlavизмизmus*
 славяноведение: ⇒ *szlavisztika*
 славянские языки: ⇒ *szláv nyelvek*
 слитные: ⇒ *affrikáták*
 словарный фонд: ⇒ *szókészlet*
 словарь: ⇒ *szótár*
 слово: ⇒ *szó*
 словоизменение: ⇒ *szóalakképzés*
 словообразование: ⇒ *szóalkotás*
 словообразовательное гнездо:

⇒ szóbokor
 слово-предложение: ⇒ szómondat
 словосочетание: ⇒ szó szerkezet
 словоупотребление: ⇒ szóvegszó
 словоформа: ⇒ szóalak
 слог: ⇒ szótag
 слоговое деление: ⇒ szótagolás
 сложное предложение: ⇒ összetett mondat
 сложное синтаксическое целое: ⇒ monológ
 сложное сказуемое: ⇒ állítmány
 сложноподчинённое предложение: ⇒ alárendelt összetett mondat
 сложносочинённое предложение: ⇒ mellérendelt összetett mondat
 служебные слова: ⇒ segédszók
 смычно-фрикативные согласные: ⇒ affrikáták
 смычные согласные: ⇒ zárhangok
 собирательное имя числительное: ⇒ gyűjtőszámnév
 совершенный вид: ⇒ befejezett ige
 советизмы: ⇒ szovjetizmusok
 согласные: ⇒ mássalhangzók
 согласование: ⇒ egyeztetés
 сонанты: ⇒ szonánsok, szonorikus mássalhangzók
 соотносительные слова: ⇒ utalószó
 соподчинение: ⇒ alá- és mellérendelés
 сопоставительное языкознание: ⇒ kontrasztív nyelvészet
 сопоставление: ⇒ hasonlítás
 сослагательное наклонение: ⇒ mód
 составное глагольное сказуемое: ⇒ állítmány
 составное именное сказуемое: ⇒ állítmány
 состав подлежащего: ⇒ alanyi rész
 состав сказуемого: ⇒ állítmányi rész
 социальные диалекты: ⇒ csoportnyelvek
 социолингвистика: ⇒ szociolingvisztika
 сочетаемость слов: ⇒ kapcsolódási képesség
 сочетание числительного с прилагательным и существительным: ⇒ számnév, melléknév és főnév kapcsolata

союзное слово: ⇒ kötőszó szerepű szó
 союзы: ⇒ kötőszó
 спиранты: ⇒ réshangok
 способ(ы) действия: ⇒ akcióminőség
 спряжение: ⇒ igeragozás
 сравнение: ⇒ hasonlítás
 сравнительная степень: ⇒ melléknév fokozása
 стандартные изменения: ⇒ történet hangváltakozások
 старославянский язык: ⇒ ószláv nyelv
 степени сравнения наречий: ⇒ melléknév fokozása
 степени сравнения имён прилагательных: ⇒ melléknév fokozása
 стержневое слово: ⇒ főszó
 стилевые разновидности устной речи: ⇒ beszélt nyelvi stílusok
 стилизованный: ⇒ stilizált
 стили произношения: ⇒ kiejtési mód
 стилист: ⇒ stilszta
 стилистика: ⇒ stilszttika
 стилистическая окраска: ⇒ stílusárnyalatok
 стилистические пласты языка: ⇒ stílusrétegek
 стилистически окрашенные слова: ⇒ stilszttikailag árnyalt szavak
 стиль: ⇒ stílus
 страдательная конструкция: ⇒ igefaj
 страноведение: ⇒ országismeret
 структурализм: ⇒ nyelvészeti strukturalizmus
 субстантивация: ⇒ szófaji átcsapás
 субъект: ⇒ alany, szubjektum
 суперсегментные единицы: ⇒ szupraszegmentális tényezők
 супин: ⇒ szupinum
 супплетивизм: ⇒ szuppletivizmus
 суффикс: ⇒ szóelem

T

тавтология: ⇒ tautológia
 твёрдый знак: ⇒ keményjel
 творительный падеж: ⇒ eszközhatározó eset
 текст: ⇒ szöveg
 текстология: ⇒ szövegtan
 тема: ⇒ szórend
 тематические глаголы: ⇒ tematikus

igék
тембр: ⇒ *intonáció*
темп речи: ⇒ *intonáció*
теория информации: ⇒ *információ-elmélet*
теория коммуникации:
⇒ *kommunikáció-elmélet*
теория перевода:
⇒ *fordításelmélet*
теория речевого акта:
⇒ *beszédaktus-elmélet*
типология: ⇒ *tipológia*
тон: ⇒ *intonáció*
транскрипция: ⇒ *átírás*
транслитерация: ⇒ *nemzetközi átírás*
трансформация: ⇒ *transzformáció*
троп: ⇒ *szókép*

У

ударение: ⇒ *hangsúly*
узуальный: ⇒ *uzuális*
узус: ⇒ *úzus*
указательное местоимение:
⇒ *mutató névmás*
указательные слова: ⇒ *utalószó*
универсалии: ⇒ *univerzálék*
употребление: ⇒ *performancia*
употребление деепричастного оборота: ⇒ *határozói igeneves mondatrövidítés*
управление: ⇒ *vonzat*
уровни языка: ⇒ *nyelvi szintek*
условное наклонение: ⇒ *mód*
устаревшие слова: ⇒ *régies szavak*
устная речь: ⇒ *beszéd*
устный перевод: ⇒ *tolmácsolás*

Ф

фазовые глаголы: ⇒ *fázisige*
фамилия: ⇒ *családnév*
филолог: ⇒ *filológus*
филология: ⇒ *filológia*
флексия: ⇒ *szóelem*
фон: ⇒ *fonéma*
фонация: ⇒ *fonáció*
фонема: ⇒ *fonéma*
фонематическая транскрипция:
⇒ *fonematikus átírás*

фонетика: ⇒ *fonetika*
фонетическая транскрипция:
⇒ *fonetikai átírás*
фонетические законы:
⇒ *hangváltakozások*
фонетическое слово: ⇒ *fonetikai szó*
фонологическая транскрипция:
⇒ *fonematikus átírás*
фонология: ⇒ *fonológia*
формант: ⇒ *szóelem*
формообразование: ⇒ *szóalakképzés*
фрикативы: ⇒ *réshangok*
функциональная грамматика:
⇒ *funkcionális nyelvészet*

Х

хиатус: ⇒ *hiátus*
художественная речь: ⇒ *szépirodalmi stílus*

Ц

цеканье: ⇒ *c-zés*
церковнославянский язык: ⇒ *ószláv nyelv*
циркостант: ⇒ *cirkonstáns*
цоканье: ⇒ *c-zés*

Ч

части речи: ⇒ *szófaj*
частица: ⇒ *módosítószó*
чередование звуков:
⇒ *hangváltakozások*
число: ⇒ *szám*
члены предложения: ⇒ *mondatrészek*
чоканье: ⇒ *cs-zés*
чрезмерная степень: ⇒ *melléknév fokozása*
чужая речь: ⇒ *idézet*

Ш

шипящие согласные: ⇒ *susogó mássalhangzók*
шумные согласные: ⇒ *zörejhangok*

III

шелевые: ⇒ *réshangok*

Э

эвфемизм: ⇒ *eufémizmus*
 эквивалент: ⇒ *ekvivalens*
 эквивалентность: ⇒ *kontrasztív nyelvészet*
 эквивалентный: ⇒ *ekvivalens*
 экскурсия: ⇒ *exkurzió*
 экспрессивная лексика:
 ⇒ *stilisztikailag árnyalt szavak*
 эллиптическое неполное предложение:
 ⇒ *hiányos szerkezetű mondat*
 эллиптические предложения:
 ⇒ *hiányos szerkezetű mondat*
 энклитический: ⇒ *enklitikus*
 этимологический: ⇒ *etimológiai*
 этимология: ⇒ *etimológia*
 этнолингвистика:
 ⇒ *etnolingvisztika*

Я

ядерное предложение: ⇒ *magmondat*
 язык: ⇒ *nyelv*
 язык источник: ⇒ *forrásnyelv*
 язык-объект: ⇒ *metanyelv*
 языковая норма: ⇒ *köznyelvi norma*
 языковед: ⇒ *nyelvész*
 языковедение: ⇒ *nyelvtudomány*
 языкознание: ⇒ *nyelvtudomány*
 язык оригинала: ⇒ *forrásnyelv*
 языкотворчество: ⇒ *nyelvújítás*
 язык перевода: ⇒ *célnyelv*
 яканье: ⇒ *ja-zás*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ахманова, О. С., Словарь лингвистических терминов. "Советская энциклопедия", М., 1969.
- Барыкина, А. Н., Бурмистрова, В. П., Добровольская, В. В. Пособие по развитию навыков письменной речи. "Русский язык", М., 1978.
- Болла К., Палл Э., Папп Ф. Курс современного русского языка. Под ред. Паппа Ф. "Танкёньвкиадо", Будапешт, 1968.
- Брызгунова, Е. А. Звуки и интонация русской речи. "Русский язык", М., 1977.
- Валгина, Н. С. Синтаксис современного русского языка. "Высшая школа", М., 1973.
- Васильева, А. Н. Курс лекций по стилистике русского языка. "Русский язык", М., 1976.
- Голуб, И. Б. Стилистика современного русского языка. "Высшая школа", М., 1976.
- Гужва, Ф. К. Современный русский литературный язык. Синтаксис. "Вища школа", Киев, 1971.
- Гужва, Ф. К. Современный русский литературный язык, ч. 2. (Морфология, синтаксис, пунктуация.) Под ред. Кондрашова, Н. А. "Вища школа", Киев, 1979.
- Домбровский, Й. Историческая грамматика русского языка. Морфология и синтаксис. "Танкёньвкиадо", Будапешт, 1977.
- Кург, С., Тотцель, Э., Тукумцев, Г. Справочник по русской грамматике для средней школы. "Валгус", Таллин, 1977.
- Лобанова, Н. А., Слесарева, И. П. Учебник русского языка для иностранных студентов-филологов. Третий год обучения. (Четвёртый-пятый год обучения.) "Русский язык", М., 1980.
- Петер Михай. Историческая грамматика русского языка. Введение и фонетика. "Танкёньвкиадо", Будапешт, 1976.
- Русская грамматика, т. I-II. "Наука", М., 1980.
- Русский язык. Энциклопедия. Гл. ред. Филин, Ф. П. "Советская энциклопедия", М., 1979.
- Словарь иностранных слов. Гл. ред. Петров, Ф. Н. "Русский язык", М., 1980.
- Современный русский язык, ч. 1-2. Под ред. Розенталя, Д. Э. "Высшая школа", М., 1979.
- Современный русский язык, ч. 3. (синтаксис, пунктуация, стилистика). Под ред. Шубы, П. П. Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, Минск, 1983.
- Шальга Аттила. Венгерский язык в зеркале русского языка. "Танкёньвкиадо", Будапешт, 1984.
- Шанский, Н. М., Иванов, В. В., Шанская, Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка. Пособие для учителя. "Просвещение", М. 1975.
- Яношка Шандор. Сопоставление русских и венгерских сложных предложений. "Танкёньвкиадо", Будапешт, 1984.
- Adamikné Jászó Anna (szerk.) -- Albert Sándorné (és mások ...): A magyar nyelv. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- Albertné Herbst Mária: Modern nyelvészet -- anyanyelvi oktatás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai kiadó, Budapest, 1984.
- Baleczky Emil -- Hollós Attila: Ószláv nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bihari József -- H. Tóth Imre: Bevezetés a russzisztikába. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- H. Bottyánfy Eva -- Horváth Mária -- Korompay Klára -- D. Mátai Mária: Bevezetés az egyetemi magyar nyelvészeti tanulmányokba. Kézirat.

- Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Conrad R.: Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1985.
- Dr. Erdélyi Mihály -- Csuti Sándor -- Lengyel Zoltánné: Orosz nyelvtan. (Mondattan) Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- Ferenczy Gyula: Rendszerező-gyakorló orosz nyelvtan I-II. (25 blokkban), TIT, Budapest, 1973.
- Hajzer Lajos: A mai orosz nyelv gyakorlati hangtana. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, Budapest, 1974.
- Horálek K.: Bevezetés a szláv nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest, 1967.
- Kocsis Károly: Mai orosz irodalmi nyelv hangtana. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1964.
- Lendvai Endre -- Martsa Sándor -- Misky György: Kézikönyv a Szovjetunió országismerete c. tárgyhoz. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- Lewandowski, Th.: Linguistisches Wörterbuch 1, 2, 3. Quelle -- Meyer Heidelberg, Wiesbaden, 1985.
- Papp Ferenc: Könyv az orosz nyelvről. Gondolat, Budapest, 1979.
- Pete István: Mai orosz nyelv II. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.
- Pete István: Mai orosz nyelv IV. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
- Pete István: Orosz-magyar egybevető alaktan. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Peşinis, L(ambros). Dicţionar grec-român. Editura ştiinţifică şi enciclopedică. Bucureşti, 1976.
- Salga Attila: Orosz-magyar nyelvészeti terminológiai szótár. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
- Salga Attila -- Sankó Gyula: Mondat- és szöveggyűjtemény a fordítás és stilisztika c. tárgyhoz. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- Salga Attila -- Sankó Gyula: Orosz lexikai és grammatikai stilisztika. KLTE, Debrecen. 1992.
- Siptár Péter: Nyelvészeti kisszótár. Kézirat. MKKE Nyelvi Intézet. 1980.
- Szathmári István: A stilisztikai fogalmak lexikona. -- In: A magyar stilisztika útja. Gondolat, Budapest, 1961. 417-544.

TARTALOM

Bevezetés	3
Az ONYKL használatával kapcsolatos tudnivalók	4
A, Á	5
B	15
C	20
CS	22
D	23
E, É	26
F	37
G	50
GY	52
H	53
I, Í	65
J	80
K	84
L	97
M	100
N	120
NY	127
O, Ó	132
Ö, Ő	138
P	140
R	147
S	151
SZ	154
T	177
U, Ú	187
V	188
Z	191
ZS	192
Orosz terminológiai szójegyzék és magyar szócikkutalás	200
Felhasznált irodalom	214
Tartalom	215